ନାରୀଦର୍ପଣ

କେତେ କେତେ ପୁଣ୍ୟବତୀ କେତେ ପତିବ୍ରତା ସତୀ
କେତେ ବୀରନାରୀ କେତେ ବୀରଜନନୀ,
ସମସ୍ତେ ତୋର ଦୁହିତା ପଦ୍ମିନୀ-ସାବିତ୍ରୀ-ସୀତା
ଦୁର୍ଗାବତୀ ଆଦି କେତେ ବୀରରମଣୀ,
ନମଇ ମା ଭକତିଭରେ
ଅଧମ ଅକ୍ଷମ ସୁତ ତୋ ଚରଣରେ ।

[ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ]

ଭାରତର କେତେଜଣ ମହୀୟସୀ ମହିଳାଙ୍କ ଜୀବନ ଆଲେଖ୍ୟ

ନାରୀଦର୍ପଣ

ଲେଖକ
ସ୍ୱର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ

ନବୋଦୟ ପ୍ରକାଶନ

ପ୍ରକାଶକ :

ନବୋଦୟ ପ୍ରକାଶନ, ବାଲୁବଜାର,
କଟକ-୨

ମୁଦ୍ରକ ଲିପିକାର, ଝାଞ୍ଜିରିମଙ୍ଗଳା, କଟକ-୯

ପ୍ରକାଶ କାଳ ୧୯୯୭

ମୂଲ୍ୟ ଟ ୩୫-୦୦

ସାଦା ବନ୍ଧେଇ : ଟ ୩୦-୦୦

ମୁଖବନ୍ଧ

ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରେହିଁ ସୁଖର ଅଭିଳାଷୀ । ସୁଖ ନାନା ପ୍ରକାରରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । କେହି ସୁମିଷ୍ଟ ପାନଭୋଜନରେ, କେହି ଅନଶନ ଓ ଈଶ୍ୱର ଚିନ୍ତନରେ, କେହି ସୁକୋମଳ ଶୟନରେ, କେହି ବୃକ୍ଷମୂଳରେ, କେହି ସାଧୁସମାଗମରେ ନିଜର ଆତ୍ମାକୁ ମଧୁମୟ ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ବସନ୍ତଭ୍ରମରଗୁଞ୍ଜିତ ଚୂତମୁକୁଳର ମନୋହର ସୌରଭ, ନିଦାଘର ସାନ୍ଧ୍ୟ ସମୀରଣ, ଶାରଦୀୟ ଶଶଧରର ସୁବିମଳ କିରଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ; କିନ୍ତୁ ଏ ସୌଭାଗ୍ୟ ନିତାନ୍ତ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ଅଧିକନ୍ତୁ ସଂସାର ଜ୍ୱାଳାରେ ଅସ୍ଥିର ଦୁଃଖଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ମାନବ ଏସବୁ ଆସ୍ୱାଦନରେ ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି କି ନା ଘୋର ସନ୍ଦେହର କଥା । ତାହାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମସ୍ତ ଜଗତ ଯନ୍ତ୍ରଣାମୟ ବୋଧହୁଏ, ଅଧିକନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଯେବେ ତାହାଙ୍କ ଏକମାତ୍ର ଜୀବନସହଚରୀ ଯଦୃଚ୍ଛାଚାରିଣୀ, ଅପ୍ରିୟଭାଷିଣୀ ଏବଂ କୋପନସ୍ୱଭାବା ହୁଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ତାହାଙ୍କ ସଂସାରବାସନା ପ୍ରଥମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ହୃଦୟରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଯେବେ ତାହାଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀ ଯଥାର୍ଥହିଁ ସହଧର୍ମିଣୀ ନାମର ଯୋଗ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ତାହାଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖଭାଗିନୀ ହୋଇ ନୀରସ ହୃଦୟ ସରସ କରି ସଂସାର ମରୁଭୂମିରେ ସୁଖର ପ୍ରସ୍ରବଣ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରିଥାନ୍ତି ।

ନାରୀଜାତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଧର୍ମର ଭିତ୍ତିସ୍ୱରୂପ । ସ୍ତ୍ରୀଜାତି ଧର୍ମପରାୟଣା ନହେଲେ ପୁରୁଷ ହୃଦୟରେ ଧର୍ମବୀଜ ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ଏହି ହେତୁରୁ ନାରୀଜାତିର ଧର୍ମାର୍ଜନପଥ ସର୍ବଦାହିଁ ପ୍ରଶସ୍ତ ଥିବା ଉଚିତ ।

କାଳି ଦେଶରେ ନାରୀଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର ହେଉଥିବା ସ୍ଥଳେ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ବାଣୀଭୂଷଣ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ମହାଶୟ ଏହି ନାରୀଦର୍ପଣ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କରି ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ପୁରୁଷ ଉଭୟ ଜାତିର ମହୋପକାର ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋହର ବିଶ୍ୱାସ । ଏହି ଦର୍ପଣ ନାରୀ-ପ୍ରକୃତି ପରିଦର୍ଶନର ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଓ ଦୂରବୀକ୍ଷଣର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନାରୀଚରିତ୍ରର ସୂକ୍ଷ୍ମରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମତର ଅପୂର୍ବ ବିକାଶ ଦେଖାଇବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ସୀତା, ସାବିତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ପୁରାଣପ୍ରଥିତ ସତୀରମଣୀ; ଗାର୍ଗୀ, ମୈତ୍ରେୟୀ ପ୍ରଭୃତି ବୈଦିକଯୁଗର ବେଦବାଦରତା ମହିଳା; ଖନା, ଲୀଳାବତୀ, ମାଳତୀ ପ୍ରଭୃତି ଐତିହାସିକଯୁଗର ବିଦୁଷୀ ରମଣୀ ପଦ୍ମିନୀ, କର୍ମଦେବୀ ପ୍ରଭୃତି ରାଜସ୍ଥାନର ବୀରରମଣୀ ଓ ମାଧବୀ, ଶୁକଦେଈ ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣବତୀ ଉତ୍କଳରମଣୀମାନଙ୍କ ଚରିତ ସରଳଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କର ପାଠୋପଯୋଗୀ ହୋଇଅଛି ।

ସାହିତ୍ୟର କଣ୍ଟକାକୀର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପାର୍ଜନପନ୍ଥାହୀନ ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକଲେଖନୀସଞ୍ଚାଳନ ପ୍ରସୂତ ଅଜସ୍ର 'ଚଉତିଶା', 'କାନ୍ଦ' ଏବଂ 'ହରଣ' ପ୍ଲାବିତ ଦେଶରେ ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟଙ୍କ 'ନାରୀଦର୍ପଣ' ରୂପ ନାରୀସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କଳନା ଓ ଭାବସମନ୍ୱିତ ପୁସ୍ତକ ଉତ୍କଳର ସମସ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ଆଦରଣୀୟ ହେବ, ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଉତ୍କଳର ଅପରପ୍ରାନ୍ତାବସ୍ଥିତ ସୁଦୂର ଲାଞ୍ଜିଗଡ଼ର ଅଧୀଶ୍ୱର ଉଦାରଚେତା, ହୃଦୟବାନ୍ ରାଜା ମାହେଶ୍ୱରୀପ୍ରସାଦ ଦେବ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଏହାର ମୁଦ୍ରଣଭାର ଗ୍ରହଣ କରି ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କୁ ତଥା ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳୀୟ ସମାଜକୁ କୃତାର୍ଥ କରିଅଛନ୍ତି । ସୁକବି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଙ୍କ 'ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ' କାବ୍ୟରୂପ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରି ଯାହାଙ୍କ ଉତ୍କଳବ୍ୟାପିନୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏବଂ ଯଶୋଦୀପ୍ତିରେ ପ୍ରଭାନ୍ୱିତ ଅପୂର୍ବ ହୃଦୟବତ୍ତା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଅଛି, ତାହାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏଭଳି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ଅବଶ୍ୟ ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ସମୀଚୀନ ହୋଇଅଛି । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତାହାଙ୍କର ଏହି ଗୁଣଗ୍ରାହକତା ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଉଥାଉ ଏହା ହିଁ ଐକାନ୍ତିକ କାମନା ।

କାଳିଗଳି, କଟକ
୭ । ୭ । ୧୯୧୭

ଶ୍ରୀ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ

ସୂଚୀପତ୍ର

୧ ।	ମୈତ୍ରେୟୀ	୧
୨ ।	ଗାର୍ଗୀ	୪
୩ ।	ସୀତା	୭
୪ ।	ସାବିତ୍ରୀ	୧୬
୫ ।	ଶୈବ୍ୟା	୨୬
୬ ।	ଦମୟନ୍ତୀ	୩୦
୭ ।	ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ଭଦ୍ରା	୪୨
୮ ।	ଗାନ୍ଧାରୀ	୫୧
୯ ।	ସୁକନ୍ୟା	୫୭
୧୦ ।	ଖନା	୫୯
୧୧ ।	ଲୀଳାବତୀ	୬୧
୧୨ ।	ମାଳତୀ	୬୪
୧୩ ।	ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା ବାଈ	୬୬
୧୪ ।	ରାଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ	୭୧
୧୫ ।	ପଦ୍ମିନୀ	୭୪
୧୬ ।	ପାନ୍ନା	୭୯
୧୭ ।	ସଂଯୁକ୍ତା	୮୨
୧୮ ।	କୃଷ୍ଣାକୁମାରୀ	୮୫
୧୯ ।	କର୍ମଦେବୀ	୮୮
୨୦ ।	ରାଣୀ ଶୁକଦେଈ	୯୧
୨୧ ।	ମହାରାଣୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ	୯୬
୨୨ ।	ସୁଲକ୍ଷଣା	୯୯
୨୩ ।	ମାଧବୀ	୧୦୧
୨୪ ।	ସରସ୍ୱତୀ	୧୦୩
୨୫ ।	ନାରୀ ଧର୍ମ	୧୦୬

ନିବେଦନ

ଉତ୍କଳରେ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ପାଠଯୋଗ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ଦେଖି କେତେକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ମୁଁ କେତୋଟି ନାରୀଚରିତ ସଂଗ୍ରହ ପୂର୍ବକ ଏକତ୍ର ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲି ଏବଂ ଅଳ୍ପକାଳ ହେଲା ଏଥିରେ ହସ୍ତ ଦେଇଅଛି । ଆଶାନୁରୂପ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ନିତାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ । କେବଳ କୌଣସି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଲେଖକ ଏ ବିଷୟରେ ପ୍ରଯତ୍ନଶୀଳ ହେଉନଥିବାର ଦେଖି ମୁଁ ଏହା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲି ।

ସମସ୍ତ ଚରିତ ଏକତ୍ର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ପୁସ୍ତକରେ ମୁଦ୍ରିତ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଖଣ୍ଡଶଃ ପ୍ରଚାର କଲେ ଆମ୍ଭ ଦେଶ ପ୍ରତି ଅଧିକ ସୁବିଧାଜନକ ହେବ ବୋଲି କେତେ ବିଶିଷ୍ଟବନ୍ଧୁ ଉପଦେଶ ଦେବାରୁ ମୁଁ ତଦନୁଯାୟୀ ପ୍ରଥମ ଦୁଇଖଣ୍ଡରେ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ୨୪ଟି ଭାରତୀୟ ନାରୀଚରିତ ପ୍ରକାଶ କଲି । ଏହାର ଶେଷରେ ନାରୀଧର୍ମ ଶୀର୍ଷକ ଶାସ୍ତ୍ରୋପଦେଶସମ୍ବଳିତ ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟ ଯୋଗ କରାଯାଇ-ଅଛି । ଏହି ଦୁଇ ଖଣ୍ଡରେ ଚାରିଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଉତ୍କଳରମଣୀଙ୍କର ଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଆଉ ସମ୍ଭବ ହେଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଖଣ୍ଡରେ ବୈଦେଶିକ ମହିଳାମାନଙ୍କ ଚରିତ ସହ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରିଅଛି । ପୁସ୍ତକର ଭାଷା ଯଥାସମ୍ଭବ ସରଳ ଓ ସୁବୋଧ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛି । ଏହାକୁ ପାଠ କରି ଉତ୍କଳ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର କିଛି ଉପକାର ଓ ସୁଶିକ୍ଷା ହେଲେ ମୋହର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେବ ଏବଂ ଅଭିଳାଷ ସଫଳ ହେବ ।

ପରିଶେଷରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ ମୋହର ସୋଦରପ୍ରତିମ ସହୃଦୟ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ ଶଶିଭୂଷଣ ରାୟ ମହାଶୟ ଏ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶରେ ଏକାନ୍ତ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରେ ଚିରଋଣୀ ରହିଅଛି । ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ପଦ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱନାଥ କର ମହାଶୟ ଏ ପୁସ୍ତକର ଆମୂଳପାଠ ଓ ସଂଶୋଧନାଦିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କଠାରେ ଆନ୍ତରିକ କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି ।

କଟକ
୭ । ୭ । ୧୭

ନିବେଦକ
ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ

ମୈତ୍ରେୟୀ

ବହୁ ପୂର୍ବକାଳରେ ଯାଜ୍ଞବଲ୍‌କ୍ୟ ନାମକ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମିଥିଳାର ରାଜା ଜନକଙ୍କର କୁଳଗୁରୁ ଥିଲେ । ସେ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ପଣ୍ଡିତ ଥିବାରୁ ରାଜସଭାରେ ଅନେକ କଠିନ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରି ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ବହୁ ଗୋଧନ ଦାନସ୍ୱରୂପ ପାଉଥିଲେ । ପୂର୍ବେ ଦାନର ଏପରି ରୀତି ଥିଲା ଯେ ଗୋଧନ ଦେବାକୁ ହେଲେ ତାହାର ଶିଙ୍ଗକୁ ସୁନାରେ ଗୁଆଣି କରି ଦେବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଏହିପରି ଶତ ଶତ ଗୋଧନ ଲାଭ କରି ଯାଜ୍ଞବଲ୍‌କ୍ୟ ବହୁତ ଦଧି, ଘୃତ ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଶତ ଶତ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ପାଖରେ ରଖି ସେମାନଙ୍କର ଭରଣପୋଷଣ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ କରାଉଥିଲେ ।

ଦଶସହସ୍ର ଶିଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁ କୁଳପତି କହୁଥିଲେ । ଯାଜ୍ଞବଲ୍‌କ୍ୟ ଜଣେ କୁଳପତି ଥିଲେ । ମଝେ ମଝେ ଅନେକ ଅତିଥି ଆସି ପ୍ରଚୁର ଦଧି ଦୁଗ୍ଧ ଭୋଜନରେ ପରିତୃପ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ; ଯଜ୍ଞରେ ପ୍ରତିଦିନ କୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡ ଘୃତ ଆହୁତିରେ ଅଗ୍ନିସାତ୍ ହେଉଥିଲା । ଏଥିରୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ତାଙ୍କର କେତେ ବ୍ୟୟ ହେଉଥିଲା ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ସମ୍ପଦରୁ ଯାହା ଆୟ ହେଉଥିଲା, ତାହା ଆଜିକାଲି ଜଣେ ବଡ଼ ଜମିଦାରଙ୍କର ଆୟ ପରିମାଣରୁ କିଛି ଊଣା ନୁହେଁ । ଏତେ ସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେହେଁ ଶେଷକାଳକୁ ତାଙ୍କର ବିଷୟରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଜନ୍ମିବାରୁ ସେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ତ୍ୟାଗକରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ।

ଯାଜ୍ଞବଲ୍‌କ୍ୟଙ୍କର ଦୁଇଟି ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଜଣକର ନାମ ମୈତ୍ରେୟୀ, ଅନ୍ୟ ଜଣକର ନାମ କାତ୍ୟାୟିନୀ । ମୈତ୍ରେୟୀ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୟସ ଉଭୟରେ ବଡ଼ ଥିଲେ ଏବଂ ପତିଙ୍କୁ ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷାଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଥିଲେ । ସନ୍ନ୍ୟାସଯାତ୍ରା ପୂର୍ବରୁ ମହାତ୍ମା ଯାଜ୍ଞବଲ୍‌କ୍ୟ ଏହି ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି କୌଣସି ବିବାଦ ନହେବ, ଏଥିପାଇଁ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମାନ ଭାବରେ ବାଣ୍ଟି ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ପତି ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଏପରି ବଣ୍ଟନ କରିଦେଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଶୁଣି ପଣ୍ଡିତା ମୈତ୍ରେୟୀ ସମ୍ପଦରେ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ମହର୍ଷିଙ୍କୁ କହିଲେ, "ନାଥ, ଏ ସମ୍ପଦରେ ମୋର କ'ଣ ହେବ ? ଏହି ଧନରତ୍ନ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ଦାନ କଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବନାହିଁ । ବହୁ ଧନ ବିତରଣ କରି ବା ଅଶ୍ୱମେଧାଦି ଯଜ୍ଞ କରି ସ୍ୱର୍ଗକୁ

ଗଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଅଭୀଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧି ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ପୁଣ୍ୟ ଶେଷ ହେଲେ ପୁଣି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ପଡ଼ି ରହିବାକୁ ହୁଏ । ମୁଁ ଅମରପଦ ଲୋଡ଼ୁଅଛି । ଏ ସମ୍ପଦରେ ମୁଁ କ'ଣ ଅମର ହୋଇପାରିବି ? ଯଦି ଅମୃତଲୋକକୁ ଯାଇନପାରିବି, ତାହାହେଲେ ଆପଣଙ୍କର ଦତ୍ତ ଏହି ଧନ ରତ୍ନ, ବସ୍ତ୍ର, ଅଳଙ୍କାର, ଗୃହ, ଗୋଧନ ଆଦି ନେଇ ମୋର କି ଫଳ ହେବ ? ଏହି ସବୁ ଧନ ପାଇଲେ ଅବା ଏହି ଧନରେ ଅଶ୍ୱମେଧାଦି ଯଜ୍ଞ କଲେ ଅମୃତ-ପଦ ପାଇପାରିବି କି ?''

ଯାଜ୍ଞବଲ୍‌କ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ''ନାହିଁ ପ୍ରିୟେ, ଏ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଲାଭ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ବହୁ ଧନ ବ୍ୟୟରେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରି ସେହି ପୁଣ୍ୟବଳରେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଗମନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଅମର ପଦ ଲାଭ କରିବାର ଆଶା ନାହିଁ । ଏ ସମ୍ପଦରେ ଏତିକି ମାତ୍ର ଲାଭ ହୋଇପାରେ ଯେ ସୁଖରେ ଜୀବନଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ ହୋଇପାରିବ ।''

ବୁଦ୍ଧିମତୀ ମୈତ୍ରେୟୀ ଏ ପ୍ରକାର ବାକ୍ୟ ଶୁଣି କହିଲେ, ''ନାଥ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ ନହେବ, ତାକୁ ନେଇ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ? ଅତଏବ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ମୋର ମୁକ୍ତିଲାଭ ହେବ, ସେହି ଉପାୟ ମୋତେ କହିଦିଅନ୍ତୁ ।''

ମହାପଣ୍ଡିତା ପତ୍ନୀଙ୍କର ସୁଯୁକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ଶୁଣି ମହର୍ଷି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପ୍ରିୟତମାକୁ ପାଖରେ ବସାଇ କହିଲେ, ''ପ୍ରିୟେ ମୈତ୍ରେୟି ! ତୁମ୍ଭେ ଏଥି ପୂର୍ବରୁ ମୋର ଯେପରି ପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଓ ପ୍ରିୟ କଥା କହି ପ୍ରିୟା ନାମ ସାର୍ଥକ କରିଅଛ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରିୟ କଥାରେ ମୋର ଆନନ୍ଦ ବଢ଼ାଇଲ । ତୁମ୍ଭର ମନୋଗତ କଥା ଶୁଣି ମୁଁ ଅତିଶୟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲି । ତୁମ୍ଭେ ଯେଉଁ ବିଷୟ ପଚାରିଲ, ତାହା ଭଲକରି ବୁଝାଇଦେଉଅଛି, ମନଦେଇ ଶୁଣ ।''

ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମୈତ୍ରେୟୀ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା କରି ପିତୃଗୃହରେ ନାନା ଶାସ୍ତ୍ର ପାଠ କରିଥିଲେ । ଯୌବନ କାଳରେ ପତିଗୃହରେ ତାଙ୍କର ପତିଙ୍କ ସହିତ ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାର ଅଧିକ ସୁବିଧା ହେବାରୁ ସେ ପୂର୍ବ ଜ୍ଞାନକୁ ବହୁଗୁଣରେ ବଢ଼ାଇପାରିଥିଲେ । ପତିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଦିନ କେବଳ ଭୋଗବିଳାସରେ ନୁହେଁ, ନାନା ଶାସ୍ତ୍ରାଳାପରେ ସୁଖରେ କଟୁଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦାୟ କାଳରେ ପତିଙ୍କୁ ସେ ତତ୍ତ୍ୱଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାରୁ ମହର୍ଷି ଯାଜ୍ଞବଲ୍‌କ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଆତ୍ମାର ତତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରର ମର୍ମ ବଡ଼ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଓ ମୁନି ଋଷିମାନଙ୍କର ବୁଝିବା କଠିନ, ତାହାକୁ ସେ ସମୟରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖିଲେ ଏ କଥା ସହଜରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ହୁଏ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ହେବା ଦୂରରେ ଥାଉ, ଅକ୍ଷରପରିଚୟ

ସୁଦ୍ଧା ହୋଇପାରୁନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଶିକ୍ଷା କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଲେଖାରେ ଗଣ୍ଡା ଗଣ୍ଡା ଭ୍ରମ ଅଶୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା କଥା ଡେଣିକି ଥାଉ, ପୂର୍ବେ ଏହି ଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚାରେ କିପରି ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଏବଂ ସମ୍ମାନ ଲଭ କରିଥିଲେ, ତାହା ମୈତ୍ରେୟୀ ପ୍ରଭୃତି ଆର୍ଯ୍ୟ ନାରୀ-ମାନଙ୍କ ଚରିତ ପାଠ କଲେ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜଣାଯାଏ ।

ମହର୍ଷି ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ପ୍ରିୟତମାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ସଦୁତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରଥମେ କହିଲେ, "ମୈତ୍ରେୟି ! ଏ ସଂସାରରେ ଆତ୍ମା ହିଁ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ପ୍ରିୟ ପଦାର୍ଥ । ଯେ ଯାହା କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ସେହି ଆତ୍ମାର ତୃପ୍ତି ସମ୍ପାଦନ ଲାଗି କରିଥାନ୍ତି । ଅତଏବ ସେହି ପ୍ରିୟତମ ଆତ୍ମାକୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଏବଂ ଆତ୍ମାବିଷୟକ ମହୋପଦେଶ ଶ୍ରବଣକରିବା ହିଁ ମୋକ୍ଷାଭିଳାଷୀ ଲୋକର ସର୍ବାଗ୍ରେ ଉଚିତ ।" ଏହା କହି ସେ ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ପରିଚୟ ଏବଂ ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ସମୟରେ ମୈତ୍ରେୟୀ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବୁଝିନପାରି ତର୍କ-ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଥିଲେ । ମହର୍ଷି ପ୍ରସନ୍ନମନରେ ବେଦ ଉପନିଷଦର ପ୍ରମାଣ ବଚନ ସହିତ ସେ ସବୁ ସ୍ଥଳ ଉତ୍ତମ-ରୂପେ ବୁଝାଇଦେଉଥିଲେ ।

ପରିଶେଷରେ ମହର୍ଷି ଏହା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ ଯେତେକାଳ ଯାଏ ଅଜ୍ଞାନରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଏକ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମ ଓ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଅଛି ବୋଲି ଜ୍ଞାନ ହେଉଥାଏ । ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିଲେ ଜୀବାତ୍ମା ସବୁ ଭେଦ ଭୁଲିଯାଇ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ଏକ ହୋଇଯାଏ । ଯେପରି ଜଳାଶୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ନଷ୍ଟହୋଇଯାଏ, ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବିନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ; ସେହିପରି ଏହି ଦେହ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ସହିତ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ତହିଁରେ ଥିବା ଆତ୍ମାର ବିନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା ପରମାତ୍ମା ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇଯାଏ; ଜୀବାତ୍ମା ବୋଲି ଆଉ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନାମ ରହେ ନାହିଁ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରକାଶକ ବସ୍ତୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଦାର୍ଥକୁ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ବୋଲି ଲୋକେ ସେ ସବୁକୁ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ବୋଲି ମନେକରିଥାନ୍ତି; ମାତ୍ର ତାହା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମାହିଁ ସେହି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାଶମାନଙ୍କର ପ୍ରକାଶକ । ସେହି କେବଳ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାଶକଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ଜାଣିହୁଏ ନାହିଁ । ଯେ ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରନ୍ତି ଏବଂ ଜାଣନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିହେବନାହିଁ କି ମନରେ ଧାରଣା କରି ହେବ ନାହିଁ— ତାହାଙ୍କୁ ଆଉ କି ଉପାୟରେ ଜାଣିପାରିବ ? ସେ ନିଜେ ସର୍ବଜ୍ଞ, ତାଙ୍କର ଆଉ ଜ୍ଞାତା କେହି ହୋଇନପାରେ । ମହର୍ଷି ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଏହିରୂପେ ପ୍ରିୟତମା ଧର୍ମପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରର ଗଭୀର ତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟା

ମୈତ୍ରେୟୀଦେବୀ ପତି ପାଦତଳେ ବସି ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବୋଧ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଏହିରୂପେ ଶିକ୍ଷା କରି ନାରୀସମାଜରେ ଧନ୍ୟା ହୋଇଥିଲେ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଦର୍ଶନ-ଶାସ୍ତ୍ରର ଏପରି ଗମ୍ଭୀର ତତ୍ତ୍ୱ ଘେନି ଆଳାପ ଏବଂ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ, ସେ ସମୟରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା ଯେ କେତେଦୂର ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ କରିଥିଲା, ତାହା ଅନୁମାନ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ ।

ଗାର୍ଗୀ

ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଏହି ପବିତ୍ର ଭାରତଭୂମିରେ ବଚକ୍ନୁ ନାମକ ଜଣେ ମହର୍ଷି ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କନ୍ୟା ଗାର୍ଗୀ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରରେ ନିପୁଣା ଥିଲେ । ତତ୍ତ୍ୱଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଏପରି ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିଥିଲା ଯେ, ତାହା ଅନେକ ବେଦବେଦାନ୍ତବିଶାରଦ ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରେ ସୁଦ୍ଧା ନଥିଲା । ସେକାଳର ଅନେକ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଗାର୍ଗୀଙ୍କର ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖି ତାହାଙ୍କୁ ଭୟ ଏବଂ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତସଭାରେ ଗାର୍ଗୀ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ସମସ୍ତେ ତାହାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ ସଭା ମଧ୍ୟରେ ବସାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଅନେକ ବିଦ୍ୟାଭିମାନୀ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ହୃଦୟରୁ ଦର୍ପ ଖସିପଡ଼ୁଥିଲା । ଗାର୍ଗୀ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଯୁବତୀ, ସେ ସମୟରେ ମହର୍ଷି ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ବୃଦ୍ଧ ଏବଂ ପ୍ରଧାନ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ ବୋଲି ବିଜ୍ଞସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ; ଅଥଚ ତାହାଙ୍କ ସହିତ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ତର୍କ କରିବାପାଇଁ ଗାର୍ଗୀ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ମହର୍ଷି ବେଳେ ବେଳେ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ, କେବେ କେବେ ତାହାଙ୍କର ବିଷମ ତର୍କଯୁକ୍ତି ଦେଖି ଅବାକ୍ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ।

ଏକଦା ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ ମହର୍ଷି ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ବିଚାର ହେବ ବୋଲି ମହାସଭା ବସିଥିଲା । ଅନେକ ବେଦାନ୍ତଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦ ବୃଦ୍ଧ ବିଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଭାସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ମହର୍ଷିଙ୍କ ପାଇଁ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ସଭାସଦ୍‌ମାନେ ତାହାଙ୍କର ଆଗମନକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଆସି ସଭା ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେ ଆସନ ଗ୍ରହଣ ନ କରୁଣୁ ହଠାତ୍ ପଣ୍ଡିତା ଗାର୍ଗୀ ଉଠିପଡ଼ି ଉକ୍ତ ଆସନକୁ ଦେଖାଇ କହିଲେ—ଏହା ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀଙ୍କର ଆସନ । ବୃଦ୍ଧ ମହର୍ଷି ବ୍ରହ୍ମବାଦିନୀ ଗାର୍ଗୀଙ୍କର ଏହି କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିପାରି କ'ଣ କରିବେ ହଠାତ୍ ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯଦି ସେ ଆସନରେ ବସୁଛନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଗାର୍ଗୀଙ୍କ ନିକଟରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ବୋଲି ଆପଣାର ଅଭିମାନ ପ୍ରକାଶପାଇବ, ନବସିଲେ ପୁଣି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେବ; ଅଥଚ ସେହି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ବିଷୟ ଘେନି ସେଦିନ ସଭାରେ ବିଚାର ହେବ । ବିଚାର ପୂର୍ବରୁ ଗାର୍ଗୀ ପଦେ କଥାରେ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଙ୍କ ଭୁଲ୍ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ

ମହର୍ଷିଙ୍କୁ ଅବାକ୍ କରିଦେଲେ ।

ଅନନ୍ତର ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଆସନ ପରିଗ୍ରହ କରନ୍ତେ, ଗାର୍ଗୀ ଆସନରୁ ଉଠି ସଭାସ୍ଥ ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଯଥାବିଧି ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ ବିନମ୍ରସ୍ୱରେ କହିଲେ—"ହେ ପୂଜନୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ! ଯଦି ଆପଣମାନେ ଅନୁମତି ଦେବେ, ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଏହି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ ମହର୍ଷିଙ୍କୁ ଯୋଡ଼ିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବି । ଯେବେ ସେ ଏହି ଯୋଡ଼ିକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ-ପାରିବେ, ତାହାହେଲେ ଜାଣିବେ ଯେ, ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆଉ କେହି ତାହାଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।" ସଭାସଦ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଜଣେ ଯୁବତୀ ମହିଳାର ଏପରି ତେଜଃପୂର୍ଣ୍ଣ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଏପରି କି କଠିନ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇପାରେ, ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ଏଥିଉତ୍ତାରୁ ସୁପଣ୍ଡିତା ଗାର୍ଗୀ ମହର୍ଷିଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ—କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୀର-ପୁରୁଷ ଯେପରି ଶତ୍ରୁ ସଂହାର ଲାଗି ତୀକ୍ଷ୍ଣବାଣ ନେଇ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି, ମୁଁ ଆଜି ସେହିପରି ଦୁଇଟି ପ୍ରଶ୍ନ ନେଇ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲି । ଏହାର ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ତର ମୋତେ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।"

ମହର୍ଷି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେବାରୁ ଶାସ୍ତ୍ର-ବିଚକ୍ଷଣା ଗାର୍ଗୀଦେବୀ ବ୍ରହ୍ମ ଓ ସୃଷ୍ଟିର ତତ୍ତ୍ୱବିଷୟକ ମହା ଅଗାଧ ପ୍ରଶ୍ନର ଅବତାରଣା କଲେ । ମହର୍ଷି ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ଯୁକ୍ତି ପ୍ରମାଣ ସହିତ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭକଲେ । ଗାର୍ଗୀ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତର୍କ ନକରି ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ମଧ୍ୟମଧ୍ୟରେ ସେ ଏତେ ତର୍କ କରୁଥିଲେ ଯେ, ତାହା ତର୍କର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରୁଥିଲା । ତେତେବେଳେ ବୃଦ୍ଧ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇ ବିଚାର କରିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କରୁଥିଲେ ।

ତର୍କ ଶେଷ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଙ୍କଠାରୁ ଯେତେବେଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତର ମିଳିଲା, ତେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନୀ ଗାର୍ଗୀ ପରମ ସନ୍ତୋଷରେ ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଗୁହିଁ କହିଲେ, "ଆପଣମାନେ ଆଜି ଏହି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ ମହର୍ଷିଙ୍କଠାରୁ ଅମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ ପାଇ ଋଣୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହାଙ୍କର ଚରଣ ବନ୍ଦନା କଲେ କିଛି ମାତ୍ର ଋଣ ପରିଶୋଧ କରି-ପାରିବେ । ନୋହିଲେ ଏ ଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । କାରଣ ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି କେହି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ନାହାନ୍ତି ଯେ ମହର୍ଷି ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଙ୍କୁ ଜୟ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହୋଇପାରିବେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ କହିଅଛି, ଯଦି ମହର୍ଷି ଏହି ଦୁଇଟି କଠିନ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିବେ—ତାହାହେଲେ ଅନ୍ୟ କେହି ତାହାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।"

ଏହା କହି ଗାର୍ଗୀ ମୌନଭାବ ଧାରଣକଲେ । ସମସ୍ତ ବୟୋବୃଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ ଯୁବତୀ ମହିଳାର ଏପ୍ରକାର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଆଉ ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ଷମତା ଦେଖି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ

ଏବଂ ଆପଣା ଆପଣାର ବୃଥାଭିମାନ ଦୂରକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେବଳ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗୁଁ ବୃଦ୍ଧ ସମାଜରେ ସୁଦ୍ଧା ଜଣେ ଯୁବତୀ ଏତେ ଆଦର ଗୌରବ ପାଇଥିଲେ । ଗୁଣୀ ଲୋକର ଗୁଣ ଦେଖି ସିନା ପୂଜା ହୁଏ—ତାହାର ବୟସ କିମ୍ବା ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଜାତିଭେଦ ଦେଖି କିଛି ପୂଜା ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଜଣେ ପ୍ରାଚୀନ ମହାକବିଙ୍କର ବାକ୍ୟ ଅଛି—"ଗୁଣାଃ ପୂଜାସ୍ଥାନଂ ଗୁଣିଷୁ ନ ଚ ଲିଙ୍ଗଂ ନ ଚ ବୟଃ ।" ଅର୍ଥାତ୍—

"ଗୁଣହିଁ ପୂଜା ପାଏ ସର୍ବଲୋକରେ,
ନାହିଁ ଲିଙ୍ଗ ବୟସ ଗୁଣିଜନରେ ।"

ବୈଦିକଯୁଗରେ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନେ ମାତାଙ୍କଠାରୁ ସୁଶିକ୍ଷା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ମନରେ ଧର୍ମଭାବ ଜାଗରଣ କରିବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସତ୍‌ପଥରେ ଚାଳିତ କରିବାପାଇଁ ମାତାମାନଙ୍କୁ ଆଗେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ସେମାନେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଓ ପୁରାଣର ବଚନମାନ ଆଗେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ତଦନୁକ୍ରମେ ନିଜ ନିଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଗଠନ କରୁଥିଲେ । ଶିଶୁସନ୍ତାନମାନେ ମାତାଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବାର ଯେପରି ସୁଯୋଗ ପାନ୍ତି, ଅନ୍ୟଠାରୁ ସେପରି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ମାତାଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମନ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଧର୍ମ ଓ ସୁନୀତି ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଥାଏ ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା କରିବା ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ପରି ତେତେ କଷ୍ଟକର ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମନରେ ଧର୍ମଭାବ ଜନ୍ମିଥାଏ, ସେହିମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ । ଏ ସଂସାରରେ ଧର୍ମ ବିନା ସୁଖ ସଦ୍‌ଗତିର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ହିଁ ଏ ଜଗତରେ ମନୁଷ୍ୟର ପରମବନ୍ଧୁ । ଏହି ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେଲେ ମାତା ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର । କାରଣ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଭାର ତାଙ୍କ ହାତରେ ଥାଏ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି—"ଯାହା ନୋହିବ ବାଳକାଳେ, ତାହା ନୋହିବ କାଳେ କାଳେ ।" ଆଉ ମଧ୍ୟ ମାଆମାନେ ଯେପରି ସହଜ ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ପାରନ୍ତି, ସେପରି ଜଣେ ବହୁଦର୍ଶୀ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଦ୍ୱାରା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏଣୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସର୍ବଥା ବିଧେୟ । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଗାର୍ଗୀ ମୈତ୍ରେୟୀଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତା ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ, ସେ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କ'ଣ ଆପଣା ଆପଣା ଶିଶୁ-ସନ୍ତାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାବିଧାନରେ ଉପଯୁକ୍ତା ହେବେ ନାହିଁ ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତ୍ରୀ ଯଦି ଏମାନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ କରି ସୁଶିକ୍ଷାପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତି, ତାହାହେଲେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦେଶରୁ ଅନେକ କଳଙ୍କ ଦୂର ହୋଇଯିବ ଏବଂ ମାତୃଭୂମି ଅନେକ ସୁସନ୍ତାନ ଲାଭ କରି କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତପଥରେ ଧାବିତ ହେବ ।

ସୀତା

ପୂର୍ବକାଳରେ ମିଥିଳାଦେଶର ରାଜା ଜନକ ଜଣେ ଅତି ସାଧୁ ଏବଂ ଋଷିସ୍ୱଭାବ ଲୋକ ଥିଲେ । ସୀତା ନାମରେ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟାରତ୍ନ ଲାଭ କରି ସେ ଧନ୍ୟହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର କୁଳ ପବିତ୍ର ହୋଇଥିଲା । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ସୀତା ସୁଶିକ୍ଷା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସର୍ବଗୁଣରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣା ହୋଇଥିଲେ । କ୍ରମେ ବିବାହର ବୟସ ଆସିବାରୁ ରାଜା ତାହାଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରରେ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଲାଗି ଚାରିଆଡ଼େ ବର ଅନ୍ୱେଷଣ କଲେ । ମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟ ବର ବାଛିବା ବଡ଼ କଠିନ କଥା । ତେଣୁ ସେ ଏପରି ଗୋଟିଏ କଠୋର ପଣ କଲେ, ଯହିଁରେ ଗୁଣବାନ୍ ବୀରପୁରୁଷ ସହଜରେ ଜଣାପଡ଼ିବେ । ତେଣୁ ସେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭାକୁ ସମସ୍ତ ରାଜପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ନାନା ଦେଶରୁ ରାଜା ଓ ରାଜପୁତ୍ରମାନେ ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ । ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଘେନି ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ରାଜା ସଭାସ୍ଥଳରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ କଲେ—"ଯେଉଁ ରାଜକୁମାର ଆମ୍ଭର ଏହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶିବଧନୁ ନୁଆଁଇ ଏଥିରେ ଗୁଣ ଚଢ଼ାଇଦେବେ, ତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ମୁଁ ଏ କନ୍ୟାରତ୍ନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିବି ।"

ତଦନୁସାରେ ଉପସ୍ଥିତ ରାଜନ୍ୟଗଣ ଆସନରୁ ଉଠି ଥରେ ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ହତାଶ ହେଲେ । ପରିଶେଷରେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କ ଉପଦେଶକ୍ରମେ ଦଶରଥାତ୍ମଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅତି ବିନୟରେ ଯାଇ ଅନାୟାସରେ ଧନୁରେ ଗୁଣ ଚଢ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତେ, ସଭା ମଧ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦ କରତାଳି ଉଚ୍ଛୁଳିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ସୀତାଦେବୀ ଦାସୀ ସହିତ ମୁଖ ତଳକୁ କରି ଯାଇ ତାହାଙ୍କ ଗଳାରେ ବରଣମାଳା ଲମ୍ବାଇଦେଲେ ।

ବିବାହ ସ୍ଥିର ହୁଅନ୍ତେ ବୃଦ୍ଧ ରାଜା ଦଶରଥ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଅନ୍ୟ ତିନି ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଘେନି ଅଯୋଧ୍ୟାରୁ ଯାତ୍ରା କରି ବିବାହ ଦିନ ମିଥିଳା ରାଜଧାନୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସୀତା ରାମଙ୍କ ବିବାହ ସଙ୍ଗେ ଦଶରଥଙ୍କ ଅନ୍ୟ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଜନକଙ୍କ ଅନୁଜଙ୍କ କନ୍ୟାଙ୍କ ସହିତ ଶୁଭ ବିବାହକ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ମହାରାଜ ଦଶରଥ ପୁତ୍ରବଧୂମାନଙ୍କୁ ମହାସମାରୋହରେ ଘେନି ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସିଲେ । ପୁର ମଧ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ ଲାଗିଲା ।

କିଛିକାଳ ପରେ ବୃଦ୍ଧ ରାଜା ଦିନେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସଭାରେ ବସି ଏହି ପରାମର୍ଶ କଲେ ଯେ ମୋହର ରାମ ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ, ପ୍ରିୟଦର୍ଶନ, ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରରେ ପାରଂଗମ, ସୁପୁରୁଷ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ । ଅତଏବ ଏହାଙ୍କୁ ମୁଁ ଯୁବରାଜ କରିବାକୁ ସ୍ଥିରକରିଅଛି ।

ସଭାସ୍ଥ ସମସ୍ତେ ରାଜାଙ୍କର ଏହି ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଧୀରେ ଧୀରେ ପୁର ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ଏ ସଂବାଦ ସେ ହୀନବୁଦ୍ଧି ମନ୍ଥରା ଦାସୀ କାନକୁ ଗଲା, ତହୁଁ ସେ କୈକେୟୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ନାନା ପ୍ରକାରେ ଭୁଲାଇ ରାଜାଙ୍କ ପୂର୍ବ ଅଙ୍ଗୀକୃତ ଦୁଇ ବର ମାଗିବାକୁ କୁଶିକ୍ଷା ଦେଲା । ତାହାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ କୈକେୟୀ ଦୁଇଟି ବର ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିକରେ ଭରତକୁ ଯୁବରାଜ କରିବା, ଆଉ ଗୋଟିକରେ ରାମଙ୍କୁ ଚୌଦ ବର୍ଷ ବନକୁ ପଠାଇବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ।

ଏ ବାର୍ତ୍ତା ତତ୍‌କ୍ଷଣରେ ପ୍ରାୟ ଦଶରଥଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବଜ୍ର ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ଭୂମିରେ ଲୋଟିଲେ । ଜନନୀ କୌଶଲ୍ୟା ଦେବୀଙ୍କର ଶୋକର ଆଉ ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମହାପୁରୁଷ ରାମ ଏ ବାର୍ତ୍ତାପାଇ କିଛିମାତ୍ର ଦୁଃଖ ନକରି ପିତା ଆଉ ମାତାମାନଙ୍କର ପାଦ ବନ୍ଦନା କରି ପ୍ରସନ୍ନ ମନରେ ପିତୃସତ୍ୟ ପାଳନ କରିବାପାଇଁ ବନକୁ ବାହାରିଲେ । ପଛେ ପଛେ ଭ୍ରାତୃଭକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମଧ୍ୟ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ଆନନ୍ଦ ପଛରେ ଗୁହ୍ମ ଗୁହ୍ମ ଅନ୍ଧକାର ପରି ଘୋର ଦୁଃଖ ପୁର-ମଧ୍ୟରେ ମାଡ଼ିଗଲା । ଏହି ସମୟରେ ସତୀ ସୀତାଦେବୀ ଆସି ସମସ୍ତ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି ପତିଙ୍କର ଅନୁଗମନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ସୁକୁମାରୀ ରାଜକନ୍ୟା ଗହନ ବନର କଣ୍ଟକପଥରେ ଗଲେ ପଦପଦକେ ବହୁତ କ୍ଳେଶ ପାଇବେ ବୋଲି କୌଶଲ୍ୟାଦି ଗୁରୁଜନମାନେ ଯେତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ବାରଣ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମନା ନମାନି ଆପଣାର ମନ କଥା ଏପରି ଜଣାଇଲେ ଯେ—
"ମୋହର ପ୍ରାଣପତି ବନକୁ ଯାନ୍ତୁ ଅଥବା ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ଯାନ୍ତୁ, ସେ ମୋହର ଅଯୋଧ୍ୟାପୁର ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଆଉ ତାଙ୍କ ବିନା ଏ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁର ମୋତେ ଅରଣ୍ୟଠୁ ବଳି ଅଧିକ କଷ୍ଟଦାୟକ ଜଣାଯିବ ।" ଏ ସୁକୁମାରୀରାଣୀ ଜନକଧୀ ଏହିମତେ ପତି ସଙ୍ଗରେ ପୁରରୁ ବାହାରି ବଲ୍‌କଲ ପିନ୍ଧି ତପସ୍ୱୀବେଶରେ ବନକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ ।

ପ୍ରଥମେ ଯେତେବେଳେ ନବୀନ ତପସ୍ୱୀ ଶ୍ରୀରାମ ବହୁଦୂର ପଥ ଯାଇ ଗଙ୍ଗା ପାର ହୋଇ ଭରଦ୍ୱାଜ ମୁନିଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ବଟମୂଳରେ ବିଶ୍ରାମକଲେ, ତେତେବେଳେ ପତିପ୍ରାଣା ସୀତାଦେବୀ ପ୍ରାଣକାନ୍ତଙ୍କୁ ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ଦେଖି ଆପଣାର ଅଙ୍କପଲଙ୍କରେ ମସ୍ତକ ଥୋଇ ପତି-ପଦ ସେବା କଲେ ଏବଂ ନିଦ୍ରିତ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ସେ କଳ୍ପବଟ ନିକଟରେ ଏହିରୂପେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—"ହେ କଳ୍ପତରୁ ! ମୋହର ସ୍ୱାମୀ ସକଳ ପ୍ରକାର ଆପଦରୁ ରକ୍ଷାପାନ୍ତୁ, ଆଉ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଏ ବ୍ରତ ପାଳନ କରି ପୁରକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସନ୍ତୁ—ମୋର ଏହି କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣକର ।"

ଅରଣ୍ୟରେ ଗଲାବେଳେ ପଦପଦକେ କୋମଳ ପାଦରେ କଣ୍ଟକ ଫୁଟିଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥିବାରୁ କିଛି କଷ୍ଟ ବୋଲି ଜାଣୁ ନଥିଲେ । କେବଳ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଶ୍ରୀମୁଖ ଦେଖି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ ସେବା କରି ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ପାସୋରି

ପକାଉଥିଲେ । ରାଜରାଣୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ବନର ଭିକାରିଣୀ ପରି ସାମାନ୍ୟ ଫଳମୂଳ ସିଦ୍ଧ କରି ତାହାକୁ ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ଦେବରଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇ ସେ ଆପଣାକୁ ଅଧିକ ଭାଗ୍ୟବତୀ ମନେକରୁଥିଲେ । ପଞ୍ଚବଟୀର ସାମାନ୍ୟ ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀରରେ ବାସ କରି ସୁଦ୍ଧା ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥିବାରୁ ରାଜପୁରୀ ପରି ମନେକରୁଥିଲେ ।

ସେଠାରେ କିଛିକାଳ ବାସ କଲା ଉତ୍ତାରେ ସୂର୍ପଣଖା ନାମରେ ଏକ ରାକ୍ଷସୀ ଆସି ବହୁତ ଭୟ ଦେଖାଇଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭ୍ରାତା ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହାର ଓଷ୍ଠ ନାସା ଛେଦନ କରାଇବାରୁ ସେ କୋପଭରେ ହୋଇ ସେହି ରକ୍ତଲିପ୍ତ ମୁଖରେ ଲଙ୍କାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଆପଣାର ଭ୍ରାତା ଲଙ୍କାଧିପତି ରାବଣକୁ ଜଣାଇଲା । ଦର୍ପୀ ରାବଣ ତାହା ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ବୈରତାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାପାଇଁ ଆଗେ ମାୟାରୂପୀ ମାରୀଚକୁ ପଠାଇଲା । ମାରୀଚ ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୃଗରୂପ ଧରି ସେହି ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀର ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ସୀତାଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ଦେଖି ଶ୍ରୀରାମ ତାହାକୁ ବଧ କରିବାକୁ ପଛେ ପଛେ ଧାଇଁଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ 'ହାହା ଲକ୍ଷ୍ମଣ' ବୋଲି ରାମଙ୍କ ଡାକ ଶୁଣା ଯିବାରୁ ସୀତା ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ହୋଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣକୁ ଶୀଘ୍ର ଯିବାପାଇଁ ବଳାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ରାମଙ୍କର ବିପଦ ପଡ଼ିବା ଅସମ୍ଭବ ଜାଣି ଏବଂ ଏହା କୌଣସି ମାୟାବୀ ରାକ୍ଷସର ଛଳନା ବୋଲି ଅନୁମାନ କରି ସୀତାଙ୍କୁ ଏକା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଯିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ କହିଲେ—"ଦେବି ! ରାମଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବା କାହାର ସାଧ୍ୟ ? ଦମ୍ଭ ଧର—କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ଦର୍ଶନ କରିବ ।"

ସୀତା ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ଏପରି କଥା ଶୁଣି କ୍ରନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ କଥାରେ ସନ୍ଦେହ କରି ସ୍ତ୍ରୀସୁଲଭ ଚଞ୍ଚଳସ୍ୱଭାବରେ କହିପକାଇଲେ—'ରେ ମୂଢ଼ ! ମୁଁ ପଛକେ ଶସ୍ତ୍ରରେ ହାଣିହୋଇ ଅବା ଅଗ୍ନିରେ ଝାସ ଦେଇ ପ୍ରାଣ ହରାଇବି, ମୋର ପ୍ରାଣପତିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି କାହାର ବଶୀଭୂତ ହେବି ନାହିଁ । ସିଂହରମଣୀ କେବେ ଶୃଗାଳକୁ ଭଜିଲାଣି ?" ସୀତାଦେବୀ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଥିବା ମଧ୍ୟରେ ଏପରି କଟୁକଥା ଆଉ କେବେ କହିନାହାନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଏପରି ଅସମ୍ଭବ ଅବାଚ୍ୟ କଥା ଶୁଣି କାନରେ ହାତ ଦେଇ ସେଠାରୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ବାହାରି ରାମଙ୍କ ପଦଚିହ୍ନ ବାରି ବାରି ଦୂରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଲଙ୍କାପତି ରାବଣ ମାୟାଯତି ବେଶ ଧରି ଭସ୍ମାଚ୍ଛନ୍ନ ଅଗ୍ନି ପ୍ରାୟ ସେଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସୀତାଦେବୀ କୁଟୀର ଦ୍ୱାରରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥିତ ଦେଖି ଫଳ ମୂଳ ଆଣି ଭକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ମାୟାବୀ ରାବଣ ଆହାର ଛାଡ଼ି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ନିଜ ରୂପ ଦେଖାଇ ସୀତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ କହିଲା, "ଅୟି ସୁନ୍ଦରୀ ! ମୁଁ ଲଙ୍କାର ରାଜା ରାବଣ । ସମୁଦ୍ରର ଆରପାରିରେ ମୋହର ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପୁରୀ ଅଛି । ତୁମ୍ଭେ ସେ ପୁରକୁ ଗଲେ ଅନେକ ଦାସଦାସୀ ଆସି ତୁମ୍ଭର ଚରଣ ସେବାକରିବେ । ଅତଏବ ହେ ରାଜକୁମାରୀ ! ତୁମ୍ଭେ ଏ ତାପସ ରାଘବକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ମୋହର ପ୍ରଣୟିନୀ ହୁଅ ।"

ପତିବ୍ରତା ଜାନକୀ ଏ ସବୁ କଥା ଶୁଣି କାନରେ ହାତ ଦେଇ ଅତି ଘୃଣାରେ ରାବଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ—"ଯେବେ ଆକାଶରୁ ସମସ୍ତ ନକ୍ଷତ୍ର ଆସି ଭୂତଳରେ ପଡ଼ିବେ, ପୃଥିବୀ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ ବା ଅଗ୍ନି ଶୀତଳ ହେବ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ରଘୁନନ୍ଦନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପାରିବି ନାହିଁ । ସିଂହକୁ ଭଜି ସିଂହୀ କେବେ ଶୃଗାଲ ଶୂକରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ? ଯେ ବହୁତ ଅମୃତ ପାନ କରିଥାଏ, ତାହାର କେବେ କାଞ୍ଜିପାଣିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବଳେ କି ?"

ଏହିପରି ମର୍ମଭେଦୀ ଉକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟୁକ୍ତିରେ ରାବଣ କ୍ରୋଧରେ ଅଗ୍ନିତୁଲ୍ୟ ହୋଇ ହଠାତ୍ ସୀତାଦେବୀଙ୍କ କେଶ ଆକର୍ଷଣ କରି ପୁଷ୍ପକ ବିମାନରେ ବସାଇ ଆକାଶମାର୍ଗକୁ ଉଠିଲା । ପତିପ୍ରାଣା ସୀତା ଏକାକିନୀ ରାକ୍ଷସହସ୍ତରେ ପଡ଼ି ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ 'ରାମ' 'ରାମ' ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କ୍ରନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ କଥା ଛାଡ଼, ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟରୁ ଯେ ଯେ ବିକଳ କ୍ରନ୍ଦନ ଶୁଣିଲେ, ସେ ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୋଭରେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ଭୂପୃଷ୍ଠରେ ଯାଉଥିଲେ ବୋଧହୁଏ ଏ ସମସ୍ତେ ସେ ଦୁରନ୍ତ ରାକ୍ଷସକୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ନିଜ ନିଜ ନଖ ଦନ୍ତ ପ୍ରହାରରେ ତାହାକୁ ରକ୍ତମୟ କରି ଦେଇଥାନ୍ତେ । ଶୂନ୍ୟପଥରେ ଯାଉଥିବାରୁ କେହି କିଛି ପ୍ରତିକାର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପକ୍ଷିରାଜ ଜଟାୟୁ ବାଟରେ ବହୁତ ବାଧା ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯୁଦ୍ଧରେ ନପାରି ଶେଷରେ ମୃତପ୍ରାୟ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଗତି ନଦେଖି ସୀତାଦେବୀ ପ୍ରାଣପତିଙ୍କୁ ସଙ୍କେତ ଦେବାଲାଗି ଉଚ୍ଚ ଭୂମି ବା ପର୍ବତ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ତାହା ଉପରେ ବସ୍ତ୍ର, ଅଳଙ୍କାରମାନ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ପକାଇଦେଇଗଲେ ।

ଏହିରୂପେ ରାକ୍ଷସପତି ତାହାଙ୍କୁ ଯେନ ସମୁଦ୍ର ପାରିହୋଇ ନିଜ ନଗରର ଗୋଟିଏ ଗହନ ଅଶୋକବନ ଭିତରେ ରଖିଲେ ଏବଂ କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ରାକ୍ଷସ ରାକ୍ଷସୀ ସେଠାରେ ଜଗାଇଦେଲେ । ସୁନ୍ଦର ଅଶୋକସ୍ତବକ ଦେଖି ପତିବିରହିଣୀ ସୀତାଙ୍କର ବିରହକଷ୍ଟ ଦ୍ୱିଗୁଣରେ ବଢ଼ିବ ଏବଂ ବଶତା ସ୍ୱୀକାର କରିବାଯାଏ ଚେଟୀମାନେ ନାନା ବିଳାସ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର କଥାରେ ମନ ଭୁଲାଇ ଦେବେ, ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପାପିଷ୍ଠ ରାବଣ ତାହାଙ୍କୁ କିଛି କାଳ ସେଠାରେ ରଖିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ କି ସତୀ ସୀତାଦେବୀଙ୍କର ମନ ଟଳିବ ? ପର୍ବତ ଟଳିପାରେ, ପତିବ୍ରତାର ମନ କଦାପି ଟଳିବ ନାହିଁ । ରାକ୍ଷସମାନେ ହାତରେ ପରଶୁ ମୁଦ୍‌ଗର, ଖଡ଼୍‌ଗ ଧରି ସର୍ବଦା ବିକଟ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ନାନା ଭୟ ଦେଖାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ କିଛି ନଶୁଣି ପ୍ରାଣପତିଙ୍କି ପାଇବା ଆଶାରେ ସାମାନ୍ୟ ଫଳ ଆହାରରେ ଆପଣା ପ୍ରାଣ ରଖି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖରେ କେବଳ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଧ୍ୟାନକରୁଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରିୟତମ ରାମନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିଲେ । ରାକ୍ଷସୀମାନଙ୍କ ପୀଡ଼ାରେ ଦୁଃଖଭାର ସହ୍ୟ କରିନପାରି ଘନେ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଥିଲେ—"ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋତେ ଭକ୍ଷଣ କର । ମୋର ଆଉ ଏ ପୋଡ଼ା ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିଥାଅ, ମୁଁ ପ୍ରାଣନାଥଙ୍କୁ ଏ

ନୟନରେ ନଦେଖିଲେ ଉପବାସରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଦେବି । ତାଙ୍କ ବିନା ଅନ୍ୟ କାହାର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁବିନାହିଁ ।''

ରାକ୍ଷସୀମାନେ ଏପରି କଥା ଶୁଣି ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ଜଣାଇଲେ । ଏହି ଅବସରରେ ତ୍ରିଜଟା ନାମରେ ଗୋଟିଏ ରାକ୍ଷସୀ ସୀତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ କହିଲା—''ଦେବି ! ତୁମ୍ଭର ଭୟ କିଛି ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଏଠାରେ କେତେ ସାଧୁପୁରୁଷ ଅଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସେମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ । ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଶ୍ରୀମୁଖ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବ ଏବଂ ଏ କଷ୍ଟରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ରାଜସୁଖ ଭୋଗ କରିବ ।'' ତ୍ରିଜଟାର ଆଶ୍ୱାସ ବାକ୍ୟରେ ସୀତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗମ ଆଶା ପୁଣି ପ୍ରବଳ ହେଲା । ସତକୁ ସତ କିଛିଦିନ ପରେ ହନୁମାନ୍ ସେ ବନକୁ ଆସି ବୃକ୍ଷଡାଳରେ ବସି 'ରାମ' ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲା । ଲଙ୍କାରେ ଅପୂର୍ବ 'ରାମ' ନାମ ଶୁଣି ସୀତାଦେବୀଙ୍କ ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ପଶିଲା । ସେ ପୁଲକିତ ହୋଇ ଉପରଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ପତିଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭୃତ୍ୟ ହନୁମାନ୍‌କୁ ଏହିପରି କହିଲେ—''ହନୁ, ତୁ କାହିଁ ଥିଲୁ, ଶ୍ରୀରାମ ନାମ ଧରିଲୁ ହୃଦୟ ମୋହର ଦହନ-କାଳରେ ଚନ୍ଦନ ଲେପନ କଲୁ ।''

ସୀତାଦେବୀ ଏହିପରି ପତିଲାଭ ଆଶା ମନରେ ପୋଷଣ କରି ରହିଥାନ୍ତି । ଦିନେ ଦୁରାତ୍ମା ରାବଣ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କୋମଳ ବଚନରେ ଏହିରୂପେ କହି ବସିଲେ—''ରାଜକୁମାରି ! ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ତ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁରାଗ ଦେଖାଇଲ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅ । ଏବେ ତୁମ୍ଭର କେଶବିନ୍ୟାସ କରାଇ ବିବିଧ ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ଆଣି ଦେଉଅଛି । ଏଣିକି ମୋତେ ଭଜି ନାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିରୋମଣି ହୁଅ । ମୋର ଗୃହରେ ଶତ ଶତ ଦୈତ୍ୟ ଗନ୍ଧର୍ବକନ୍ୟା ରହିଅଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପିଶାଚ ରାକ୍ଷସ ପୁଣି ମୋର ଆଜ୍ଞାକାରୀ ଅଛନ୍ତି । କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ମୋହର ଭ୍ରାତା ଧନପତି କୁବେରଙ୍କୁ ଉପାସନା କରୁଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ପ୍ରମୋଦବନରେ ବସିଲେ ଶତ ଶତ ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍‌ସରା ଆସି ମୋହର ସେବା କରନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗରେ ଯେପରି ନାନାପ୍ରକାର ଭକ୍ଷ୍ୟ ଭୋଜ୍ୟ ପାନୀୟ ବସ୍ତୁମାନ ରହିଅଛି, ମୋହି ପୁରରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସମସ୍ତ ଅଛି । ଅତଏବ ହେ ସୁନ୍ଦରି ! ବନବାସ କଷ୍ଟ ଦୂରକରି ମନ୍ଦୋଦରୀ ପରି ମୋର ପାଟରାଣୀ ହୁଅ ।''

ପତିପ୍ରାଣା ଜାନକୀ ରାବଣର ଏ କଥାମାନ ଶ୍ରବଣ କରି କ୍ଷଣି ଦୁଃଖରେ ମୁଖ ତଳକୁ କରି ତୃଣଶେଯ ଉପରେ ଅଶ୍ରୁଧାରା ବର୍ଷଣ କଲେ ଏବଂ ରାବଣକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ—''ହେ ରାକ୍ଷସରାଜ, ତୁମ୍ଭେ ବାରମ୍ବାର ମୋ ପ୍ରତି ଦୁର୍ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରି ମୋ ହୃଦୟକୁ ବିଦାରଣ କରୁଅଛ । ମୁଁ ଅଭାଗିନୀ ପୁଣି ସେମାନ କାନରେ ଶୁଣୁଅଛି । ପୁଣି ଆଉ କାହିଁକି, ବହୁତ ହେଲାଣି । ତୁମ୍ଭର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ, ଏ ମନ୍ଦ ଅଭିଳାଷ ତ୍ୟାଗ କର । ମୁଁ ପରପତ୍ନୀ, ତୁମ୍ଭର ଗୃହିଣୀ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ, ତୁମ୍ଭର ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରେୟସୀ ଭିନ୍ନ ଅଛନ୍ତି । ମୋ ପରି ଅବଶ ଅବଳା ପ୍ରତି ବଳ ପ୍ରକାଶ କରି

କ'ଣ ବା ସୁଖ ପାଇବ ? ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ସମାନ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଙ୍କ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ଆପଣା ଧର୍ମ କାହିଁକି ପାଳନ କରୁନାହଁ ? ତୁମ୍ଭେ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କ ସଖା ଆଉ ଧନେଶ୍ୱରଙ୍କର ସୋଦର ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇ ସୁଦ୍ଧା ଏପରି ଅବାଚ୍ୟ କଥା ମୁଖରେ ବାରମ୍ବାର ଧରୁଅଛ ! ଲଜ୍ଜା ହେଉ ନାହିଁ ?'' ରାବଣକୁ ଏହି ପ୍ରକାରରେ ଉପଦେଶ ଦେଇ ପତିପ୍ରାଣା ଜାନକୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୁଖ ଲୁଚାଇ ଘନ ଘନ ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହା ଦେଖି ରାବଣ ସେହି ସ୍ଥାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତେ, ସୀତାଦେବୀ ସେହିପରି ଶୋକାଭିଭୂତା ହୋଇ ସେଠାରେ ବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏଣେ ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ କୁଟୀରକୁ ଆସି ପ୍ରିୟତମା ସୀତାଙ୍କୁ ନଦେଖି କୌଣସି ମାୟାବୀ ରାକ୍ଷସର ଏ କାଣ୍ଡ ବୋଲି ଜାଣିପାରି ଶୋକରେ ଅଧୀର ହେଲେ । ରାଜ୍ୟ ତ୍ୟାଗ, ପିତୃଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ, ତା ପଛକୁ ପୁଣି ସୀତାହରଣ—ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ଏକାବେଳକେ ଲାଗି ଲାଗି ଆସିବା ଦେଖି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ କାତର ହେଲେ । କେବଳ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ବଳ ପାଇ ସୀତାଙ୍କୁ ପାଇବା ଲାଗି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପଚାରି ପଚାରି ଦୁଃଖରେ ନାନା ଗିରି-ବନ ଭ୍ରମିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବାଟରେ ଜଟାୟୁଠାରୁ ସନ୍ଧାନ ପାଇ କିଷ୍କିନ୍ଧ୍ୟାପତି ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ର ହେଲେ । ପରୋପକାରୀ ରାଜା ସୁଗ୍ରୀବ ପର୍ବତଦେଶବାସୀ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଘେନି ରାମଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ ଏବଂ ଆଗେ ସୀତାଙ୍କ ସନ୍ଧାନ ନେବା ପାଇଁ ପ୍ରଭୁଭକ୍ତ ମହାବୀର ହନୁମାନ୍‌ଙ୍କୁ ଲଙ୍କାପୁରୀକି ପଠାଇଦେଲେ । ହନୁମାନଠାରୁ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଯଥା ସମୟରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କ ସୈନ୍ୟବଳରେ ସମୁଦ୍ର ପାର ହୋଇ ଲଙ୍କାରେ ବିଭୀଷଣ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ରାବଣକୁ ସବଂଶରେ ମାରି ସତୀ ସୀତାଦେବୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ । ଅଗ୍ନିରେ ପୁନାର ପରୀକ୍ଷା ହେଲା ପରି ପୁଣ୍ୟତେଜରେ ସୀତାଦେବୀଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱଭାବର ପରୀକ୍ଷା ହେଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାନନ୍ଦରେ ପ୍ରିୟତମାଙ୍କୁ ସେହି ପୁଷ୍ପକବିମାନରେ ବସାଇ ବନ୍ଧୁଗଣଙ୍କ ସହିତ ଆପଣା ରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କଲେ । ବାଟରେ ଆସିଲାବେଳେ ରାମ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ସୀତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ବିରହରେ କେଉଁଠାରେ କପରି କାଳ କଟାଇଥିଲେ, କେଉଁଠି କ'ଣ ଭାବିଥିଲେ ଏବଂ କାହାକୁ କ'ଣ ହୁଡ଼ି କରି କହିଥିଲେ—କେଉଁଠି ତାଙ୍କର ପତିତ ଅଳଙ୍କାର ସଙ୍କେତ ପାଇଲେ, ଏ ସମସ୍ତ କଥା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କହିଗଲେ । ପତିପ୍ରାଣା ସୀତା ପତିଙ୍କ ମୁହଁରୁ ସେ ସବୁ ଗଳ୍ପ କଥାମାନ ଶୁଣି ଆଉ ପୂର୍ବ ଦୁଃଖମାନ ସ୍ମରଣ କରି ସେତେବେଳର ସୁଖକୁ ବହୁଗୁଣ ମନେକରିଥିଲେ ।

ଏହି ରୂପେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶବର୍ଷ ବନବାସ ଶେଷ ହେଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସୀତା ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ମହାସୁଖରେ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଦେବାତ୍ମା ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ଶୁଭାଗମନବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ଅଯୋଧ୍ୟାପୁରରେ ପୁଣି ଆନନ୍ଦ ଚହଳ ପଡ଼ିଥିଲା । ଭ୍ରାତୃଭକ୍ତ ଭରତ ଆସି ପଦତଳେ ପଡ଼ି ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବିନୟରେ ନିବେଦନକଲେ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣି ବାଧିରେ ରାମଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ହେଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀରାମ ସିଂହାସନରେ ବସି ରାଜଦଣ୍ଡ ଧାରଣ କରି ନ୍ୟାୟଧର୍ମରେ ପ୍ରଜା ପାଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଜାଣିବା ଓ ମନ ବୁଝିବା ପାଇଁ ବହୁ ଗୁପ୍ତଚର ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ସେହି ଚରମାନଙ୍କଠାରୁ ରାଜ୍ୟବାର୍ତ୍ତା ବୁଝୁଁ ବୁଝୁଁ ଦିନେ ଦୁର୍ମୁଖ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଚର ଆସି ରାଜ୍ୟର ସମ୍ବାଦ ଦେଇ ସମସ୍ତ କଥା କହିବାକୁ ଟିକିଏ ସଙ୍କୁଚିତ ହେଲା । ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ କରିବାରୁ ସେ ଅତି କଷ୍ଟରେ ଏତିକି କହିଲା—"ଦେବୀ ରାବଣପୁରରେ ବହୁକାଳ ଥିବାରୁ କେତେକ ଲୋକ ତାଙ୍କ ଆଚରଣରେ ଦୋଷ ଦେଉଅଛନ୍ତି ।" ତେତେବେଳେ ପୁଣି ସୀତା ଗର୍ଭବତୀ ଥିଲେ । ଏ କଥା ଶୁଣି ରାମ ଉଭୟ ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ିଲେ । ଯେବେ ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନ କରିବାକୁ ହେବ, ତେବେ ପ୍ରିୟତମା ସୀତାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଣେ ପ୍ରିୟତମାକୁ ରଖିଲେ ପ୍ରଜାଙ୍କର ମନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବ ନାହିଁ । ଏ ଉଭୟ କଥା ବିଚାରକରି ଶେଷରେ ସ୍ଥିର କଲେ, ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନ ରାଜାର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସୀତାଙ୍କୁ ରଖିଲେ ନିଜର ସୁଖ, ଛାଡ଼ିଲେ ଅନେକଙ୍କର ସୁଖ ହେବାର ସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ସେ ଅନ୍ତରରେ ଅନିଚ୍ଛା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରିୟତମାକୁ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ।

ଏଥିପୂର୍ବେ ଗର୍ଭବତୀ ସୀତାଦେବୀ ଗଙ୍ଗାକୂଳରେ ଭ୍ରମଣ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଛାମୁରେ ଥରେ ଜଣାଇଥିଲେ । ଏବେ ଏହି ଉପଯୁକ୍ତ ଅବସର ଦେଖି ରାମ ତାହାଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଛାଡ଼ି ଆସିବାପାଇଁ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଉପରେ ଭାର ଦେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଏହି ନିଷ୍ଠୁର ଆଦେଶ ଶୁଣି କରଯୋଡ଼ି ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ କହିଲେ—"ପ୍ରଭୋ ! ଅଧୀନ ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳେ କି ଦୋଷ କରିଅଛି ଯେ ଆଜି ତାହା ପ୍ରତି ଏ ନିଷ୍ଠୁର ଆଦେଶ ହେଉଅଛି ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସମସ୍ତ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାଳନ କରିଆସିଛି; କିନ୍ତୁ ଏହା ମୋ ମସ୍ତକରେ ନପଡ଼ୁ ।" ଏହିପରି ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ସୁଦ୍ଧା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ପିତୃସମ ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତାଙ୍କ ଆଦେଶକ୍ରମେ ବିଷଣ୍ଣ ମନରେ ମାତୃସମା ସୀତାଦେବୀଙ୍କି ରଥରେ ବସାଇ ଗଙ୍ଗାକୂଳକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମ-ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ରଥରୁ ଓହ୍ଲାଇ ବାଷ୍ପଗଦ୍‌ଗଦକଣ୍ଠରେ ଅତିକଷ୍ଟରେ ସୀତାଙ୍କୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଦେଶ ଜଣାଇ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି କହିଲେ—"ଦେବି ! ଏ ଅଧମ ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କୌଣସି ଆଜ୍ଞା ତଳେ ପକାଇନାହିଁ । ଶେଷରେ ଅଭାଗା ପ୍ରତି ଏହି କଠୋର ଆଦେଶ ଥିଲା ! ମୋତେ କ୍ଷମା କର ।"

ସୀତାଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ କହିଲେ, "ପ୍ରିୟ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ! ତୁମ୍ଭର କଲ୍ୟାଣ ହେଉ । ତୁମ୍ଭେ ଭ୍ରାତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାକାରୀ ଭକ୍ତ । ତୁମ୍ଭର କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ ।" ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମେଲାଣି ନେଇ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ—ପତିପ୍ରାଣା ସୀତା ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇ ବାତାହତ କଦଳୀ ବୃକ୍ଷ ପ୍ରାୟ ଭୂତଳରେ ପତିତ ହେଲେ । କ୍ଷଣକାଳ ପରେ ଚେତନା ପାଇ

କେବଳ ରାମଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଏହିରୂପେ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—

'ଚରଣପଦ୍ମ ତଳୁ ଦୟାସାଗର,
ସତେ କି ଏ ଦାସୀକୁ କଲ ଅନ୍ତର ?
କେମନ୍ତେ କହ ପ୍ରଭୁ ବଞ୍ଚିବି ଦିନ,
ହରାଇ ସେ ଯୁଗଳ ପଦ୍ମନଳିନ !
କାହା ଶରଣ କହି ହେ ରଘୁରାଜ !
ଜାନକୀ ଅଭାଗିନୀ ପଶିବ ଆଜ ।'

ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମୀକି କୁଶସମିଧ ଲାଗି ସେତେବେଳେ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ସେ କ୍ରନ୍ଦନଧ୍ୱନି ହଠାତ୍ ଶୁଣିପାରି ସୀତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଆପଣା ପରିଚୟ ସହି ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲେ । ସୀତାଦେବୀ ଦେବପ୍ରତିମ ମୁନିଙ୍କୁ ଦେଖି ଚରଣତଳେ ଶିର ଲଗାଇଲେ । ମହର୍ଷି 'ବୀରପ୍ରସବିନୀ ହୁଅ' ବୋଲି ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ମୁନିକୁମାରୀମାନଙ୍କ ମେଳରେ ନିଜ ଆଶ୍ରମକୁ ତାହାଙ୍କୁ ଘେନିଗଲେ । ସୀତାଦେବୀ ସେହିଠାରେ ସରଳା ମୁନିକୁମାରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସୁଖରେ ରହି ଶୁଭଦିନରେ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ପ୍ରସବ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ମହର୍ଷି ତାଙ୍କର ଜାତସଂସ୍କାରାଦି ସମସ୍ତ କ୍ରିୟା କରି କୁଶ ଲବ ନାମ ଦେଇ ବାଲ୍ୟ-କାଳରୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଶସ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ଯେଉଁ ରାମଙ୍କ ଚରିତ ଗୀତରେ ନୂତନ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ, ତାହା ଶିଖାଇଲେ । ଅଯୋଧ୍ୟାପତି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅଶ୍ୱମେଧଯଜ୍ଞ ସମୟରେ ଏହି ଦୁଇ କୁମାର ମଧ୍ୟ ଋଷିଗଣଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ରାମାୟଣ ଗୀତରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିମୋହିତ କରିଦେଇଥିଲେ ।

ସେହି ରାମାୟଣ କଥାରୁ ଏବଂ ସେ କୁମାର ଦୁହିଁଙ୍କ ମୁଖରୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସଭା ମଧ୍ୟରେ ପରିଚୟ ପାଇ କାହାରିକୁ ନପଚାରି ହଠାତ୍ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଦୂତଙ୍କୁ ଏହା କହି ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ପଠାଇଲେ ଯେ—"ଯଦି ସୀତାଦେବୀ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ସଭା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ଶୁଦ୍ଧି ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାନ୍ତି ଏବଂ ମୁନିଙ୍କର ଯଦି ଏହା ଅମତ ନହୁଏ, ତାହାହେଲେ ମୁଁ ମହାନନ୍ଦରେ ତାହାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବି ।"

ଦୂତମୁଖରୁ ଏପରି ଅପୂର୍ବ ସନ୍ଦେଶ ପାଇ ବାଲ୍ମୀକି ଏହି ମତ ଦେଲେ ଯେ—"ପତି ନାରୀର ଦେବତା, ତାଙ୍କର ଆଦେଶ ଅବଶ୍ୟ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ । ସୀତା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେବେ । "ଏହା ଜଣାଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ସୀତାଙ୍କୁ ଘେନି ସଭାସ୍ଥଳକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଏଣେ ସଭା ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ସ୍ଥାନରୁ ନାନାଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ସୀତାଦେବୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଶପଥ ଦେଖିବାପାଇଁ ଉତ୍ସୁକମନରେ ଅନାଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ପରମ ପୂଜନୀୟ ବାଲ୍ମୀକି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ସଭାସ୍ଥ ସମସ୍ତ ଦର୍ଶକ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଭିତରକୁ ପଥ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ପଛେ ପଛେ ସତୀ ସୀତାଦେବୀ ବସ୍ତ୍ରରେ ଆପାଦମସ୍ତକ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଘୋଡ଼ାଇ ମୁଖ ତଳକୁ କରି ଧୀରେ ଧୀରେ

ସଭା ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଲେ । ଗୃହଆଡ଼ୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଉଠିଲା । କେହି କେହି ସୀତାଙ୍କୁ କେହି କେହି ବା ରାମଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ବାଲ୍ମୀକଙ୍କୁ ଦେଖି ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆସି ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କଲେ—ମୁନି ତାହାଙ୍କୁ ଉଠାଇ କହିଲେ—"ବତ୍ସ ! ମୁଁ ବହୁକାଳ ତପସ୍ୟା କରଅଛି, କେବେ ମିଥ୍ୟା କହିନାହିଁ । ମୁଁ ସତ୍ୟ କହୁଅଛି, ଏ ସୀତାର ଚରିତ୍ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଦ୍ଧ । ଏ ଯଦି ଭଲଥାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ମୋର ଏତେ ଉଗ୍ର ତପସ୍ୟାର ଫଳଅଛି, ନୋହିଲେ ସେ ସବୁ ଆଜି ନିଷ୍ଫଳ । ଏହି ପତିବ୍ରତା ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁପୁତ୍ରବତୀ । ଏ ଦୁଇ କୁଶ ଲବ ନାମଧାରୀ ତୁମ୍ଭର କୁମାର, ମୋହର ଆଶ୍ରମରେ ଲାଳିତ, ବର୍ଦ୍ଧିତ ଆଉ ମୋଠାରୁ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ । ଏ ଧର୍ମଚାରିଣୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭ ଆଦେଶରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ।"

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମୁନିଙ୍କ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରି ମନେ ମନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ କଥାରେ ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ । କେବଳ ଏହି ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ ଯାଉନାହାନ୍ତି !" ତହୁଁ କ୍ଷଣକ ପରେ ମହର୍ଷି ସୀତାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ—"ବତ୍ସେ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭର କ'ଣ ବକ୍ତବ୍ୟ ଅଛି ପ୍ରକାଶ କର ।" ଋଷିଙ୍କ ଆଦେଶ ଶ୍ରବଣରେ ସୀତାଦେବୀ ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିରଖି କହିଲେ—'ଯଦି ମୁଁ ବାକ୍ୟରେ କି ମନରେ ରାମଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାରିକୁ ଭାବିନଥାଏଁ, ରାମଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାରିକୁ ହୃଦରେ ପ୍ରିୟ ବୋଲି ଜାଣି ନ ଜାଣିନଥାଏଁ ଏବଂ ମୋର ଏହି କଥା ଯଦି ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଏ ପୃଥିବୀ ଦେବୀ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତୁ ।" ତିନିବାର ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଏହା ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ମାତ୍ରକେ ସୀତାଦେବୀ ଦିବ୍ୟ ଆସନରେ ବସି ରସାତଳଗାମିନୀ ହେଲେ । ବତ୍ସ କୁଶ ଲବ ମାତାଙ୍କୁ ଡାକି ଡାକି ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏହା ଦେଖି ଶୋକରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ମୋହରେ ପ୍ରିୟତମାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ହେଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସଭାସ୍ଥ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ସଙ୍ଗେ ହାହାକାର ପଡ଼ିଗଲା । ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ପତିବ୍ରତା ସୀତାଦେବୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୀର୍ତ୍ତି ମହୀତଳରେ ରଖି ପତି ପୁତ୍ର ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ରାଜନ୍ୟ ଋଷି ଆଉ ପ୍ରଜାଗଣଙ୍କ ଆଗରେ ଚାଲିଗଲେ । ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ଚରିତ ଯେ ଥରେ ଶ୍ରବଣ କରେ ତାହାର ଆତ୍ମା କିଛି ହେଲେ ପବିତ୍ର ହୁଏ ।

ବନବାସରେ ଏତେ କଷ୍ଟ ପାଇ ସୁଦ୍ଧା ଦିନେହେଲେ ସେ ପତିଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରି ନଥିଲେ । ସେହିପରି ଭକ୍ତିରେ ପତିଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରି ସତୀ ପତିବ୍ରତା ଜଗତରେ ଦୁର୍ଲଭ । ତେଣୁ ଆଜଯାଏ ସେ ଦେବୀ ତୁଲ୍ୟ ପୂଜା ପାଇ ଆସୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଯାବତ୍ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ପାଉଥିବେ । ଯେପରି ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବା ଚନ୍ଦ୍ରର ଆଲୋକରେ ଅନ୍ଧକାର ଯାଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଆଲୋକିତ ହୋଇଯାଏ, ସେହିପରି

ସୀତାଙ୍କ ତୁଳ୍ୟ ପତିବ୍ରତାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚରିତ୍ରରେ ଶତ ଶତ ନାରୀଙ୍କର ହୃଦୟ ଆଲୋକିତ ହୋଇଆସୁଅଛି । କୋଟି ତାରକା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଚନ୍ଦ୍ରମା ପରି କୋଟି ନାରୀ ମଧ୍ୟରେ ସୀତା ଗୋଟିଏ । ସେ କେତେ କେତେ କଷ୍ଟ ସହି ଶୁଦ୍ଧଭାବରେ ଜୀବନ କଟାଇଥିଲେ ବୋଲି କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ସାବିତ୍ରୀ

ପୂର୍ବକାଳରେ ମଦ୍ରଦେଶରେ ଅଶ୍ୱପତି ବୋଲି ଜଣେ ଧାର୍ମିକ, ଦାନୀ ଆଉ ସତ୍ୟବାନ୍ ରାଜା ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସନ୍ତାନସନ୍ତତି କିଛି ନଥିଲା । କ୍ରମେ ବୟସ ଅଧିକ ହୋଇଯିବାର ଦେଖି ରାଜା ପୁତ୍ରପାଇଁ ବଡ଼ ଚିନ୍ତା କଲେ, ଆଉ ଯାବତ କଠୋର ବ୍ରତ ଉପବାସ ଆଦି କଲେ । ଶେଷରେ ଇଷ୍ଟଦେବତା ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷେ ଆହୁତିରେ ତୁଷ୍ଟ କରିବା ମାନସରେ ପ୍ରତିଦିନ ଥରେ ହବିଷ୍ୟ କରି ହୋମ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଅଠର ବର୍ଷ କାଳ ବିତିଗଲା । ସର୍ବ ଶେଷରେ ଦେବୀ ଦିବ୍ୟରୂପ ଧରି ରାଜାଙ୍କ ଆଗରେ ଉଭା ହୋଇ କହିଲେ—"ମଦ୍ରପତି, ତୁମ୍ଭର ଭକ୍ତି ଗୁଣରେ ଆଉ ଏ ଜପ ହୋମରେ ମୁଁ ପରିତୁଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । କି ବର ମାଗିବାକୁ ମନ କରିଅଛ—ମାଗ ।"

ଅଶ୍ୱପତି କରଯୋଡ଼ି ଜଣାଇଲେ—"ଦେବି ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଅଛି ସନ୍ତାନ ଏକା ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ । ସେହି କଥା ଶୁଣିଲି ଦିନୁ ଧର୍ମବୁଦ୍ଧି ଆଶାରେ ପୁତ୍ର ପାଇବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରୁଥିଲି । ଆପଣ ଯଦି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ତେବେ ମୋତେ ଏପରି ବର ଦିଅନ୍ତୁ, ଯେପରି ମୋର ବହୁତ ସନ୍ତାନ ହେବେ ।"

ସାବିତ୍ରୀଦେବୀ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ କହିଲେ—"ବତ୍ସ ! ତୁମ୍ଭର ଅଭିପ୍ରାୟ ମୁଁ ଆଗରୁ ବୁଝି ପାରିଅଛି । ତୁମ୍ଭର ପୁତ୍ର ଲାଗି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲି । ତାହାଙ୍କ କୃପାରୁ ତୁମ୍ଭର ଗୋଟିଏ ତେଜସ୍ୱିନୀ କନ୍ୟା ହେବ । ଏଥିରେ ତୁମ୍ଭେ ତୃପ୍ତ ହୁଅ । ମୋ କଥାରେ ଆଉ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେବ ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ଦେବୀ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ।

ରାଜା ଆପଣାର ରାଜଧାନୀକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସିଲେ, ପୁଣି ପୂର୍ବପରି ଧର୍ମରେ ପ୍ରଜା ପାଳନ କଲେ । କିଛିକାଳ ଉତ୍ତାରେ ପାଟରାଣୀ ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇ ଦଶମାସ ଅନ୍ତେ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟାରତ୍ନ ଜନ୍ମ କଲେ । ପୁର ମଧ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦ ଚହଲ ପଡ଼ିଗଲା । ଶିଶୁଟିର ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ରୂପ ଆଉ ସୁଢ଼ାଳ ଅଙ୍ଗଠାଣି ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଦେବକନ୍ୟା ବୋଲି ବିଚାରିଲେ । ସାବିତ୍ରୀଦେବୀଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ସେ କନ୍ୟାଟିକୁ ପାଇଥିବାରୁ ରାଜା ତାହାର ନାମ 'ସାବିତ୍ରୀ' ଦେଲେ ।

'ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପତ୍ରରୁ ବାସେ'—ପିଲାଦିନରୁ ସାବିତ୍ରୀ ସବୁ ଗୁଣରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ବିଧିରେ ସ୍ନାନ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ ନକଲେ ଅନ୍ନ ଗ୍ରହଣ କରୁନଥିଲେ ।

ଦିନେ ଉପବାସରେ ସେ ସ୍ନାନ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ ସାରି ଅଗ୍ନିରେ ଆହୁତି ଦେଇ ପୂଜ୍ୟପାଦ ପିତୃଦେବଙ୍କ ପାଦ ବନ୍ଦନା କରି ପାଶରେ କରଯୋଡ଼ି ଠିଆହେଲେ । ମହାରାଜା ଅଶ୍ୱପତି ସେହି ଦେବୀପ୍ରତିମା କନ୍ୟାକୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, "ଆହା, ଏହାର ଆସି ଯୌବନସମୟ ହୋଇଗଲା ! ଆଜଯାଏ ତ କେହି ବିବାହପାଇଁ ଲୋଡ଼ିଲେ ନାହିଁ ।" ଏହିପରି ଭାବନା କରି ଶେଷରେ ମନ ଦୁଃଖରେ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ—"ମା, ତୋର ବିବାହର ବୟସ ହେଲା, ମାତ୍ର ଆଜଯାଏ ମୋତେ କେହି ଜଣେ ତୋତେ ବଧୂ କରିବାକୁ ଜଣାଇଲେନାହିଁ । ଏଣୁ ମୁଁ ଅନୁମତି ଦେଉଅଛି, ତୁ ଆଜିଠାରୁ ଆପଣାର ଯୋଗ୍ୟ ବର ଅନୁସନ୍ଧାନ କର । ଯାହାଙ୍କୁ ମନ ମଧ୍ୟରେ ବରଣ କରିବୁ, ମୋତେ ତାହାଙ୍କର ପରିଚୟ ଦେଲେ ମୁଁ ବିଚାରି କରି ତୋତେ ପ୍ରଦାନ କରିବି । ମା, ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଅଛି, ଯେଉଁ ପିତା କନ୍ୟା ସମ୍ପ୍ରଦାନ ନକରେ, ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ବିବାହ ନକରେ, ଆଉ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାର ବିଧବା ମାତାଙ୍କୁ ସୁଖରେ ନରଖେ, ସେ ତିନହେଁ ନିନ୍ଦାର ପାତ୍ର—ତାହାହେଲେ ତୁ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଏଣିକି ବର ଅନ୍ୱେଷଣ କର । ମୁଁ ଆଉ ଯେପରି ଲୋକନିନ୍ଦା ନପାଏଁ ।"

ରାଜା ଅଶ୍ୱପତି କନ୍ୟାକୁ ଏହିପରି ଉପଦେଶ ଦେଇ ବୃଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯାତ୍ରା କରିବାପାଇଁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ । ସାବିତ୍ରୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜ୍ଜା ଆଉ ସଙ୍କୋଚରେ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ମେଲାଣି ନେଇ ମନ୍ତ୍ରିଗଣଙ୍କ ସହିତ ରଥରେ ବସି ପୁରରୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ବନରେ ରାଜର୍ଷିମାନେ ଜପ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ, ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ସେସବୁଠାରେ କିଛିଦିନ ରହି ପବିତ୍ରମନରେ ଆଶ୍ରମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଚରଣ ଗୁଣ ମନେ ମନେ ବିଚାରୁଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ବନରେ କିଛିଦିନ କଟିଗଲେ ଅନ୍ୟ ବନକୁ ଯିବାପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଜଣାଉଥିଲେ ।

ଏହିରୂପେ କେତେ ବନ ଆଉ ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନ ସେ ଭ୍ରମଣ କଲେ । ତୀର୍ଥମାନଙ୍କରେ ପବିତ୍ରମନରେ ସ୍ନାନଦେବାର୍ଚ୍ଚନ ଆଦି ସାରି ଯୋଗୀ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପାଦ ବନ୍ଦନା କରି ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ନାନା ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଶେଷରେ ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଯାଇ ମିଳିଲେ । ସେ ବନରେ ଜଣେ ଅନ୍ଧ ରାଜା ଅଳ୍ପକାଳ ହେଲା ରାଜ୍ୟ ହରାଇ ଯୁବା ପୁତ୍ର ଆଉ କୁଟୁମ୍ବିଙ୍କୁ ନେଇ ତପସ୍ୟା କରୁଥିବାର ଶୁଣି ସେହିଠାରେ କିଛିକାଳ ରହିବାକୁ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ହେଲା । ବିଶେଷରେ ରାଜପୁତ୍ର ସତ୍ୟବାନ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେପରି ସସ୍ନେହ ବ୍ୟବହାର କଲେ, ତାହା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ସାବିତ୍ରୀ ଦେଖିଲେ, ସେ ସବୁବେଳେ ଆନନ୍ଦରେ ପିତାମାତାଙ୍କର ସେବାପୂଜା କରୁଅଛନ୍ତି । ପିତାମାତାଙ୍କଠାରେ ଯେପରି ଭକ୍ତି, ଦେବବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେହିପରି ମାନନା, ଅତିଥିଙ୍କୁ ସେହିପରି ଆଦର, ଜୀବ ପ୍ରତି ତହୁଁ ବଳି ଦୟା । ଏସବୁ ଗୁଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଅଛି ଦେଖି, ଆଉ ଯୁବକଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କର ଚଞ୍ଚଳ ମନ, ଛଳଛଳ ନୟନ

ନଦେଖି ସାବିତ୍ରୀ ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରକୁ ଖୁବ୍ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଦେଖିଲେ, ସେ ଯେପରି ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା, ସ୍ଥିରମତି, ସେହିପରି ରୂପବାନ୍ ଆଉ ପଣ୍ଡିତ । ପୁଣି ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଯେପରି ସୁନ୍ଦର ଆଉ ଗମ୍ଭୀର, ଚକ୍ଷୁର ପ୍ରଭା ସେହିପରି ନିର୍ମଳ ଓ ପ୍ରଶସ୍ତ । ଯାହା ଆଡ଼କୁ ସେ ଦୃଷ୍ଟି ଡାଳୁଅଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଯେତେକ ସ୍ନେହରେ ବୋଳିପକାଉଛନ୍ତି । ସାବିତ୍ରୀ ଇଷ୍ଟ-ଦେବଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି ମନେ ମନେ ସେହି ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ ଆପଣାର ପତିରୂପେ ବରଣ-କଲେ । ତହୁଁ ସେଠାରୁ ଫେରି ଆସି ବାଟରେ କେତେକ ତୀର୍ଥ ଦେଖି ରାଜପୁରକୁ ବାହୁଡ଼ିବା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ।

ଏଣେ ସଭା ମଧ୍ୟରେ ନାରଦ ମହର୍ଷି ଆସି ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ସାବିତ୍ରୀ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ନାରଦଙ୍କୁ ଦେଖି ଦୁହିଁଙ୍କର ପାଦ ବନ୍ଦନା କରି ବିନୟରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଖି ମହର୍ଷି ଅଶ୍ୱପତିଙ୍କୁ ପୃଚ୍ଛା କଲେ—"ରାଜନ୍ ! ଏ କନ୍ୟାଟି କେଉଁଠାକୁ ଯାଇଥିଲା ଆଉ ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠୁ ଆସିଲା ? ଏହାର ତ ଯୌବନାବସ୍ଥା ଆସି ହେଲାଣି, ସତ୍ ପାତ୍ରରେ ପ୍ରଦାନ କରୁନାହଁ କାହିଁକି ?"

ରାଜା ଉତ୍ତର କଲେ—"ମୁନିବର, ମୁଁ ଏହାକୁ ସତ୍ପାତ୍ର ବରଣ କରିବା ପାଇଁ ପଠାଇଥିଲି । ସେ କାହାକୁ ପତିପଦରେ ବରଣ କରିଅଛି ଏବେ ତାହାଠାରୁ ଶୁଣିବା-ହେଉ ।" ମହର୍ଷିଙ୍କୁ ଏହିପରି ଜଣାଇ ରାଜା ସାବିତ୍ରୀ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲେ—"ମା, ଯାହାକୁ ଆପଣାର ପତି ବୋଲି ମନସ୍ଥ କରିଅଛ, ଏଠାରେ ଲଜ୍ଜା ସଙ୍କୋଚ କିଛି ନକରି କହିଯାଅ ।"

ସାବିତ୍ରୀ ପିତୃବଚନକୁ ବେଦବାକ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଜ୍ଞାନ କରି ବିନୟରେ କହିଲେ, "ପିତୃଦେବ, ଶାଲ୍ୱଦେଶର ରାଜା ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ ବଡ଼ ଧର୍ମପରାୟଣ ଥିଲେ । ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁଯୋଡ଼ିକ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରୁ ଶତ୍ରୁମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ ଅନ୍ଧ ଆଉ ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାଳକ ଦେଖି ରାଜ୍ୟ ଛଡ଼ାଇନେଲେ, ସେ ରାଜା ଏବେ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ହରାଇ କୁଟୁମ୍ବ ସହିତ ଅରଣ୍ୟରେ ରହି ତପସ୍ୟା କରୁଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ସତ୍ୟବାନ୍ ରାଜପୁରରେ ଜନ୍ମ ପାଇ ଏବେ ତପୋବନରେ ବଢ଼ିଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାହାଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟ ବର ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରିଅଛି ।"

ନାରଦ ଏହା ଶୁଣିଲାକ୍ଷଣି କହିଲେ—"ମହାରାଜ, ତୁମ୍ଭର କନ୍ୟା ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ ବରଣ କରି ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା ନାହିଁ ।" ଅଶ୍ୱପତି ପଚାରିଲେ—"ସତ୍ୟବାନ୍ କ'ଣ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ, ସୁଚରିତ୍ର କମ୍ବା ଦୟାଳୁ ନୁହନ୍ତି ? ସେ କ'ଣ ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ ପିତୃଭକ୍ତ ପୁତ୍ର ନୁହନ୍ତି ? କି କାରଣରୁ ଆପଣ ଏପରି କହିଲେ ?"

ମହର୍ଷି ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ସତ୍ୟବାନ୍ ସମସ୍ତ ଗୁଣରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; ମାତ୍ର ତାହାର ଗୋଟିଏ ଦୋଷ ଯାହା ଅଛି, ଏତେ ଗୁଣ ଆଉଁ କ'ଣ ହେବ ? ସେ ଦୋଷଟି ଏହି ଯେ,

ଆଜିଠାରୁ ଠିକ୍ ବର୍ଷକରେ ତାହାର ଆୟୁ ଶେଷ ହେବ ।"

ଏହା ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ରାଜା କନ୍ୟାକୁ କହିଲେ—"ମା ସାବିତ୍ରୀ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଇ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ବରଣ କର । ମହର୍ଷି ଯାହା କହିଲେ, ସେ ଗୋଟିଏ ଦୋଷ ସତ୍ୟବାନର ସମସ୍ତ ଗୁଣକୁ ଗ୍ରାସି ପକାଇଅଛି ।" ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—"ପିତୃଦେବ, ସେ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଅଳ୍ପାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ, ଗୁଣବାନ ହୁଅନ୍ତୁ ଅବା ନିର୍ଗୁଣ ହୁଅନ୍ତୁ, ଯାହାଙ୍କୁ ଥରେ ମନେ ମନେ ବରଣ କରିଅଛି, ସେହି ଏକା ମୋର ପତି, ମୁଁ କଦାପି ଅନ୍ୟ କାହାରିକି ବରଣକରିପାରିବି ନାହିଁ ।"

ନାରଦ ଏହା ଶୁଣି ସନ୍ତୁଷ୍ଟହୋଇ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ଏ କନ୍ୟାର ବଡ଼ ସ୍ଥିର ବୁଦ୍ଧି । ଏହାକୁ କେବେହେଁ ଧର୍ମମାର୍ଗରୁ ବିଚଳିତ କରିହେବନାହିଁ । ଏହାର ଯେତେଯେତେ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଅଛି ସେଥିକି ସତ୍ୟବାନ ବିନା ଅନ୍ୟ କେହି ଯୋଗ୍ୟ ବର ନୁହନ୍ତି । ଏଣୁ ମୁଁ କହୁଅଛି, ସେହି ସତ୍ୟବାନ ହସ୍ତରେ ଏ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କର ।"

ରାଜା ଅଶ୍ୱପତି ନାରଦଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ବିବାହର ଆୟୋଜନ କଲେ ଏବଂ ଶୁଭଦିନରେ ସମସ୍ତ ଦାନ ଯୌତୁକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଘେନି ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ । ସେଠାରେ ଅଶ୍ୱପତିଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇ ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ୍ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ବନକୁ ଆସିବାର କାରଣ ପଚାରନ୍ତେ, ଅଶ୍ୱପତି କହିଲେ, "ହେ ମହର୍ଷି ! ମୋର ଏହି କନ୍ୟାକୁ ଆପଣ ଧର୍ମରେ ପୁତ୍ରବଧୂରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ।" ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ ଆଗେ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ହରାଇ ବନବାସ କରିଥିବାର ଜଣାଇଲେ, ପୁଣି ରାଜକନ୍ୟା ଏଠାରେ ରହିଲେ ବହୁ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବେ ଅନୁମାନ କରି ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ମନରେ ସଙ୍କୋଚ କଲେ; ମାତ୍ର ବଧୂର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇଚ୍ଛା ଥିବା ଜାଣି ତାହାର ଗୁଣର ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରି ଆନନ୍ଦରେ ବିଧିମତେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଅଶ୍ୱପତି ବହୁତ ଧନ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅଳଙ୍କାର ସହିତ କନ୍ୟାକୁ ପ୍ରଦାନ କରି ସ୍ୱପୁରକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସିଲେ ।

ପିତାଙ୍କ ବାହୁଡ଼ିବା ପରେ ସାବିତ୍ରୀ ଅଙ୍ଗରୁ ସମସ୍ତ ଅଳଙ୍କାର ଆଦି ଉତ୍ତାରି ଦେଇ ଆଶ୍ରମଯୋଗ୍ୟ ବେଶ ଧାରଣ କଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳରୁ ଉଠି ସାବିତ୍ରୀ ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାନ ପରିଷ୍କାର କରି ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ପାଇଁ ପୂଜା ଫୁଲମାନ ତୋଳି ଆଣନ୍ତି ଏବଂ ପାଖରେ ଆଜ୍ଞା ପାଳିବା ପାଇଁ ମୌନଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ଉଚିତ ସମୟରେ ବନର ଫଳମୂଳମାନ ସିଦ୍ଧ କରି ବୃଦ୍ଧ ଶ୍ୱଶୁର, ଶାଶୂ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ଶେଷରେ ଆପେ ସାମାନ୍ୟ ଆହାର କରନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ପୂଜାବସ୍ତ୍ରମାନ ପାଳି, ପଦସେବା ଆଦିଦ୍ୱାରା ଶାଶୂଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପ୍ରିୟକଥାମାନ କହି ନିର୍ଜନରେ ନାନା ଉପହାର ଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରନ୍ତି ।

ଏହିପରି କିଛି କାଳ ବିତିଗଲା, ନାରଦଙ୍କ କଥା ସେହିପରି ମନେଥାଏ, ଆଉ ତିନି ଦିନ ପରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଆୟୁ ଶେଷ ହେବ ବୋଲି ଜାଣିଲାରୁ ସେ ତ୍ରିରାତ୍ର ବ୍ରତ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ବଧୂ ଏପରି କଠୋର ବ୍ରତ ଉପବାସ କରିବାର ଜାଣି ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖକଲେ । ତାହା ଜାଣିପାରି ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ, "ତାତ, ମୋହିଲାଗି ଦୁଃଖ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ, ମୁଁ ଏ ବ୍ରତ ନିଶ୍ଚୟ କରିପାରିବି ।" ଏହା ଶୁଣି 'ବ୍ରତଭଙ୍ଗ' କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ସାହସ ହେଲାନାହିଁ; ମାତ୍ର ସାବିତ୍ରୀ ଦିନକୁ ଦିନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୁଖିଗଲେ ।

ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ସକାଳେ 'ସେହି ଦିନ ଆସିଲା ବୋଲି' ମନେପକାଇ ସ୍ନାନାନ୍ତେ ଅଗ୍ନିରେ ଆହୁତି ଦେଇ ସମସ୍ତ ନିତ୍ୟକର୍ମ ଶେଷକଲେ ଏବଂ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଶ୍ୱଶ୍ରୂ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ବିଧିରେ ପ୍ରଣାମ କରି କରଯୋଡ଼ି ବିନୟରେ ଠିଆହେଲେ । 'ତୁମ୍ଭର ବୈଧବ୍ୟ ନହେଉ' ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । ସାବିତ୍ରୀ 'ତାହା ହେଉ' ବୋଲି ମନେ ମନେ କହି ସେ ଆଶିଷ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବ୍ରତ ଉଦ୍ୟାପନ ହେବାରୁ ଶ୍ୱଶ୍ରୂ ଶ୍ୱଶୁର ଦୁହେଁ ତାହାଙ୍କୁ ଆହାର କରିବାକୁ କହିଲେ । ମାତ୍ର ସାବିତ୍ରୀ ଜଣାଇଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ନହେବାଯାଏ ମୁଁ ଅନ୍ନ ଗ୍ରହଣ କରିବି ନାହିଁ ବୋଲି ସଂକଳ୍ପ କରିଅଛି ।

ଏହି ସମୟରେ ସତ୍ୟବାନ୍ କାନ୍ଧରେ ପରଶୁଟିଏ ନେଇ ବନକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ତାହା ଦେଖି ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—"ପ୍ରିୟତମ, ତୁମର ଆଜି ଏପରି ଏକା ଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ମୁଁ ଆଜି ସଙ୍ଗରେ ଯିବି ।" ସତ୍ୟବାନ୍ କହିଲେ—"ପ୍ରିୟେ, ତୁମ୍ଭେ ବନପଥରେ କେବେ ଯାଇନାହଁ, ପୁଣି ବ୍ରତ ଉପବାସରେ ବହୁତ କଷ୍ଟ ପାଇଲଣି । ଏଥିରେ ପୁଣି ଚାଲିକରି ଗଲେ ବହୁତ କ୍ଲେଶ ହେବ ।" "ନାଥ, ମୋର ଉପବାସରେ କିଛି କଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ମୁଁ ଆଜିନିଶ୍ଚୟେ ଯିବି, ମୋତେ ବାରଣ କର ନାହିଁ"—କହି ସାବିତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅନୁମତିରେ ତାଙ୍କର ବୃଦ୍ଧ ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଏହା ଜଣାଇଲେ । ସେ ଦୁହେଁ ବଧୂର ଏପରି କଥା ଆଜି ନୂଆ ଶୁଣି ତାହାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରାର୍ଥନା ଭାଙ୍ଗି ଦେବା ଉଚିତ ମନେନକରି ଅତି କଷ୍ଟରେ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ ।

ସାବିତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସହିତ ମହାଆନନ୍ଦରେ ଯାଇ ସୁନ୍ଦର ବନ, ନଦୀ, ବୃକ୍ଷ, ମୟୂର-ଆଦି ପକ୍ଷୀମାନେ ଦେଖି ଦେଖି ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏସବୁ ଦେଖି ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ମନରେ ଭାରି ଆନନ୍ଦ ହେଉଥାଏ ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ନାରଦ ମୁନିଙ୍କର ସେହି କଥା ମନେପଡ଼ିଯାଉଥାଏ, ସେତେବେଳେ ହୃଦୟ ଫାଟିଗଲାପରି ଜଣାଯାଏ । ସେ ମନେ ମନେ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତିକୁ ଜଗି ଜଗି ପ୍ରାଣପତିଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଛାୟା ପରି ଯାଉଥିଲେ । ସେଦିନ ସତ୍ୟବାନ୍ ପତ୍ନୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବହୁତ ଫଳ ମୂଳ ଏଣୁତେଣୁ ଆଣି ଆଗେ ପାତ୍ରଟି ପୂର୍ଣ୍ଣକଲେ, ତାହା ପରେ ଆପେ କୁରାଢ଼ି ନେଇ କାଠ ଚିରିବାକୁ ବାହାରିଲେ । କାଠ ଚିରିରେ ବହୁତ ପରିଶ୍ରମ ପଡ଼ିବାରୁ ତାଙ୍କର ଦେହଟାଯାକ ଝାଳେଇଗଲା ଏବଂ ମୁଣ୍ଡଟା

ହଠାତ ଘୂଇଁ ଘୂଇ ବୁଲେଇଦେଲା । ତହୁଁ ସେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି କହିଲେ —ସାବିତ୍ରି ! ବହୁତ ପରିଶ୍ରମ କରି ଏବେ ମୋର ଦେହ କ'ଣ ହୋଇଯାଉଅଛି, ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ଶୂଳ ମାରିଦେଲାପରି ଜଣାଯାଉଅଛି ।

ପତିପ୍ରାଣା ସାବିତ୍ରୀ ଏହି କଥା ଶୁଣିଲାକ୍ଷଣି ତଳେ ବସିପଡ଼ି ଆପଣା କୋଳରେ ଅତି ଆଦରରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡଟି ରଖି ସମସ୍ତ ଦେହରେ ହାତ ବୁଲାଇ ଚାହିଁରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ନାରଦ ମୁନିଙ୍କର ସେହି ଦିନ ଆଉ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତ କଥା ଭାବି ମନ ଭିତରେ ଖାରି ଦକ ଦକ ହେଉଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ଦେଖିଲେ, ରକ୍ତବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧି ଜଣେ ତେଜସ୍ୱୀ ପୁରୁଷ ସେଠାକୁ ଆସି ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ ନଟେଇ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କ ହାତରେ ଗୋଟାଏ ପାଶ, ଆଉ ତାଙ୍କର ରକ୍ତମଟମଟ ଡୋଳା ଯୋଡ଼ିକ ଦେଖି ସାବିତ୍ରୀ ମନରେ ବଡ଼ ଭୟକଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମସ୍ତକକୁ ଧୀରେ ଅତି ଯତ୍ନରେ ତଳେ ରଖି ଠିଆହୋଇ ଭୟରେ ଥରି ଥରି କର ଯୋଡ଼ି କହିଲେ, ‘‘ହେ ପ୍ରଭୁ, ଆପଣଙ୍କ ଏ ଦିବ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଦେବତା ବୋଲି ଜାଣିପାରୁଛି । ଦୟାକରି କହନ୍ତୁ, ଆପଣ କିଏ ? କାହିଁକି ବା ଏଠାକୁ ଆସିଲେ ?’’

ଯମରାଜ କହିଲେ—‘‘ସାବିତ୍ରୀ ! ତୁମେ ପତିବ୍ରତା ବୋଲି ଆଜି ତୁମକୁ ପରିଚୟ ଦେଉଛି, ଶୁଣ । ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ଯମ, ଆଜି ତୁମ୍ଭ ପତି ସତ୍ୟବାନର ଆୟୁ ଶେଷ ହେଲା । ଏହାକୁ ଏ ପାଶରେ ବାନ୍ଧି ଏଠାରୁ ନେଇଯିବି, ଏଥିପାଇଁ ଆସିଅଛି ।’’

ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—‘‘ମୁଁ ତ ଶୁଣିଛି, ଆପଣଙ୍କ ଦୂତମାନେ ଆସି ମନୁଷ୍ୟକୁ ନେଇଥାନ୍ତି, ଆପଣ ବା ନିଜେ କାହିଁକି ଆସିଛନ୍ତି ?’’ ଯମରାଜ ପ୍ରୀତ ହୋଇ ଆପଣାର ଆସିବାର କାରଣ ଏହା କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—‘‘କଲ୍ୟାଣି ! ତୁମ୍ଭର ପତି ସତ୍ୟବାନ୍ ପରମଧାର୍ମିକ ଏବଂ ସର୍ବଗୁଣରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ମୋର ଦୂତମାନେ ଆସି ଏହାଙ୍କୁ ନେଲେ ଅନ୍ୟାୟ ହେବ ବିଚାରି ଆପେ ଆସିଅଛି ।’’ ଯମ ଏହା କହି ସତ୍ୟବାନ୍‌ଙ୍କ ଦେହରୁ ପାଶବଦ୍ଧ ଜୀବାତ୍ମା ପୁରୁଷକୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ବାହାରିକଲେ । ପ୍ରାଣ ବାହାରିଯିବା ମାତ୍ରେ ସେ ଦେହ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ବିବର୍ଣ୍ଣ ଓ ବିରୂପ ହୋଇଗଲା । ଯମ ସେହି ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠମାତ୍ର ପୁରୁଷକୁ ପାଶରେ ବାନ୍ଧି ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ । ପତିପ୍ରାଣା ସାବିତ୍ରୀ ଶୋକରେ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଲେ ।

କିଛି ଦୂର ଅନ୍ତେ ଯମଦେବ ଆପଣା ପଛେ ପଛେ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଆସୁଥିବାର ଦେଖି କହିଲେ—‘‘ସାବିତ୍ରି ! ତୁମ୍ଭେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଫେରିଯାଇ ପତିଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧ କ୍ରିୟା କର— ତୁମ୍ଭର ସମସ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିଅଛ । ତେଣୁ ପତିଋଣ ତୁମ୍ଭର ଶୁଝିଯାଇଛି ।’’

ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—‘‘ମୋହର ସ୍ୱାମୀ ଯେଉଁଠାକୁ ଯିବେ, ସେହିଠାକୁ ଯିବାହିଁ ମୋହର ଧର୍ମ । ହେ ଧର୍ମରାଜ, ତୁମ୍ଭ କୃପାରୁ ମୋହର ଗୁରୁଭକ୍ତି ଓ ପତିସ୍ନେହରେ କିଛି ବିଘ୍ନ ହୋଇନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋହ କଥା ପ୍ରତି ଟିକିଏ ଦୟାକରି କର୍ଣ୍ଣପାତ କରନ୍ତୁ ।

ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଏହି ତିନି ଆଶ୍ରମ ମଧ୍ୟରୁ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମକୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରଧାନ ବୋଲି କହିଅଛନ୍ତି । ଯେହେତୁ ଏହି ଆଶ୍ରମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ଆଶ୍ରମର ଫଳ ମିଳେ । ଏଣୁ ମୋ ଭଳି ଲୋକ ଏହି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମକୁ ଆଶ୍ରାକରିଅଛୁ ।"

ଯମରାଜ କହିଲେ, "ସାବିତ୍ରି ! ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ଫେରିଯାଅ । ମୁଁ ତୁମର ଏ କଥା ଶୁଣି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲି, ସତ୍ୟବାନଙ୍କ ଜୀବନ ଛଡ଼ା ଆଉ ଯେଉଁ ବର ମାଗିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ମାଗ ।"

ସାବିତ୍ରୀ ବିନୟରେ କର ଯୋଡ଼ି କହିଲେ, "ମୋର ଶ୍ୱଶୁର ଅନ୍ଧ ହୋଇ ରାଜ୍ୟ ହରାଇ ଏବେ ବନବାସ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ଚକ୍ଷୁଲାଭ କରି ପ୍ରତାପଶାଳୀ ହୁଅନ୍ତୁ ।" ଯମ କହିଲେ, "ମୁଁ ଏ ବର ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲି । ତୁମ୍ଭେ ଯାହା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭେ ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ହେଲଣି— ଫେରିଯାଅ ।"

ସାବିତ୍ରୀ ପୁଣି କହିଲେ, "ଧର୍ମରାଜ ! ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାଣପତିଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି, ମୋର ପଥଶ୍ରାନ୍ତ କ'ଣ ? ସେହି ପତି ମୋହର ଏକମାତ୍ର ଗତି । ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଯେଉଁଠାକୁ ଯିବେ, ମୁଁ ସେହିଠାକୁ ଚାଲେ ଯିବି । ଏବେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି, ଶୁଣନ୍ତୁ—ସାଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଥରେ ଭେଟ ହେଲେ ବନ୍ଧୁଭାବ ହୋଇଯାଏ । ସାଧୁସଙ୍ଗ କେତେବେଳେ ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଣୁ ସାଧୁସଙ୍ଗରେ ସର୍ବଦା ରହିବା ଉଚିତ ।"

ଯମ ଅଧିକ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କହିଲେ, "ସାବିତ୍ରି ! ତୁମ୍ଭର ଏ କଥା ମୋ ହୃଦୟକୁ ବଶୀଭୂତ କରିଦେଲା । ପଣ୍ଡିତମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରୁ ଉପଦେଶ ପାଇବେ, ଏଣୁ କହୁଅଛି, ସତ୍ୟବାନର ଜୀବନ ଭିନ୍ନ ଦ୍ୱିତୀୟ ବର ପ୍ରାର୍ଥନା କର ।" ସାବିତ୍ରୀ ଆନନ୍ଦରେ କହିଲେ, "ମୋର ଶ୍ୱଶୁର ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ହରାଇଅଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସେ ଫେରିପାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ଆପଣା ଧର୍ମରେ ଅଟଳ ରହିଥାନ୍ତୁ ।" ଯମରାଜ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କହିଲେ—"ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ ଅଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ରାଜା ହେବେ । ତାଙ୍କ ଧର୍ମରୁ କେବେହେ ବିଚଳିତ ହେବେ ନାହିଁ ।" ରାଜକୁମାରି ! ଏବେ ତ ତୁମ୍ଭର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା—ମୁଁ କହୁଛି, ଫେରିଯାଅ । ନୋହିଲେ ପଥଶ୍ରମରେ ବହୁତ କ୍ଳେଶ ପାଇବ ।"

ତହୁଁ ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—"ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ଆପଣ ଗୋଟିଏ ନିୟମରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ନିୟମରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭୋଗ ବାସନା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ଏଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଯମ କହନ୍ତି । ଅତଏବ ହେ ଯମରାଜ, ମୋହର କଥା ଥରେ ଶୁଣନ୍ତୁ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଭାବରେ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ସାଧୁମାନଙ୍କର ଧର୍ମ । ସଜ୍ଜନମାନେ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ଦୟା କରିଥାନ୍ତି ।"

ଯମ କହିଲେ, "କଲ୍ୟାଣି ! ତୃଷାର୍ତ୍ତଲୋକକୁ ଶୀତଳ ଜଳ ଦେଲା ପରି ତୁମ୍ଭେ ମତେ ଏ ମିଷ୍ଟ କଥା ଶୁଣାଇ ତୃପ୍ତ କରିଅଛ । ଅତଏବ, ସତ୍ୟବାନର ଜୀବନ ଭିନ୍ନ ଯେଉଁ ବର

ଇଚ୍ଛା ପ୍ରାର୍ଥନା କର ।''

ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—''ମୋର ପିତାଙ୍କର ସନ୍ତାନସନ୍ତତି କିଛି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଔରସରେ ଯେପରି ଶତ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମିବେ, ଏହି ବର ଦିଅନ୍ତୁ ।'' ''ତୁମ୍ଭ ପିତାଙ୍କର ଶତପୁତ୍ର ହେଉ'', କହି ଯମରାଜ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଫେରି ଯିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ସେଥିରେ ଅନିଚ୍ଛା ଦେଖାଇ ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—''ହେ ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଥିବାରୁ ଏ ଦୂରବାଟ ବୋଲି ମୋତେ ଜଣାପଡ଼ୁନାହିଁ, ମୋହର ମନ ଆହୁରି ଦୂରକୁ ଧାଉଁଛି । ଆପଣ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ମୋର କଥାମାନ ଶୁଣୁଥାନ୍ତୁ । ଆପଣ ସବୁକାଳେ ଧର୍ମରେ ଚଳନ୍ତି ବୋଲି ଆପଣଙ୍କୁ ଧର୍ମରାଜ କହନ୍ତି । ହେ ଧର୍ମରାଜ, ସାଧୁବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରେ ଯେତେ ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ, ଆପଣାଠାରେ ସୁଦ୍ଧା ତେତେ ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାଧୁଜନଙ୍କୁ ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ।''

ଯମ ଏହା ଶୁଣିଲକ୍ଷଣି କହିଲେ—''ସାବିତ୍ରୀ ! ତୁମ୍ଭେ ଯେପରି କଥା କହୁଅଛ, ଏପରି କଥା ମୁଁ ଆଉ କାହାରିଠାରୁ ଶୁଣିନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୃପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାଙ୍କ ଜୀବନ ବିନା ଚତୁର୍ଥ ବର ନେଇ ଫେରିଯାଅ ।''

ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ, ''ଯେବେ ମୋତେ କୃପା କଲ ଏହି ଚତୁର୍ଥ ବର ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ, ଏହି ସତ୍ୟବାନଙ୍କ ଔରସରେ ମୋର ଗର୍ଭରେ ଶତପୁତ୍ର ଜାତ ହୁଅନ୍ତୁ । ଯମ 'ତଥାସ୍ତୁ' (ତାହା ହେଉ) କହି ଯିବାକୁ ବସନ୍ତେ ସାବିତ୍ରୀ ପୁଣି ଜଣାଇଲେ—''ଧର୍ମରାଜ, ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କର ଧର୍ମଭାବ ସବୁବେଳେ ସମାନ । ସଜ୍ଜନଙ୍କ ସହିତ ସଜ୍ଜନର ମିଳନ କେବେ ବିଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ସଜ୍ଜନମାନେ ବଡ଼ ସତ୍ୟବାଦୀ । ତାଙ୍କରି ସତ୍ୟରେ ଏ ସାରାସୃଷ୍ଟି ଚାଲୁଅଛି । ସେମାନେ କାହାରି ଅପେକ୍ଷା ନରଖି ପର ଉପକାର କରିଥାନ୍ତି । ସାଧୁମାନେହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ।''

ଯମ କହିଲେ—''ପତିବ୍ରତେ ! ତୁମେ ଯେତିକି ଯେତିକି ଏ ଧର୍ମକଥାମାନ କହୁଅଛ, ତେତିକି ତୁମ୍ଭ ଉପରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବଢ଼ୁଅଛି । ଏବେ ତୁମ୍ଭର ଯେଉଁ ବର ଇଚ୍ଛା ମାଗ ।'' ସାବିତ୍ରୀ ଏଥର ଆଶା ପାଇ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—''ହେ ଦୟାମୟ ପ୍ରଭୁ ! ସ୍ୱାମୀର ଔରସ ପୁତ୍ର ଯେପରି, ଅନ୍ୟ ପୁତ୍ର ସେହିପରି ନୁହେଁ । ଆଉ ମୁଁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବିନା ଜୀବନ ରଖି ପାରିବି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ କୌଣସି ସୁଖ ବା ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଦ୍ଧା ବାଞ୍ଛା କରୁନାହିଁ । ମୋତେ ଏହିକ୍ଷଣି ଦୟା କରି ଶତପୁତ୍ର ହେବାର ବର ଦେଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କି ପୁଣି କିପରି ହରଣ କରୁଛନ୍ତି ? ତେବେ ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ତୁମ୍ଭ ସତ୍ୟ ରହୁ, ମୋର ସ୍ୱାମୀ ଜୀବନ ପାନ୍ତୁ—ଏହି ମୋହର ଶେଷ ପ୍ରାର୍ଥନା ।''

ଧର୍ମରାଜ ଆନନ୍ଦରେ 'ତଥାସ୍ତୁ' କହି ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ ପାଶମୁକ୍ତ କଲେ ଏବଂ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ପତିବ୍ରତେ ! ଆଜିଠାରୁ ତୁମ୍ଭ ପତିଙ୍କର ଚାରି ଶତ ବର୍ଷ ପରମାୟୁ ହେଲା । ତୁମ୍ଭେ ଏହାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଧର୍ମରେ ଥାଇ ଯେଉଁ ଶତପୁତ୍ର ପ୍ରସବ କରିବ, ସେ ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ

ଆଉ ସୌଭାଗ୍ୟବାନ୍ ହେବେ ।'' ଏହା କହି ଯମ ଚାଲିଗଲେ ।

ସାବିତ୍ରୀ ପୂର୍ବ ସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଆସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଦେହକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କୋଳରେ ଧରି ବସିଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସତ୍ୟବାନଙ୍କର ଚେତନା ହେବାରୁ, ସେ ନିଦରୁ ଉଠିଲା ପରି ହୋଇ କହିଲେ, "ଓଃ ! ମୁଁ କେତେ ଶୋଇପଡ଼ିଲି ! ପ୍ରିୟେ ! ମୋତେ ଉଠାଇଦେଲ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ସେ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ମୋତେ ଓଟାରୁଥିଲା, ସେ କାହିଁଗଲା ?"

ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—"ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ! ସେ ଯେଉଁ ପୁରୁଷଙ୍କ କଥା ପଚାରୁଛ, ସେ ସ୍ୱୟଂ ଯମ, ଆପଣା ଧାମକୁ ଏବେ ସେ ଚାଲିଗଲେଣି । ଏହିକ୍ଷଣି ତ ତୁମ୍ଭର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲାଣି । ଦେହରେ ଯେବେ ବଳ ଥାଏ, ଉଠ ରାତି ବେଶି ହୋଇଗଲାଣି ।" ରାତି ବେଶି ହେବା ଶୁଣି ସତ୍ୟବାନ୍ ଚମକି ଉଠି ଚାହିଁଲେ ଏବଂ ସେ ଦିନ ବନକୁ ଆସିବାଠାରୁ ସବୁ କଥା ମନେପକାଇ ବଡ଼ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କି ପଚାରିଲେ—"ପ୍ରିୟତମେ, ମୁଁ ଯେ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେଖିଥିଲି, ତାହା ସ୍ୱପ୍ନ କି ସତ୍ୟ, ତୁମେ ସେ କଥା ଜାଣିଥିଲେ ଭଲକରି କହ ।"

ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—"ନାଥ, ଏହିକ୍ଷଣି ରାତି ବହୁତ ହୋଇଗଲାଣି । ଆଗେ ପିତା ମାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚାଲ । ସେଠାରେ କାଲି ସବୁ କହିବି ।" ସତ୍ୟବାନ୍ କହିଲେ—"ଓଃ ଘୋର ଅନ୍ଧାର ! ପ୍ରିୟେ ! ଚାରିଆଡ଼େ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁ । ଏ ନିଶାରାତିରେ କିପରି ବା ଆମ୍ଭେ ଦୁଇଜଣ ଯିବା ! ଏଥିରେ ତୁମେ ବାଟ ଦେଖି କେବେ ଯାଇପାରିବନାହିଁ ।"

ତହୁଁ ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ—"ନାଥ, ମୁଁ ଜାଣିପାରୁଛି, ତୁମ୍ଭର ଦେହରୁ ପୀଡ଼ା ଯାଇନାହିଁ । ଆସ ଆଗରେ ଏ ଯେଉଁ ନିଆଁ ଦିଶୁଅଛି, ସେହିଠାରେ ଏ କାଠ ଜାଳି ତୁମକୁ ଟିକିଏ ସେକିଦେବି । ଆଜି ସେହିଠାରେ ରାତିଟା କଟାଇ ସକାଳେ ଉଠି ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବା ।" ସେହିପରି କରିବାରେ କିଛିକ୍ଷଣ ଯାଇଛି, ସତ୍ୟବାନ୍ କହିଲେ, "ପ୍ରିୟତମେ, ମୋହର ସମସ୍ତ ପୀଡ଼ା ଚାଲିଗଲାଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପିତା ମାତାଙ୍କ କଥା ମନେପଡ଼ି ମୋ ପ୍ରାଣ ଅଥୟ ହେଉଅଛି ।" ଏହା କହି କହି ସେ ବାଳକ ପରି କାନ୍ଦିବସିଲେ । ସାବିତ୍ରୀ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ଲୁଗାକୁ ଅଣ୍ଟାରେ ଭିଡ଼ିଦେଇ ପରଶୁଟି ହାତରେ ଧରି କହିଲେ—"ପ୍ରିୟତମ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋତେ ଧରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲ । ମୁଁ ଏହି ରାତିରେ ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେବି ।" ଆଉ ମନେ ମନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ମୋର ଶାଶୂ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ଆଜି କିଛିମାତ୍ର ଅନିଷ୍ଟ ନହେଉ । ସତ୍ୟବାନ୍ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଗଳାକୁ ଛନ୍ଦି ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏଣେ ଆଶ୍ରମରେ ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ ଚକ୍ଷୁ ପାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଦେଖିଲେ, ଠାବେ ଠାବେ ଗଦା ଗଦା ଅଗ୍ନି ଜଳୁଅଛି—କେତେ କେତେ ବୃକ୍ଷ ପତ୍ର ଫୁଲ ଫଳରେ ମଣ୍ଡି ହୋଇ ପବନରେ ଦୋହଲୁଅଛି । ନବ ନବ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଦେଖି ତାଙ୍କର ଆଜି ଅପାର ଆନନ୍ଦ । ମାତ୍ର ଏତେବେଳଯାଏ ପୁତ୍ର ନଆସିବାର ଦେଖି ମନେ ମନେ ପାପ

ଶଙ୍କା କରି ଚାରିଆଡ଼େ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ଏପରି ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବ ଦେଖି ଆଶ୍ରମର ଋଷି ଆଉ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାଙ୍କୁ ନାନା କଥା କହି ଆଶ୍ୱାସ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେହି କହିଲେ, "ମୁଁ ଧ୍ୟାନରେ ଜାଣିପାରୁଅଛି, ସତ୍ୟବାନ୍ ଜୀବନରେ ଅଛି", କେହି କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ପୁତ୍ରର କିଛି ଅନିଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ ।" କେହି ବା କହିଲେ "ସେ ସତୀ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ କଦାପି ବିଧବା ହେବା ଯୋଗନାହିଁ', କେହି କହିଲେ ତୁମ୍ଭର ପୁତ୍ର ସର୍ବ-ଗୁଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଦୀର୍ଘାୟୁ ଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ । ବୃଦ୍ଧ ଭରଦ୍ୱାଜ ମୁନି କହିଲେ, 'ସାବିତ୍ରୀଙ୍କର ଯେପରି ଶୁଦ୍ଧଚରିତ୍ର ଓ କଠୋର ବ୍ରତ ଦେଖିଛୁଁ, ସେଥିରେ ସତ୍ୟବାନର କଦାପି ପ୍ରାଣନାଶ ହେବନାହିଁ ।"

ଏହିପରି ଜଣେ ଜଣେ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଉଥିବାକାଳରେ ସାବିତ୍ରୀ ସତ୍ୟବାନ୍ଙ୍କ ସହିତ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ପାଦ ବନ୍ଦନା କଲେ ଏବଂ ପୂଜନୀୟ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଆଶ୍ରମରେ ଆନନ୍ଦ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ସମସ୍ତେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କର ମଙ୍ଗଳବାର୍ତ୍ତା କରି ରାଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ସତ୍ୟବାନ୍ଙ୍କୁ ବିଳମ୍ବର କାରଣ ପଚାରିଲେ । ସତ୍ୟବାନ୍ ଯାହା ଯାହା କରିଥିଲେ କହିଗଲେ । ତହୁଁ ଋଷିମାନେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, 'ତୁମ୍ଭ ପିତା କିପରି ଚକ୍ଷୁ ପାଇଲେ ତାହା ତୁମ୍ଭେ ଜାଣ ନାହିଁ ?' ତହୁଁ ସତ୍ୟବାନ୍ କହିଲେ, 'ମୋହନିଦ୍ରା ପରେ ଯାହା ଘଟିଛି ତାହା କେବଳ ସାବିତ୍ରୀ ଜାଣନ୍ତି —କହନ୍ତୁ ।'

ତହୁଁ ସାବିତ୍ରୀ ନାରଦ ମହର୍ଷିଙ୍କ କଥା କହିଗଲେ । ଯମଙ୍କଠାରୁ ପାଞ୍ଚୋଟି ବର ଯେପରି ପାଇଲେ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ସାବିତ୍ରୀ କରଯୋଡ଼ି କହିଲେ—'ହେ ପୂଜ୍ୟପାଦ ଋଷିଗଣ ! ମୁଁ କେବଳ ପତିଙ୍କ ଜୀବନ ଲାଗି ଏ କଠୋର ବ୍ରତ କରିଥିଲି । ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦରୁ ତାହା ଏବେ ସଫଳ ହୋଇଅଛି ।'

ଋଷିମାନେ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କହିଲେ—'ହେ ସତୀଶିରୋମଣି ! ତୁମ୍ଭେ ଯେଉଁ ସତ୍କୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଅଛ, ସେ ଆଜି ଧନ୍ୟ । ଏ ରାଜବଂଶ ଲୋପ ପାଇବାକୁ ବସିଥିଲା—ତୁମ୍ଭର ଶୁଦ୍ଧଚରିତ୍ର, କଠୋର ବ୍ରତ ଆଉ ପୁଣ୍ୟରେ ଏବେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଲା ।' ଏପରି ସମସ୍ତେ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ନିଜ ନିଜ ଆଶ୍ରମକୁ ଗଲେ । ଏହିରୂପେ ସେ ରାତି ସୁଖ ସୌଭାଗ୍ୟରେ କଟିଗଲା ।

ସକାଳେ ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ ଆଶ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥିତ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଲୋକମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଲେ ଯେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଶତ୍ରୁ ରାଜାଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ବୃଦ୍ଧ ରାଜାଙ୍କର ଯେତେ ଆନନ୍ଦ ହେଲା, ରାଜାଙ୍କୁ ଚକ୍ଷୁ ପାଇଥିବାର ଦେଖି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ତହୁଁ ବଳି ଆନନ୍ଦ ହେଲା । ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ ପୁତ୍ର ଓ କୁଳଲକ୍ଷ୍ମୀ ବଧୂଙ୍କୁ ନେଇ ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରସନ୍ନବଦନରେ ଯାତ୍ରା କଲେ ଏବଂ ସତ୍ୟବାନ୍ଙ୍କୁ ଯୁବରାଜ କରି ଧର୍ମରେ ପ୍ରଜା ପାଳନ

କଲେ । କେବଳ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କର ପତିବ୍ରତାପଣ ଆଉ ପୁଣ୍ୟବଳରେ ପିତୃବଂଶ ଏବଂ ଶ୍ୱଶୁର-ବଂଶ କଷ୍ଟରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ଏତେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଭୋଗକଲେ ।

ହିନ୍ଦୁ ରମଣୀମାନେ ଏହି ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେବୀ ଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି । ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଗୁଣରୁ ଯେ କଣାଏ ପାଇବ, ତାହାର ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ।

ଶୈବ୍ୟା

ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷରେ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଲି ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ରାଜାମାନେ ବଡ଼ ଦାନୀ ଆଉ ସତ୍ୟବାଦୀ ବୋଲି ବିଖ୍ୟାତ । ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ଶୈବ୍ୟା ଦୁହିଁଙ୍କର ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ମତି ଥିଲା । ଶୈବ୍ୟା ଅତି ପତିବ୍ରତା ଓ ସୁଶୀଳା ଥିଲେ ଏବଂ ପତିଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଦେବତା ପ୍ରାୟ ମାନି ଚଳୁଥିଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କର ସ୍ନେହରଶ୍ମି ସ୍ୱରୂପ ଗୋଟିଏ ପରମସୁନ୍ଦର କୁମାର ହେବାରୁ ରାଜା-ରାଣୀ ମହାନନ୍ଦରେ ଦିନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ ।

ଏକଦା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ମୃଗୟା ନିମନ୍ତେ ବନକୁ ଯାଇଥିଲେ । ବନରେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଏକପ୍ରକାର କାତର ଡାକ ଶୁଣିଲେ—

"ରକ୍ଷା କର କିଏ ଅଛ ମଲୁଁ ଆମ୍ଭେ ତିନି,
ଏହିକ୍ଷଣି ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡେ ପକାଇବେ ମୁନି ।"

ସେ ବନରେ ମହାମୁନି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ତିନି ମହାବିଦ୍ୟା ସାଧନ କରୁଥିଲେ । ହୋମ ଶେଷରେ ତିନୋଟି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସେ ହୋମକୁଣ୍ଡରେ ନିକ୍ଷେପ କଲେ ମନ୍ତ୍ର ସିଦ୍ଧ ହେବ ବୋଲି ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ହେବାଯାଏ ତିନି ଜଣଙ୍କୁ ଲତାପାଶରେ ବାନ୍ଧିରଖିଥିଲେ ।

ଆହୂତ ସମୟରେ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଏପରି ବିକଳ ଡାକ ଶୁଣି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମୁନିଙ୍କୁ ପାଷଣ୍ଡ ବୋଲି ଧିକ୍କାର କରି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ । ବିଦ୍ୟା ଅସିଦ୍ଧ ହୋଇଯିବାରୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର କ୍ରୋଧରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ହୋଇ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେବାକୁ ବସିଲେ । ରାଜା ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ବୋଲି ଚହ୍ନି ଲାକ୍ଷଣି ଚରଣତଳେ ପଡ଼ି ନିବେଦନ କଲେ, "ମୁନୀଶ୍ୱର, ଦାନ ଓ ଧର୍ମରକ୍ଷା ରାଜାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମୁଁ ତାହା ପାଳନ କରିଅଛି । ଏଥିରେ ମୋର ଅପରାଧ କ'ଣ ? ଆପଣ କ୍ରୋଧ ସମ୍ବରଣ କରନ୍ତୁ ।"

ତହୁଁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଅଭିଶାପ ନଦେଇ ଦାନ ଲାଗି ସତ୍ୟ କରାଇଲେ । ରାଜା ପ୍ରାଣ ସୁଦ୍ଧା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାରୁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର କହିଲେ, "ତୁମ୍ଭର ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟ ମୋତେ ପ୍ରଦାନ କର, ଆଉ ଦାନକୁ ଗୃହି ଦକ୍ଷିଣା ପ୍ରଦାନ କର ।" ଦାନବୀର ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର

ଧୀର ଶବ୍ଦରେ ଅଙ୍ଗୀକାର କରି କହିଲେ, "ଆଜି ଆପଣଙ୍କ ପରି ଋଷିଙ୍କୁ ପାଇ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶ ଧନ୍ୟ ହେଲା । ମୁଁ ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କଲି । ଏଥିସଙ୍ଗେ ଲକ୍ଷେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ଦକ୍ଷିଣା ଦେବି ।"

କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଏତିକରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନହୋଇ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦାନଗର୍ବର ପ୍ରତିଫଳ ଦେବା ମାନସରେ କହିଲେ, "ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ମୋହର ରାଜ୍ୟ, ଏଥିର କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ଆଉ ଛୁଇଁପାରିବନାହିଁ । ଶୀଘ୍ର ମୋ ରାଜ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲିଯାଅ । ରାଜ୍ୟ ବାହାରୁ ଦକ୍ଷିଣା ସଂଗ୍ରହ କରି ଦେବ ।"

ତହୁଁ ରାଜା ମାସେ ଅବସର ମାଗି ମୁନିଙ୍କ ନିକଟରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ମହିଷୀ ଶୈବ୍ୟାଙ୍କ ନିକଟରେ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଜଣାଇଲେ । ପତିବ୍ରତା ଶୈବ୍ୟା ସେଥିରେ କିଛି ଦୁଃଖ ନକରି ପତିଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିଲେ ଏବଂ ଶିଶୁପୁତ୍ର ରୋହିତାଶ୍ୱଙ୍କୁ ଘେନି ପତିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପଦବ୍ରଜରେ କାଶୀ ଯାତ୍ରା କଲେ । କାଶୀର ଲୋକମାନେ ଏପରି ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେଖି ଏପରି ଆସିବା ଆଚମ୍ବିତ ଭାବି ରାଜା-ରାଣୀଙ୍କ ପାଖରେ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ଭିକ୍ଷୁକମାନେ ଆସି କିଛି କିଛି ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଛାଡିଲେ ନାହିଁ । ଏ ସଂସାରରେ ମନର କଥା ବାହାରେ କେହି ବୁଝିପାରନ୍ତିନାହିଁ । ରାଣୀ ଶୈବ୍ୟା ଆପଣା ଅଙ୍ଗରୁ ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଶେଷରେ ପଥର ଭିକାରୁଣୀ ପରି ହେଲେ ।

ଏଣେ ମାସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଆସିବାର ଦେଖି ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଦିନକୁଦିନ ବଢ଼ିଲା । ବେଳେବେଳେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଋଣଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ମରିବା ମହାପାପ ବିଚାରି ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ଏତେ ବଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଦାନ କରି ଭିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଦକ୍ଷିଣା ସଂଗ୍ରହ କରିବା ମଧ୍ୟ ଅନୁଚିତ ବୋଲି ତାହା କରିପାରିଲେନାହିଁ । ଏହିପରି ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତାରେ ତାହାଙ୍କ ମୁଖ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଯିବାର ଦେଖି ସହଧର୍ମିଣୀ ଶୈବ୍ୟା ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର, ଆଉ ଚିନ୍ତା କରି ଫଳ କ'ଣ ? ଆଜି ମାସ ଶେଷ ହେଲା, ତୁମ୍ଭର ସତ୍ୟ ପାଳନ କର । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ତ ଜଣା ଅଛି, ପୁତ୍ର ଲାଗି ଦାରଗ୍ରହଣ । ମୋହଠାରୁ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋହଠାରେ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ମୋତେ ବିକ୍ରୟ କରି ମୁନିଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣା ପ୍ରଦାନ କର ।"

ଏ କଥା ଶୁଣି ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହୃଦୟ ଯେପରି ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ! ସେ କରୁଣସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ପ୍ରିୟେ ! ତୁମ୍ଭେ କପରି ଦାରୁଣ ବଚନ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲ ! ମୁଁ ଆଜି ନିଜକୁ ବିକ୍ରୟ କରି ସତ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବି ।" ଏହି ସମୟରେ କୋପନ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ରେ ଦୁରାତ୍ମା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର, ତୁ ମିଥ୍ୟା କଥାରେ ମୋତେ ଭୁଲାଇବାକୁ ବସିଛୁ ! ଆଜି ମାସ ଶେଷ, ତୋହର କ'ଣ ମନେନାହିଁ ?" ରାଜା-ରାଣୀ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି ଜଣାଇଲେ—ଏହିକ୍ଷଣି ବଜାରକୁ ଯାଇ ଆପଣଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣା ଆଣି ଦେବୁଁ ।

ତଦନନ୍ତର ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ପତ୍ନୀପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଯେକୌଣସି ମହାଜନବସତି ମଧ୍ୟରେ ଦାସଦାସୀ ହେବାପାଇଁ ଜଣାଇଲେ । ଅଯୋଧ୍ୟାର ରାଜାରାଣୀଙ୍କର ଆଜି ସତ୍ୟଧର୍ମରେ ଥାଇ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ! ରାଣୀ ଶୈବ୍ୟା 'ଆଗେ ମୋତେ ବିକ୍ରୟ କର' ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ ଅତି କଷ୍ଟରେ ରାଜା ତାଙ୍କ କଥା ରଖିଲେ । ଜଣେ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦାସୀ ଖୋଜୁଥିବାରୁ ଆନନ୍ଦରେ ଶୈବ୍ୟାଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣାର ଅର୍ଦ୍ଧ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ନେବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା, ଏକାଘରେ ତିନିଜଣଯାକ ଦାସଦାସୀ ହୋଇ ରହିଲେ କିଛି ଜଣାପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ଗ୍ରହି ଫଳ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଶୈବ୍ୟା ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣନୟନରେ ପତିପଦରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ପୁତ୍ରସହ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଅନୁଗାମିନୀ ହେଲେ । ରୋହିତାଶ୍ୱକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେବାରୁ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ଭୋଜନ ଦେବାକୁ ହେବ ବୋଲି ବ୍ରାହ୍ମଣ କିଞ୍ଚିତ୍ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲେ । ରାଣୀ ତାହାଙ୍କର ଭାବ ଜାଣିପାରି କହିଲେ, "ଆପଣ ମୋତେ ଯାହା ଦେବେ, ସେଥିରେ ଆମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ଚଳିବୁ ।" ତଦନୁସାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ଶୈବ୍ୟା ଯେଉଁ ଅନ୍ନ ପାଉଥିଲେ, ସେଥିରେ ପ୍ରାଣାଧିକ ପୁତ୍ରର ଉଦର ପୂର୍ତ୍ତି କରାଇ ଯାହା ବଳୁଥିଲା ସେତିକ ଭୁଞ୍ଜି କୌଣସିମତେ ପ୍ରାଣ ରଖିଥିଲେ । ଏହିପରି କରି ତାଙ୍କର ଦେହ କଙ୍କାଳସାର ହେଲା । ଏଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଘରେ ସାରାଦିନ କଠିନ କର୍ମ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଟିକିଏ ହେଲାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀଠାରୁ ଭର୍ତ୍ସନା । ରୋହିତାଶ୍ୱ ମାତୃଆଶ୍ରୟରେ ବଢୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ କାମରୁ ଛୁଡ଼ ନଥିଲା । ଦେବ ସେବାପୂଜା ପାଇଁ ଫୁଲ ତୋଳି ଆଣିବା ଭାର ତାହା ଉପରେ ଥିଲା ।

ଏତେ ଦଶାରେ ଦୁଃଖର ଶେଷ ନାହିଁ । ବିଧାତାର ବିଧାନ ବୁଝିବା କଠିନ । ଦିନେ ବାଳକ ଫୁଲ ତୋଳୁ ତୋଳୁ ବୃକ୍ଷମୂଳରେ ତାହାକୁ ବିଷଧର ସର୍ପ ଦଂଶନ କଲା । ପୁତ୍ର ବିକଳରେ ଜନନୀଙ୍କୁ ଡାକ ଦେଇ ସେହିଠାରେ ସେ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଶୈବ୍ୟା ଅସମ୍ଭାଳରେ ଧାଇଁଆସି ଦେଖିଲେ, ସର୍ପଦଂଶନରେ ପ୍ରାଣପିକୁଳିର ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣ ଗୁଳି-ଗଲାଣି । ମୃତ ପୁତ୍ରକୁ କୋଳରେ ଧରି ଅଯୋଧ୍ୟାର ରାଣୀ ଶୈବ୍ୟା ଅନାଥା ପ୍ରାୟ କ୍ରନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ କ୍ରନ୍ଦନରେ ମନୁଷ୍ୟ କଥା କିଏ ପଚାରେ, କାଷ୍ଠପାଷାଣ ତରଳିଯିବ । ମାତ୍ର ସେ କର୍ମଚଣ୍ଡାଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ ଶୋକରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ ସୁଦ୍ଧା ନକରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟାଘାତ ହେବାରୁ ଦେଖି ଶୋକାତୁରା ଶୈବ୍ୟାଙ୍କୁ ଆସି ତିରସ୍କାର କଲା ଏବଂ ଦିନଯାକ କାମ କରି ରାତିରେ ଶ୍ମଶାନକୁ ଯାଇ ପୁତ୍ରର ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲା । ଧର୍ମଭୀରୁ ଶୈବ୍ୟା ନୀରବରେ ସବୁ ସମ୍ଭାଳି ଦିନକ କଟାଇ ସେ କାଳରାତିରେ ଶ୍ମଶାନକୁ ବାହାରିଲେ ।

ଏଣେ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ସେଦିନ ଆଉ ଅଧେ ଦକ୍ଷିଣାପାଇଁ ବୁଲୁବୁଲୁ ଜଣେ ଚଣ୍ଡାଳ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । କାଶୀର ବଡ଼ ଶ୍ମଶାନରେ ପ୍ରତି ଶବଦାହରେ ଶୁଳ୍କ ଏବଂ ବସ୍ତ୍ରାଦି ଆଦାୟ କରି ଚଣ୍ଡାଳର ବହୁତ ଆୟ ହୁଏ । ସେ ଶୁଳକ ଆଦାୟ କରିବାପାଇଁ

ଜଣେ ଦାସ ଖୋଜୁଥିଲା । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ସେ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଠିଆହେବାର ଦେଖି ଏବଂ ତାହାଙ୍କୁ ଅତି ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଓ ସତ୍‌ସ୍ୱଭାବ ବିଚାରି ଆନନ୍ଦରେ ଅର୍ଦ୍ଧଲକ୍ଷ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦେଲା । ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ସମସ୍ତ ଦକ୍ଷିଣା ପାଇ ଚଣ୍ଡାଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅନୁମତିରେ ଆଗେ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଙ୍କୁ ତାହା ପ୍ରଦାନ କରି ତାହାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ନେଇ ସେ ମହାଶ୍ମଶାନକୁ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାହାରିଲେ ।

କାଶୀର ମଶାଣି କେଡ଼େ ବଡ଼, ପ୍ରତିଦିନ ସେଥିରେ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ପୋଡ଼ା ଲାଗିଥାଏ । ଚିତାଧୂମ ଓ ଶବର ପଚା ମାଂସ ଗନ୍ଧରେ ସେଥିରେ ପଶି ହୁଏନାହିଁ । ଗୃଧ୍ରଆଡ଼େ ଗଦା ଗଦା ଜୁଇ ଜଳୁଛି, ଠାଏ ଠାଏ ଦଳେ ଦଳେ ଶାଗୁଣା ଶବକୁ ବେଢ଼ି ବସିଛନ୍ତି । ସେଥି ଭିତରେ ଶ୍ୱାନ ଶୃଗାଳ ବିକଟ ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଶବ ଦେହରୁ ପୁଳା ପୁଳା ମାଂସ ଟାଣୁଛନ୍ତି । କେଉଁଠି ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ହାଡ଼ ନେଇ ଛଡ଼ାଛଡ଼ି କାମୁଡ଼ାକାମୁଡ଼ି ଲାଗିଛି । ଏହିପରି ବିଷମ ସ୍ଥାନରେ ଅଯୋଧ୍ୟାର ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦିନ ରାତି ଜଗି ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ । କେଉଁଠି ଶବ ଆସିଲା ଦେଖିଲେ ପାଖକୁ ଯାଇ ଶୁଳ୍କ ଆଦାୟ କରିବେ । ଧର୍ମ ଲାଗି, ସତ୍ୟ ଲାଗି ଏ ଦଶା ! ଭଗବାନ୍ ଏହିପରି ସଂସାରରେ କେତେ କଷ୍ଟ ଦେଇ ଲୋକଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତି । ପରୀକ୍ଷା ସରିଲେ ଅକ୍ଷୟ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରି ସବୁ ଦୁଃଖ ପାସୋର କରାନ୍ତି ।

ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ସେଥିରେ ରାତିକି ପଥର କରି ପ୍ରତିଦିନ ଚଣ୍ଡାଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ାଉଥିଲେ । ଦିନେ ରାତିରେ ଘୋର ବର୍ଷା-ଝଡ଼ି ହୋଇଛି । ଅନ୍ଧାର କଟିକଟିରେ ମୁହଁକୁ ମୁହଁ ଦିଶୁନାହିଁ । ଘନଘନ ବିଜୁଳି ମାରି ଚମକାଇ ଦେଉଛି । ସେହି କାଳରାତିରେ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ମଶାଣିରେ ବୁଲି ଠାକୁ ଠା ଦେଖୁଛନ୍ତି ଏବଂ ମନେ ମନେ ଏହିପରି ଭାବୁଛନ୍ତି— 'ଏହି ଶ୍ମଶାନ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ; ଏଠାରେ ବଡ଼ ସାନ ଭେଦ ନାହିଁ; ରାଜା-ପ୍ରଜା ଧନୀ-ଦରିଦ୍ର, ମୂର୍ଖ-ପଣ୍ଡିତ, ସୁରୂପ-କୁରୂପ ସମସ୍ତେ ଏହା ନିକଟରେ ସମାନ । ଏ ନରଦେହର ଶେଷ ଅବସ୍ଥା ଭସ୍ମ ।' ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଦୂରରୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ତ୍ରୀର କ୍ରନ୍ଦନ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଯିବାରୁ ଶବ ଆସିଲା ଜାଣି ସେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅନ୍ଧାରରେ କିଛି ଦେଖାଯାଉନଥିବାରୁ କାନ ଡେରି ଦୁଃଖିନୀ ରମଣୀର ଏହିପରି ଶୋକ କ୍ରନ୍ଦନ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ—"ବାବୁ ରେ ରୋହିତାଶ୍ୱ ! ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ ମୋର ! ତୋହର ଶେଷରେ ଏହି ଦଶା ହେଲା ! ରେ କାଳସର୍ପ ! ତୁ ମୋହର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱଟିକୁ ଦଂଶିବାପାଇଁ କାହୁଁ ଆସିଥିଲୁ ? ଧନରେ ! ତୋତେ ହରାଇ କାହାପାଇଁ ଏ ଛାର ଜୀବନ ରଖିବି ! ହା ମହାରାଜ ! ଥରେ ଅଭାଗିନୀର ଦଶା ଦେଖି ଯାଅ ! ତୁମ୍ଭର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ ରୋହିତାଶ୍ୱର ମୁଖ ଆଜିଠାରୁ ଲୁଚିଯାଉଛି ।"

ରୋହିତାଶ୍ୱ ନାମ ଶୁଣି ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଉ ବୁଝିବାକୁ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ ଯେ, ସେ କାଳରାତ୍ରିରେ ଭୟଙ୍କର ଶ୍ମଶାନ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଏକାକିନୀ ରୋରୁଦ୍ୟମାନା ରମଣୀ ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ଅଯୋଧ୍ୟାର ମହାରାଣୀ ଶୈବ୍ୟା । ରାଜା ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ବାଷ୍ପ ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ପ୍ରିୟେ ! ଚଣ୍ଡାଳ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଏବେ ତୁମ୍ଭ ଆଗରେ ଠିଆହୋଇଅଛି ।

ଶ୍ମଶାନରେ ଚଣ୍ଡାଳ ପ୍ରାପ୍ୟ ବୁଲି ଶବ ଦେଖିବା ମୋହର କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇ ବିଧାତା ଆଜି ପତ୍ନୀ-ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖାଇଲେ । ଦେବି ! ଆଉ ବିଳମ୍ବ କାହିଁକି, ସତ୍ୱର ଚିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ପୁତ୍ରର ସହଗାମୀ ହେବା । ବିଧାତାଙ୍କର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।" ଏହା କହି ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ବହୁ କଷ୍ଟରେ ସେଠାରେ କାଷ୍ଠ ସଂଗ୍ରହ କରି ଚିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ ଏବଂ ପୁତ୍ରକୁ ଯତ୍ନରେ ସେଥିରେ ଶୁଆଇ ଦୁହେଁ ଚିତାରୋହଣ କରିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଆକାଶବାଣୀ ଶୁଣାଗଲା ।

ସ୍ୱୟଂ ଧର୍ମଦେବତା ଆସି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଉଭୟଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ କରାଇ ପୁତ୍ର ରୋହିତାଶ୍ୱଙ୍କୁ କରସ୍ପର୍ଶରେ ଜୀବନ ଦାନକଲେ ଏବଂ ରାଜାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ, "ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ! ତୁମ୍ଭେ ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟଧର୍ମପାଳକ । ମହର୍ଷି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ତୁମ୍ଭର ସତ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ଲାଗି ଏପରି ନିଷ୍ଠୁରତା କରିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭର ପରୀକ୍ଷା ଶେଷ ହେଲା । ତୁମ୍ଭେ ପତ୍ନୀ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ସୁଖରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟକୁ ଫେରିଯାଅ । ପୁତ୍ର ରୋହିତାଶ୍ୱଙ୍କୁ ସିଂହାସନରେ ବସାଇ ଅଭିଷେକ ଉତ୍ସବ ଦର୍ଶନରେ ସୁଖୀ ହୁଅ । ତୁମ୍ଭ ବେନଙ୍କପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଅକ୍ଷୟ ବାସ ରହିଅଛି । ଦେବତାମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭ ଉପରେ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କରୁଅଛନ୍ତି ।" ଏହା କହି ଧର୍ମ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲେ ।

ରାଜା-ରାଣୀ ଦ୍ୱିଗୁଣ ସ୍ନେହରେ ପୁନର୍ଜୀବିତ ପୁତ୍ରର ପୁନଃ ପୁନଃ ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କରି କ୍ଷଣକେ ଯାବତ କଷ୍ଟ ଭୁଲିଗଲେ । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଭୁ ଚଣ୍ଡାଳ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦୁହେଁ ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ତାହାଙ୍କୁ ଅଯୋଧ୍ୟାର ରାଜା ରାଣୀ ବୋଲି ଜାଣିପାରି ଆପଣା କୃତ ନିଷ୍ଠୁର ଆଚରଣ ଲାଗି କରଯୋଡ଼ି କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ରାଜା ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ଦେଇ ରାଜଧାନୀକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନନ୍ଦରେ ଫେରିଆସିଲେ । ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ପୁତ୍ର ରୋହିତାଶ୍ୱଙ୍କୁ ରାଜା କରି ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ ସେ ଦୁହେଁ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ବ୍ରତ ଆଚରଣରେ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ କରିଥିଲେ । ଧର୍ମରକ୍ଷା ଏବଂ ସତ୍ୟପାଳନର ପୁରସ୍କାର ସଂସାରରେ ଏହିପରି କଠୋର ପରୀକ୍ଷାରେ ମିଳେ । ଭଗବାନ୍ ସର୍ବଦା ଏହିପରି ତାଙ୍କର ଭକ୍ତଗଣଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରୁଅଛନ୍ତି ।

ଦମୟନ୍ତୀ

ବିଦର୍ଭଦେଶରେ ଭୀମ ନାମକ ଜଣେ ଭୀମପରାକ୍ରମ ନୃପତି ଥିଲେ । ସେ ଅପୁତ୍ରକ ଥିବାରୁ ସନ୍ତାନଲାଭ ଲାଗି ସର୍ବଦା ଯତ୍ନ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ଦମନନାମକ ଜଣେ ଋଷି ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ରାଜା ବିବିଧ ଉପଚାରରେ ତାଙ୍କର ସତ୍କାର

କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ମହର୍ଷି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଏବଂ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଏହି ବର ଦେଲେ, "ହେ ରାଜନ୍, ତୁମ୍ଭର ତିନୋଟି କୁମାର ଏବଂ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟାରତ୍ନ ହେବେ ।" ଦମନ ମୁନିଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ ଲାଭ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ ରାଜା ପୁତ୍ର ତିନିଙ୍କର ନାମ ଦମ, ଦାନ୍ତ, ଦମନ ଏବଂ କନ୍ୟାଟିର ନାମ ଦମୟନ୍ତୀ ଦେଲେ ।

ଦମୟନ୍ତୀ ରୂପଲାବଣ୍ୟ ଆଉ ତେଜରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଳିପଡ଼ିଥିଲେ । ସୁନ୍ଦରପଣରେ ତାଙ୍କର କେହି ପଟାନ୍ତର ନଥିଲା । ଏହି ରୂପବତୀ କୁମାରୀ ବାଲ୍ୟକାଳରେ ନାନା କଳାବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରି ଚାରିଆଡ଼େ ଯଶପତାକା ଉଡ଼ାଇଲେ । ତାଙ୍କର ଗୁଣମାନ ଶୁଣି ସେ କାଳର ସମସ୍ତ ରାଜା ମନେ ମନେ ତାହାଙ୍କୁ ଆପଣାର ପ୍ରଣୟିନୀ କରିବାକୁ କାମନା କରିଥିଲେ । ସଖୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବାଲ୍ୟକାଳଟା କ୍ରୀଡ଼ାକୌତୁକରେ କଟାଇ ଦମୟନ୍ତୀ କ୍ରମେ ଯୁବତୀ ହେଲେ । ବିବାହର ବୟସ ଦେଖି ସଖୀମାନେ ନିତି ନିତି ତାହାଙ୍କ ଆଗରେ ବିଖ୍ୟାତ ରାଜାମାନଙ୍କର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନାକଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ନଳ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ । ସେକାଳରେ ମଗଧଦେଶର ରାଜା ନଳଙ୍କର ଯଶ ଚାରିଆଡ଼େ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । କି ରୂପରେ କି ଗୁଣରେ ତାହାଙ୍କୁ କେହି ସରି ନଥିଲେ । ତେଣୁ ରାଜ୍ୟର ଲୋକେ ଏ ଦୁଇ ଉପଯୁକ୍ତ ବର-କନ୍ୟାଙ୍କର ମିଳନ ଲାଗି ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ନଳଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ଆଗରେ ଏବଂ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ନଳଙ୍କ ଆଗରେ ସର୍ବଦା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଯେତେବେଳେ ଦମୟନ୍ତୀ ଆତ୍ମଜନଙ୍କ ମୁଖରୁ ସର୍ବଦା ଏହିପରି ଶୁଣିଲେ ଯେ—"ହେ ରାଜକୁମାରି ! ମଗଧଦେଶରେ ନଳ ନାମରେ ଜଣେ ରାଜା ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରୂପ ଗୁଣର ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେବ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖିଅଛୁଁ; ମାତ୍ର ନଳଙ୍କ ପରି ରୂପଲାବଣ୍ୟ କାହାରି ନାହିଁ । ଆପଣ ତାହାଙ୍କର ପାଟରାଣୀ ହେଲେ ଏ ଜନ୍ମ ସଫଳ ହେବ ଏବଂ ଏ ରୂପ ସାର୍ଥକ ହେବ । ଯେମାମଣି ତ ନାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିରୋମଣି, ନଳ ରାଜା କୋଟି ନୃପତିରେ ମଉଡ଼ମଣି । ଦୁହିଁଙ୍କର ମିଳନ ହେଲେ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟର କଥା ହୁଅନ୍ତା ।" ତେତେବେଳେ ଦମୟନ୍ତୀ ମନେ ମନେ ନଳଙ୍କୁ ପତିରୂପେ ବରଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ପାଇବା ଲାଗି ସେ କ୍ରମେ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ବିରହରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଦିନ ରାତି ଖାଲି ଭାବନାରେ ଓ ଚିନ୍ତାରେ ଅନିଦ୍ରାଭେ କଟାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଯେମାଙ୍କ ବିରହ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ସଖୀମାନେ ରାଜାଙ୍କ ଛାମୁରେ ସମସ୍ତ କଥା ଜଣାଇଲେ । ତହୁଁ ନୃପତି କନ୍ୟାର ସ୍ୱୟମ୍ବର ଲାଗି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ସମସ୍ତ ରାଜାଙ୍କୁ ସଭାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଇଲେ ।

ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳମାନେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କଠାରୁ ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କୁ ଲଭିବା ମାନସରେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭାକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ । ବାଟରେ ନଳରାଜାଙ୍କୁ ଭେଟିଲାକ୍ଷଣି ସେମାନେ କହିଲେ—"ହେ ନିଷଧରାଜ, ତୁମ୍ଭେ ବଡ଼ ଧାର୍ମିକ ଆଉ ସତ୍ୟବାଦୀ । ଅତଏବ

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୂତ ହୋଇ ସାହାଯ୍ୟ କର । ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେବତା, ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଅବତରଣ କରିଅଛୁଁ । ତୁମ୍ଭେ ଦମୟନ୍ତୀ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଏହି କଥା କହିବ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳମାନେ ତୁମ୍ଭର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ହୋଇ ସଭାକୁ ବିଜେ କରୁଅଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣଙ୍କୁ ପତି-ପଦରେ ବରଣ କର ।"

ନଳ ଏପରି ବିଷମ କଥା ଶୁଣି କର ଯୋଡ଼ି ଜଣାଇଲେ, "ହେ ଲୋକପାଳ-ଗଣ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ଯାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୋହର ମଧ୍ୟ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ନିଜେ ସେ ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ସଂକଳ୍ପ କରିଅଛି, ସେ ପୁଣି କିପରି ଅନ୍ୟ ଲାଗି ଯତ୍ନ କରିପାରିବ ! ମୋତେ ଦୂତ କରି ପଠାଇବା ନିତାନ୍ତ ଅବିଧେୟ—ଅତଏବ ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।" କିନ୍ତୁ ଦେବଗଣ ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ ସତ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବ ବୋଲି ଭୟ ଦେଖାଇବାରୁ ଆଉ ତାଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଶତ ଶତ ପ୍ରହରୀ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଘେନି ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ ବୋଲି ଦମ୍ଭ ଦେବାରୁ ନଳ ଅଗତ୍ୟା ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଦୂତ ହୋଇ ଗଲେ ଏବଂ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ରୂପଲାବଣ୍ୟ ଦେଖିଲକ୍ଷଣି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ପଛେ ଦୂତକାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧାପଡ଼ିବ ବୋଲି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଦେବତାମାନଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ।

ସଖୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଦମୟନ୍ତୀ ଏପରି ଅପୂର୍ବ ଯୁବାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେଖି ହଠାତ୍ ଆସନରୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ । ତାହାଙ୍କର ରୂପଲାବଣ୍ୟ ଏବଂ ଧୈର୍ଯ୍ୟଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଦେବତା ବୋଲି ମନେକରିଥିଲେ । କିଏ କହିବେ ବୋଲି କେହି ପଦେ କହିବାକୁ ଭରସି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅଧିକନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ତେଜ ଦେଖି ଲାଜରେ ମୁଖ ତଳକୁ କରି ରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦମୟନ୍ତୀ ପୂର୍ବେ ଚିତ୍ରପଟରେ ନଳଙ୍କର ରୂପ ଯେପରି ଦେଖିଥିଲେ, ତାହାର ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଆଚମ୍ବିତ ମନି ହସ ହସ ବଦନରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ—"ମହାଭାଗ ! ଆପଣ କିଏ, କି ନିମିତ୍ତ ଏଠାକୁ ଆଗମନ କରିଛନ୍ତି ? ଆଉ କି ରୂପରେ ଆପଣ ଏ ଯମରୂପୀ ପ୍ରହରୀଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ ?"

ନଳ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ହେ କଲ୍ୟାଣି ! ମୁଁ ଦେବଦୂତ । ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତା-ମାନେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କାମନା କରୁଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣଙ୍କୁ ପତିପଦରେ ବରଣ କର । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ଏଠାକୁ ଆସିପାରିଅଛି ।"

ଦମୟନ୍ତୀ ମନେ ମନେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ନଳଙ୍କୁ କହିଲେ—"ମହାଭାଗ ! ମୁଁ ନିଷଧପତି ସର୍ବଗୁଣାନ୍ୱିତ ନଳଙ୍କୁ ପ୍ରାଣପତିପଦରେ ବରଣ କରିଅଛି । ତାଙ୍କ ବିନା ଅନ୍ୟ କାହାରିଠାରେ ମୋହର ମନ ନାହିଁ ।"

"ଦେବତାମାନେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ସାମାନ୍ୟ ନରକୁ ତୁମ୍ଭେ କାମନା କରୁଅଛ, ଏହା ତୁମ୍ଭପରି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ଯୁବତୀର ଉଚିତ ହେଲା କି ?" ନଳଙ୍କଠାରୁ ଏପରି କଥା ଶୁଣି ଦମୟନ୍ତୀ ଯୁକ୍ତିରେ ଆପଣା ମତର ଟାଣ ଦେଖାଇ ଶେଷରେ କହିଲେ—"ମହାଭାଗ ! ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ମୋହର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆଦୌ ଉଚିତ ନ ଥିଲା । ମୁଁ କେବଳ ନଳଙ୍କର ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଆପଣଙ୍କୁ କଥା କହିବାକୁ ସାହସ କରିଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସତ୍ୟ କହୁଅଛୁ, ସେହି ନଳଙ୍କଠାରେ ମୁଁ ମନପ୍ରାଣ ସମର୍ପି ଦେଇଅଛୁ । ସେ ପ୍ରଭୁ ଯଦି ମୋତେ ଗ୍ରହଣ ନ କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଗଳାରେ ଫାଶ ଦେଇ ବା ଅଗ୍ନିରେ ଝାସ ଦେଇ ଅବା ବିଷ ଖାଇ ନୋହିଲେ ପାଣିକି ଡେଇଁ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରାଣ ହରାଇବି ।"

ନଳ ଏପରି କଥା ଶ୍ରବଣ କରି ମନେ ମନେ ଆପଣାକୁ କୃତାର୍ଥ ମଣି ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—"ନାରୀ ହୋଇ ଦେବତାଙ୍କୁ କାମନା ନକରେ, ଏ କଥା ଆଜି ତୁମ୍ଭଠାରୁ ନୂଆ ଶୁଣିଲି । ଏ ଜଗତରେ ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ବରୁଣ ବା ଯମଙ୍କୁ କିଏ ବା ପୂଜା ନକରେ ! ଯେ ସମସ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ହିତ କରୁଅଛନ୍ତି, ଯେ ସମସ୍ତ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ପତିପଦରେ ବରଣ କର, ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁ । ସେମାନେ ବିରୋଧୀ ହେଲେ ତୁମ୍ଭେ ଯେ ନଳଙ୍କୁ ପାଇବ ଏହା ଅସମ୍ଭବ ।"

ଦମୟନ୍ତୀ ଆଉ କଥା ଉପରେ କଥା କହି ନପାରି ଶେଷରେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ନଳଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ—"ହେ ଦୟାନିଧି ନଳ ! ତୁମ୍ଭେ ଏବେ କେଉଁଠି ଅଛ ? ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଣୟାଧୀନ ଜନର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହେଉଅଛି ଥରେ ଦେଖିଲ ନାହିଁ ? ଥରେ କି ଦୟା ବହି ଏ ଦାସୀକୁ ଦର୍ଶନ ଦେବନାହିଁ ?"

ସେ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବ ଦେଖି ନଳ ଆଉ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟାର ରୋଦନରେ ଅଧୀର ହୋଇ କହିଲେ—"ପ୍ରିୟେ ! ବୃଥା କାହିଁକି ରୋଦନ କରୁଅଛ ? ତୁମ୍ଭେ କ'ଣ ଦେଖୁନାହଁ ଯେ ତୁମ୍ଭର ସମ୍ମୁଖରେ ସେହି ନଳ ଉଭା ରହି-ଅଛନ୍ତି !" ନିମିଷକରେ ବେନିଙ୍କର ନେତ୍ରପ୍ରୀତି ହୋଇଗଲା । ନଳ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କଠାରୁ ଶୀଘ୍ର ବିଦାୟ ନେଇ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ କଥା ଜଣାଇଲେ । ଦେବତାମାନେ ତାହା ଶୁଣି କୋପାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କୁ ପ୍ରତାରଣା କରିବାପାଇଁ ନଳରୂପରେ ସଭାକୁ ଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ।

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିବସରେ ମଙ୍ଗଳମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭା ବସିଲା । ଦମୟନ୍ତୀ-ଲାଭ ଆଶାରେ ରାଜାମାନେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବେଶଭୂଷା ପରିଧାନ କରି ନିଜ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଆଡ଼ମ୍ବରରେ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ସଭାସ୍ଥଳକୁ ଆସି ଯେ ଯାହା ଆସନରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ **ସଭାମଞ୍ଚ** ଦେବ, ଋଷି ଏବଂ ରାଜାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଅପୂର୍ବ ଶ୍ରୀ ଧାରଣ କଲା । ଏହି ସମୟରେ ଦମୟନ୍ତୀ ଆପଣା ରୂପଲାବଣ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମନ

ନୟନ ହରଣକରି ସେ ସଭାସ୍ଥଳରେ ଆସି ଉଭାହେଲେ । ରାଜକୁମାରୀ ନକ୍ଷତ୍ରମଣ୍ଡିତ ଆକାଶମଣ୍ଡଳ ପ୍ରାୟ ସେହି ରାଜମୁକୁଟମଣ୍ଡିତ ସଭାକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ପ୍ରବୀଣା ଦାସୀଙ୍କଠାରୁ ରାଜାମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ଶୁଣି ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମାତ୍ର ମନରେ ଏକମାତ୍ର ଭାବନା ଥିଲା ଯେ କିପରି ନଳଙ୍କୁ ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ନିରୂପଣ କରିବେ ! ଶେଷରେ ଦେଖିଲେ ନଳଙ୍କ ସଦୃଶ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ବସିଅଛନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଗଲେ ତହିଁ ନଳ ଭ୍ରମ ହେଲା ।

ଏହା ଦେବତାମାନଙ୍କର ମାୟା ଜାଣିପାରି ଅଶରଣା ଦମୟନ୍ତୀ ଦେବଗଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲେ, "ହେ ଦେବଗଣ ! ମୁଁ ନଳଙ୍କ ଗୁଣାବଳୀ ଶ୍ରବଣ କରି ତାହାଙ୍କୁ ପତିପଦରେ ବରଣ କରିଅଛି । ମୋତେ ତାହାଙ୍କୁ ଚହ୍ନାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ଯେପରି ପର-ପୁରୁଷଗାମିନୀ ହୋଇ ପାପାଚାରିଣୀ ନହୁଏଁ । ମୋତେ ଏ ବିଷମ ସଙ୍କଟରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଆପଣମାନେ ନିଜ ନିଜ ରୂପ ଧରିଲେ ମୁଁ ନଳଙ୍କୁ ନିରୂପଣ କରିପାରିବି ।"

ଦେବଗଣ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ କାତରପ୍ରାର୍ଥନାରେ ନିଜ ନିଜ ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତେ' ଦମୟନ୍ତୀ ଭୂତଳରେ ଆସୀନ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ନଳଙ୍କୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ପ୍ରସନ୍ନା ହେଲେ ଏବଂ ସ୍ଥିରନେତ୍ରରେ ଅମ୍ଳାନବଦନରେ ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳ ଉଡ଼ାଳରେ ବରଣମାଳା ଉଠାଇ ନଳଙ୍କ ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇଦେଲେ । ଦେବ ଋଷିମାନେ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ନଳଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହି ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏବଂ ରାଜାମାନେ ହାହାକାର କରି ଧିକ୍‌କାର ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ନଳ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସଭାସ୍ଥଳରେ କହିଲେ—"ହେ କଲ୍ୟାଣି ! ତୁମ୍ଭେ ଆଜି ଦେବତାମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ମୋତେ ପତିପଦରେ ବରଣ କଲ । ଅତଏବ ସତ୍ୟ କରି କହୁଅଛି, ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ଥିବ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଣୟାଧୀନ ରହିବି ।" ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନଳଙ୍କୁ ଏକ ଏକ ବର ପ୍ରଦାନ କରି ଆପଣା ଆପଣା ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଏହିରୂପେ ନଳ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ଶୁଭ-ପରିଣୟ କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା ।

ଏଣେ କଳି ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କୁ କାମନା କରି ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭା ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କରୁଅଛନ୍ତି । ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳମାନଙ୍କଠାରୁ ସଭାଭଙ୍ଗ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଉ ଦମୟନ୍ତୀ ନଳଙ୍କୁ ବରଣ କରିଥିବା କଥା ଶୁଣି କ୍ରୁପିତ ହୋଇ କହିଲେ—"ଦେବଗଣ ! ସେ କନ୍ୟା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ନରକୁ ବରଣ କରିଅଛି, ତାହାହେଲେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି ତାହାକୁ ଦେବି ।" ସେମାନେ ଦମୟନ୍ତୀର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ବାରଣ କଲେ ସୁଦ୍ଧା କଳି ଅନିଷ୍ଟ କଳ୍ପନା କରି ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲା ।

ନଳ ବିଦର୍ଭରାଜକନ୍ୟାଙ୍କୁ ନେଇ କିଛିକାଳ ଧର୍ମରେ ପ୍ରଜାପାଳନ କରି କ୍ରମେ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ରରତ୍ନ ଲାଭକଲେ । ଅନନ୍ତର କଳିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ନଳ ନିଜ ଭ୍ରାତା ପୁଷ୍କରଙ୍କ ସହିତ

ଅକ୍ଷକ୍ରୀଡ଼ାରେ ଆସକ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ ସେହି ଅନର୍ଥମୂଳ ଦ୍ୟୂତରେ ମାତି ସର୍ବସ୍ୱ ହରାଇ ଶେଷରେ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହେଲେ । ପୁଷ୍କର ନଗରରେ ନାଗରା ଦେଇ ଜଣାଇଦେଲେ, "ଯେ ନଳଙ୍କର ପକ୍ଷ ହେବ ତାହାର ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ହେବ ।"

ନଳରାଜା ପୁତ୍ର ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ବିଦର୍ଭ ରାଜପୁରକୁ ପଠାଇଦେଇ ପତିବ୍ରତା ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କୁ ଘେନି ଏକାକୀ ବନେ ବନେ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ନାନା କୁଞ୍ଜ ଆଶ୍ରମ ନିର୍ଝରମାନ ଦେଖାଇ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ଏହି ପଥ ବିଦର୍ଭ ନଗରୀକି ଯାଇଅଛି । ନଳଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାରମ୍ବାର ଏ କଥା ଶୁଣି ଦମୟନ୍ତୀ କହିଲେ—"ନାଥ ! ତୁମ୍ଭର ଏ କଥାର ମର୍ମ ଅନୁମାନ କରି ମୋହର ହୃତ୍କମ୍ପ ହେଉଅଛି । ତୁମ୍ଭେ କ'ଣ ମୋତେ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲିଯିବ ? ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ! ତୁମ୍ଭେ ଧନସମ୍ପଦରୁ ବସ୍ତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବସ୍ୱ ହରାଇଅଛ । ବନପଥରେ ଏକାକୀ ଶ୍ରାନ୍ତ, କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ହେଲେ ଅଥବା ପୂର୍ବ ସୁଖ ସ୍ମରଣ କରି ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହେଲେ, ତୁମ୍ଭର କ୍ଲେଶ କିଏ ଦୂର କରିବ ? ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ କହିଅଛନ୍ତି, "ଭାର୍ଯ୍ୟା ହିଁ ସର୍ବଦୁଃଖରେ ମହୌଷଧ । ଭାର୍ଯ୍ୟା ତୁଲ୍ୟ ଔଷଧ ଆଉ ନାହିଁ ।"

ନଳରାଜା ଏହା ଶୁଣି କହିଲେ—"ପ୍ରିୟେ ! ତୁମ୍ଭେ ଯଥାର୍ଥ କହିଅଛ, ଭାର୍ଯ୍ୟା ହିଁ ଦୁଃଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକମାତ୍ର ମିତ୍ର । ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିନାହିଁ । ବରଂ ଏ ଆତ୍ମାକୁ ତ୍ୟାଗକରିପାରେ, ତୁମ୍ଭ ବିରହରେ କ୍ଷଣେ ବର୍ତ୍ତି ପାରିବି ନାହିଁ ।"

ଦମୟନ୍ତୀ କହିଲେ—"ନାଥ, ତୁମ୍ଭେ ତ୍ୟାଗ କରିବନାହିଁ ଏହା ଧ୍ରୁବ ଜାଣିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବାରମ୍ବାର ବିଦର୍ଭ ପଥ ଦେଖାଇବାରୁ ମୋହ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ହେଉଅଛି । ଯଦି ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ ଦୁହେଁ ଯିବା । ସେଠାରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଦର କରିବେ ।"

ଉତ୍ତରରେ ନଳ କହିଲେ—"ପ୍ରିୟେ ! ତୁମ୍ଭ ପିତାଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ମୋହର ଦିନେ ମଧ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ଯାଇ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଥିଲି, ସେଠାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ଦୀନ-ହୀନବେଶରେ ଯାଇ ଶୋକବର୍ଦ୍ଧନ କରିପାରିବି ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ବିବସନ ନଳ ପ୍ରିୟତମାଙ୍କ ବସନରୁ ଅଧେ ପରିଧାନ କରି ନାନାପ୍ରକାରେ ତାହାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସୁକୁମାରୀ ଦମୟନ୍ତୀ ଅତି ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିବାରୁ ନିଦ୍ରିତା ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ନଳ ପ୍ରିୟତମାର ମୁଖ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଏ ସୁକୁମାରୀ ମୋ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁରାଗିଣୀ ଥିବାରୁ ଏତେ କଷ୍ଟ ପାଉଅଛି । ମୁଁ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ବୋଧହୁଏ କୌଣସି ଆତ୍ମୀୟ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନିରାପଦରେ ରହିପାରିବ । ଏ ଯେପରି ତେଜସ୍ୱିନୀ ଏବଂ ପତିବ୍ରତା ରମଣୀ, ଏହାର ଧର୍ମଲୋପ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ଏହା ଭାବି ପତ୍ନୀବସ୍ତ୍ରବଦ୍ଧ ନଳ କିପରି ବସ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡି କାଟିଦେଇ ଯିବେ ଏହି ଭାବନାରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୁରୀ ପାଇ ସେଥିରେ ଅତି କୌଶଳରେ ବସ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡି କାଟି

ପଳାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ; ମାତ୍ର ପ୍ରିୟତମାର ଦଶା ଏ ବନରେ କ'ଣ ହେବ, କିଏ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବ ଏହିସବୁ ଭାବି ଭାବି ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏକଆଡ଼େ ପ୍ରିୟତମାର ପ୍ରେମ, ଅନ୍ୟଆଡ଼େ କଳି ତାହାଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶେଷରେ କଳିର ଜୟ ହେଲା, ନଳ ସେଠାରୁ ପଳାୟନ କଲେ ।

ଅଦୂରରେ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଦାବାନଳ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହେଉଅଛି । ତାହା ମଧ୍ୟରୁ କିଏ ଡାକୁଅଛି 'ହେ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ନଳ, ଶୀଘ୍ର ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କର ।' ପରୋପକାରୀ ନଳ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଅଗ୍ନି ହୁରୁ ହୁରୁ ଜଳୁଅଛି, ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବୃହତ୍ ଅଜଗର ସର୍ପ କୁଣ୍ଡଳାକାରରେ ରହିଅଛି । ନଳଙ୍କୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ବିଷଧର କହିଲା —"ମୁଁ ନାଗରାଜ କର୍କୋଟକ । ତୁମ୍ଭେ ଶୀଘ୍ର ଏଠାରୁ ମୋତେ ନେଇଯାଅ । ମୋତେ ବହନ କରି ନେଲେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କିଛିମାତ୍ର ଭାର ଜଣାପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଆଜିଠାରୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ସହାୟ ହୋଇ ସମସ୍ତ କ୍ଳେଶ ଦୂର କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରିବି ।"

ନଳ ସତ୍ୱର ସେହି ଅଗ୍ନିମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସର୍ପକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ନେଇ-ଆସିଲେ । ସର୍ପରାଜ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କହିଲେ—"ଯେଉଁ କ୍ରୂର କଳି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏତେ ଦୁଃଖ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି, ସେ ଆଜିଠାରୁ ତୁମ୍ଭ ହୃଦୟରେ ଥାଇ ମୋହ ବିଷରେ ଜର୍ଜରିତ ହେବ । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ ନକଲେ ସେ ଏ ବିଷଜ୍ୱାଳାରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇବ ନାହିଁ । ମୋହି ପ୍ରସାଦରୁ ତୁମ୍ଭର ହିଂସ୍ରଦଂଶନ ଓ ଶତ୍ରୁଭୟ ଆଦି କିଛି ରହିବ ନାହିଁ । ଆଉ ଏ ବସ୍ତ୍ରଖଣ୍ଡି ସୁଗୁପ୍ତଭାବରେ ରଖିଥିବ । କଷ୍ଟର ସମୟ ଗଲେ ଏହାକୁ ପିନ୍ଧି ମୋତେ ସ୍ମରଣ କଲେ ତୁମ୍ଭର ନିଜ ରୂପ ପାଇବ । ତୁମ୍ଭେ ଏହିକ୍ଷଣି ଅଯୋଧ୍ୟାର ରାଜା ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶଧର ଋତୁପର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ବାହୁକ ନାମ ଧରି ତାଙ୍କର ସାରଥି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ସେ ଅକ୍ଷକ୍ରୀଡ଼ାରେ ବଡ଼ ପାରଗ । ତୁମ୍ଭଠାରୁ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଶ୍ୱଚାଳନା ଶିକ୍ଷା କରି ସେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଆପଣାର ଅକ୍ଷବିଦ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିବେ ।" ନଳରାଜା ଏଥିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ଅଯୋଧ୍ୟା ଯାତ୍ରା କରି ଋତୁପର୍ଣ୍ଣ ରାଜାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ରାଜା ତାହାଙ୍କ ଗୁଣର ପରିଚୟ ପାଇ ପରମ ସନ୍ତୋଷରେ ଅଶ୍ୱଚାଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।

ଏଣେ ଦମୟନ୍ତୀ ଶୟନରୁ ଉଠି ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନଦେଖି ଚମକିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ "ହା ନାଥ ! ଏ ଅଭାଗିନୀକୁ ଛାଡ଼ି କାହିଁ ଗଲ ? ଚାରିଆଡ଼େ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁର କୋଳାହଳ, ମୋତେ ଘୋର ଭୟ ହେଉଅଛି, ହେ ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର ! ଉଦ୍ଧାରକର !" ଏହିପରି କହି ବକ୍ଷରେ କର ମାରି ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଭୀଷଣ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନଳଶୋକସନ୍ତପ୍ତା ପାଗଳିନୀ ପରି ଏଣେତେଣେ ପଡ଼ିଉଠି ପତିଙ୍କୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ । କି ଗୁମ୍ଫା, କି ଗିରିଗୁହା, କି ପଶୁଗର୍ତ୍ତ କୌଣସିଠାରେ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ପଶୁଠାରୁ ପକ୍ଷୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହାକୁ ବାଟରେ ଭେଟିଲେ ତାହା ପାଖରେ ପତିଙ୍କ ସମ୍ବାଦ ଜାଣିବାପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲେ ।

ଏହିପରି ବୁଲୁବୁଲୁ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଅଜଗର ସର୍ପ ଆସି ତାହାଙ୍କୁ ଗିଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ସର୍ପଗ୍ରାସରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଦମୟନ୍ତୀ ନିଜ ମରଣ କଥା ନ ଭାବି ପତିଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କେବଳ ଭାବିବାକୁ ଲଗିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଧ ସେଠାକୁ ଆସି ଜଣେ ରୂପଲାବଣ୍ୟବତୀ ସ୍ତ୍ରୀର ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ସର୍ପମୁଖରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲା ଏବଂ ନିର୍ଝର ଜଳରେ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଧୋଇଦେଇ ଫଳମୂଳ ଭକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଦେଲା । ଶେଷରେ ସେ ଦୁରାତ୍ମା ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ରୂପରେ ମୋହିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ପାପ ଅଭିସନ୍ଧି ଜଣାଇଲାରୁ ଦମୟନ୍ତୀ ତାହା ଉପରେ କୋପଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ । ସେଥିରେ ବ୍ୟାଧ ଅଚେତନ ହୁଅନ୍ତେ ଦମୟନ୍ତୀ ସେଠାରୁ ଚାଲିଯାଇ ନାନା ଗିରିବନ ଓ ନିର୍ଝର ଖୋଜି ଖୋଜି ଏକ ଆଶ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ତ୍ରିକାଳଜ୍ଞ ତପସ୍ୱୀମାନେ ଶୋକାକୁଳା ଅବଳାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ଦୟାବିଷ୍ଟ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ପଚାରିଲେ ଏବଂ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର କରୁଣ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରି କହିଲେ— 'ହେ କଲ୍ୟାଣି ! ଉତ୍ତରକାଳରେ ତୁମ୍ଭର ମଙ୍ଗଳ ହେବ । ଆମ୍ଭେମାନେ ତପୋବଳରେ ଦେଖିପାରୁଅଛୁଁ ତୁମ୍ଭେ ଅଳ୍ପକାଳରେ ପ୍ରାଣପତିଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବ, ଆଉ ସମସ୍ତ ଦୁଃଖତାପରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ପୁଣି ରାଜରାଜେଶ୍ୱରୀ ହେବ ।'' ତାପସମାନେ ଏହି ରୂପେ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ସେଠାରୁ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ।

ଦମୟନ୍ତୀ ପତିଲାଭର ଆଶା ପାଇ ସେଠାରେ ନାନା ବୃକ୍ଷ, ନଦୀ, ପର୍ବତକନ୍ଦର, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଏବଂ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଲଗିଲେ । ଏହିପରି ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ସେ କେତେ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁ ମୁଖରୁ ଏବଂ କେତେ ଦୁଷ୍ଟଜନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଶେଷରେ ଚେଦିନଗରକୁ ଯାଉଥିବା ଜଣେ ସୌଦାଗରଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ପଥ ଅନୁସରଣ କରି ଉକ୍ତ ନଗରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ପତିବିରହ-ବିହ୍ୱଳା ମଳିନାଙ୍ଗୀ ଦମୟନ୍ତୀ ଉନ୍ମାଦିନୀ ପରି ପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରାସାଦ ଉପରୁ ରାଜମାତା ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଦୟା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ଦାସୀକି ଡାକି କହିଲେ—''ଦେଖ, ଏ ଯୁବତୀ ଉଚ୍ଚବଂଶର କନ୍ୟା । କୌଣସି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଥିବାରୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଶରଣ ପଶିବାକୁ ଆସୁଅଛି । ଚଞ୍ଚଳ ତାହାକୁ ମୋହି ନିକଟକୁ ଘେନିଆସ ।'' ରାଜମାତା ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କଠାରୁ ପତିବିରହର ଯାବତ ଘଟଣା ଶୁଣି ଦୟାବିଷ୍ଟ ସେଠାରେ ରହିବାକୁ କହିଲାରୁ, ଦମୟନ୍ତୀ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ— ''ଦେବି ! ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ରହିବାକୁ ମୋହର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋହର ଯେଉଁ ବ୍ରତ ଅଛି ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ । ତାହା ଏହି—ମୁଁ କାହାର ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭୋଜନ କରିବି ନାହିଁ କିମ୍ବା କାହାର ପାଦ ଧୋଇବି ନାହିଁ । ମୋତେ କେହି କାମନା କଲେ ଆପଣ ତାହାକୁ ଉଚିତ ଶାସ୍ତି ଦେବେ, ସେଥିରେ ସେ କ୍ଷାନ୍ତ ନହେଲେ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରିବାକୁ ହେବ । ପରପୁରୁଷ ସହିତ ମୁଁ କଥା କହିବି ନାହିଁ, କେବଳ ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମୋହର ପତିଙ୍କି ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ଯିବେ, ଫେରିଲେ ସେହିମାନଙ୍କୁ

କେବଳ ପତିଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପରୁଷିବ ।'' ରାଜମାତା ଏଥିରେ ସମ୍ମତା ହୋଇ ନିଜ କନ୍ୟା ସୁନନ୍ଦା ସହିତ ତାଙ୍କୁ ସଖୀ କରାଇ ସୁଖରେ ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇଦେଲେ ।

ଏଣେ ବିଦର୍ଭ ନରପତି ଆପଣା କନ୍ୟା ଓ ଜାମାତାଙ୍କର ଦୁଃସମ୍ବାଦ ପାଇ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ଚାରିଆଡ଼େ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । କିଏ କେତେ ସ୍ଥାନ ବୁଲି ବୁଲି ସନ୍ଧାନ ନପାଇ ବାହୁଡ଼ି ଆସିଲେ । ସୁଦେବ ନାମକ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚେଦିପୁରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ରାଜକୁମାରୀ ସୁନନ୍ଦାଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ କୃଶାଙ୍ଗୀ ମଳିନବେଶା ଯୁବତୀଙ୍କି ଦେଖି ବହୁକ୍ଷଣ ଭାବି ଭାବି ଚିହ୍ନିପାରିଲେ ଏବଂ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଆପଣାର ପରିଚୟ ଏବଂ ଶୋକାକୁଳ ପିତୃକୁଳର ସମ୍ବାଦ ଜଣାଇଲେ । ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ନେତ୍ରଯୁଗଳରୁ ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁଜଳ ଝରିପଡ଼ିଲା । ରାଜମାତା ଆସି ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣିଲେ ଏବଂ ସେ ଶରଣାଗତା ବିଦର୍ଭରାଜକନ୍ୟାଙ୍କୁ ଦମୟନ୍ତୀ ବୋଲି ଜାଣି ପାରି ଆପଣା ଭଗିନୀର ଦୁହିତା ବୋଲି ଆହ୍ଳାଦରେ ପୁଲକିତା ହୋଇ କହିଲେ, ''ମା ଦମୟନ୍ତି ! ତୋହର ଜନନୀ ମୋହର ସହୋଦରା; ଅତଏବ ତୁ ମୋହର କନ୍ୟା । ଏ ସମସ୍ତ ଧନସମ୍ପଦ ତୋହର ବୋଲି ଜାଣି ସୁଖରେ ଏହିଠାରେ ଥାଅ ।''

କିନ୍ତୁ ବିଦର୍ଭପତି ଦୁହିତାର ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଯାନବାହନ ପଠାଇ ଚେଦିନଗରରୁ କନ୍ୟାକୁ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ନେଇଗଲେ ଏବଂ ଦମୟନ୍ତୀ ମୁଖରୁ ବନବାସ କଷ୍ଟ ଓ ନଳଙ୍କ ପରିତ୍ୟାଗର କଥା ସବୁ ଶୁଣି ସାତିଶୟ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ଦମୟନ୍ତୀ ଏକାନ୍ତରେ ମାତାଙ୍କୁ କହିଲେ ''ଜନନି ! ମୋହର ଜୀବନ ରଖିବାକୁ ଯେବେ ଇଚ୍ଛା ତେବେ ଶୀଘ୍ର ମୋହର ପତିଙ୍କର ସନ୍ଧାନ କରାଇ ଏଠାକୁ ଅଣାଅ ।''

ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଚାରିଆଡ଼କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ନଳଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବାହାରିଲେ । ଦମୟନ୍ତୀ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତି ରାଜସଭାରେ ଏହି କଥା କହିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଯେ—''ହେ ଶଠ ! ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଣୟିନୀ ତୁମ୍ଭଠାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁରକ୍ତା । ତୁମ୍ଭେ ବନ ମଧ୍ୟରେ ତାହାକୁ ନିଦ୍ରିତାବସ୍ଥାରେ ଏକାକିନୀ ଛାଡ଼ି ବସ୍ତ୍ରରୁ ଅଧେ କାଟି କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଆସିଲ ? ତୁମ୍ଭେ ଯାହା ଆଦେଶ କରିଛ, ତାହା ସେ ପାଳନ କରୁଅଛି ଏବଂ ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ସେ ଅହୋରାତ୍ର ରୋଦନ କରୁଅଛି । ଏବେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ କଥାର ଉତ୍ତର ଦିଅ ।''

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସବୁଠାରେ ଏହିପରି କହି କହି ଗଲେ, କେଉଁଠି କିଛି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଋତୁପର୍ଣ୍ଣ ସଭାରେ ଏହି କଥା ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତେ ବାହୁକ ସାରଥି ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁଜଳ ବୁହାଇ କହିଲେ, ''କୁଳସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅଶେଷ କ୍ଳେଶ ପାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣାକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ଏଣୁ ପତିବ୍ରତାମାନେ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ କରିଥାନ୍ତି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେମାନେ ପତିବିରହିଣୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ରୋଷ ନକରି ବରଂ ପରିତୋଷରେ ସତ୍ପଥରେ ଯାଇ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷାକରନ୍ତି । ପକ୍ଷୀମାନେ ନଳଙ୍କ ବସନ ଖଣ୍ଡି ସୁଦ୍ଧା ହରଣ କରିନେବାରୁ

ସେ କି ଦୁଃଖରେ କାଳ ହରଣ କରୁଅଛନ୍ତି ! ଅତଏବ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୋପ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।"

ଯେତେବେଳେ ଦମୟନ୍ତୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମୁଖରୁ ଏପରି କଥା ଶୁଣିଲେ ଏବଂ ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଶ୍ୱଚାଳକ ଥିବାରୁ ଜାଣି ମନେ ମନେ ସନ୍ଦେହ କଲେ ଯେ, ଅଶ୍ୱ-ଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦ ନଳ ବୋଧହୁଏ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ଅଛନ୍ତି । ତହୁଁ ପରୀକ୍ଷାରେ ପତିଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପିତାଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ—ତୁମ୍ଭେ ଶୀଘ୍ର ଋତୁପର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ରାଜସଭାକୁ ଯାଇ କହିବ—"କାଲି ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ପୁନର୍ବାର ସ୍ୱୟମ୍ବର ହେବ । ଅନେକ ରାଜା ଏବଂ ରାଜପୁତ୍ର ଆସିବେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦିତ ହେଲାବେଳକୁ ଦମୟନ୍ତୀ ପତି ବରଣ କରିବେ । ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ, ଶୀଘ୍ର ଆଗମନ କରନ୍ତୁ । ନଳ ରାଜା ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ କରି ନପାରି ଏପରି ପଣ ସେ କରିଅଛନ୍ତି ।"

ଋତୁପର୍ଣ୍ଣ ଏଥିରେ ଆଶାନ୍ୱିତ ହେଲେ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଏତେ ଅଳ୍ପ କାଳରେ ସୁଦୂର ବିଦର୍ଭ ନଗରରେ କିପରି ଉପସ୍ଥିତ ହେବେ, ଆଶା ନଦେଖି ସାରଥି ବାହୁକଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ନଳ ମନେ ମନେ ସନ୍ଦେହ କରି ଶେଷରେ ଭାବିଲେ, "ବୋଧହୁଏ ମୋତେ ଜାଣିବାପାଇଁ ଦମୟନ୍ତୀ ଏ କୌଶଳ କରିଅଛନ୍ତି । ତହୁଁ ରାଜାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—"ମହାରାଜ ! ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ, ମୁଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଆପଣଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ କରାଇଦେବି ।" ଅଶ୍ୱଚାଳନାନିପୁଣ ନଳ ରାଜାଙ୍କୁ ନିକଟରେ ବସାଇ ଅତି ଦ୍ରୁତଗତିରେ ରଥ ଚଳାଇଲେ । କ୍ରମେ ବିଦର୍ଭ ନିକଟରେ ରଥ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ ଦମୟନ୍ତୀ ରଥଚକ୍ରର ସେ ମହା ଘର୍ଘର ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ମନେ ମନେ ବିଚାରିଲେ, ପୂର୍ବେ ନଳରାଜାଙ୍କ ଅଶ୍ୱଚାଳନାରେ ଏହିପରି ଶବ୍ଦ ହେଉଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ପତିମୁଖ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ରଥକୁ ଚକାଇ ରହିଲେ ଏବଂ ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କଲେ—ଯଦି ପତିଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ଆଜି ଦର୍ଶନ ନକରେଁ, ତାହାହେଲେ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିବି ।

ଋତୁପର୍ଣ୍ଣ ରାଜଦ୍ୱାରଠାରେ ରଥରୁ ଓହ୍ଲାଇ ବିଦର୍ଭପତିଙ୍କୁ ଦେଖାଦେଲେ । ରାଜା ଅକସ୍ମାତ୍ ଆଗମନର କାରଣ ପଚାରନ୍ତେ ସେ ସ୍ୱୟମ୍ବରର କିଛି ଆୟୋଜନ ନଦେଖି ପ୍ରକୃତ କଥା ଗୋପନ ରଖି କହିଲେ—"ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାକୁ ଆସିଅଛି ।" ଏଣେ ଦମୟନ୍ତୀ କଳିପ୍ରଭାବରେ ନଳଙ୍କ ରୂପ ବିକୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଚିହ୍ନି-ନପାରି ସନ୍ଦେହରେ ଦାସୀକୁ ବାହୁକ ସାରଥିର ପରିଚୟ ବୁଝିବାପାଇଁ ପଠାଇଲେ । ନଳ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି ଆପଣାକୁ ନଳରାଜାଙ୍କର ଜଣେ ସାରଥି ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଲେ । ଦାସୀ ପୁନର୍ବାର ଯାଇ ନଳଙ୍କୁ 'ଶଠ' ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଥିବା ପୂର୍ବକଥା କହିଗଲା । ନଳ ତାହା ଶୁଣିଲାକ୍ଷଣି ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ପୁଣି ପୂର୍ବପରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ଦାସୀ କିଛିକାଳ ସେହି ବାହୁକ

ପାଖରେ ରହି ଆଗ୍ରହର ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ହୃଦୟର ଭାବ ପରୀକ୍ଷା କରି ତାହାଙ୍କୁ ଆଦ୍ୟ-ପ୍ରାନ୍ତ ସବୁ ଜଣାଇଲେ । ତାହା ଶ୍ରବଣ କରି ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଯେତିକି ବଢ଼ିଲା, ପତିଲାଭ ଆଶା ସେତିକି ପ୍ରବଳ ହେଲା । ତହୁଁ ସେହି ମଳିନବେଶା ଦମୟନ୍ତୀ ଖଣ୍ଡିଏ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ରରେ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଆଚ୍ଛାଦନ କରି ବାହୁକଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ—"ହେ ସାରଥି ! ତୁମ୍ଭେ ପୂର୍ବେ ଏପରି କୌଣସି ଧାର୍ମିକ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେଖିଛ ଯେ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନିଦ୍ରିତା ପତ୍ନୀକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପଳାୟନ କରିଅଛନ୍ତି ! ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ନଳ-ରାଜାଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଏ ଏହା କରିପାରିବେ ? ମୁଁ କେଉଁ ଅପରାଧ କରିଥିଲି ବୋଲି ମୋତେ ପୁତ୍ରବତୀ ଓ ପତିବ୍ରତା ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ? ମୁଁ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ଯାହାଙ୍କୁ ବରଣ କରିଥିଲି ଯେ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ କରି 'ମୁଁ ଜୀବନ ଥିବା-ଯାଏ ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଣୟାଧୀନ ରହିବି' ବୋଲି ସତ୍ୟ କରିଥିଲେ, ସେ ସତ୍ୟବାଦୀ ଏବେ କାହାନ୍ତି ?"—ଏହା କହୁ କହୁ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ନେତ୍ରଯୁଗଳରୁ ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁଧାରା ବହିଗଲା ।

ନଳରାଜ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ବିରହବେଶଧାରିଣୀ ଦେଖି କହିଲେ—"ଭୀରୁ ! ପାପାତ୍ମା କଳିର ପ୍ରଭାବରେ ମୁଁ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇଅଛି, ପ୍ରିୟତମାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛି । ତୁମ୍ଭେ ମୋହି ଲାଗି ଶୋକ କରି କରି ଯାହାକୁ ଶାପ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲ, ସେ ଆଜିଯାଏ ମୋ ଦେହରେ ବାସକରିଥିଲା । ଏବେ ମୋହର କଠୋର ତପସ୍ୟା ଫଳରେ ସେ ପରିତ୍ୟାଗ କଲା । ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆଗମନ କରିଅଛି । ତୁମ୍ଭ ପରି ରମଣୀ କି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତ ବଶଂବଦ ପତିକି ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ୟ ପତିକି ବରଣ କରିପାରେ ? ରାଜ୍ୟଯାକ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଗଲାଣି ଯେ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ପୁନର୍ବାର ସ୍ୱୟମ୍ବର ହେଉଅଛି ।"

ଦମୟନ୍ତୀ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରି ତାହାଙ୍କୁ ନଳ ବୋଲି ଜାଣିପାରି କହିଲେ—"ମହାରାଜ" ମୁଁ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ବରଣ କରିଅଛି । ମୋହି ଉପରେ ଦୋଷାରୋପ କରି ସନ୍ଦେହ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଆଣାଇବା ଲାଗି ଏହା ପିତାଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ କରିଥିଲି । ମୁଁ ଯଦି କିଛିମାତ୍ର ଅସତ୍ କର୍ମ ବା ପାପାଚରଣ କରିଥାଏଁ, ତାହାହେଲେ ସର୍ବଭୂତସାକ୍ଷୀ, ଏ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଉ ବାୟୁ ମୋତେ ସଂହାର କରନ୍ତୁ । ହେ ଦେବଗଣ ! ଯଥାର୍ଥ କହନ୍ତୁ, ମୁଁ ଅଧର୍ମାଚରଣ କିଛି କରିଅଛି କି ?"

ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ବାକ୍ୟ ଶେଷ ନହେଉଣୁ ଆକାଶବାଣୀ ହେଲା—"ହେ ନଳ ! ଏ ଦମୟନ୍ତୀ କଦାପି ପାପାଚରଣ କରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଅତି ପବିତ୍ରଭାବରେ ନିଜର ଚରିତ୍ର-ରତ୍ନ ରକ୍ଷାକରିଅଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେ କିଛି ସନ୍ଦେହ ନକରି ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣକର ଏବଂ ସୁଖରେ କାଳ-ଯାପନ କର ।" ନଳରାଜା ପ୍ରିୟତମା ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ଚରିତ୍ର ବିଷୟରେମନରୁ ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରି ହଠାତ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ମନରେ ତାହାଙ୍କ ହସ୍ତ ଧାରଣକଲେ ଏବଂ ନାଗରାଜଦତ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ

କରି ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବା ମାତ୍ରେ ନିଜ ରୂପଶ୍ରୀ ପ୍ରାପ୍ତହେଲେ । ଦମୟନ୍ତୀ ସେହିକ୍ଷଣି ପ୍ରାଣପତିଙ୍କୁ ଚହ୍ନିପାରି ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନଳ ମଧ୍ୟ ଦମୟନ୍ତୀ ଏବଂ ସେଠାରେ ଥିବା ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଅପାର ଆନନ୍ଦ-ସାଗରରେ ମଗ୍ନ ହେଲେ । ପୁନଃ ପୁନଃ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ ପୂର୍ବ ଦୁଃଖମାନ ସ୍ମରଣ କରି ନବମିଳିତ ଦମ୍ପତି ସେ ରାତି ସୁଖରେ କଟାଇଲେ । ରାଜା ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣି ପରଦିନ ରାଜବେଶଭୂଷିତ ନଳ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କୁ କୁମାରଦ୍ୱୟଙ୍କ ସହିତ ଦେଖି ପରମ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ।

ଋତୁପର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟ ନଳଙ୍କୁ ସମାଗତ ଦେଖି ଆନନ୍ଦିତ ଏବଂ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ— "ହେ ମହାରାଜ ! ଆପଣ ମୋହର ନିକଟରେ ସାମାନ୍ୟ ସାରଥି କର୍ମରେ ଏତେକାଳ ରହିଥିଲେ । ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି କିଛି ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କରିନାହିଁ । ମୋହର ଯାହା ଦୋଷ ଦେଖିଅଛନ୍ତି ତାହା କ୍ଷମା କରିବେ ।"

ନଳରାଜା ଉତ୍ତରରେ କହିଲେ, "ହେ ମହାରାଜ ! ମୁଁ ସତ୍ୟ କହୁଅଛି, ଆପଣ କୌଣସି ଅପରାଧ କରିନାହାନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ଆପଣ ମୋହର ସଖା ଥିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ମୋହର ବିଶେଷ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି । ସୁତରାଂ କ୍ଷମାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ବରଂ ଯଦି ଅନୁମତି ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ମୋତେ ଯେଉଁ ଅଶ୍ୱବିଦ୍ୟା ଜଣାଅଛି ତାହା ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।" ଏହା କହି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ମନରେ ସେ ଋତୁପର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ଅଶ୍ୱବିଦ୍ୟା ଏବଂ ଋତୁପର୍ଣ୍ଣ ତାହା ବିନିମୟରେ ନିଜର ଅକ୍ଷବିଦ୍ୟା ନଳଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନକଲେ ।

ବିଦର୍ଭରାଜାଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ନଳ କିଛିଦିନ ଶ୍ୱଶୁରାଳୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି କେତେଜଣ ପଦାତିକ, ହସ୍ତୀ ଓ ଅଶ୍ୱ ନେଇ ପୁତ୍ରକଳତ୍ର ସହିତ ସ୍ୱରାଜଧାନୀକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ । ନଳଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ଦେଖି ସମସ୍ତ ନଗରଲୋକେ ମହାନନ୍ଦରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଲେ । ନଳ ପୁଷ୍କରଙ୍କୁ ପୁଣି ଦ୍ୟୂତକ୍ରୀଡ଼ାର୍ଥେ ଆହ୍ୱାନ କରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରାସ୍ତ କଲେ । ପୁଷ୍କର କେବଳ ଦୟାଳୁ ନଳଙ୍କ ଯୋଗେ ପ୍ରାଣ ପାଇ ରାଜ୍ୟରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହେଲେ ଏବଂ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ନଳରାଜ ଅପୂର୍ବ ରାଜଶ୍ରୀମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନ କଲେ । ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ନଳ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଯୁକ୍ତ ହୋଇ ବିପୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ଥାଇ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟପ୍ରାୟ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଏବଂ ଲୋକପାଳ ହୋଇଉଠିଲେ । ଅନିଷ୍ଟକାରୀ କଳି ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପଶି ଦ୍ୟୂତକ୍ରୀଡ଼ାଦିଦ୍ୱାରା ଯେତେ ଯେତେ କଷ୍ଟ ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାଙ୍କର ଚରିତ୍ରବଳ ଏବଂ ପତିବ୍ରତା ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ସତୀତ୍ୱ ତେଜରେ ସବୁ କେଣେ ଦୂର ହୋଇ-ଯାଇ ପୂର୍ବ ରାଜଶ୍ରୀ ପୁଣି ଫେରିଆସିଲା ।

ଏତେ ଦୁଃଖ ଓ ବିପଦରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ସେ ଦୁହେଁ କାତର ବା ଅଧୀର ନହୋଇ ଦୁଃଖନାଶର ପ୍ରତିକାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ସକଳ ଉଦ୍ୟମ ନିଷ୍ଫଳ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁଃଖାଭିଭୂତ ନହୋଇ ଆଶା ଉତ୍ସାହ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ପରିଶେଷରେ

ଏପରି ଅଭ୍ୟୁଦୟସ୍ଥଳଭରି ଅଧିକାଶ୍ହି ହୋଇଥିଲେ । ନଳଦମୟନ୍ତୀଙ୍କର ଚରିତ ପାଠ କଲେ ଲୋକର ମହାଦୁଃଖ ପରେ ସୁଦ୍ଧା ସୁଖସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭକରିବାର ଆଶା ହୁଏ । ଏମାନଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ଚରିତ୍ରରୁ କଣାଏ ଅନୁକରଣ କଲେ ଜୀବନରେ ବହୁତ ପୁଣ୍ୟ ଲାଭ ହୁଏ ।

ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ଭଦ୍ରା

ଅତି ପୂର୍ବକାଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନାମରେ ଜଣେ ଧାର୍ମିକ ରାଜା ଥିଲେ । ସତୀଶିରୋମଣି ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀ ତାହାଙ୍କର ପାଟରାଣୀ ଥିଲେ । ଦିନକର ଦେବଲୋକରେ ଶନି ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଏ ବଡ଼ କିଏ ସାନ ଏହି କଥା ନେଇ କଳହ ହେବାରୁ ସେ ଦୁହେଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକର ରାଜା ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ମାନିଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିବାଦ ମୀମାଂସା କରିବା ବଡ଼ ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ଯାହାକୁ ସାନ କହିବେ ସେ କୋପରେ ବକ୍ରଦୃଷ୍ଟି ପକାଇ ଦାଉ ସାଧିବେ । ଏହିପରି ସାତପାଞ୍ଚ ଭାବି ରାଜା ଶନି ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ତହିଁ ଆରଦିନ ଆସିବାକୁ କହିଲେ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିକୌଶଳ କରି ନିଜ ସିଂହାସନର ଦୁଇ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ସୁନାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ରୁପାର ସିଂହାସନ ରଖାଇଲେ । ତହିଁ ଆରଦିନ ଯେତେବେଳେ ସେ ଉଭୟେ ଆସିଲେ ରାଜା ଆସନରୁ ଉଠି ବସିବାର ଆସନ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସୁନା ସିଂହାସନରେ ଏବଂ ଶନି ଯାଇ ରୁପା ସିଂହାସନରେ ବସିଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ଉତ୍ତାରେ ଦୁହେଁ ରାଜାଙ୍କୁ ବିବାଦଭଞ୍ଜନଲାଗି ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ କହିଲେ—"ଆପଣମାନେ ତ ଆସନ ବାଛି ବସିଲାବେଳୁଁ ଆପେ ଆପେ ଆଗରୁ କିଏ ବଡ଼ କିଏ ସାନ ଜଣାଇଦେଇଅଛନ୍ତି ।"

ଏଥିରେ ଶନି ଆପଣାକୁ ସାନ ବୋଲି ବୁଝି ଅପମାନ ଜ୍ଞାନ କରି କୋପାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଉଠିଗଲେ ଏବଂ ସଭା ମଧ୍ୟରେ କର୍କଶସ୍ୱରରେ କହିଲେ—"ରାଜନ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ବିଚାରରେ ପରା ସାନ ? ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତୁମ୍ଭର ରାଜ୍ୟ ଛାରଖାର ହୋଇଯିବ । ତୁମ୍ଭର ଲକ୍ଷ୍ମୀ କ'ଣ କରିପାରିବେ ଦେଖାଯିବ ।" ଏଣେ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କହିଲେ— "ଶ୍ରୀବତ୍ସରାଜ, ତୁମ୍ଭେ ଯଥାର୍ଥ ନ୍ୟାୟପରାୟଣ । ମୋହି ଆଶୀର୍ବାଦରେ ତୁମ୍ଭର ସର୍ବ ଶୁଭ ହେଉ ।" ଏହାପରେ ଦୁହେଁ ନିଜ ନିଜ ଧାମକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ରାଜା ଶନିଙ୍କର କୋପ ଦେଖି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଏ ଭାଗ୍ୟରେ କି ଦଶା ଅଛି କେଜାଣି ! ପଡ଼ିଲା ଯେବେ ଶନି ଦୃଷ୍ଟି, ପ୍ରଳୟ ଉଦେ ସାରା ସୃଷ୍ଟି ।" ସହଧର୍ମିଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀ ମଧ୍ୟ ପତିଙ୍କ ଚିନ୍ତାର ସାଥି ହୋଇ ନାନା ଆଶଙ୍କା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କାରଣ ସେ ଜାଣନ୍ତି, ଶନିଦୃଷ୍ଟି ଯାହା ଉପରେ ପଡ଼ିବ ତାହାର ବାରବର୍ଷଯାଏ ଘୋର କଷ୍ଟ ।

ଏହିପରି ଚିନ୍ତାରେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କର କିଛିଦିନ ବିତିଗଲା । ଅନନ୍ତର ରାଜା

ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନାନା କୁଲକ୍ଷଣ ଦେଖିଲେ । ଧନକୁଧନ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ନାନା ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଆସି ତାହାଙ୍କୁ ଅସ୍ଥିର କଲା । ସେ ସମସ୍ତ ଶନିଙ୍କର କୋପଫଳ ବିଚାରି ରାଜା ନୀରବରେ ସହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ରାଜ୍ୟରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ମହାମାରୀ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ରାଜ୍ୟକୁ ଛାରଖାର କରିଦେଲା । ଭୂମିକମ୍ପରେ ରାଜପ୍ରାସାଦ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ି ତଳେ ଗଦା ହୋଇଗଲା । ସମଗ୍ର ରାଜଧାନୀ ଶ୍ମଶାନ ପରି ଭୟଙ୍କର ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ଦେଖି ରାଜା ଶୀଘ୍ର ସେ ଶ୍ମଶାନପୁରୀ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ବସିଲେ ଏବଂ ରାଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କୁ କହିଲେ—"ତୁମ୍ଭେ ଏ କଷ୍ଟ ସମୟରେ ସାମାନ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ନେଇ ପିତୃଗୃହକୁ ଗମନ କର । ମୋହର କଷ୍ଟକାଳ ଅତୀତ ହେଲେ ପୁଣି ଏ ପୁରକୁ ଫେରିବ ।"

ଚନ୍ଦ୍ରାରାଣୀ ସେହିକ୍ଷଣି ଉତ୍ତର ଦେଲେ—"ଯେଉଁଠାକୁ ଦିନେ ରାଜଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ଯାଉଥିଲି, ସେଠାକୁ ଆଜି ବଳେ ଯାଇ ପରି ତୁମ୍ଭର ଅପଯଶ ରଟାଇବି ? ପୁଣି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏପରି କଷ୍ଟରେ ଛାଡ଼ି ମୁଁ କେଉଁ ସୁଖ ଆଶାରେ ପିତୃଗୃହକୁ ଯିବି ? ତୁମ୍ଭର ଯେଉଁ ଗତି ମୋର ସେହି ଗତି ହେଉ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ପଦସେବା କରି, ଆଉ ଏ ଶ୍ରୀମୁଖ ଦେଖି ସବୁ ଦୁଃଖ ହୃଦୟରୁ ଦୂରକରିପାରିବି ।"

ତହୁଁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ କହିଲେ—"ଦେବି ! ତେବେ ଆଉ ବିଳମ୍ବ କରି ହେବ ନାହିଁ । ଆଜି ରାତିରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଏଠାରୁ ବାହାରିଯିବାକୁ ହେବ ।" ଏହିପରି ବିଚାରି କରି ବାଟ ଖରଚ ପାଇଁ କିଛି ଟଙ୍କା ସୁନା ଲୁଗା ଖଣ୍ଡିକରେ ବାନ୍ଧି ସେହି କାଳରାତିରେ ରାଜା ରାଣୀ ଘନ ଘନ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ ଥରେ ଥରେ ସଜଳନୟନରେ ପଛକୁ ଅନାଇ ପୁରରୁ ବାହାରିଗଲେ । ଶ୍ରୀବତ୍ସ ବୋକରୁଟି ମୁଣ୍ଡାଇ ସେ ଅନ୍ଧାରରେ ଶର୍ଙ୍କି ଶର୍ଙ୍କି ଚାଲୁଥିଲେ ଏବଂ ବାଟ ଚାଲିବା ଅଭ୍ୟାସ ନଥିବାରୁ ରାଣୀ ତାହାଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ଭରା ଦେଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଉଥିଲେ ।

ସେ ଦୁହେଁ ଅଳ୍ପଦୂର ନଯାଉଣୁ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖାଦେଇ କହିଲେ—ଶନି କୋପରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ବହୁ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ କିଛି ଭୟ କରିବ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ବିପଦରୁ ମୁଁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଜଗିରହିଥିବି । ରାଜା ରାଣୀ ଏ ଅଭୟବାଣୀରେ ଆଶ୍ୱାସନା ପାଇ ଜନଶୂନ୍ୟ ଅଗମ୍ୟ ଅରଣ୍ୟପଥରେ ରାତି ରାତି ଯିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିଛିଦୂର ଯାଇ ଗୋଟିଏ ନଦୀ ଦେଖିବାରୁ ତାଙ୍କର ଆଉ ଏକ ଚିନ୍ତା ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ଶନି ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ା ନାଉରୀ ବେଶରେ ସାନ ଡଙ୍ଗାଟିଏ ଧରି ନଦୀ କୂଳରେ ଦେଖାଦେଲେ । ରାଜା ଚଞ୍ଚଳ ନଦୀ ପାରି କରିଦେବାକୁ କହିଲା କରିବାରୁ ନାଉରୀ କହିଲା, "ତୁମ୍ଭେ ଏ କାହାର ଯୁବତୀକୁ ନେଇ ଏତେ ରାତିରେ ପଳାଇ ଯାଉଛ ? ଧନ ହେଉ ପାରି କରିଦେବି !" ରାଜା ବହୁତ ଧନ ଯାଚିବାରୁ ତାହା ଚୋରି ମାଲ ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରି ନାଉରୀ ନାନା ଆପତ୍ତି ଦେଖାଇ ଶେଷରେ ଜାଣିଲା ପରି ସେ ବୋକରୁଟିକୁ ଟାଣି କହିଲା, "ଏ ବୋଝଟା ତ ବଡ଼ ଭାରୀ ଅଛି । ଏ ନାଆରେ ତୁମ୍ଭ

ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ନେଲେ ମୋର ଡଙ୍ଗାଟି ସମ୍ଭାଳି ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଜଣଜଣ କରି ପାରି କରିବାକୁ କହିଲେ କରିବ । ନୋହିଲେ ବୋକଗୃଟି ନଦୀ ଆର ପାରିରେ ଆଗ ରଖିଦେଇ ଆସିଲେ ତୁମ୍ଭଦୁହିଁଙ୍କୁ ନେବ ।"

ରାଜା ସେଥିରେ ରାଜି ହେବାରୁ ନାଉରୀ ବୋକଗୃଟି ଯେନ ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ କାହିଁ ଉଭେଇଗଲା । ରାଜାରାଣୀ ଶନିଙ୍କ ମାୟାରେ ଧନତକ ହାତରୁ ହରାଇ ନିରାଶ ହୋଇ ସେହି ଅରଣ୍ୟଯାକ ବୁଲି ବୁଲି ଶେଷକୁ ଉଦରଜ୍ୱାଳାରେ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ରାତି ଯାଇ ଦିନ ହେଲା । ଏଣେ ଦ୍ୱିଗୁଣରେ କ୍ଷୁଧା ହେବାରୁ ଶନିଙ୍କ ମାୟାରେ ସେ ବନରେ ଗୋଟିଏ ବି ଫଳମୂଳ ମିଳିଲା ନାହିଁ । କିଛି ଦୂରରେ ରାଜା ପଂଝାଏ କେଉଟ ଜାଲ ଘେନ ଫେରୁଥିବାର ଦେଖି ମାଛ ଥିବା ଆଶାରେ ପଗ୍ଭରନ୍ତେ, ସେମାନେ କହିଲେ—ଆଜି ଦିନଟାଯାକ ଜାଲ ପକାଇ କିଛି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ରାଜା ଶ୍ରୀବସ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉଥରେ ଜାଲ ପକାଇବାକୁ କଟାଳ କରିବାରୁ, ଯେମିତି ସେମାନେ ଜାଲ ପକାଇଛନ୍ତି ଏକା ଖେପରେ ବହୁତ ମାଛ ପଡ଼ିଲେ । ତହୁଁ ସେମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଗୋଟିଏ ଭଲ ମାଛ ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ସେହି ମାଛଟି ପୋଡ଼ିଦେବାପାଇଁ ରାଣୀଙ୍କୁ କହି ରାଜା ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଗଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରାରାଣୀ ମାଛଟି ପୋଡ଼ୁ ପୋଡ଼ୁ କେତେ କଥା ଭାବି ଆଖିରୁ ଲୋତକ ଗଡ଼ାଇଲେ । ଶେଷରେ ସେ ପୋଡ଼ା ମାଛଟି ଖାଲି କିପରି ଖାଇବାକୁ ଦେବେ ରାଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରା ଏହା ଭାବି ଭାବି ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନଦେଖି ତାକୁ ଧୋଇଧାଇ ଆଣିବାକୁ ଗଲେ । ଅତି ଆଚମ୍ବିତ କଥା—ମାଛଟିକୁ ପାଣିରେ ଧୋଉ ଧୋଉ ସେ ଜୀଇଉଠି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଲାଞ୍ଜ ହଲାଇ ପାଣି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା । ରାଣୀ ଏ ଦୁର୍ଘଟନା ଦେଖି ଶୋକରେ ରୋଦନ କରି କରି ରାଜାଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ କ୍ଷୁଧାତୁର ପତିଙ୍କୁ ଦେଖି ଛାତିରେ ହାତ ମାରି କାନ୍ଦିକାନ୍ଦି ସବୁକଥା ଜଣାଇଲେ । ରାଜା ସେ ସବୁ ଶନିଙ୍କର ମାୟା ବୋଲି ବୁଝିପାରି ଯାତ ପାଞ୍ଚ ଭାବି ଆଗକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇଲେ । ଅଳ୍ପଦୂର ନ ଯାଉଣୁ ଶୂନ୍ୟରୁ ଦେବବାଣୀ ହେଲା—

"ଶୁଣ ଶ୍ରୀବସ୍ତ ନୃପତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପରା ବଡ଼ ?
ରାଜା ରାଣୀ ଭୁଞ୍ଜ ଏବେ ତା'ର ପ୍ରତିଫଳ ।
ହୋଇଅଛୁ ରାଜ୍ୟନାଶ, ହେଲା ବନବାସ,
ତୁମ୍ଭେ ବେନି ଭିନ୍ନ ହେଲେ ପୂରିବ ମୋ ଆଶ ।"

ଶେଷରେ ଭିନ୍ନ ହେବା କଥାଟି ଶୁଣି ରାଜା-ରାଣୀଙ୍କ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଭୟରେ କମ୍ପିଗଲା । ଯେତେ କଷ୍ଟ ଆସିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ମୁଖ ଦେଖି ସବୁ ଦୁଃଖ ପାସୋରୁଥିଲେ । ଏବେ ସେଥିରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିବାର ଶୁଣି ରାଜା ରାଣୀ ଭାବନାରେ ମଳିନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏହିପରି ଚିନ୍ତାରେ ତନୁ କ୍ଷୀଣ କରି ସେ କେବଳ ବନ ଜଙ୍ଗଲ ଭ୍ରମି ଫଳ ମୂଳ ଯାହା କିଛି ମିଳୁଥିଲା ତାହା ଖାଇ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇରଖିଲେ । ଭିକ୍ଷା କରି ପେଟ ପୋଷିବା ପାଇଁ କୌଣସି ବଡ଼ଗ୍ରାମ ବା ନଗରକୁ ଯିବାକୁ ତାଙ୍କର ମନ ବଳିଲା ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ପେଟ ପୋଷିବା ପାଇଁ କୌଣସି ବୃତ୍ତି ନଥିଲେ କେତେଦିନ ବା ଉପବାସରେ କଟାଇବେ, ରାଜ ରାଜା ନଗର ବାହାରେ ଗୋଟିଏ ଶବର ପଲ୍ଲୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ରହିବାକୁ ଆଶ୍ରୟ ମାଗିବାରୁ ପଲ୍ଲିବାସୀ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷମାନେ ଆଗେ ସେ ଦିବ୍ୟ-ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଦେଖି ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ଆହା ଆହା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଖଣ୍ଡିଏ କୁଟୀର ରହିବାପାଇଁ ଦେଖାଇଦେଲେ ।

ରାଜା ଅନ୍ୟ ବୃତ୍ତି ନ ପାଇ ପ୍ରତିଦିନ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଜଙ୍ଗଲକୁ କାଠ ଆଣିବାକୁ ଗଲେ ଏବଂ ଅତି କଷ୍ଟରେ କାଠ ବୋଝ ମୁଣ୍ଡାଇ ଆଣି ହାଟରେ ବିକି ଯାହା ପାଉଥିଲେ, ସେଥିରେ ତେଲ ଲୁଣ ଡାଲି ଚାଉଳ ଆଦି କିଣି ରାଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କ ନିକଟରେ ଦେଉଥିଲେ । ସତୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ସେଥିରେ ଦିବ୍ୟ ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରାସେ ଖୁଆଇ ପଛେ ଯାହା ଥାଏ ସେତିକ ଦିବ୍ୟ ଚିତ୍ତରେ ପାଇ ପଦସେବାଦ୍ୱାରା ପତିଙ୍କର ପଥକଷ୍ଟ ଦୂର କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ସେ ପଲ୍ଲୀରେ ରାଜା ରାଣୀ କିଛିଦିନ ସୁଖରେ ଦିନ କଟାଇଲେ; ମାତ୍ର କିଏ ଜାଣେ ଏ ସୁଖ ପଛକୁ ଘୋର ଦୁଃଖ ମାଡ଼ିଆସୁଅଛି !

ଦିନେ ଶବରମାନେ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି, ପଡ଼ା ଭିତରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା ଯେ ଜଣେ ସୌଦାଗର ବହୁତ ମାଲ ବୋଝାଇ କରି ବୋଇତ ନେଇ ଯାଉଥିଲା, ନଈ କୂଳରେ ପଟୁ ଚଢ଼ିଯାଇ ଅଟକି ରହିଅଛି । ଶଅରୁଣୀମାନେ ଦେଖିବାପାଇଁ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ବାହାରିଲେ, ଚନ୍ଦ୍ରା ରାଣୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଡାକିଲେ । ମାତ୍ର ପତିବ୍ରତା ଚନ୍ଦ୍ରା ପତିଙ୍କ ବିନା ଅନୁମତିରେ ଯିବି ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ । ଏଣେ ଶନି ଜ୍ୟୋତିଷୀବ୍ରାହ୍ମଣ ବେଶରେ ସୌଦାଗର ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ—"ହେ ସୌଦାଗର ! ତୁମେ ଏତେ ଚିନ୍ତା କରୁଛ କାହିଁକି ? ମୁଁ ତୁମରି ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଏଠାକୁ ଆସିଛି ।"

ସୌଦାଗର ଏହା ଶୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପାଦତଳେ ପଡ଼ି କି ଉପାୟ କରିବେ ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଲେ—"ତୁମ୍ଭେ ଏ ଶବର ପଲ୍ଲୀକି ଯାଇ ଧନ ଲୋଭ ଦେଖାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଥରେ ଥରେ ଏଠାକୁ ଆଣ । ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛି, ସେ ପାଦ ଛୁଆଁଇଦେଲେ ତୁମ୍ଭର ନାବ ଭାସି ଚାଲିଯିବ ।" ସୌଦାଗର ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଧନ ପୁରସ୍କାର ଦେଇ ସେହିକ୍ଷଣି ସେ ପଡ଼ାକୁ ଧାଇଁଲେ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଭୁଲାଇ କହିଲେ, "ମୋ ନାବରେ ଗୋଡ଼ ଛୁଆଁଇଲେ ବହୁତ ଧନ ଦେବି ।" ଏଥିରେ ଧନରଙ୍କ ଶଅରୁଣୀମାନେ ଲୋଭେଇପଡ଼ି ସମସ୍ତେ ତରାତର ହୋଇ ବାହାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ରା ପୂର୍ବପରି କହି ଗଲେନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଯାଇ ଥରେ ଥରେ ପାଦ ଛୁଆଁଇଲେ, ମାତ୍ର କାହିଁରେ ନୌକା ଭାସିଲା ନାହିଁ । ସୌଦାଗର ଆଉ କିଏ ରହିଲା ପଚାରିବାରୁ ସମସ୍ତେ ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କର କଥା ଜଣାଇଲେ । ସୌଦାଗର ପୁନର୍ବାର ଆସି ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କୁ ଯିବାପାଇଁ ବହୁତ ବିନୟ କରି କହିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରା ଭାବି ଦେଖିଲେ—ସେ ଗଲେ ଜଣକର ଉପକାର ହେବ, ମାତ୍ର ପତିଦେବତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନରେ ଅଧର୍ମ

ହେବ । ପଲ୍ଲୀସଙ୍ଗିନୀମାନେ ବାରମ୍ବାର ବଳାବଳି କରିବାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀ ବିଗ୍ୟ କଲେ— ଆଗେ ଯାଉଛୁ ପରର ଉପକାର କରି ଆସିବୁ—ପଛେ ପତିଙ୍କ ପାଦ ଧରି ଦୋଷ ମାଗି-ନେବୁ । ମନରେ ଏହିପରି ଆଲୋଚନା କରି ସୌଦାଗର କଥାରେ ବାହାରିଲେ । ଶନି ତାହାଙ୍କୁ ବାଟ କଢ଼େଇ ନେଇଗଲେ । ଏହିପରି ଦିନେ ସୀତାଦେବୀ ପଞ୍ଚବଟୀର ପର୍ଣ୍ଣଶାଳାରୁ ବାହାରିଯାଇଥିଲେ । ଏବେ ରାଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କର ସେହି ଦଶା ହେଲା ।

ସତୀଶିରୋମଣି ଚନ୍ଦ୍ରା ନଦୀକୂଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନୌକାରେ ପାଦ ଲଗାଇ-ଦେବା ମାତ୍ରକେ ତାହା ଜଳରେ ଭାସିଲା । ଦୁର୍ମତି ସୌଦାଗର ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଭାବିଲା, ପୁଣି କେତେବେଳେ ଏହିପରି ଆପଦ ପଡ଼ିବ, ଏ ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗରେ ଥିଲେ ଆଉ ଭୟ ନଥିବ ! ଏହା ଭାବି ନିଷ୍ଠୁର ସୌଦାଗର ବଳପୂର୍ବକ ଚନ୍ଦ୍ରାରାଣୀଙ୍କୁ ଧରି ନୌକାକୁ ଉଠାଇ ଆଣିଲା ଏବଂ ନୌକା ଛାଡ଼ିଦେଲା । ରାଣୀଙ୍କର ସେକାଳର ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ମଳିନ ମୁଖ ଆଉ ସେ ବ୍ୟାକୁଳଭାବ ଦେଖି କାହା ହୃଦୟ ସହିବ ! ପଲ୍ଲୀସଙ୍ଗିନୀମାନେ ତାହା ଦେଖି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଯେ ଯାହା ବାସକୁ ଫେରିଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ବଳାଇଥିବାରୁ ବହୁତ ଅନୁତାପ କଲେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀ ନୌକା ଉପରେ ମହାଶୋକରେ କ୍ରନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏକ ଧ୍ୟାନରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କ କଥା ଭାବି ତାଙ୍କର ହୃଦୟ କୋରିହୋଇଗଲା । ମୁଁ ଅଭାଗିନୀ ଆଜି କାହିଁକି ପତିଦେବତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘି ମହାପାପ କଲି—ବୋଲି ଭାବି ଆପଣାକୁ ବହୁତ ଧିକ୍କାର ଦେଇ ବକ୍ଷରେ କର ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବହୁକାଳ କ୍ରନ୍ଦନ କରି ଯେତେ-ବେଳେ ଶୋକ ଟିକିଏ ନିବୃତ୍ତି ଆସିଲା ତେତେବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରା ମନ ଅସ୍ଥିର କରି କରଯୋଡ଼ି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଗୁହାରି ଜଣାଇଲେ, "ହେ ଧର୍ମଦେବତା, ଏ ଅଭାଗିନୀ କପାଳରେ କେତେ କଷ୍ଟ ଅଛି ମୁଁ ନଜାଣେ । ମାତ୍ର ଏହି ଭିକ୍ଷା ମାଗୁଅଛୁ—ମୋହର ଧର୍ମ ରକ୍ଷାକର । ଆଜିଠାରୁ ପତିଙ୍କ ଦର୍ଶନଯାଏ ମୋହର ଏ ରୂପ ହରିନିଅ ।' ସତୀର କାତର ପାର୍ଥନାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବଙ୍କ କୃପାରୁ ସେହିଦିନୁ ଚନ୍ଦ୍ରା କୁରୂପା ହୋଇଗଲେ । ସୌଦାଗର ତାହାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ନୌକା ଉପରେ ଛଟପଟ ହେଉଥିବା ଦେଖି କାଳେ ସେ ପାଣିକୁ ଖସିପଡ଼ିବ ବା କାହାକୁ ଡାକ-ପକାଇବ, ଏହି ଭୟରେ ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ହାତ ବାନ୍ଧି ନୌକା ଭିତରେ ଲୁଚାଇରଖିଲା ।

ଏଣେ ରାଜା ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଜଙ୍ଗଲରୁ ଫେରି କାଠବୋଝ ଆଣି ଦ୍ୱାରମୁହଁରେ ପକାଇ-ଦେଇ ଥକ୍କା ହୋଇ ବସିପଡ଼ିଲେ । ମାତ୍ର ପୂର୍ବପରି କୁଟୀର ଭିତରୁ ପ୍ରିୟତମାଙ୍କୁ ବାହାରି ନଆସିବାର ଦେଖି ଶ୍ରୀବତ୍ସ ହଠାତ୍ ଶଙ୍କା କରି ଡାକପକାଇଲେ । କ୍ଷଣକରେ ଶବର ରମଣୀମାନେ ସେଠାରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ କଳକଳ କରି ଚାହିଁରହିଲେ । ଶବର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଶୁଣି ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସତେ କି ଚଡ଼କ ପଡ଼ିଲା ! ସେ ବାଳକ ପ୍ରାୟ କ୍ରନ୍ଦନ କରି ତଳେ ଗଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କ୍ଷଣକ ପରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇ ଚିତ୍ରପିତୁଳା ପରି ରହିଲେ । ମୁଖରେ ଆଉ କୌଣସି କଥା ନାହିଁ ।

ଯେ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସେ କଥା ତାଙ୍କ କାନରେ ପଶିଲା ନାହିଁ । ଘୋର ଅନ୍ତର-ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ରାଜା ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼ିଲେ; ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ତାହାଙ୍କୁ ଶୂନ୍ୟ ଦିଶିଲା । ତହୁଁ ଚନ୍ତା ନାମ ଧରି ରୋଦନ କରି ବସିଲେ । ଶେଷରେ କାହାକୁ କିଛି ନ କହି ପ୍ରିୟତମାର ଦର୍ଶନ ପାଇବା ଆଶାରେ ସେହି ନଦୀଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ମାତ୍ର ସେଠାରେ କିଛି ସଙ୍କେତ ନ ପାଇ ଚନ୍ତାର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ନାନା ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି କ୍ରମେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଅବଶ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ବସି ଚନ୍ତାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବୁ ଭାବୁ କ୍ଷଣିକ ତନ୍ଦ୍ରାବଶରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖରେ ଯେପରି କି ତାଙ୍କର ଗୁରୁଦେବ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହୁଛନ୍ତି—ବତ୍ସ ! ମନରୁ ଗୁରୁ ଚନ୍ତା ଦୂରକର । ଚନ୍ତାରାଣୀ ଅବଶ୍ୟ ଦିନେ ମିଳିବେ । ସେ ସତୀ—ଇଷ୍ଟମନ୍ତ୍ର ଜପରେ ସର୍ବଦା ମଗ୍ନ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କେହି ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସତୀର ମାନ ନିଶ୍ଚୟ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ ।

ଗୁରୁଦେବ ଏହା କହି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୁଅନ୍ତେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କ ଦେହରେ ଜୀବ ପଶିଲା । ସେ ମିଳନ ଆଶାରେ ସାହସ ବାନ୍ଧି ଦେଶକୁ ଦେଶ ବୁଲି କାଳକ୍ଷେପଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏହିପରି ଭ୍ରମୁ ଭ୍ରମୁ ସେ ଶେଷରେ ସୁରଧେନୁ ସୁରଭିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସୁରଭି ତାଙ୍କ ଦୁଃଖ ବୁଝି ଦୟା ବହି ଆପଣା ଆଶ୍ରମରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଲେ ଏବଂ ସ୍ୱକନ୍ୟା ନନ୍ଦିନୀଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପାଳନ ଭାର ଦେଲେ । କାମଧେନୁ ନନ୍ଦିନୀ କୃପାକରି ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କୁ ପ୍ରଚୁର ଦୁଗ୍ଧ ପାନ କରାଉଥିଲେ—ଏପରି କି ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କ ଉଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସ୍ତନ୍ୟ ତଳେ ପଡ଼ି ବହିଯାଉଥିଲା । ସେହି ଆର୍ଦ୍ର ମୃତ୍ତିକାରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ମନକୁ ବସି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସାନ ଇଟା ତିଆରି କରି ଦୁଇଦୁଇଟା ଯୋଡ଼ି କରି ରଖିଲେ । କାମଧେନୁଙ୍କ ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସୁନାର ଇଟା ପାଲଟିଗଲା । ଶ୍ରୀବତ୍ସ ତାହା ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଅବାକ୍ । ଦିନେ ସେହି ଆଶ୍ରମ ପଛ ଦେଇ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଯାଉ ଯାଉ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ନଦୀ ଦେଖିଲେ । ସେଥିରେ ପାଲ ଉଡ଼ାଇ ଗୋଟିଏ ବୋଝେଇ ନୌକା ଆସୁଥିବାର ଦେଖାଗଲା । ଶ୍ରୀବତ୍ସ କୂଳରେ ଠିଆହୋଇ ମହାଜନକୁ ସେହି ଆଡ଼କୁ ଆସୁଥିବା ଦେଖି ଜଣାଇଲେ—ମହାଜନ ଭାଇ, ମୁଁ ବଡ଼ ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ିଛି । ମୋହର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସୁନାଇଟା ଅଛି ମାତ୍ର ମୁଁ ଏକା ଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ଯାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ଯେବେ ଡଙ୍ଗାକୁ ବୋହିନଅନ୍ତ, ତାହାହେଲେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗରେ ଦେଶକୁ ଯାଇ ବ୍ୟବସାୟ କରିପାରନ୍ତି ।

ଲୋଭୀ ମହାଜନ ସେଥିରେ ମହାନନ୍ଦରେ ସମ୍ମତ ହେବାରୁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଇଟାତକ ବୋଝାଇ କରି ନୌକା ଉପରକୁ ଉଠିଲେ । କିଛି ଦୂର ଗିବା ପରେ ନଈ ମଝି ଗଣ୍ଡରେ ମହାଜନ ଭାବିଲା ଏହାକୁ ପାଣିକୁ ଖସାଇଦେଲେ ଏତକ ସୁନାମୁଣ୍ଡା ମୋହର ହୁଅନ୍ତା । ନିଷ୍ଠୁର ସୌଦାଗର ଏହିପରି ବିଚାରକରି ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କୁ ଡଙ୍ଗାରୁ ନଦୀ ଗଣ୍ଡକୁ ପେଲିଦେଲା ।

ଶ୍ରୀବତ୍ସ କାତରସ୍ୱରରେ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣ କରି ଶେଷରେ 'ହା ଚନ୍ଦ୍ରା ମୋର' ! ବୋଲି ଡାକଦେଲେ । ସେହି ଡଙ୍ଗା ଭିତରେ ହିଁ ସତୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀ ବନ୍ଧନୀ ଥିଲେ । ସେ ପତିଙ୍କର ସ୍ୱର ବାରିପାରି ଉଠିବାକୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; ମାତ୍ର ହାତ ଗୋଡ଼ ବନ୍ଧାଥିବାରୁ ଉଠି ନ ପାରି ମୁଣ୍ଡତଳୁ ମାଣ୍ଡିଟି ଉଠାଇ ଅତି କଷ୍ଟରେ ଗଙ୍ଗାକୁ ପକାଇ-ଦେଲେ । ଶ୍ରୀବତ୍ସ ସେହି ମାଣ୍ଡିଟିକୁ ଆଶ୍ରାକରି ନଦୀସ୍ରୋତରେ ଅନାୟାସରେ ଆଗେ ଆଗେ ଭାସିଗଲେ ଏବଂ ଏହିପରି ବହୁତ ଦୂର ଯାଇ ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟର ଫୁଲବଗିଚା ତଳେ କୂଳରେ ଲଗିଲେ । ସେ ବଗିଚାର ମାଲୁଣୀ ସେଦିନ ଗଛରେ ଫୁଲ କୁଢ଼େଇ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି କେଉଁ ମହାପୁରୁଷ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ କି ବୋଲି ଭାବି ବୁଲୁ ବୁଲୁ କୂଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କୁ ଦେଖିଲା । ରୂପରୁ ରଜାପୁଅ ବୋଲି ବିଚାର କରି ଆପଣା ଘରକୁ ନେଇ ଆଶ୍ରୟ ଦେଲା ।

ଶ୍ରୀବତ୍ସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ରହିଲେ ତାହାର ନାମ ସୌତିପୁର । ସୌତିପୁର ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କର ନାମ ଭଦ୍ରା । ପିଲାଦିନରୁ ଭଦ୍ରାର ଦେବବ୍ରାହ୍ମଣରେ ବଡ଼ ଭକ୍ତି । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ସ୍ନାନ ସାରି ଫୁଲ ତୁଳସୀ ତୋଳିଆଣି ଶୁଦ୍ଧ ମନରେ ମାତାଙ୍କ ଦେବ ପୂଜାର ସମସ୍ତ ଆୟୋଜନ କରେ ଏବଂ ଆପେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭକ୍ତିରେ ହର-ଗୌରୀ ପୂଜାରେ ମନ ଦେଇଥାଏ । ଜେମାର ବିବାହ ବୟସ ହୋଇଯିବାରୁ ରାଣୀ ବିବାହର ଆୟୋଜନ କରିବାପାଇଁ ରାଜାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଅଳ୍ପ କାଳରେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ଆୟୋଜନ ହୋଇଗଲା । ନାନା ଦେଶର ରାଜା ଓ ରାଜପୁତ୍ରମାନେ ସଭାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହେଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସ୍ୱୟମ୍ବରର ଦିନ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ ଓ କଦଳୀ ବୃକ୍ଷ ସ୍ଥାପି ପୁରବାସୀମାନେ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କଲେ । ସଭାମଣ୍ଡପ ଅପୂର୍ବ ସଜ୍ଜା ଓ ରାଜାମାନଙ୍କ ଆଗମନରେ ଅପୂର୍ବଶ୍ରୀ ଧାରଣକଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ଆନନ୍ଦରେ ସ୍ୱୟଂ ଜେମାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ନାହିଁ । ସେ ବହୁକାଳରୁ ହର-ଗୌରୀଙ୍କ ସେବା କରି ଏହି ବର ମାଗିଥିଲେ "ଧାର୍ମିକ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରାଜାଙ୍କୁ ଯେପରି ମୋହର ସ୍ୱାମୀ ଭାବେ ପାଇବି ।" ଯଶ ଗୁଣ ଶୁଣି ସିନା ସେ ମନେ ମନେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କୁ ବରଣ କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ କେବେ ତାଙ୍କୁ ନୟନରେ ଦେଖି ନଥିଲେ । ଏବେ ଉପାୟ କଣ ? ଭଦ୍ରା ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କୁ ଏକ ଧ୍ୟାନରେ ଡାକି ମନକାମନା ଜଣାଇଲେ । ଶୁଦ୍ଧଶୀଳା ବାଳିକାର କାତରପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଶୂନ୍ୟରୁ ଦେବ-ବାଣୀ ହେଲା—"ମା, ଯାହା ଲାଗି ତୋର ଏତେ ଧ୍ୟାନ ସେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନୃପତି ଅଳ୍ପଦୂରରେ କଦମ୍ବ ବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ସାମାନ୍ୟ ବେଶରେ ବସିଅଛନ୍ତି ।"

ତହୁଁ ଭଦ୍ରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ସେହି କଦମ୍ବମୂଳଆଡ଼କୁ ସଖୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାହାରିଲେ । ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନେ ଆସନରୁ ଉଠିପଡ଼ି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ । ସୌତିପୁରପତି କନ୍ୟାକୁ ତେଣିକି ଯିବାର ଦେଖି ଘୃଣା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମାତ୍ର ଭଦ୍ରା କାହାରି ଭ୍ରୂକୁଟିକି ନ ଡରାଇ ସେ କଦମ୍ବମୂଳସ୍ଥିତ ସୁପୁରୁଷଙ୍କ ପାଦତଳେ ମାଳ୍ୟଚନ୍ଦନ

ରଖିଦେଲେ । ସଭାର ଅଟ୍ଟହାସ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଅନାଇଲେ—ଏ କ'ଣ ପଥର ଭିକାରୀକୁ ରାଜକନ୍ୟାର ବରମାଳ୍ୟ ପ୍ରଦାନ ! ମାଲୁଣୀଠାରୁ ସ୍ୱୟଂବର ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଦେଖିବାପାଇଁ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଏ ଘଟଣାରେ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣ ବଢ଼ିଗଲା । ପୁଣି ପତିପ୍ରାଣା ଚନ୍ଦ୍ରାରାଣୀଙ୍କପାଇଁ ପ୍ରାଣ ସର୍ବଦା ଆକୁଳ । ରାଜାଙ୍କର ଏକାଧିକ ପତ୍ନୀ ଗ୍ରହଣ ଯଦିବା ନିନ୍ଦାର କଥା ନୁହେଁ, ତଥାପି ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରାଜକୁମାରୀ ଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀ ଭାବରେ ପାଇ ସୁଖୀ ହୋଇପାରିଲେନାହିଁ ।

କନ୍ୟା ଗୋଟିଏ ଭିକାରୀକୁ ବରଣ କରିଥିବାରୁ ରାଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କନ୍ୟାର ମୁଖାବଲୋକନ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସଂକଳ୍ପ କଲେ । ରାଣୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ପ୍ରାସାଦ ବାହାରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୃହରେ ସେମାନଙ୍କ ବାସର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ । ମହାଦେବୀ ଭିତରେ ଯାଇ ଦେଖିଲେ କନ୍ୟା ପତି ପାଖରେ ଅଧୋବଦନରେ ବସିଅଛି । ମାତ୍ର ତାହାର ମୁଖରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି, ଦରିଦ୍ର ପତିଙ୍କୁ ପାଇ ମଧ୍ୟ ତାହା ମନରେ ସନ୍ତୋଷ ଅଛି । ଭଦ୍ରାଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ସାଧ୍ୱୀ ସୁଶୀଳା ପତ୍ନୀ ଲାଭ କଲାଦିନୁ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କ୍ରମଶଃ ଶେଷ ହୋଇଆସିଲା । ସେ ଦିନେ ଭଦ୍ରାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଏପରି ବସିରହି ଅନ୍ୟର ଅନ୍ନ ଖାଇ ବଞ୍ଚିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟକର । ତୁମ୍ଭ ପିତା ଯଦି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟଭାର ମୋହ ଉପରେ ଦିଅନ୍ତେ ମୁଁ ତାହା ଆନନ୍ଦରେ ସମ୍ପନ୍ନ କରି ନିଜ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଏଠାକୁ ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ନୌକା ଆଦି ଆସେ, ସେଥିରୁ ଶୁଳ୍କ ଆଦାୟ ଭାର ମୋତେ ଦେଲେ ମୁଁ ଅନାୟାସରେ ତାହା ଚଳାଇ ପାରିବି !" ପତିଙ୍କ ବାକ୍ୟ ସୁଚଉରେ ଶ୍ରବଣ କରି ଭଦ୍ରା ମାତାଙ୍କ ଆଗରେ ସବୁ ଜଣାଇଲେ ଏବଂ ରାଣୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ରାଜା ଆନନ୍ଦରେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଜାମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନକଲେ ।

ସେହିଦିନଠାରୁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ନଦୀ କୂଳରେ ବସି ଆସୁଥିବା ନୌକାମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଳ୍କ ଆଦାୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦିନେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଘରେ ବସି ଚନ୍ଦ୍ରାରାଣୀଙ୍କ କଥା ଭାବି ଚିନ୍ତାକରୁଛନ୍ତି—ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବାକ୍ୟ କ'ଣ ସତ୍ୟ ହେବନାହିଁ ? ସେହି ରାତ୍ରିରେ ନିଦ୍ରାଯୋଗେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସେ ଦେଖିଲେ—ସତେ ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀ ଆସି ତାଙ୍କ ପାଦ ଯୋଡ଼ିକ ଧରି ଉଠାଉଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କର ନିଦ୍ରା ଭଙ୍ଗହେଲା । ପ୍ରଭାତରୁ ଉଠି ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରାଣରେ ସେ ନଦୀକୂଳକୁ ଧାଇଁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଖଣ୍ଡିଏ ନୌକା ଆସି ପହଞ୍ଚିଅଛି । ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ଯେ ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ସୌଦାଗରର ଏ ନୌକା ଏବଂ ଏଥିରେ ନିଶ୍ଚୟ ଚନ୍ଦ୍ରାରାଣୀ ଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଭୃତ୍ୟମାନେ ନୌକା ଭିତରୁ ସୁନାର ଇଟାଯାକ ଉପରକୁ ବୁହାଇ ଆଣିଲେ । ଏ ଅତ୍ୟାଚାର ଦେଖି ସୌଦାଗର ରାଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ ଅଭିଯୋଗ କଲା । ରାଜାଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଯାଇ କହିଲେ, "ମହାରାଜ, ଏ ଇଟାଗୁଡ଼ିକ ଯୋଡ଼ା ଅଛି । ଏ ଲୋକ ଯେବେ ଏହାର ଯୋଡ଼ି

ଫିଟାଇଦେବ, ତେବେ ଏ ସବୁ ତାହାର । ସେ ନପାରିଲେ ଏ କପରି ଭୟଙ୍କର ଲୋକ ତାହା ପରେ କହିବ ।"

ସୌଦାଗର ସୁନା ଇଟାର ଯୋଡ଼ ଫିଟାଇବାକୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟାକରି, ଶେଷରେ କୁରାଢ଼ି ବସାଇ ସୁଦ୍ଧା ପାରିଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀବତ୍ସ ତାହାକୁ ଧରି ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି ଯେପରି ହାତରେ ଛଡ଼ାଇଛନ୍ତି ଫିଟିଗଲା । ରାଜା ଏବଂ ସଭାର ସମସ୍ତ ଭଦ୍ରଲୋକ ଏହା ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଏହା ଦେଖି ରାଜା ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ—"ବତ୍ସ, ତୁମ୍ଭେ କିଏ ? ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ ଲୋକ ଭାବିଥିଲି । ମାତ୍ର ଏବେ ବୁଝିପାରୁଛି ମୋହର କନ୍ୟା ଭଦ୍ରା ଯୋଗ୍ୟବର ବରଣ କରିଅଛି ।"

ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଶନି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କଳହଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସମସ୍ତ ଘଟନା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଗଲେ । ତାଙ୍କ କଥା ନସରୁଣୁ ସୌତିପୁର ରାଜା ହାତଯୋଡ଼ି ଜଣାଇଲେ—"ରାଜନ୍, ମୋହର ଅପରାଧ କ୍ଷମାକରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ଲୋକ ମନେ କରି ଏତେଦିନଯାଏ କେତେ ଅପମାନ ଦେଇଅଛି । ଆପଣଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କୁ ଜାମାତା ରୂପେ ପାଇ ମୁଁ ଆଜି କୃତାର୍ଥ ହେଲି ।" ଏହା କହି ରାଜା ପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ ଦିବର ନିଯୋଗ ଘେନି ସତୀ ଶିରୋମଣି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଙ୍କୁ ନୌକାରୁ ଆଣିବାକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ ଏବଂ ନୌକାରେ ଠିଆହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ—"ଉଠ ମା, ତୁମ୍ଭର କଷ୍ଟର ଦିନ ଏବେ ଶେଷହେଲା । ରାଜା ଶ୍ରୀବତ୍ସ ମୋ ଗୃହରେ ତୁମ୍ଭ ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଅଛନ୍ତି ।"

ଚନ୍ଦ୍ରାରାଣୀ ଅତି କ୍ଷୀଣସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ମୋର ପିତୃସମାନ ଆପଣ କିଏ ଆସିଲେ ? ଦେଖନ୍ତୁ ମୋର ହସ୍ତ ପାଦ ବନ୍ଧାରହିଅଛି । ଆପଣ ଯିଏ ହୁଅନ୍ତୁ, ଯେଉଁ ଶୁଭ ଖବର ଶୁଣାଇଲେ, ସେଥିରୁ ଆପଣ ମୋର ପିତା, ମୋର ଏ ବନ୍ଧନ ଫିଟାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।" ରାଜା ନିଜ ହସ୍ତରେ ବନ୍ଧନ ଫିଟାଇଦେଇ ତାଙ୍କର ସେ ବ୍ୟାଧିଯୁକ୍ତ କୁରୂପ ଦେଖି କାରଣ ପଚାରିଲେ । ଉତ୍ତରରେ ଚନ୍ଦ୍ରା କହିଲେ—'ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଧର୍ମ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଧର୍ମଦେବତା ମୋତେ ଏ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲେ ପୁଣି ନିଜ ରୂପ ଫେରିପାଇବି ।' ଏହା କହି ସେ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଏକଧ୍ୟାନରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟରୂପ ହୋଇଗଲା । ରାଜା ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ମନେ ମନେ ସତୀଙ୍କୁ ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଯତ୍ନରେ ଓହ୍ଲାଇନେଇ ଚୌଦୋଳରେ ବସିବାକୁ ଅନୁରୋଧକଲେ; ମାତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରା ସେଥିରେ ନବସି ପଦବ୍ରଜରେ ପତିଦେବତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ ଜଣାଇ ଚାଲିଲେ ।

ଏଣେ ଚନ୍ଦ୍ରାରାଣୀ ଆସିବେ ବୋଲି ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ରାଜପୁରରେ ଲୋକାରଣ୍ୟ । ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଚନ୍ଦ୍ରା ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ ରାଣୀ ଏବଂ ଭଦ୍ରା ଦୁହେଁ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ପରମ ଆଦରରେ ଘେନିଗଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରା ମନାକଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭଦ୍ରା ସୁନ୍ଦର ବସନଭୂଷଣରେ ତାହାଙ୍କୁ ମଣ୍ଡି ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କ ନିକଟକୁ ଘେନିଗଲେ । ତହୁଁ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ

କ୍ଷଣେ କାଳ ନୀରବ ହୋଇ ରହିଗଲେ । ତହୁଁ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଦୁଇ ବାହୁ ପ୍ରସାରଣକରି ଚନ୍ଦ୍ରା-ରାଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରେମଭରେ ବକ୍ଷରେ ଧାରଣକଲେ । ସତୀ ପତିଙ୍କ ସ୍କନ୍ଧରେ ମସ୍ତକ ଥୋଇ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲଗିଲେ । ତାହା ଦେଖି ଭଦ୍ରାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ମଧ୍ୟ ଅଶ୍ରୁଜଳ ଗଡ଼ିଆସିଲା । ସେ ସତୀଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ଅଶ୍ରୁ ପୋଛି ବଞ୍ଚଣାରେ ବଞ୍ଚିବାକୁଲଗିଲେ ।

ସପତ୍ନୀ ସପତ୍ନୀକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ତାହାର ବିପରୀତ ଦେଖାଗଲା । ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ପ୍ରଥମ ବ୍ୟବହାରରୁ ବୁଝାଯାଉଥିଲା ଯେପରି ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କର ବହୁଦିନର ପ୍ରିୟ ସଖୀ ।

ତହିଁ ଆରଦିନ ରାଜା ପାତ୍ରମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନେଇ ସଭାରେ ବସିଅଛନ୍ତି; ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଆସନରେ ବସିଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ସଭା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ଶନି ମହାଗ୍ରହ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ସମସ୍ତେ ସମ୍ଭ୍ରମରେ ଉଠି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ଗ୍ରହରାଜ ଶ୍ରୀବତ୍ସଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ, "ଶ୍ରୀବତ୍ସରାଜ, ଏବେ ତୁମ୍ଭର କର୍ମଫଳ ଭୋଗ ସରିଲା । ତୁମ୍ଭେ ମହା ଧାର୍ମିକ ରାଜା, ତଥାପି ପୂର୍ବ କର୍ମଫଳ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେଲା । ଏହି ଯେଉଁ ବାରବର୍ଷ କଷ୍ଟ ଦେଲି, ସେଥିରେ ମୋହର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ ଜାଣିବ । ବିଧାତାପୁରୁଷ କର୍ମଫଳ ଭୋଗ କରାଇବା ପାଇଁ ମୋତେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ମୋହର ଆଶୀର୍ବାଦରେ ତୁମ୍ଭର ନାମ ପୃଥିବୀରୁ ଲୋପନପାଉ । ଆଉ ଯେ ତୁମ୍ଭର ନାମ ସ୍ମରଣ କରିବ, ତାହାର ସର୍ବ ସନ୍ତାପ ଦୂର ହେବ ।" ଅନନ୍ତର ଶନି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇ-ଗଲେ । ସୌତିପୁରପତି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଜାମାତାଙ୍କୁ ନେଇ ସାତ ଦିନ ମହା ଉତ୍ସବ ଭିଆଇଲେ ।

ତହିଁ ଉତ୍ତାରେ ରାଜା ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଦିବ୍ୟ ରଥରେ ବସି ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ଭଦ୍ରା ଦୁଇ ରାଣୀଙ୍କୁ ନେଇ ମହାଆନନ୍ଦରେ ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ । ନଗର ମଧ୍ୟରେ ବହୁକାଳ ପରେ ଆନନ୍ଦ ଚହଲ ପଡ଼ିଗଲା । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ସବୁ ସୁଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଗଲା । ସମ୍ପଦ ପଛକୁ ସମ୍ପଦ ମାଡ଼ିଆସିଲା । ରାଜ୍ୟ ପୁଣି ଧନଧାନ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବାରୁ ପ୍ରଜାମାନେ ପରମ ସୁଖରେ କାଳ ଯାପନକଲେ । ଲୁହା ସ୍ପର୍ଶମଣି ଯୋଗରେ ସୁନା ପାଲଟିଗଲାପରି ଅଳ୍ପ କାଳରେ ସବୁ ବଦଳିଗଲା ।

ଗାନ୍ଧାରୀ

ମହାଭାରତରେ କୁରୁ ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର କୁନ୍ତୀ, ଗାନ୍ଧାରୀ, ଦ୍ରୌପଦୀ, ସୁଭଦ୍ରା, ପଦ୍ମାବତୀ ଆଦି ଯେତେ ରମଣୀଙ୍କର ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି, ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ ପରି ସତୀ ଆଉ ତେଜସ୍ୱିନୀ ରମଣୀ କେହି ନୁହନ୍ତି । ନ୍ୟାୟକୁ ସେ ଏପରି

କରିଥିଲେ ଯେ ଯେତେ ପ୍ରିୟ ହେଉ‌ପଛକେ ତାହାର କିଛି ଅନ୍ୟାୟ ଦେଖିଲେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ । ଅନେକେ ସ୍ନେହ ମାୟାରେ ପଡ଼ି ପତି ପୁତ୍ରଙ୍କ ଦୋଷକୁ ଦୋଷ ବୋଲି ନଧରି ଅଧର୍ମରେ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କର ସେପରି ଦୁର୍ବଳତା ଆଦୌ ନଥିଲା । ସେ ଶତପୁତ୍ର ଜନ୍ମକରି ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ମନ୍ଦ ଆଚରଣରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟା ନହୋଇ ସର୍ବଦା ଭର୍ତ୍ସନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଅଧର୍ମରେ ସେମାନଙ୍କର ମତି ଦେଖି ଆପଣା ସ୍ନେହରୁ ଅନ୍ତର କରୁଥିଲେ । ଧର୍ମରକ୍ଷା ଓ କୁଳରକ୍ଷା ଲାଗି ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ସର୍ବଦା ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିଲା । ତଳେ କେତୋଟି କଥାରୁ ତାହାଙ୍କ ଗୁଣର ପରିଚୟ ମିଳିବ ।

ଗାନ୍ଧାରୀ ଗାନ୍ଧାର ଦେଶର ରାଜା ସୁବଳଙ୍କର କନ୍ୟା । ଆମ ଦେଶର ପଶ୍ଚିମରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାନ୍ଦାହାର ବୋଲି ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ଅଛି, ତାହାର ପୂର୍ବ ନାମ ଗାନ୍ଧାର ଥିଲା । କୁରୁ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ କଳିହର ମୂଳବୀଜ ଶକୁନି ଏହି ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କର ସହୋଦର ଭାଇ ଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ଧ ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କର ବିବାହ ହେଲା, ସେହି ଦିନଠାରୁ ସତୀ ଗାନ୍ଧାରୀ ପତିଙ୍କୁ ଜନ୍ମରୁ ଅନ୍ଧ ଜାଣି ନିଜ ଚକ୍ଷୁରେ ଅନ୍ଧପୁଟୁଳି ବାନ୍ଧି ଏହି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ—ଯେ ସ୍ୱାମୀ ଅନ୍ଧ ବୋଲି ଯେପରି ଆଉ କେବେ ଅନାଦର କରିବ ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହି ଅନ୍ଧପୁଟୁଳି ବାନ୍ଧି ଚକ୍ଷୁ ଥାଉ ଥାଉ କେତେ ଅସହ୍ୟ କଷ୍ଟ ସହି ଜଗତରେ ଅପୂର୍ବ ପତିଭକ୍ତି ଦେଖାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ ପରି ସତୀଙ୍କୁ ପାଇ ଅନ୍ଧ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ହୋଇଥିଲେ, ଧନଧାନ୍ୟ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ଆଦି ସମସ୍ତ ସମ୍ପଦ ପାଇଥିଲେ; ମାତ୍ର ସତୀର ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ନଚଳିବାରୁ ସେ ଜୀବନରେ ସୁଖୀ ହୋଇ-ପାରିନଥିଲେ । ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳମନା ଥିବାରୁ ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ପୁତ୍ର ଓ ମନ୍ତ୍ରୀ ଶକୁନିର କପଟ କଥାରେ ହଠାତ୍ ଭୁଲିଯାଉଥିଲେ, ପରିଣତି ଭଲକରି ଭାବିପାରୁନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭଳି ଭୋଳାନାଥଙ୍କୁ ପାଇ କର୍ଣ୍ଣ, ଶକୁନି, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପ୍ରଭୃତି ଆପଣାର ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିର ଖେଳ ଖେଳିଗଲେ । ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଯଦି ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ କଥା ମାନି ଚଳିଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ଶେଷରେ ତାଙ୍କର କୁଳ ଏପରି ନିର୍ମୂଳ ହୋଇନଥାନ୍ତା ।

ଯେତେବେଳେ ପାପିଷ୍ଠ ଶକୁନିର କପଟ ପଶାଖେଳ ଛଳରେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଗୃହଭାଇ ଆଉ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ପଣ ରଖି ହାରିଗଲେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଆଦେଶରେ ଦୁଃଶାସନ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ କେଶ ଧରି ଆଣି ରାଜା ସଭାରେ ନାନା ଅପମାନ ଦେଲା । ସେତେବେଳେ ସଭାରେ ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୋଣ ଆଦି ସମସ୍ତ ଗୁରୁଜନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ କେହି ପଦେ କିଛି କହିବାକୁ ଭରସି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧାରୀ କୁଳବଧୂର ଏପରି ଲାଞ୍ଛନା ଦେଖି ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ସଭା ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କୁ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ ଦେବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ତାହାଙ୍କ କଥା ମାନି ରଜା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦାସପଣରୁ ମୁକ୍ତ ଦେଇଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଦୁର୍ମତି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି

ଶକୁନି ମନ୍ତ୍ରୀର କୁମନ୍ତ୍ରଣାରେ ପଶାବାଜିର ଆୟୋଜନ କଲେ । ଏଥର ହାରିଲେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟରୁ ଏକାବେଳକେ ନିର୍ବାସିତ କରିବା ସେମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଥିଲା । ରାଣୀ ଗାନ୍ଧାରୀ ପୁଣି ସର୍ବନାଶର ଏକ ବାଟ ଫିଟିଲା ଜାଣିପାରି କାଳେ ଦୁର୍ବଳ ରାଜା କୁବୁଦ୍ଧି ପୁତ୍ରର କଥାରେ ଭୁଲିଯାଇ ଅନୁମତି ଦେଇପକାଇବେ, ଏହି ଭୟରେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ଜଣାଇଲେ—"ମହାରାଜ, ଆପଣାର ଦୁଷ୍ଟପୁତ୍ରଙ୍କର ଏ କୁପାଞ୍ଚ କ'ଣ ତୁମ୍ଭେ ବୁଝିପାରୁନାହଁ ? ଏ ବୃଥା ଭ୍ରାତୃକଳହକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଲେ ଶେଷରେ ଯେ କୁଳ କ୍ଷୟ ହେବ, ଏ କଥା କ'ଣ ଜାଣିପାରୁନାହଁ ? ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ତୁମ୍ଭର ପୁତ୍ର—ସେ ସିନା ତୁମ୍ଭର ଆଜ୍ଞା ପାଳନକାରୀ ହେବ ! ତୁମ୍ଭେ ପୁଣି ତାହା କଥା ମାନି ପାପକାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଉଅଛ ? ଏହି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଜନ୍ମ ବେଳେ ପରା ଧାର୍ମିକ ବିଦୁର ତା'ର କୁଲକ୍ଷଣମାନ ଦେଖି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କହିଥିଲେ—"ଏଇଟି ଏ କୁଳର କଣ୍ଟକ ହେବ, ଏହାକୁ ଚଞ୍ଚଳ ସଂହାର କରନ୍ତୁ, ନୋହିଲେ କୁଳର ମଙ୍ଗଳ ନାହିଁ ।" ତୁମ୍ଭେ ପୁତ୍ରସ୍ନେହରେ ପଡ଼ି ସେ କଥା କଲ ନାହିଁ । ଏବେ ଦେଖାଗଲାଣି ଏହାରି ଯୋଗେ କୁଳ ଲୋପହେବ । ତୁମ୍ଭେ ସେ କୁଳାଙ୍ଗାର ପୁତ୍ରକୁ ଏବେ ହେଲେ ଅନ୍ତର କର । ନୋହିଲେ ସେ ଏବେ ଯେଉଁ ପାପର ଅଗ୍ନି ଜାଳିବାକୁ ବସିଲାଣି ସେଥିରେ କୁରୁକୁଳ ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବ ।"

କୁଳରକ୍ଷା ଲାଗି କୁଳଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋହାନ୍ଧ ଦୁର୍ବଳ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର କିଛି ପ୍ରତିକାର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପୁତ୍ରସ୍ନେହରେ ପଡ଼ି ନ୍ୟାୟଧର୍ମର ପଥ ହରାଇ ଆପେ କୁଳକ୍ଷୟର କାରଣ ହେଲେ । ଯୁଦ୍ଧରେ କୁଳ ଲୋପ ପରେ ଅନ୍ଧ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ବିଳାପ କରି ଯେତେବେଳେ ଏଥିପାଇଁ ଅନୁତାପ କରିଥିଲେ, ତାହା ଏ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇଥିଲା ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘଟଣାରେ ତେଜସ୍ୱିନୀ ଗାନ୍ଧାରୀ ଏହିପରି ତେଜଃପୂର୍ଣ୍ଣ ବାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷ ବନବାସ ଅତୀତ ହେଲା ଉତ୍ତାରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଯେତେବେଳେ ପାଞ୍ଚଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ କରି ହସ୍ତିନାପୁରକୁ ପଠାଇଲେ, ସଭାରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି ପାତ୍ର, ମିତ୍ର, ମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ସାମନ୍ତରାଜା ସମସ୍ତେ ସମ୍ମତି ଦେବାକୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର ଦୁରାତ୍ମା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ବିନା ଯୁଦ୍ଧରେ ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ଭୂମି ଦେବନାହିଁ ବୋଲି କହି ସଭାରୁ ଉଠି ଚାଲିଯିବାରୁ ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଆଉ ଉପାୟ ନଦେଖି ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କୁ ସଭାସ୍ଥଳକୁ ଅଣାଇଲେ । ରାଣୀ ଗାନ୍ଧାରୀ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସମସ୍ତ କଥା ଶୁଣି ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କୁ କହିଲେ—"ମହାରାଜ, ତୁମ୍ଭରି ଯୋଗୁଁ ଆଜି ଏ ଅନର୍ଥ । ଏଥିଲାଗି ତୁମ୍ଭେ ସିନା ନିନ୍ଦା ପାଇବ ? ତୁମ୍ଭେ ପାପିଷ୍ଠ ବୋଲି ଜାଣି ଶୁଣି ସୁଦ୍ଧା ସେହି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର କଥାକୁ ଟିକିଏ ତଳେ ପକାଉନାହଁ । ମୋର ବିଚାରରେ ଏପରି ଲୋକ ରାଜ୍ୟ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ତାକୁ ରାଜ୍ୟଭାର ଦେଇ ଆଜି ତୁମ୍ଭେ ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ଫଳ ଭୋଗକରୁଛ । ପାଣ୍ଡବମାନେ ତ ତୁମ୍ଭର ସ୍ୱଜନ ।

ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ଏ ଅକୀର୍ତ୍ତି କାହାର ହେବ ? ଥରେ ହୃଦପୃରେ ବିଚାର କରି ଦେଖ । ହଉ, ଯାହା ହେବାର ତ ହେଲାଣି । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଯେବେ ଆଉଥରେ ସଭାକୁ ଆସିବ ତାହାହେଲେ ମୋହର ଯାହା କହିବାକୁ ଅଛି କହିବି ।’’

ମାତାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପୁଣି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ ବୀରନାରୀ ଗାନ୍ଧାରୀ ପୁତ୍ରକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ—‘‘ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ତୁମ୍ଭେ ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣ, ବିଦୁର ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁଜନଙ୍କ ଉପଦେଶ କାହିଁକି ମାନୁନାହଁ ? ଧାର୍ମିକ ପାଣ୍ଡବମାନେ ତୁମ୍ଭର ଆତ୍ମୀୟ । ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟର ଭାଗ କାହିଁକି ନଦେବ ? ତୁମ୍ଭେମାନେ ନିଜ ନିଜ ଭାଗ ନେଇ ମହାସୁଖରେ ରାଜ୍ୟ ଭୋଗ କରିପାରିବ । ତାହା ନକରି ଯୁଦ୍ଧରେ ମାତିଲେ ଶେଷରେ ବଳକ୍ଷୟ, କୁଳକ୍ଷୟ ଆଉ ରାଜ୍ୟନାଶ କରି ଚିରଦିନକୁ ଦୁଃଖ-ସନ୍ତାପ ବଢ଼ାଇବ । ମୋହ କଥା ମାନି ସେମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଦ୍ଧରାଜ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କର । ଅର୍ଦ୍ଧେ ରାଜ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଯଥେଷ୍ଟ । ଅଧିକ ଲୋଭ କରି ସବୁ ବୁଡ଼ାଅ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ବହୁତ ଅହିତ କଲଣି । ତୁମେ ରିପୁପରବଶ ହୋଇ କାହାର ହିତ କଥା ମାନୁନାହଁ । ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଥିର କଲେ ଭଲ ମନ୍ଦ ବୁଝିପାରିବ । ଯେ ଷଡ଼-ରିପୁର ଅଧୀନ, ସେ କେବେ ଜୟୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଧାର୍ମିକ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିଣି ରାଜ୍ୟସମ୍ପଦ ପାଇବା ତୁମ୍ଭ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ମନେକରୁଛ ପରା ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୋଣ ପ୍ରଭୃତି ମହାବୀରମାନେ ତୁମ୍ଭ ଆଡ଼େ ଥାଇ ପ୍ରାଣପଣ ଯୁଦ୍ଧ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ହରାଇଦେବେ ! ତାହା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏମାନେ ତୁମ୍ଭ ପରି ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଧର୍ମାତ୍ମା, ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ କେହି ପ୍ରହାର ସୁଦ୍ଧା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଆପଣା ଭାଇମାନଙ୍କର ବୃଥା ଅନିଷ୍ଟ କାମନା ନକରି ଯୁଦ୍ଧରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୁଅ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଦ୍ଧରାଜ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କର, ନୋହିଲେ କୁରୁବଂଶର ସର୍ବନାଶ ହେବ ।’’

ମାତାଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ଉପଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ମତି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ମତ ବଦଳିଲା ନାହିଁ । ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୋଣ ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁଜନମାନେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ, ତହିଁରେ ସୁଦ୍ଧା ଯେତେ କିଛି ଫଳ ନ ହେଲା, ତହୁଁ ଗାନ୍ଧାରୀ କଟୁବାକ୍ୟରେ ପୁତ୍ରକୁ ତିରସ୍କାର କରି କହିଲେ—‘‘ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଆଜି ଏ ସଭା ମଧ୍ୟରେ କହୁଅଛି, ତୁ ଦୁରାତ୍ମା ଆଉ ଦୁଷ୍ଟମତି । କୁରୁବଂଶୀ ରାଜାମାନେ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ଭୋଗକରିଆସୁଥିଲେ, ଆଜି ତୁ ତାହାକୁ ଛାରଖାର କରିବାକୁ ବସିଅଛୁ । ପୂଜନୀୟ ଭୀଷ୍ମଦେବ, ତୋହର ପିତା ଆଉ ଧାର୍ମିକ ବିଦୁର ଥାଉଁ ଥାଉଁ ତୁ କି ରାଜା ? ସେମାନେ ଅନୁଗ୍ରହ କରି ତୋତେ ରାଜ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ ବୋଲି ଆଜି ସେମାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ କଲୁ । ବୁଝିବସିଲେ ଧାର୍ମିକ ପାଣ୍ଡୁ ରାଜା ଥିଲେ । ବିଧିରେ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରପୌତ୍ରାଦିଙ୍କର ରାଜା ହେବା ବିହିତ । ମୋହ ବିଚାରରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଏ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ଅଧିକାରୀ । ଭୀଷ୍ମଦେବଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ

ସମସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ—ମୁଁ ମୋହର ମତ ଜଣାଇଦେଲି ।'

ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ ସେ ହିତବଚନରେ କୌଣସି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ଉଭୟ ପକ୍ଷ ଭିତରେ ଅଠର ଦିନ ଯାଏ ଘୋର ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । ପ୍ରତିଦିନ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଯେତେବେଳେ ମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଆଶୀର୍ବାଦ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ—ଗାନ୍ଧାରୀ ଦେବୀ ଏହି କଥା କହୁଥିଲେ—"ଯତୋ ଧର୍ମ ସ୍ତତୋ ଜୟଃ" —ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମ ଯେଉଁଠି ଜୟ ସେଇଠି—ଅଧର୍ମର କେବେ ଜୟ ହେବ ନାହିଁ ।

ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ କୌରବଗଣଙ୍କର ନିଧନବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ଗାନ୍ଧାରୀ ପୁତ୍ରଶୋକରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପତି ଆଉ ବିଧବା କନ୍ୟା ଓ ବଧୂମାନଙ୍କ ବିଳାପଧ୍ୱନିରେ ଅଧୀର ହୋଇ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେବାକୁ ବସିଲେ । ସତୀ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ରକ୍ଷାପାଇଁ ଏତେଦୂର ଆସି ସୁଦ୍ଧା ସବୁ ନିଷ୍ଫଳ ହେବା ଉପରେ ଦେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନାନାପ୍ରକାର ପ୍ରବୋଧ ଦେଇ କହିଲେ—"ଦେବି ! ତୁମ୍ଭେ ଚିରଦିନ ଧର୍ମପକ୍ଷପାତିନୀ ହୋଇ ଆଜି କୋପ କରୁଛ ! ପୁତ୍ରକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲାବେଳେ ତୁମ୍ଭେ ତ କହୁଥିଲ—"ଯେଉଁଠି ଧର୍ମ, ଜୟ ସେଇଠି—ଏବେ ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ଧର୍ମ ପକ୍ଷର ଜୟ ହୋଇଅଛି । ଆଜି ତୁମ୍ଭରି କଥା ସ୍ମରଣ କରି ଏ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦିଅ ।"

ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧାରୀ କହିଲେ, "ମୋହର କୁନ୍ତୀପୁତ୍ରମାନଙ୍କଠାରେ କୌଣସି ହିଂସାଭାବ ନାହିଁ । କୁନ୍ତୀ ସେମାନଙ୍କର ଯେପରି ମଙ୍ଗଳ ବାଞ୍ଛା କରନ୍ତି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କରେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦାରୁଣ ପୁତ୍ରଶୋକରେ ଆଜି ମୋହର ବୁଦ୍ଧି ଲୋପ ହେଉଅଛି । ଆଉ ଭୀମ ଯେପରି ଭ୍ରାତା ଦୁଃଶାସନର ରକ୍ତ ପାନକଲା ଓ ତୁମ୍ଭ ଆଗରେ ଅଧର୍ମରେ ଗଦା ପ୍ରହାର କରି ମୋହର ଗଦାଯୁଦ୍ଧବିଶାରଦ ପୁତ୍ର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନକୁ ବଧ କଲା, ତାହା ନ୍ୟାୟବିରୁଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି—ସେହି କଥା ଶୁଣିଲାବେଳୁ ମୋହର କ୍ରୋଧ ଅଧିକ ବଢ଼ିଅଛି ।"

ତହୁଁ ଭୀମ ବିନୟରେ ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ—"ଜନନି ! ମୁଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନ ଲାଗି କେବଳ ସେପରି ରୁଧିରପାନ ଓ ଉରୁଭଙ୍ଗ କରିଅଛି । ଆପଣା ଭାଇର ରକ୍ତ ପାନ କରିବା ଦେଣିକି ଥାଉ, ଅନ୍ୟର ସୁଦ୍ଧା କିଏ କରିପାରେ ? ସେ ରକ୍ତ ମୋହର ଦନ୍ତ ଓଷ୍ଠ ଭେଦି ଭିତରକୁ ଯାଇନାହିଁ । ଏଥିରେ ଯଦିବା ଅଧର୍ମ ହୋଇଅଛି, ଆପଣାକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ଘଟିଅଛି, ଅତଏବ ମୋତେ କ୍ଷମାକରନ୍ତୁ ।"

ଗାନ୍ଧାରୀ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ସେ ଦୁହେଁ ସିନା ତୁମ୍ଭର ଅପରାଧ କରିଥିଲେ, ପ୍ରତିଶୋଧ ନେଲ—କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ କ'ଣ ସେହିପରି ଦୋଷୀ ଥିଲେ ? ମୋହର ଶହେ ପୁତ୍ରରୁ ଜଣକୁ ଯଦି ବଞ୍ଚାଇରଖିଥାନ୍ତ ତେବେ ଏ ବୃଦ୍ଧବୟସରେ ମୋ ଅନ୍ଧ ପିତାର ଆଉ ମୋହର ସମ୍ବଳ ହୋଇଥାନ୍ତା । ହଉ, ଯାହା ତ ହେବାର ହେଲାଣି, ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭେମାନେ ହିଁ ମୋହର ପୁତ୍ର !" ପାଣ୍ଡବମାନେ ନାନାପ୍ରକାରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା

ଦେଇ ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ କୋପ ଶାନ୍ତ କରାଇଲେ । ତହୁଁ ଗାନ୍ଧାରୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ଓ ସୁଭଦ୍ରା ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ବଧୂମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଏହିପରି ସାନ୍ତ୍ୱନା ବାକ୍ୟରେ ଶୋକ ଶାନ୍ତ କରାଇଲେ—"ଦେଖ, ଆମ୍ଭ ସମସ୍ତଙ୍କର ପୁତ୍ରଶୋକ ହୋଇଅଛି । ଆପଣା ଆପଣାକୁ ଚାହିଁ ମନ ସ୍ଥିର କର । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଇଅଛନ୍ତି—ଏତିକ ଆମ୍ଭର ଆଶ୍ୱାସନା । ମୋହର ଦୁଃଖ କାହାକୁ କହିବି ? କର୍ମ-ଦୋଷରେ କି କୁପୁତ୍ର ଗର୍ଭରେ ଧରିଥିଲି, ଆଜି କୁରୁକୁଳ ଲୋପ ପାଇଲା ।"

ବଧୂମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଗାନ୍ଧାରୀ ଦେବୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଘେନି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ମୃତ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ପତିପୁତ୍ରଶୋକାକୁଳା କୁଳବାଳାମାନଙ୍କର ମର୍ମଭେଦାରକ ବିଳାପଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—"ଦେଖ ଦେଖ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଆଜି ରାଜମାତା, ରାଜପତ୍ନୀ ଆଉ ରାଜକନ୍ୟା-ମାନଙ୍କର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଅଛି ! ଭୀଷ୍ମ କର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ରୁପଦ ଶଲ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ରକ୍ତାକ୍ତ ଶବ ଉପରେ ବିକୃତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି ! ଶ୍ୱାନ ଶୃଗାଳ ଶକୁନି ବେଢ଼ି କି ବିକଟ ରଡ଼ି ଛାଡ଼ୁ-ଅଛନ୍ତି ? ଆହା ! ଦେଖ ଏହି ବଧୂମାନେ ପତି ପୁତ୍ର ଆଉ ଭ୍ରାତାଙ୍କୁ ହରାଇ କିପରି ଶୋକ କରୁଅଛନ୍ତି । ହା ! ଏହି ଲକ୍ଷ୍ମଣମାତା ଭାନୁମତୀ ପୁତ୍ରକୁ କୋଳରେ ଧରି କିପରି ପଡ଼ି ଛଟପଟ ହେଉଅଛି ! ଏଣେ ଏ ବାଳିକା ବିରାଟଦୁହିତା ଉତ୍ତରା ବୀରପତିକି ନିରୀକ୍ଷଣ କରି କ'ଣ ହେଉଅଛି ଦେଖ । ପତିପୁତ୍ରହୀନା ପଦ୍ମାବତୀକି ଦେଖି ହୃଦୟ ସମ୍ଭାଳି ହେଉନାହିଁ ! ଆହା ! ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ଦୁଃଶୀଳା ମୋର ବିଧବା ହୋଇ ପ୍ରାଣପତିର ମୁଣ୍ଡଟି ଅଣ୍ଡାଳି ଅଣ୍ଡାଳି ବାୟାଣୀ ପରି ହେଉଛି । ଦେଖ ଦେଖ, ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣଙ୍କର ସତ୍କାର କରାଇ ଏହି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନେ ଶୁଷ୍କମୁଖରେ ଫେରୁଛନ୍ତି । ଓହୋ ! କେତେ ବଧୂ ମୋହର ଦାରୁଣ ପତିଶୋକରେ ଜ୍ଞାନ ହରାଇ ଏ ଶ୍ମଶାନରେ ପଡ଼ି ଜୀବନ୍ତ ମରଣ ଭୋଗୁଅଛନ୍ତି ! ମୋତେ ଧାର୍ମିକ ବିଦୁର ଆଉ ଭୀଷ୍ମଦେବ ସେକାଳରେ କହିଥିଲେ, "ଆପଣା ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆଉ ସ୍ନେହ କର ନାହିଁ—ସେ କଥା ମିଥ୍ୟା ହେବାର ନୁହେଁ । ଏବେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସମସ୍ତେ ନାଶଗଲେ ।" ଏହା କହି ଗାନ୍ଧାରୀ ଦେବୀ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇପଡ଼ିଲେ । କ୍ଷଣକ ପରେ ଚେତନା ପାଇ ସେ କ୍ରୋଧରେ ଜଳିଉଠି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ—"ହେ କୃଷ୍ଣ ! ତୁମ୍ଭର ଆଗରେ ଏ କୌରବ ପାଣ୍ଡବମାନେ ପରସ୍ପର କଳହ କରି ନାଶ ଗଲେ । ତୁମ୍ଭର ଯଥେଷ୍ଟ ଶକ୍ତି ଓ ବଳ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ତୁମ୍ଭେ ଏ ଲୋକସଂହାର ଉପେକ୍ଷା କରିଅଛ । ଏବେ ତାହାର ଫଳ ତୁମ୍ଭେ ଭୋଗକରିବ । ଚିରଦିନ ପତିସେବାରେ ଯଦି ମୋହର କିଛି ତପସ୍ୟାର ଫଳ ଥାଏ, ତାହାର ବଳରେ ଆଜି ଏହି ଶାପ ଦେଉଅଛି—ତୁମ୍ଭର ଯୋଗେ ତୁମ୍ଭର ଜ୍ଞାତିମାନେ ପରସ୍ପର କଳହ କରି ଏହିପରି ନାଶଯିବେ । ତୁମ୍ଭେ ମଧ୍ୟ ଶେଷରେ ଜ୍ଞାତିପୁତ୍ର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ହରାଇ ଅତି ହୀନଭାବରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇବ । ତୁମ୍ଭର ବଧୂମାନେ ଯେବେ ଏହିପରି ଶୋକରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେବେ ।"

ଅନନ୍ତର ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଶତ ଶତ ଚିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ମୃତ କୁରୁପାଣ୍ଡବ ବୀରମାନଙ୍କ ଦେହ ଦାହକରାଯାଇ ଯଥାକାଳରେ ପ୍ରେତ-କର୍ମାଦି ସମାପ୍ତ ହେଲା । ଗାନ୍ଧାରୀ ପତିଦେବତାଙ୍କ ସହିତ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ କିଛି କାଳ ରହିଲେ । ଶେଷରେ ତପସ୍ୟା ନିମିତ୍ତ ବନକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନକଲେ । ସାଙ୍ଗରେ ବିଦୁର ଓ କୁନ୍ତୀ ମଧ୍ୟ ଥାଇ ଦୁହିଁଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ । ସେହି ବନରେ ତପସ୍ୟାରେ କିଛିକାଳ ଯାପନ କରିବା ପରେ ଏକଦା ପ୍ରବଳ ଦାବାନଳରେ ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖାଗଲା ତାଙ୍କ ପରି ପତିପରାୟଣା, ଧର୍ମଶୀଳା ରମଣୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ଦୁର୍ଲଭ । ନ୍ୟାୟ ଆଉ ଧର୍ମରେ ତାଙ୍କର ମତି ଏପରି ଦୃଢ଼ ଥିଲା ଯେ, ପୁତ୍ରର ପରାଜୟ ହେଉ ପଛକେ ଧର୍ମର ଜୟ ହେଉ—ଏହା ସେ ସର୍ବଦା କାମନା କରୁଥିଲେ । କାରଣ ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଧର୍ମର ଜୟରେ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ହେବ । ଶେଷକାଳରେ ସେ ସଂସାର-ସୁଖ ନପାଆନ୍ତୁ ପଛକେ, ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇଗଲେ ତାହା ଚିରଦିନଯାଏଁ ସମସ୍ତେ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବେ । ଫଳକୁ ଆଶା ନରଖି ତାଙ୍କ ପରି ନ୍ୟାୟଧର୍ମକୁ ଧରି କର୍ମ କରିଯିବା ଉଚିତ । କର୍ମର ଫଳ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ହାତରେ । ଏ ଜନ୍ମରେ ବା ଇହଲୋକରେ ନହେଲେ, ପରଲୋକରେ ସତ୍‌କର୍ମର ପୁରସ୍କାର ଅବଶ୍ୟ ମିଳିବ ।

ସୁକନ୍ୟା

ମହାଭାରତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେ, ପୂର୍ବକାଳରେ ଶର୍ଯ୍ୟାତି ନାମରେ ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ । ସୁକନ୍ୟା ତାହାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଦୁହିତା । ସୁକନ୍ୟା ରୂପଲାବଣ୍ୟରେ ଏବଂ ସ୍ନେହସୌଜନ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ନୟନକୌମୁଦୀ ଥିଲେ । ପିତା ଏହି କନ୍ୟାରତ୍ନଟିକୁ ପାଇ ଅପତ୍ୟକଷ୍ଟ ଭୁଲିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ପୁତ୍ରଠାରୁ ବଳି ଅଧିକ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । କ୍ରମେ ସୁକନ୍ୟାଙ୍କର ଯୌବନ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ରାଜା କିପରି ସତ୍‌ପାତ୍ର ହସ୍ତରେ ସେ ରତ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାନ କରିବେ ଭାବି ସ୍ଥିର କରି ପାରି ନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଧାତାର ବିଧାନ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ସେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସୁକନ୍ୟାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନୋରଥର ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଗତି କଲା । ଗୋଟିଏ ଘଟଣାରେ ନୃପତିଙ୍କ ମନୋରଥ-ଅଟ୍ଟାଳିକା ଏକାବେଳକେ ଓଲଟିପଡ଼ିଲା ।

ଏକଦା ରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତି ପ୍ରିୟତମା ମହିଷୀ, ସ୍ନେହପ୍ରତିମା ସୁକନ୍ୟା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ

ଦାସୀ ପରିଜନଙ୍କୁ ଘେନି ବନକୁ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ । ସେହି ବନରେ ଚ୍ୟବନ ମହର୍ଷିଙ୍କର ଆଶ୍ରମ ଥିଲା । ମୁନି ଏପରି ଉଗ୍ର ତପସ୍ୟା କରୁଥିଲେ ଯେ ବହୁଦିନରୁ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଧ୍ୟାନରତ ରହିବାରୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଉଇ ବେଢ଼ିଯାଇଥିଲେ । ପୂର୍ବେ ବାଲ୍ମୀକି ମହର୍ଷି ଏହିପରି ଉଇହୁଙ୍କା ପାଲଟିଯାଇଥିବା ପୁରାଣରୁ ଶୁଣାଯାଏ । ସୁକନ୍ୟା ସଙ୍ଗିନୀମାନଙ୍କୁ ଘେନି ବନ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ସେହିଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ସେ ଉଇମାଟି-ବେଷ୍ଟିତ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ଋଷିଙ୍କ ହୁଙ୍କା ବିପୁଳ କୌତୁକରେ ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାକୁଲାଗିଲେ । ଏହିପରି ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସୁକନ୍ୟା ଦୈବାତ୍ ଗୋଟିଏ ଭଗ୍ନସ୍ଥାନରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳମଣି ପ୍ରାୟ କ'ଣ ଦୁଇଟି ଗୋଲ ବସ୍ତୁ ଦେଖିପାରିଲେ ଏବଂ ବୟସସୁଲଭ ଚପଳତା ଯୋଗୁଁ ସେ ଗୋଲକ ଯୋଡ଼ିକୁ କଣ୍ଟାରେ ଫୋଡ଼ିଦେଲେ । ସରଳା ସୁକନ୍ୟା ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ଯେ, ଏଥିରେ ମହାମୁନି ଚ୍ୟବନଙ୍କର ଆଖି ଦୁଇଟି ଫୁଟିଗଲା ।

ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନ ଘୋର ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଅଧୀର ହୋଇ କ୍ରୋଧରେ ଜଳିଉଠିଲେ ଏବଂ ରାଜକନ୍ୟାକୁ ଅଭିଶାପ ଦେବାପାଇଁ ବସିଲେ । ମହାରାଜା ଶର୍ଯ୍ୟାତି ଏହା ଜାଣିପାରି ପଦତଳେ ପଡ଼ି ମୁନିଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରିବାକୁଲାଗିଲେ । ଫଳରେ କୋପନ ମୁନିବର ବଂଶନାଶ ଅଭିଶାପ ଦେଲେନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ବୃଦ୍ଧ ଅନ୍ଧ ସହିତ ବିବାହ ସେ ନବୀନଯୌବନା ରାଜକନ୍ୟା ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ହେବ ବୋଲି ଭାବି ତାହାଙ୍କୁ ସେ କନ୍ୟା ସମ୍ପ୍ରଦାନ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବକଲେ ।

ସ୍ନେହମୟ ପିତା ସୁକନ୍ୟାଙ୍କ ଦାରୁଣ ଭବିଷ୍ୟତ କଥା ଭାବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ଓ ମର୍ମାହତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏଣେ ମୁନିଙ୍କର ବଚନ ପାଳନ ନକଲେ ସର୍ବନାଶ ଘଟିବ । ରାଜା ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ହତବୁଦ୍ଧି ହେଲେ । ମାତ୍ର ତ୍ୟାଗଶୀଳା ରାଜକନ୍ୟା ଏ ସମସ୍ତ କଥା ଶୁଣି ରାଜବଂଶର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଆପଣାର ସୁଖ ସୌଭାଗ୍ୟ ବଳିଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ଏବଂ ମୁନିଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେବାପାଇଁ ପିତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନିବେଦନ କଲେ । ସୁକନ୍ୟାଙ୍କ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗରେ ବ୍ରହ୍ମଶାପରୁ କୁଳ ରକ୍ଷା ପାଇଲା । ସୁକନ୍ୟା ଅଚିରେ ରାଜପୁରରୁ ବାହାରିଯାଇ ସେ ବନରେ ତପସ୍ୱିନୀ ବେଶରେ ଅନ୍ଧୀଭୂତ ବୃଦ୍ଧ ପତିଙ୍କର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବାକୁଲାଗିଲେ । ସେହି ସତୀ ରାଜକନ୍ୟା ପତିଙ୍କୁ ଦେବତା ଜ୍ଞାନ କରି ଏବଂ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ପଦସେବାକୁ ପରମଧର୍ମ ଜାଣି ଯୌବନର ଯାବତ୍ ସୁଖସମ୍ଭୋଗ ଓ ବିଳାସବାସନାକୁ ମନରୁ ପୋଛିପକାଇଲେ । ସଂସାରକୁ ଯେହ୍ନେ ସୁକନ୍ୟା ଦେଖାଇଦେଇଥିଲେ ଯେ, ସେବାଧର୍ମ ଆଗରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକାମନା କିଛି ନୁହେଁ ।

ଏହି ଭାବରେ କିଛିକାଳ ତପୋବନରେ ଅତୀତ ହେଲା ଉତ୍ତାରେ ଦେବବୈଦ୍ୟ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ସେଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ଆପଣାର କମନୀୟ ରୂପଲାବଣ୍ୟରେ ସୁକନ୍ୟାଙ୍କୁ ଭୁଲାଇବାପାଇଁ କହିଲେ, 'ଭଦ୍ରେ ! ତୁମ୍ଭର ଏ ଦୁର୍ଲଭ ଯୌବନକୁ ଏପରି ନିଷ୍ଫଳ କରିବା ଉଚିତ କି ? ତୁମ୍ଭର ସୁକୁମାର ନବନୀତ-ତନୁ ଏପରି କଠୋର

କର୍ମର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ ।'

ଆଉ ଅଧିକ ନ ଶୁଣି ସୁକନ୍ୟା କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ମୋ ପତିଦେବତାଙ୍କ ଚରଣସେବାରେ ଯେଉଁ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି, ତାହା ଆଉ କାହିଁରେ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏହି ସେବାଧର୍ମ ଲାଗି ମୁଁ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଅଛି । ଏ ସୁଖ ଆଗରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖଭୋଗ କିବା ଛାର !"

ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଧର୍ମପରାୟଣା ସୁକନ୍ୟାଙ୍କର ଏ ସଦୁତ୍ତରରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶକରି ଅନ୍ଧ ମହର୍ଷିଙ୍କୁ ଚକ୍ଷୁ ଦାନକଲେ । ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ସଙ୍ଗେ ମହର୍ଷି ଚ୍ୟବନ ଅପୂର୍ବ ରୂପଶ୍ରୀ ଧାରଣକଲେ । ପତିଙ୍କୁ ନବୀନସୁନ୍ଦର ଦେଖି ସତୀ ସୁକନ୍ୟା କୃତାର୍ଥ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ବହୁକାଳବ୍ୟାପୀ ତ୍ୟାଗବ୍ରତର ସୁଫଳ ଶେଷରେ ଫଳିଲା । ଜଣକର ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଫଳରେ ନଗର ଏବଂ ରାଜ୍ୟର କେତେ ସୁମଙ୍ଗଳ ଘଟିପାରେ, ତାହା ସୁକନ୍ୟାଙ୍କ ଚରିତରୁ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଜଣାଯାଉଅଛି ।

ଖନା

ଆଜିକୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମାଳବ ଦେଶରେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ବୋଲି ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ରାଜା ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ରାଜଧାନୀ ଉଜ୍ଜୟିନୀ ବହୁ ଧନରତ୍ନ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥାଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅମରାବତୀ ପରି ନାମକରିଥିଲା । ମହାରାଜା ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାର ବଡ଼ ଆଦର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଗୁଣ ଦେଖି ବହୁ ଦାନ ପୁରସ୍କାର ଦେଉଥିବାରୁ ନାନା ଦେଶରୁ କବି, ବୈଦ୍ୟ, ପଣ୍ଡିତ ଓ ନାନା ଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଜ୍ଜୟିନୀକୁ ଯାଇ ତାହାଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ସଭାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୟାରେ ବିଶାରଦ ନଅ ଜଣ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ନବରତ୍ନ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହି ନବରତ୍ନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାଳିଦାସ ଥିଲେ ମହାକବି, ଧନ୍ୱନ୍ତରି ଥିଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୈଦ୍ୟ, ଆଉ ବରାହମିହିର ଥିଲେ ପ୍ରଧାନ ଜ୍ୟୋତିଷୀ ।

ମନୁଷ୍ୟର କୋଷ୍ଠୀ ଦେଖି ସମସ୍ତ ଜ୍ୟୋତିଷୀ ଭାଗ୍ୟଫଳ ଶୁଭ ହେଉ ଅଶୁଭ ହେଉ ଗଣି କହିଦେବେ; କିନ୍ତୁ ଏହି ଜ୍ୟୋତିଷୀରତ୍ନ ବରାହଙ୍କର ଏପରି କ୍ଷମତା ଥିଲା ଯେ, କୌଣସି ପଶୁକୁ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖି ସେ ଭାଗ୍ୟଫଳ କହିପାରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ହୋଇଥିଲା—ତାହାର ନାମ ମିହିର । ମିହିର ମଧ୍ୟ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭକରି ତହୁଁ ବଳି ଜ୍ୟୋତିଷଜ୍ଞ ହେଲେ । ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ମିହିରସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଶଭ୍ରମଣକୁ ଯାଇ ଲଙ୍କାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେଠାରେ କିଛିଦିନ ରହି ସେ ଶୁଣିପାରିଲେ ଯେ ଜଣକର କନ୍ୟା ଭଲ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ର ଜାଣେ, ତାହାର ନାମ ଖନା । ମିହିର ସେହି ଖନାର ପରିଚୟ

ପାଇ ତାହାଙ୍କ ଗୁଣରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ।

ଖନା ପତିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଶ୍ୱଶୁରାଳୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବରାହଙ୍କର ଗୃହ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କଲେ । ଏଣେ ବିଦ୍ୟାବତୀ ବୋଲି ଖନା ଗର୍ବ ନକରି ସାଧାରଣ ବଧୂପରି ରନ୍ଧନାଦି କରି ସମସ୍ତ ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେ ସାନ ହେଲେ କ'ଣ ହେବ, ବିଦ୍ୟାରେ ପତି ଓ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ଏପରି ଘଟିଛି, ଶ୍ୱଶୁର କୋଷ୍ଠୀ ଗଣନା କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେ ଦୂରରୁ କାନ ଦେଇ ସେଥିରେ ଭୁଲ ଧରିଦେଉଥିଲେ । ଏଥିରେ ବିଦ୍ୟାଭିମାନୀ ବରାହ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୋପ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବାର ଶୁଣାଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ତାହା ଉଚିତ ନଥିଲା । କାରଣ ଖନା ଆପଣାର ବଡ଼ିମା ଦେଖାଇବାପାଇଁ ସେପରି କହୁନଥିଲେ । ଭାଗ୍ୟ ଗଣନାରେ ଭୁଲ ରହିଗଲେ କାହାର କି ବିଷମ ଅନିଷ୍ଟ ଘଟିବ ଏହି ଭୟରେ ସତ କଥା ଜଣାଇ ଦେଉଥିଲେ ।

ଖନାଙ୍କ ଯୋଗେ ଏକଦା ଜ୍ୟୋତିଷୀରତ୍ନ ବରାହଙ୍କର ମାନ ରକ୍ଷା ହୋଇଥିଲା । ଦିନେ ମହାରାଜା ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ସଭାରେ ଜ୍ୟୋତିଷାଚାର୍ଯ୍ୟ ବରାହଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଜ୍ୟୋତିଷ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ । ବରାହ ସଭାସ୍ଥଳରେ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ଗଣନା ପାଇଁ ଦିନେ ଅବସର ମାଗିଲେ ଏବଂ ବିଷଣ୍ଣବଦନରେ ସେଦିନ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କଲେ । ରାତିରେ ଭୋଜନକାଳରେ ପୁତ୍ରବଧୂ ଖନା ତାଙ୍କର ମୁଖ ମଳିନ ଦେଖି ଏହାର କାରଣ କୋମଳଭାବରେ ପଚାରିଲେ । ଶ୍ୱଶୁର ସେ ପ୍ରଶ୍ନଟି କହନ୍ତେ, ଖନା ବୁଝିପାରି କହିଲେ, "ଆପଣ ସୁଖରେ ଭୋଜନ କରନ୍ତୁ, ମୁଁ ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଗଣନା କରି ଏହାର ଉତ୍ତର କହିବି ।" ଭୋଜନାନ୍ତେ ଗୁଣବତୀ ଖନାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ପାଇ ବରାହ ତହିଁ ଆରଦିନ ସଭାରେ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ବହୁ ପୁରସ୍କାର ଦେବାକୁ କହନ୍ତେ ବରାହ ନିବେଦନ କଲେ, "ମହାରାଜ, ଏ ଉତ୍ତର ମୋହର ନୁହେଁ । ମୋହର ପୁତ୍ରବଧୂ ଗଣନା କରି ଏ ଉତ୍ତର ଦେଇଅଛି ।"

ଉଜ୍ଜୟିନୀ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଜଣେ ବିଦ୍ୟାବତୀ ରମଣୀ ଅଛି ଶୁଣି ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟମନେକଲେ ଏବଂ ବରାହଙ୍କୁ କହିଲେ, "ତୁମ୍ଭର ପୁତ୍ରବଧୂଙ୍କୁ ରାଜସଭାକୁ ଆଣିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ଗୁଣର ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କରି ସଭାର ସମ୍ମାନ ବଢ଼ାଇବି ।"

କିନ୍ତୁ ବରାହ ସେକାଳର ଲୋକ । ଏଥିରେ ନିରୁତ୍ତର ହୋଇ ଭାବିଲେ, କୁଳବଧୂକୁ ସଭାମଧ୍ୟକୁ ଆସିବାକୁ ହେବ, ଏହା ବଡ଼ ମାନହାନିର କଥା । କି କୁକ୍ଷଣରେ ଖନା ଏ ବିଦ୍ୟା ଶିଖିଥିଲା, ଆଜି ମୋତେ ବିଷମ ସଙ୍କଟରେ ପକାଇଲା । ଏହା ଭାବି ସେ ଖନାର ରାଜଦରବାର ଗମନରେ ବିଘ୍ନ ଜନ୍ମାଇବା ମାନସରେ ସ୍ୱପୁତ୍ରକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ, "ସତ୍ୱର,

ତୁ ବଧୂର ଜିହ୍ୱା ଛେଦନ କର ।" ପୁତ୍ର ଗୁଣବତୀ ପ୍ରିୟତମା ପତ୍ନୀର ଏପରି ସର୍ବନାଶ ସାଧନ କରିବାକୁ ମନରେ ସୁଦ୍ଧା ସାହସୀ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏଣେ ପୁଣି ତାହା ନକଲେ ପିତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନରେ ଅଧର୍ମ ହେଉଅଛି । କ'ଣ କରିବେ ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ମିହିର କିଛି ସ୍ଥିର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

କଥା କାନକୁ କାନ ଯିବାରୁ ଶେଷରେ ଖନା ଏ କଥା ଶୁଣି ପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲେ—"ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର, ମୋ ପ୍ରାଣପାଇଁ ତୁମେ ପିତୃଦେବତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ କରିବାକୁ ବସିଛ । ମୋର କ୍ଷଣକ ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ଭୟକରି ତୁମ୍ଭେ ଚିରଦିନକୁ ଅଧର୍ମ ଅର୍ଜନ କରିବ । ପିତୃବାକ୍ୟ ଲଙ୍ଘନ କଲେ ମହାପାପ । ମୋହର ଏ ଜୀବନ କେଉଁ ଚିର ? ଏଥିପାଇଁ ତୁମ୍ଭେ ପାପଭାଗୀ ହେବ । ତୁମ୍ଭେ ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନ କଲେ ମୁଁ ଅଧିକ ସୁଖିନୀ ହେବି ।"

ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ମିହିର ପିତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠୁର ଆଦେଶ ପାଳନ କଲେ । ଜିହ୍ୱାଛେଦନରେ ଗୁଣବତୀ ଖନା ପତିଙ୍କ ଆଗରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ ହରାଇଲେ । କେହି କେହି କହନ୍ତି, ବରାହ ତାଙ୍କ ଗୁଣରେ ଈର୍ଷାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଅହୋ ! ନାରୀର ଧର୍ମଜ୍ଞାନ କେଡ଼େ ବଡ଼, ନାରୀ ହୃଦୟ କେଡ଼େ ଉଚ୍ଚ !

ଖନା ବହୁକାଳରୁ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗକଲେଣି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ମୁଖର ବଚନ ଏବେ ନାନା ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକମୁଖରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଉଛି । ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ଅନେକ ଜ୍ୟୋତିଷ ବଚନ ଖନାବଚନ ବୋଲି ଲୋକରେ ପରିଚିତ । ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ଜ୍ୟୋତିଷର ଅନେକ ଡାକ ଋଷିବଚନ ସେହି ଖନାବଚନ । ଖନା ନଥିଲେ କ'ଣ ହେବ, ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଲୋପ ପାଇବ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ମହାପୁରୁଷମାନେ କହିଛନ୍ତି—"ଶରୀର କ୍ଷଣବିଧ୍ୱଂସୀ କଳ୍ପାନ୍ତସ୍ଥାୟିନୋ ଗୁଣାଃ", ଅର୍ଥାତ୍ "ଦେହ କ୍ଷଣକେ ଲୋପ ପାଏ, କିନ୍ତୁ ଗୁଣ କାଳକାଳକୁ ବଞ୍ଚିରହେ ।"

ଲୀଳାବତୀ

ପୂର୍ବକାଳରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେ କେବଳ କାବ୍ୟ, ପୁରାଣ, ବ୍ୟାକରଣ, ଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନିପୁଣା ଥିଲେ, ତାହା ନୁହେଁ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଜଣେ ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବୀଣା ଥିଲେ । ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଗଣନାଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟ ଫଳ ଦେଖାଇବାକୁ ହୁଏ, ସ୍ୱୟଂ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯହିଁରେ ସାକ୍ଷୀ, ସେହିପରି ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖାଇବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଲୀଳାବତୀଙ୍କ ନାମ ଭାରତବର୍ଷରେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇଅଛି ।

ଲୀଳାବତୀ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଗଣିତଶାସ୍ତ୍ର ଉତ୍ତମରୂପେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ତତ୍ପରେ

ତାହାଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିଷ ଆଡ଼କୁ ମନ ଗଲା । ବିଶେଷତଃ ଜ୍ୟୋତିଷବିଶାରଦ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପାଇ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିଷଚର୍ଚ୍ଚାର ସୁବିଧା ହୋଇଥିଲା । ପୂଜ୍ୟପାଦ ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭାସ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଥିଲେ । ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ନଅଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସହ୍ୟ ପର୍ବତର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ପଲ୍ଲୀ ଗ୍ରାମରେ ତାହାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିତା ମହେଶ୍ୱରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ମହେଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରପିତାମହ ଗୋବିନ୍ଦ ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରରେ ଧୁରନ୍ଧର ଥିବାରୁ ଭୋଜରାଜଙ୍କଠାରୁ 'ସର୍ବଜ୍ଞ' ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ପିତା ଭାସ୍କର ଭଟ୍ଟ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଗୁଣଜ୍ଞ ରାଜାଙ୍କଠାରୁ 'ବିଦ୍ୟାପତି' ଉପାଧି ଲାଭକରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟରେ ବଳିପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରି ଜ୍ୟୋତିଷଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଖାଯାଇନାହାନ୍ତି । କେବଳ ଜ୍ୟୋତିଷରେ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେ ବିଶାରଦ ଥିଲେ । କବିତା ରଚନାରେ ସେ ପୁଣି ଧୁରନ୍ଧର ଥିଲେ । ଏଣୁ ତାହାଙ୍କର ରାଜୋପାଧି ଥିଲା 'କବୀଶ୍ୱର' ।

କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଲୀଳାବତୀ ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର କନ୍ୟା । ଆଚାର୍ଯ୍ୟେ କନ୍ୟାର ଭାଗ୍ୟ ଗଣନା କରି ଦେଖିଥିଲେ ଯେ, ବିବାହର ଅଳ୍ପ କାଳ ପରେ ସେ ବିଧବା ହେବ । ତହୁଁ ପଣ୍ଡିତ ଭାବି ସ୍ଥିର କଲେ, ଏପରି ଶୁଭ ଲଗ୍ନରେ ବିବାହଦେବି ଯେପରି ସେ ବିଧବା ହୋଇନପାରେ । ଏହିପରି ଆଲୋଚନା କରି ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ବିଶୁଦ୍ଧଭାବରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଏକ ଜଳଘଟିକା ଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । କପାଳାକୃତି ଗୋଟିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଛିଦ୍ରଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଣ୍ଡ ଉପରେ ରଖି ଗଣନାଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ଯେ, ଛିଦ୍ର ଭିତରେ ଜଳ ପଶି ଉକ୍ତ ପାତ୍ରଟି ଯେତେବେଳେ ବୁଡ଼ିଯିବ, ସେହି ସମୟରେ କନ୍ୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରାଇବେ ।

କିନ୍ତୁ ଭାଗ୍ୟକୁ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଚଳାଇବ କିଏ ! କନ୍ୟାବେଶଧାରିଣୀ ଲୀଳାବତୀ ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଆସି ଆଗ୍ରହରେ ସେ ପାତ୍ରଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ସେତେବେଳେ ବିବାହର ମୁକୁଟ ଥିଲା । ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବଯୋଗେ ସେ ମୁକୁଟରୁ ଗୋଟିଏ ମୁକ୍ତା ଖସିଯାଇ ସେ ପାତ୍ର ଭିତରେ ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ପାତ୍ରର ସେ ଛିଦ୍ରଟି ବନ୍ଦକରିଦେଲା । ସେଥିପ୍ରତି କାହାରି ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିନଥିବାରୁ କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପାତ୍ରଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଳମଗ୍ନ ନହୋଇ ସେହିପରି ରହିଲା ।

ଭାସ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲଗ୍ନ ଅତୀତ ଦେଖି ହତାଶ ହେଲେ । କନ୍ୟାର ବିବାହ ହୋଇଗଲା । ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ ଲୀଳାବତୀ ସଂସାରସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତା ହେଲେ । ତରୁଣ ବୟସରେ କନ୍ୟାକୁ ଘୋର ବୈଧବ୍ୟ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବାର ଦେଖି ପିତା ମତି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା କ୍ଲେଶହରଣ କରିବା ମାନସରେ ଲୀଳାବତୀଙ୍କୁ ଗଣିତ ଜ୍ୟୋତିଷବିଦ୍ୟା ଶିଖାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର

ଲୀଳାବତୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆଲୋଚନାରୁ ଏ ଲୀଳାବତୀ ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର କନ୍ୟା ଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆଧୁନିକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ପ୍ରମାଣଦ୍ୱାରା ନିରୂପଣ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ, ଲୀଳାବତୀ ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ।

ମହାପଣ୍ଡିତ ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆପଣାର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଲୀଳାବତୀଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତା ଦେଖି କଠିଣ ଗଣିତ ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ଲୀଳାବତୀ ମଧ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ ପତିଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ । ପତିଙ୍କ ସହିତ ସର୍ବଦା ଗଣିତ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ତାହାଙ୍କର ଦିନ ଶୁଦ୍ଧ ଆମୋଦରେ କଟିଯାଉଥିଲା । ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ କେତେବେଳେ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ପଣ୍ଡିତା ଲୀଳାବତୀ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଇପାରୁଥିଲେ । ପତି ପଦ୍ୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ସେ ମଧ୍ୟ ପଦ୍ୟରେ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପତିଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ସମୟରେ କଠିନ ଗଣିତ ଜ୍ୟୋତିଷ ବିଷୟକୁ ନେଇ ପତି ପତ୍ନୀ ପଦ୍ୟରେ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର କରିପାରୁଥିଲେ, ସେ ସମୟରେ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର ଚର୍ଚ୍ଚା କେତେ ଉପରକୁ ଉଠିଥିଲା, ତାହା ଆଜିକାଲି ଧାରଣା କରିହେବନାହିଁ ।

ଏହି ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରକୁ ନେଇ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲୀଳାବତୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ହୋଇଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଅଙ୍କରେ ଲୀଳାବତୀ ସୂତ୍ର କଥା ଅନେକେ ଶୁଣିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହା କିପରି ସାରବାନ୍ ଗଣିତଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ଲୀଳାବତୀଙ୍କ ପରି ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କୁ ପାଇନଥିଲେ ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଗଣିତ ଓ ଜ୍ୟୋତିଷରେ ଏପରି ସାରବାନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିପାରିଥାନ୍ତେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହର ବିଷୟ । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସବୁ ବିଷୟରେ ସାହାଯ୍ୟ ନକଲେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ବିକଶିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯଦି କେବଳ ଦାସୀ ଓ ପାଚକାର କର୍ମକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବେ, ତାହାହେଲେ ସେମାନଙ୍କ ସଂସର୍ଗରେ ରହି ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମନଜ୍ଞାନର ବା କି ଉନ୍ନତି ହେବ ? ନାରୀ ପୁରୁଷର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ, ଏହା ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣା । ଅତଏବ ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ସବ ବିଷୟରେ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବା ଆଶା କରାଯାଏ । ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାରୀମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦେଇନାହାନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାଜର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଧାଅଧି ହେଉଥିବ । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଉଭୟେ ନ ମିଶିଲେ ସାଂସାରିକ କ୍ରିୟାକଳାପର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆସିବା ଅସମ୍ଭବ ।

ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମନରେ ଯଥାର୍ଥ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିବାପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଗୁଣଗରିମାର କାହାଣୀ ଶୁଣାଇବାକୁ ହେବ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ଜନ୍ମ ସଫଳ କରିବାପାଇଁ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଆଖି ପକାଇ ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବେ । ସେମାନେ କେବେ ଭାବିବେ ନାହିଁ ଯେ, କେବଳ ରନ୍ଧନ ବନ୍ଧନ ବା ପ୍ରସବ ଉତ୍ସବ କରିବା ପାଇଁ ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ ପାଇଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସନ୍ତାନ-ମାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ମନୁଷ୍ୟ କରିବା ଏବଂ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ

ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ବା ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଗୃହିଣୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପୂର୍ବକାଳର ଆଦର୍ଶ ମହିଳାମାନଙ୍କର ଚରିତକୁ ମନଦେଇ ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇଲେ ଅବଶ୍ୟ ଏ ଦେଶରେ ଅନେକ ସୁଗୃହିଣୀ ଏବଂ ସୁମାତା ହିନେ ଦେଖାଦେବେ ।

ମାଳିନୀ

ଦୁଇ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ କାଶୀରେ ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ କନ୍ୟାର ନାମ ମାଳିନୀ । ମାଳିନୀ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସୁଶିକ୍ଷା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ କାବ୍ୟ, ଅଳଙ୍କାର, ନ୍ୟାୟ-ଶାସ୍ତ୍ର ଆଦି ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ସେ କାଳରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ନୂତନ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ସଙ୍ଗରେ ବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚା ଖୁବ୍ ବଢ଼ିଥିଲା । ବୌଦ୍ଧ ଦୀକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସୁପଣ୍ଡିତା ଥିଲେ । ଅନେକ ବୌଦ୍ଧରମଣୀ ଧର୍ମପ୍ରଚାର ନିମନ୍ତେ ଦେଶ ବିଦେଶକୁ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁକ୍ତିରେ ପୁରୁଷ-ମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରୁଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧଯୁଗରେ ନାରୀସମାଜରେ ଯେପରି ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା ଥିଲା, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମୟରେ ସେପରି ହୋଇନାହିଁ ।

ରାଜକୁମାରୀ ମାଳିନୀ ହିନ୍ଦୁରାଜାଙ୍କର କନ୍ୟା ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଘରେ ବସି ବୌଦ୍ଧଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ସ୍ୱତଃ ଆସ୍ଥା ଓ ଭକ୍ତି ଜନ୍ମିଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ସୁପଣ୍ଡିତ ବୌଦ୍ଧଯତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ବିଧର୍ମରେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କାହାରି ସହ୍ୟ ହେବାର ନୁହେଁ । ରାଜାଙ୍କୁ ସେ ଘଟଣା ଜଣା-ନଥିବାରୁ ସାଧୁଶୀଳା ମାଳିନୀ ନିରାପଦରେ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରୁଥିଲେ । ଦିନକର ଘଟନାରେ ସମସ୍ତ କଥା ରାଜାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହୁଅନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଯେ ଦଶା ହୋଇଥିଲା ତାହା ତଳେ ବର୍ଣ୍ଣନ କରାଯାଉଅଛି ।

ଏକଦା ରାଜକୁମାରୀ ମାଳିନୀ କେତେ ଜଣ ବୌଦ୍ଧସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ରାଜପ୍ରାସାଦକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଆସି ପ୍ରାସାଦର ସିଂହଦ୍ୱାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ଭକ୍ତିମତୀ ମାଳିନୀ ସମ୍ମାନ ସହକାରେ ନିଜ ଭବନକୁ ପାଛୋଟି ଆଣିଲେ ଏବଂ ଉତ୍ତମ ପାନଭୋଜନାଦିଦ୍ୱାରା ପରିତୁଷ୍ଟ କରି ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ବାନ୍ଧିବା ପାଇଁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ପଟ୍ଟାଞ୍ଚଳ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ ।

ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ମନରେ ମାଳିନୀଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସ୍ୱସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା ଉତ୍ତାରେ ଏ ସମ୍ବାଦ ପାରିଷଦ ପରିବେଷ୍ଟିତ ନୃପତିଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେଲା । ସଭାସଦ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସଭାରୁ ଉଠି ଏକସ୍ୱରରେ ଜଣାଇଲେ—"ମହାରାଜ, ଆପଣ

ଧର୍ମର ପାଳକ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସନାତନଧର୍ମ ଲୋପ ପାଇବାକୁ ବସିଲା, ଧର୍ମରକ୍ଷା ପ୍ରତି ଅବଧାନ ହେଉ । ଆପଣଙ୍କର ସନାତନ ବୈଦିକ ଧର୍ମ; କିନ୍ତୁ ରାଜକୁମାରୀ ବୌଦ୍ଧ-ଧର୍ମାନୁରାଗିଣୀ ହୋଇ ବିଧର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ପୁର ମଧ୍ୟକୁ ଅଣାଇ ଭୋଜନ ଦେଲେ, ଏହା ଅତି ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବିବାହିତା, ପିତାଙ୍କର ବିନାନୁମତିରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆଉ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ବୌଦ୍ଧମାନେ ପ୍ରବଳ ହୋଇ-ଉଠୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆପଣଙ୍କ କନ୍ୟା ମିଶିଲେ ଦିନେ ଏ କାଶୀରାଜ୍ୟ ଛାରଖାର ହୋଇଯିବ । ଅତଏବ ଏପରି ଅବାଧ୍ୟ କନ୍ୟାକୁ ରାଜ୍ୟରୁ ନିର୍ବାସିତ କରିବା ଉଚିତ ।"

ରାଜା ବ୍ରାହ୍ମଣମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଏପ୍ରକାର ମନ୍ତ୍ରଣାର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ନିରପରାଧା ଦୁହିତାକୁ ରାଜ୍ୟରୁ ନିର୍ବାସିତ କରିବା ଶ୍ରେୟ ମନେକରି ତାହାଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖକୁ ଡକାଇ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଚିରନିର୍ବାସନ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ଧର୍ମବଳରେ ବଳଶାଳିନୀ ମାଳିନୀ ଏ ଆକସ୍ମିକ ଚିରନିର୍ବାସନ ଦଣ୍ଡରେ ଭୟ ପ୍ରକାଶ ନକରି ଆନନ୍ଦରେ ସମ୍ମତି ଜଣାଇଲେ । କେବଳ ଏତିକି ପିତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ— "ମହାରାଜ, ମୁଁ ରାଜକନ୍ୟା, ଆଜନ୍ମରୁ ରାଜପୁରରେ ମହାସୁଖରେ ବଢ଼ିଆସିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ନିର୍ବାସନକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାପାଇଁ ମୋତେ ସାତ ଦିନ ମାତ୍ର ସମୟ ଦିଅନ୍ତୁ ।" ରାଜକନ୍ୟାର ନିର୍ବାସନ ଉପଯୋଗୀ ଯାବତୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଲାଗି ରାଜା ସାତ ଦିନ ସମୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ସାତ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ମାଳିନୀ କ'ଣ କରିଥିଲେ ? ଶୁଣିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ହୁଏ ଯେ ଏହି କେତେ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ମାଳିନୀ ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହରେ ନଗର ମଧ୍ୟରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହାଙ୍କର ତେଜଃପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବାକ୍ୟାବଳୀ ଶ୍ରବଣରେ କାହାରି ବାକ୍‌ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ । ଜଣେ ଷୋଡ଼ଶବର୍ଷୀୟା ବାଳିକାର ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖି ଦିଗ୍‌ଗଜ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ । ମାଳିନୀଙ୍କର ସୁଯୁକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବକ୍ତୃତାରେ ଶତ ଶତ ନଗରବାସୀ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସ୍ୱୀୟ କନ୍ୟା ମାଳିନୀଙ୍କୁ ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତିଶାଳିନୀ ଦେଖି ରାଜା ଆଉ କୌଣସି କଥା କହିପାରିଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ମାଳିନୀ ପିତୃ ଆଜ୍ଞା ପାଳନରେ ଆପଣାର ଇଷ୍ଟସିଦ୍ଧିର ଅଧିକ ସମ୍ଭାବନା ଦେଖି ରାଜପ୍ରାସାଦ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ।

ପରେ ରାଜକୁମାରୀ ନଗରର ବହିର୍ଭାଗରେ ବୌଦ୍ଧସନ୍ନ୍ୟାସିନୀମାନଙ୍କ ବାସ ନିମିତ୍ତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମଠ ନିର୍ମାଣ କରାଇଲେ । ସେଥିରେ ପ୍ରାୟ ଦଶ ସହସ୍ର ଛାତ୍ରୀ ରହି-ପାରିବା ଭଳି ସ୍ଥାନ ଥିଲା । ମାଳିନୀ ଏହି ମଠରେ କର୍ତ୍ତ୍ରୀରୂପେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଅଧ୍ୟାପନା ଓ ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟୟନରେ କାଳ ଯାପନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନାନା ଅଞ୍ଚଳରୁ ଛାତ୍ରୀମାନେ ସେଠାକୁ ଆସି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ଧନ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । କାଶୀରାଜ

ତଦ୍ଦର୍ଶନରେ କନ୍ୟା ପ୍ରତି ଆଉ ପ୍ରତିକୂଳ ହେବା ଡେଶିକି ଥାଉ, ଏଣିକି କନ୍ୟା ସହିତ ମିଶି ତାହାର ବ୍ରତ ସାଧନରେ ସହାୟ ହେଲେ ଏବଂ ଆପଣାକୁ ସେପରି କନ୍ୟାରତ୍ନର ପିତା ବୋଲି କୃତାର୍ଥ ମନେକରିଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ନାନା ପ୍ରଦେଶରୁ ଶତ ଶତ ନରନାରୀ ଜ୍ଞାନଲାଭ ଆଶାରେ ସେଠାକୁ ଆସି ନିର୍ବାଣ ତତ୍ତ୍ୱଶାସ୍ତ୍ରର ଉପଦେଶ ପାଇ ଧନ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । କ୍ରମେ ତାହା ନାନା ଦେଶାଗତ ବୌଦ୍ଧସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ଗୃହସ୍ଥଗୃହିଣୀ-ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ବୌଦ୍ଧ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ସ୍ଥାନ କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଗର ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା । ଏହି ନଗର ବୌଦ୍ଧରାଜପଣରେ ପଶ୍ଚାତ୍ କାଶୀର ସାରନାଥ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିବାର ଐତିହାସିକମାନେ କହନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଦେଶରେ ଗୃହକୋଣରେ ଯେଉଁ ଦୀନହୀନ ଅବସ୍ଥାପନ୍ନ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କରାଯାଏ, ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ବେ ଏ ଦେଶରେ କିପରି ମହତ୍ତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସାଧିତ ହେଉଥିଲା, ତାହାର ଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରମାଣ । ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଧର୍ମପ୍ରଚାର କରିବାର ଅଳ୍ପ ଶୁଣାଯାଏ । ମାତ୍ର ବୌଦ୍ଧଯୁଗରେ ଏ ଦେଶରେ ନାରୀମାନେ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ବେଶରେ ଧର୍ମପ୍ରଚାର କରିଥିବାର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଏହା ଏ ଦେଶ ପ୍ରତି ଅଳ୍ପ ଗୌରବର କଥା ନୁହେ !

ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା ବାଈ

ଦିଲ୍ଲୀର ମୋଗଲ ବାଦଶାହମାନଙ୍କ ପ୍ରତାପ ଯେତେବେଳେ ଖସିଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ଏ ଭାରତର ଦକ୍ଷିଣ ଆଉ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ମରହଟ୍ଟା ଜାତି ବଡ଼ ପ୍ରବଳ ହୋଇଉଠିଥିଲେ । ବହୁ ରାଜ୍ୟ ଲୁଟ୍‌ପାଟ୍ କରି ସେମାନେ ବାଦଶାହ ଥାଉ ଥାଉ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ କରିନେଉଥିଲେ । ଏହିରୂପେ ଓଡ଼ିଶାଠାରୁ ଗୁଜରାଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତର ସମଗ୍ର ମଧ୍ୟଦେଶଟା ମରହଟ୍ଟାଙ୍କ ଶାସନରେ ରହିଥିଲା । ଏହି ମରହଟ୍ଟା ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନାଗପୁର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା ଏବଂ ଇନ୍ଦୋର ବୋଲି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଥମ ରାଜା ମଲହର ରାଓ ହୋଲକାର । ହୋଲ ନାମକ ପଲ୍ଲୀର ପଶୁ-ପାଳକ ଅବସ୍ଥାରୁ ସେ ନିଜ ଗୁଣରେ ବଡ଼ହୋଇ ଶେଷରେ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ; ତେଣୁ ପୂର୍ବ ପୀଠର ନାମ ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କର ହୋଲକାର ସଂଜ୍ଞା ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟା ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା ବାଈ ଏହି ମଲହର ରାଓଙ୍କର ପୁତ୍ରବଧୂ ।

କୌଣସି ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରେ ଦରିଦ୍ର ଗୃହରେ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ତାଙ୍କର ପିତା ମାତା ସନ୍ତାନ ନହେବାରୁ ବହୁ ଦେବଦେବୀ ଆରାଧନା କରି ଏ କନ୍ୟାଟି ପାଇଥିଲେ ।

ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ମାତା ଅପତ୍ୟ କାମନାରେ ଭଗବତୀଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଅହଲ୍ୟାଙ୍କୁ ଗର୍ଭରେ ଧାରଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଲେ, ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବତୀ ଆସି ତାଙ୍କ କୋଳରେ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଶୁଆଇଦେଇଗଲେ । ସେ କନ୍ୟା ମଥାରେ ସିନ୍ଦୂର ଦାଉ ଦାଉ ଦିଶୁଥିଲା । ସ୍ୱପ୍ନ ସଫଳ ହେଲା । ଅଳ୍ପକାଳରେ ଦମ୍ପତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବତୀସ୍ୱରୂପା ଏ କନ୍ୟାଟିକୁ ଲାଭକରି ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଅହଲ୍ୟା ପାଠଶାଳାରେ ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଦିନେ ରାଜା ମଲହର ରାଓ କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧରୁ ଫେରିଲାବେଳେ ସେଠାରେ ବିଶ୍ରାମ କରି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଅଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ସୁଲକ୍ଷଣା ବାଳିକା ସେଠାରେ ଠିଆହେବାର ଦେଖି ରାଜା ହଠାତ୍ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ଏ ଦେବୀପ୍ରତିମା ପିଲାଟି କିଏ ? ଏହାର ଅନେକ ସୁଲକ୍ଷଣ ଦେଖାପଡ଼ୁଅଛି ।"

ଶିକ୍ଷକ କହିଲେ—"ଏଇଟି ଗ୍ରାମବାସୀ ଜଣେ ଦରିଦ୍ରର କନ୍ୟା ଅହଲ୍ୟା । ମୋହର ଶିଷ୍ୟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ବୁଦ୍ଧି ଜ୍ଞାନ ସରସ । ଏହାର ଗୁଣ ଦେଖିଲେ କିଏ ପ୍ରଶଂସା ନକରିବ ଏପରି ନାହିଁ ।"

ମଲହର ରାଓ ମନେ ମନେ ତାହାଙ୍କୁ ପୁତ୍ରବଧୂ କରିବାର ସଙ୍କଳ୍ପ କରି ସେ ଦିନ ଚାଲିଗଲେ । ଅଳ୍ପକାଳ ଉତ୍ତାରେ ତାହାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଖଣ୍ଡେ ରାଓଙ୍କ ସହିତ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ବିବାହ ହେଲା । ଦରିଦ୍ର କନ୍ୟା ଅହଲ୍ୟା ନିଜ ଗୁଣରେ ରାଣୀ ହୋଇ ପତିଗୃହରେ ବାସକଲେ । ରାଜପୁରରେ ତାଙ୍କର ଦାସଦାସୀ ଅନେକ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ସମସ୍ତ ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷାଦ୍ୱାରା ଶ୍ୱଶୁର ଓ ପତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ସେବାଗୁଣରେ ବୃଦ୍ଧ ଶ୍ୱଶୁର ଏତେ ବଶୀଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ଯେ ସେ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର କୌଣସି କଥା ତଳେ ପକାଇଦେଉ ନଥିଲେ । ପୁତ୍ର ଅପେକ୍ଷା ଗୁଣବତୀ ପତିବ୍ରତା ବଧୂ ଉପରେ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ବେଶି ହୋଇଥିଲା ।

ଅହଲ୍ୟା ପ୍ରତିଦିନ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା ଓ ପୁରାଣାଦି ପାଠରେ ଅଧିକ ସମୟ ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗୃହାଶ୍ରମରେ ତାଙ୍କୁ ଏଭଳି ସୁଖ ଅଧିକକାଳ ମିଳି ନଥିଲା । ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଲାଭ ପରେ ଅହଲ୍ୟା ପତିଦେବତାଙ୍କୁ ହରାଇଲେ । କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧରେ ଖଣ୍ଡେ ରାଓ ସେନାପତି ହୋଇ ଯାଇ ରଣଭୂମିରେ ଶତ୍ରୁହସ୍ତରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ପତିଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ପତିବ୍ରତା ଅହଲ୍ୟା ଚିତା-ରୋହଣ କରି ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମିନୀ ହେବାକୁ ବସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ପୁତ୍ରଶୋକାକୁଳ ବୃଦ୍ଧ ମଲହର ତାହାଙ୍କ କୋଳରେ ମସ୍ତକ ରଖି ବାଳକ ତୁଲ୍ୟ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲେ— "ମା, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ପୁଅ, ମୋତେ ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ପ୍ରିୟପୁତ୍ର ଖଣ୍ଡୁ ଅପେକ୍ଷା ତୁମେ ମୋହ ଆଖିର ବଡ଼ ଦିଶ । ତୁମେ ଥିଲେ ମୁଁ ଖଣ୍ଡୁର ଶୋକ କିଛି ହେଲେ ପାସୋରି

ପାରିବ । ମୋତେ ଏ ବୃଦ୍ଧବୟସରେ ଅନାଥ କରି ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଅନା ।"

ବୃଦ୍ଧ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ଏପ୍ରକାର କାତର ବଚନରେ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର କୋମଳ ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲେ, "ତାତ, ଇହକାଳରେ ଆପଣ ମୋହର ସାକ୍ଷାତ୍ ଇଷ୍ଟଦେବତା । ପରକାଳରେ ପତିଙ୍କ ସହିତ କେବେ ମିଳନ ହେବ ପ୍ରଭୁ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ଯାବଜ୍ଜୀବନ ବୈଧବ୍ୟଦୁଃଖ ସହିବି ପଛକେ ଆପଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟରେ ପକାଇ ଯିବିନାହିଁ । ପତିସେବା ତ ମୋହ କପାଳରେ ନାହିଁ, ତେଣୁ ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ସେବାରେ ଏ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ହେଉ ।" ଏହିରୂପେ ଅହଲ୍ୟା ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ କଥାରେ ମରଣସଙ୍କଳ୍ପ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଗୃହର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିରେ ଚଳାଇଲେ ଏବଂ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ମଲହରଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ଉପଦେଶ ପରାମର୍ଶ ବିନା ରାଜା ମଲହର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁନଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଏପରି ସୁଖରେ ମଧ୍ୟ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ଅଧିକ କାଳ ଗଲାନାହିଁ । ବିଧବା ହେବାର ପ୍ରାୟ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପରେ ମଲହର ରାଓ ପରଲୋକ ଗମନ କଲେ । ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ପୁତ୍ର ମାଲେରାଓ ପିତାମହଙ୍କ ସିଂହାସନରେ ବସିଲେ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ୱଶୁର ରାଜା ଥିବାବେଳେ ଅହଲ୍ୟା ଯେପରି ସୁଖ ଓ ସମ୍ମାନ ପାଉଥିଲେ ଏବେ ରାଜାର ମାତା ହୋଇ ତାହା ପାଇବା ତେତିକି ଥାଉ ପ୍ରତିଦିନ ଦୁଃଖକ୍ରନ୍ଦନରେ ତାଙ୍କର କାଳ କଟିଲା । ତାହାଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟଚରିତ୍ର ପୁତ୍ର ଦିନକୁଦିନ ଉଦ୍ଧତ ଓ ଯଥେଚ୍ଛାଚାରୀ ହୋଇ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଘୋର ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନିଶାରେ ମନୁଷ୍ୟପଣ ହରାଇ ବଡ଼ ବଡ଼ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ବେତରେ ପ୍ରହାର କଲେ । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ, ବିନା ଦୋଷରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଲୋକର ପ୍ରାଣ ନେଇଥିଲେ । ପଶ୍ଚାତ୍ ଘୋର ଅନୁତାପରେ ପାଗଳ ପ୍ରାୟ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ରାଜା ହେବାର ପ୍ରାୟ ଦଶମାସ ଉତ୍ତାରେ ଅକାଳରେ ମୃତ୍ୟୁ-ମୁଖରେ ପଡ଼ିଲେ । ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଏତେ ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରୁଥିଲେ ଯେ ପୁତ୍ରର ମୃତ୍ୟୁରେ ଅଧୀରା ନହୋଇ ବରଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ବୋଲି ଶାନ୍ତିଲାଭକଲେ ।

ଅତ୍ୟାଚାରିତ ନିରୀହ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଏବଂ ବିଧାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଦୟାଳୁ ଅହଲ୍ୟା ରାଜ୍ୟର ରାଣୀ ହୋଇ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସର୍ବ-ପ୍ରଥମେ ସେ ଯୋଗ୍ୟ ସୁଚରିତ୍ର କର୍ମଚାରୀମାନ ନିଯୁକ୍ତ କରି ରାଜ୍ୟରୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର ଦୂର କରିବାର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ । କେହି ପ୍ରଜା ରାଜସ୍ୱ ଦେଇ ନ ପାରିଲେ ତାହା ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ସେ ବାରଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ କାହାରିକୁ ସେପରି କରିବାର ଜାଣିଲେ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ସେ ପଦରୁ ବହିଷ୍କୃତ କରିଦେଉଥିଲେ । ନ୍ୟାୟ ଓ ଦୟା ଦୁଇଟିକୁ ଧରି ସେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରୁଥିବାରୁ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବପ୍ରକାର ଅଶାନ୍ତି ଦୂର ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଜାମାନେ ତାହାଙ୍କ ଦୟାପୂର୍ଣ୍ଣ କୋମଳ ଶାସନରେ ରହି

ମହାସୁଖରେ ଦିନ ଯାପନ କଲେ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଯହିଁରେ ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏବଂ ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ଧନ ବ୍ୟୟିତ ହେଉଥିଲା । କେବଳ ଦାନ ପୁଣ୍ୟ କର୍ମ ନିମନ୍ତେ ସେ ରାଜକୋଷରେ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରି ରଖିଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ଦାନଦକ୍ଷିଣା ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅତିଥି ଭୋଜନରେ ରାଜଦ୍ୱାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା । ରାଣୀ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅତି ପ୍ରଭାତରୁ ଉଠି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ବହୁକାଳ ଯାଏଁ ପୂଜାରେ ବସୁଥିଲେ । ପୂଜାରୁ ଉଠିଲେ ଗୀତା ପୁରାଣାଦି ଶ୍ରବଣରେ ବହୁକ୍ଷଣ କଟୁଥିଲା । ଏହି ଅବସରରେ ଯାଚକମାନେ ଆସି ଦୁଃଖ ଜଣାଉଥିଲେ ଏବଂ ଉପଯୁକ୍ତ ଦାନ ଦକ୍ଷିଣା ଓ ଭୋଜନାଦି ପାଇ ପରିତୋଷରେ ଗୃହକୁ ଫେରୁଥିଲେ ।

ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ସୁଖ ବଢ଼ିଲେ କ'ଣ ହେବ, ପାର୍ଶ୍ୱ ରାଜ୍ୟର ରାଜାଙ୍କ ମନରେ ଈର୍ଷା ହେଲା । କେହି କେହି ରାଜା ଅହଲ୍ୟାଙ୍କୁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ସମ୍ବାଦ ପଠାଇଲେ । ପ୍ରଜାବତ୍ସଳ ରାଣୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—"ମୋହର ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ଗ୍ରହଣରେ ସମ୍ମତି ନାହିଁ । ମୋହର ପୁତ୍ର ମାଲୀ ଥିଲେ ସେ କେବଳ ଏ ସିଂହାସନରେ ବସିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରୁ ପୁତ୍ର ଆଣିବି ନାହିଁ । ସେ ଯଦି ମାଲୀ ପରି ଉଦ୍ଧତ ଏବଂ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ମୋହର ଏ ନିରୀହ ପ୍ରଜାଙ୍କର ସର୍ବନାଶ ହେବ । ମୁଁ ତାହା ଜୀବନ ଥାଉଁ ଥାଉଁ କରାଇଦେବିନାହିଁ ।"

କିଛିକାଳ ଉତ୍ତାରେ—ଯେଉଁ ମରହଟ୍ଟା ରାଜ୍ୟର ପେଶୋବାଙ୍କ ପ୍ରସାଦରେ ମଲହର ଇନ୍ଦୋର ରାଜ୍ୟ ପାଇଥିଲେ, ସେହି ରାଜ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ପେଶୋବାଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟ ରଘୁନାଥ ରାଓ ଇନ୍ଦୋରର ସିଂହାସନ ଶୂନ୍ୟ ଦେଖି ଅହଲ୍ୟାଙ୍କୁ ଅବଳା ବୋଲି ଅବହେଳା କରି ରାଜ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ନେବାକୁ ମାନସ କଲେ ଏବଂ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ରାଣୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ସମ୍ବାଦ ପଠାଇଲେ । ରାଣୀ ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଆଗେ ପ୍ରଧାନ ମରହଟ୍ଟା ରାଜାମାନଙ୍କୁ ପତ୍ରଦ୍ୱାରା ବିନାଦୋଷରେ ରଘୁନାଥ ରାଓ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରିବାକୁ ଆସୁଥିବାର ଜଣାଇ ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଭିକ୍ଷା କଲେ । ଏଣେ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ପଠାଇଲେ ଯେ—'ମୁଁ ଅବଳା, ଯୁଦ୍ଧରେ ମୋତେ ଜିଣିଲେ ତୁମ୍ଭର ମାନ ବଢ଼ିବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ହାରିଲେ ତୁମ୍ଭର ଘୋର ଅପମାନ । ତୁମ୍ଭର ଯେତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧ ହେବା ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା, ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।'

ରାଣୀ ଏତିକରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ନ ରହି ତୁକାଜୀ ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରିୟ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ସେନାପତି କରି ବହୁ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କଲେ ଏବଂ ନିଜେ ଗଜପୃଷ୍ଠରେ ବସି ରଣକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାତ୍ରାକଲେ । ରଘୁନାଥ ରାଓ ରାଣୀଙ୍କ ଉତ୍ତରରୁ ଅନୁମାନ କରିଥିଲେ—'ଏହା ଗୋଟାଏ କଥାର ଧମକ । ସତେ କ'ଣ ଜଣେ ରମଣୀର ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ସାହସ ବଳିବ !' ମାତ୍ର ଏବେ ବୀରନାରୀ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କୁ ସଦଳରେ ଯୁଦ୍ଧ ସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାର ଦେଖି ତାହାଙ୍କ ମନରେ ଭୟର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ସେ ଯୁଦ୍ଧସଂକଳ୍ପ ଛାଡ଼ିଦେଇ ହଠାତ୍

ଛଳନା କରି ରାଣୀଙ୍କ ସେନାପତିଙ୍କୁ କହିଲେ, "ମୁଁ କ'ଣ ସତରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥାନ୍ତି ! ତୁମ୍ଭର ଏତେ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କାହିଁକି ? ମୋହର ନାତୁଣୀ ଅହଲ୍ୟାକୁ ଥରେ ଦେଖିଯିବା ଅଭିପ୍ରାୟ ଥିଲା ।"

ସେନାପତି ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରରେ ନିଜେ ସଙ୍ଗରେ ବହୁସୈନ୍ୟ ଆଣିଥିବା ପଚାରିବାରୁ ରଘୁନାଥଙ୍କୁ ଆଉ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେବାକୁ ବୁଦ୍ଧି ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ସରଳହୃଦୟା ଅହଲ୍ୟା ସେ ବିପକ୍ଷ ରାଜାଙ୍କୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଆଣି ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନରେ ବିଦାୟ ଦେଇଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ଏ ଯାତ୍ରାରେ ହତାଶ ହୋଇ କିଛି କାଳ ପରେ ପୁଣି ଅହଲ୍ୟାଙ୍କୁ ଲେଖିପଠାଇଲେ—'ତୁମ୍ଭର ରାଜକୋଷରେ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ସଞ୍ଚିତ ଅଛି । ସେଥିରୁ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧର ବ୍ୟୟ ସ୍ୱରୂପ ଅର୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ହେବ ।' ରାଣୀ ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ସେଥିରେ ରଘୁନାଥଙ୍କର ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ହୋଇଥିଲା । ସେ ଲେଖିଲେ, "ଏ ଅର୍ଥ ଦାନଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ସଞ୍ଚିତ ଅଛି । ସେଥିରୁ ଏକ କପର୍ଦ୍ଦକ ମୁଁ ଅନ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟୟ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ଯଦି ନିଅଣ୍ଟ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଆପଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ମୁଁ କିଛି ଦାନ କରିପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଗଙ୍ଗାଜଳ ତୁଳସୀ ଦେଇ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ବିଧିରେ ଦାନ କରିବି ।"

ଏ କଥା ଶୁଣି ରଘୁନାଥ କ୍ରୋଧରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ହୋଇଉଠିଲେ ଏବଂ ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ସମ୍ବାଦ ପଠାଇଲେ । ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା ସେ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣି ସଭାରେ ସର୍ବସମକ୍ଷରେ କହିଲେ—'ମୋହର ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟର ଧନ ଅପହରଣ କରିବାକୁ ଲୋଭୀ ରଘୁନାଥ ରାଓଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ମୁଁ ତାହା କରାଇ ଦେବନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ମୋହର ପ୍ରାଣ ଯାଉ, ରାଜପଣ ପଛକେ ଯାଉ, ସେ ଭଲ—ମାତ୍ର ପ୍ରଜାଙ୍କର ଏ ଧନ ଏପରି ଅପବ୍ୟୟ କରି ପାରିବି ନାହିଁ ।' ଏହା କହି ସେ ଆଉ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହର ଚେଷ୍ଟା ନକରି ପାଞ୍ଚଶହ ଜଣ ଦାସୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ ବସି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରର ଅଭିମୁଖୀନ ହେଲେ ।

ବିପକ୍ଷ ରଘୁନାଥ ରାଣୀଙ୍କୁ ସେପରି ଭାବରେ ଯିବାର ଦେଖି ପଚାରିଲେ, "ଯୁଦ୍ଧକୁ ତୁମ୍ଭର ସୈନ୍ୟ କାହାନ୍ତି ?" ରାଣୀ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷାରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ମୋହର ଧର୍ମ-ଧନ ତୁମ୍ଭେ ହରଣ କରିବାକୁ ବସିଅଛ । ମୁଁ ପ୍ରାଣ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ତାହା କରାଇ ଦେବି ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ଜାଣ ଏ ପାଞ୍ଚଶହ ରମଣୀଙ୍କ ସହିତ ମୋତେ ହତ୍ୟା ନକଲେ ତାହା ପାଇପାରିବ ନାହିଁ ।"

ରାଣୀଙ୍କର ଏପ୍ରକାର ଉତ୍ତରରେ ରଘୁନାଥ ମନେ ମନେ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ପ୍ରତିନିବୃତ୍ତ ହେଲେ । ଏହିରୂପେ ଅହଲ୍ୟା ଦେବୀ ରାଜ୍ୟକୁ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ କରି ଧର୍ମରେ କିଛିକାଳ ପ୍ରଜାପାଳନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ସୁଖ ଦିନକୁ ଦିନ ମନ୍ଦ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଶେଷରେ ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ଥିଲା, ସେ ପୁଣି ଅଳ୍ପବୟସରେ ବିଧବା ହେଲା । ପତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଶୋକାତୁରା ଦୁହିତା ଚିତାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା

ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ରାଣୀ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବାପାଇଁ ଯେତେ ଅନୁରୋଧ କଲେ ମୁକ୍ତା ପତିପୁତ୍ରବିନା କନ୍ୟା ସଂସାରରେ ସମସ୍ତ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖି, ବୃଦ୍ଧାଜନନୀଙ୍କର ଆୟୁ ଶେଷ ପ୍ରାୟ ବିଚାରି, କୌଣସି ମନା ଘେନଲେ ନାହିଁ । ଅଗତ୍ୟା ଅହଲ୍ୟା ଦୁହିତାଙ୍କ ପତିଙ୍କ ସହମରଣ ଅନୁମତି ଦେଲେ ଏବଂ କନ୍ୟାର ଚିତାରୋହଣ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । କନ୍ୟାର କମନୀୟ ହେମଗୌରତନୁ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଚିତାନଳରେ ଦଗ୍ଧ ହେବାର ଦେଖି ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀ ଅହଲ୍ୟା ଆଉ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ନପାରି ଧାଇଁଯାଇ ସେ ଚିତାବହ୍ନିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ବସନ୍ତେ, ଦୁଇ ଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବହୁ ଯତ୍ନରେ ଧରି ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନାଦେଇ ପୁରକୁ ଫେରାଇ ଆଣିଲେ ।

ସେହିଦିନଠାରୁ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣତନୁ ଶୋକରେ କ୍ରମଶଃ କ୍ଷୀଣ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ରାଜଦ୍ୱାରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଭୋଜନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାଇଲେ । ଏହିରୂପେ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା, ହରିକୀର୍ତ୍ତନ, ପୁରାଣ ଶ୍ରବଣ ଓ ଦୀନ-ଦୁଃଖୀଙ୍କୁ ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ର ଦାନରେ ପବିତ୍ର ଭାବରେ କେତେକ ଦିନ ଯାପନ କରି ପୁଣ୍ୟବତୀ ଅହଲ୍ୟା ଦେବୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖସାଗରରେ ଭସାଇ ସ୍ୱର୍ଗଧାମକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁସମୟକୁ ତାହାଙ୍କୁ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ମଙ୍ଗଳମୟ ଭଗବାନ ତାହାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଏତେକାଳ ରାଜ୍ୟଭାର ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟା ନାରୀ ନୁହନ୍ତି—ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଦେବୀ । ଦେବୀରୂପେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ପୂଜା ପାଉଥିବେ । ଚରିତ୍ର ଗୁଣରେ ନର ଦେବତାର ଆସନ ପାଏ, ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଦୃଢ଼ ହେବା ଉଚିତ ।

ରାଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ

ପୂର୍ବକାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ପଶ୍ଚିମରେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଭିତରେ ଗଡ଼ମଣ୍ଡଳ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ବୀର ଦଳପତିସିଂହ ଏହି ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଥିଲେ । ତେତେବେଳେ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଆକ୍‌ବର ଦିଲ୍ଲୀର ବାଦଶାହ ଥିଲେ । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଅନେକ ହିନ୍ଦୁରାଜ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅଧୀନ ହୋଇସାରିଥିଲା । କେବଳ ଏହି ଗଡ଼ମଣ୍ଡଳରେ ମୋଗଲ ସେନା ପ୍ରବେଶ କରିପାରିନଥିଲେ ।

ମହୋବା ନାମକ ଗୋଟିଏ ପାର୍ଶ୍ୱ ରାଜ୍ୟର ରାଜକନ୍ୟା ଦୁର୍ଗାବତୀ ଦଳପତିଙ୍କର ବୀରତ୍ୱର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ମନେ ମନେ ସେହି ତେଜସ୍ୱୀ ବୀରପୁରୁଷଙ୍କୁ ପତିପଦରେ ବରଣ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କ ପିତା ଦଳପତି ସିଂହ ଉଚ୍ଚ କୁଳରେ ଜାତ ହୋଇ ନଥିବାରୁ କନ୍ୟାର ବିବାହ ଦେବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ କ

ବୀରରମଣୀର ମନ ଟଳେ ? ସେ ନିଜ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦୃଢ଼ ରଖି ତୁନି ହୋଇ ରହିଲେ । ସଖୀମାନେ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସେ କାହାରି କଥାରେ ନ ଭୁଲି କହିଲେ—“ବୀରାଙ୍ଗନା ବୀରପତିର ପକ୍ଷପାତିନୀ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କୁ ବୀର ବୋଲି ମନରେ ପୂଜା କରି ପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣ କରିଅଛି, ସେହି ମୋର ସ୍ୱାମୀ । ପିତା ଅଧିକାର ଦେଖାଇ ବିବାହରେ ବାଧାଦେଲେ ସେ ବୀରପୁରୁଷ କି ସହଜରେ ଛାଡ଼ିଦେବେ ? ପୁରାଣରେ ଶୁଣିଛି ମହାବୀର ଅର୍ଜୁନ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ବଳାତ୍କାରରେ ନେଇଯାଇଥିଲେ । ଦ୍ୱାରକାପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନୁରାଗିଣୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ବଳରେ ହରଣ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଦିନେ ସେହିପରି ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଯିବି ।”

କନ୍ୟାର ଏ ପ୍ରକାର ଦୃଢ଼ସଙ୍କଳ୍ପ ଶୁଣି ସୁଦ୍ଧା ମହୋବା ରାଜାଙ୍କର ଚେତନା ହେଲା-ନାହିଁ । ଶେଷରେ ବୀର ଦଳପତି ସିଂହ ଆସି ମହୋବା ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରି ନାଙ୍ଗରନ୍ତି ଦୁର୍ଗାବତୀଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ବୀରବାଳା ଦୁର୍ଗାବତୀଙ୍କର ଚିରପୋଷିତ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣହେଲା । ମାତ୍ର ଅଧିକ କାଳ ସେ ବୀର ପତିଙ୍କର ସହବାସ ସୁଖ ଭୋଗ କରି ପାରି-ନଥିଲେ । ବିବାହର ପ୍ରାୟ ଚାରି ବର୍ଷ ପରେ ଦଳପତିଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ତେତେବେଳେ ଏକମାତ୍ର ଶିଶୁପୁତ୍ର ବୀର ନାରାୟଣ ଦୁର୍ଗାବତୀଙ୍କର ଜୀବନସମ୍ବଳ ଥିଲା । ବୀରନାରୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ସାହସ ବାନ୍ଧି ଗଡ଼ମଣ୍ଡଳର ରାଣୀରୂପେ ସମସ୍ତ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏଣେ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ୍ ଗଡ଼ମଣ୍ଡଳକୁ ବୀରଶୂନ୍ୟ ଦେଖି ସେ ରାଜ୍ୟ ହାତକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ଉପାୟ ପାଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ବହୁ ସୈନ୍ୟ ସହ ଜଣେ ସେନାପତିଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର କରିବାପାଇଁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଯବନସେନା ହଠାତ୍ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସିବାର ଶୁଣି ବୀରନାରୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ଭୟ ନ କରି ବୀରରାଜ୍ୟର ମାନ ରକ୍ଷା ଲାଗି ଶୀଘ୍ର ବହୁ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ସିଂହବାହିନୀ ଦୁର୍ଗାବେଶରେ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଶୂଳ, ଆର ହାତରେ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିକି ଯାତ୍ରାକଲେ । କୁମାରତୁଲ୍ୟ ବୀରନାରାୟଣ ମଧ୍ୟ ସେନାପତିବେଶରେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ରାଣୀ ସମ୍ମୁଖରେ ଯବନସେନାକୁ ଦେଖି ଆପଣା ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ବୀର-ବାଣୀରେ ଉତ୍ସାହିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହାଙ୍କ ମୁଖରୁ ତେଜଃପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାମାନ ଶୁଣି ଗଡ଼ମଣ୍ଡଳ ସୈନିକମାନେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—“ଦେଶରକ୍ଷା ଲାଗି ସମ୍ମୁଖ ସମରରେ ପ୍ରାଣ ଦେବୁଁ ପଛକେ, କଦାପି ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଜିତ ହୋଇ ଫେରିବୁଁ ନାହିଁ ।”

ରାଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହରେ ରଣଚଣ୍ଡୀ ପ୍ରାୟ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ଅଦ୍ଭୁତ ବିକ୍ରମ ଦେଖାଇଲେ । ଉଭୟ ପକ୍ଷର ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଲା । ଯବନସେନା ଅଧିକ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗଡ଼ମଣ୍ଡଳ ଖଣ୍ଡାଘାତରେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଯିବାରୁ ରାଣୀ ଆପଣାର ଜୟଯୁକ୍ତ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କିଛିକ୍ଷଣ ବିଶ୍ରାମ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ।

ରାଣୀଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଥିଲା ଯେ କିଛିକ୍ଷଣ ବିଶ୍ରାମ ପରେ ଇତସ୍ତତଃ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଶତ୍ରୁସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଏକାବେଳକେ ପରାଭୂତ କରିବେ ।

ମାତ୍ର ସୈନିକମାନେ ସମସ୍ତ ଦିନ କଠିନ ଯୁଦ୍ଧଶ୍ରମରେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିବାରୁ ସେହି ରାତିଟା ବିଶ୍ରାମ ଲାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ରାଣୀ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ବାଧା ଦେଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେହି କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ସମୟରେ ଦୟା ତାହାଙ୍କ ଜୟଲାଭର କଣ୍ଟକ ହେଲା । ଶତ୍ରୁସୈନ୍ୟମାନେ ସମୟ ପାଇ ସେହି ରାତରେ ଗୁରୁଆଡ଼ୁ ଆସି ସମ୍ମିଳିତ ହେଲେ ଏବଂ ରାତି ଶେଷ ନହେଉଣୁ ହଠାତ୍ ଆସି ରାଣୀଙ୍କ ସୈନ୍ୟଦଳକୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ମୋଗଲମାନଙ୍କ କମାଣ ମୁହଁରେ ଏଥର ଯୁଦ୍ଧ କରିବା କଠିନ ହେଲା । କମାଣରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ଗୁଳି ଫୁଟି ଦୁର୍ଗାବତୀଙ୍କର ଶତ ଶତ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଭୂମିଶାୟୀ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତଥାପି ଅଳ୍ପ ସୈନ୍ୟ ଘେନି ରାଣୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ-ସାହସରେ ଶତ୍ରୁସଂହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ଦେଖି ମହାଶତ୍ରୁ ଯବନ ବୀରମାନେ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶେଷରେ ରାଣୀଙ୍କର ପ୍ରାଣାଧିକ ପୁତ୍ର ବୀରନାରାୟଣ ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷରୁ ଆଘାତ ପାଇ ଭୂମିଶାୟୀ ହେଲେ । ବୀରରମଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ଯେ ଦାରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ହୃଦୟକୁ ପାଷାଣ କରିଦେଇ ଉନ୍ମତ୍ତ ପ୍ରାୟ ଶସ୍ତ୍ରଚାଳନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତାହାଙ୍କ ଦେହରେ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର ତୀର ଆସି ବାଜିଲା ଏବଂ ଗୋଟିଏ ତୀର ତାହାଙ୍କର ବାମ ଚକ୍ଷୁରେ ବିଦ୍ଧହେଲା ।

ପୁତ୍ରକୁ ମୃତବତ୍ ଏବଂ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଃଶେଷ ପ୍ରାୟ ଦେଖି ରାଣୀ ଜୟ ଆଶା ବିସର୍ଜନ କଲେ । ଗଡ଼ମଣ୍ଡଳ ମୋଗଲ ଅଧୀନ ହେବା ବିଧାତାର ଇଚ୍ଛା ବୋଲି ଭାବି ସେହି ରଣଭୂମିରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ସଂକଳ୍ପ କଲେ । ଏହି କ୍ଷଣିକ ଚିନ୍ତାରେ ଦୁର୍ଗାବତୀ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର ଅସ୍ତ୍ରାଘାତରେ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଆଉ କାଳବିଳମ୍ବ ନ କରି କେତେ ଜଣ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭୃତ୍ୟଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆହତ ପୁତ୍ର ବୀରନାରାୟଣଙ୍କୁ ନିରାପଦରେ ଶିବିରକୁ ପଠାଇଦେଇ ବୀରରମଣୀ ପ୍ରାୟ ଶତ୍ରୁସୈନ୍ୟଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ପବିତ୍ରଭାବରେ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣକଲେ ।

ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଜଣେ ପ୍ରିୟ ଭୃତ୍ୟକୁ ଡାକି କହିଲେ, "ଯବନଶତ୍ରୁ ଆସି ଅସ୍ତ୍ରାଘାତରେ ମୋହର ଅଙ୍ଗ ଅପବିତ୍ର ନ କରୁଣୁ, ଶୀଘ୍ର ଏ ଛୁରିକାରେ ମୋହର ପ୍ରାଣ ହରଣ କର ।"

ଭୃତ୍ୟ ଏହା ଶୁଣି ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଯାନ୍ତେ ସେ ଖଣ୍ଡା ଦେଖାଇ କହିଲେ—ଏହିକ୍ଷଣି ମୋର ଆଦେଶ ପାଳନ ନ କଲେ ଏହି ଖଣ୍ଡାରେ ତୋର ମୁଣ୍ଡ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରିଦେବି । ଭୃତ୍ୟ ବାଧ୍ୟହୋଇ ରାଣୀଙ୍କ ଶେଷ ମନୋରଥ ପୂରଣ କରିବା ଲାଗି ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ତାହା ପାଳନ କରିଥିଲା ।

ରାଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ଯେପରି ପତିପରାୟଣା ସେହିପରି ବୀରରମଣୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର

ସେହି ପବିତ୍ର ଧର୍ମ ସ୍ମରଣ କରି ଅଦ୍ୟାପି ଲୋକେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହୁଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଦେଶର ବା କୁଳର ମଙ୍ଗଳ ଲାଗି ପବିତ୍ରଭାବରେ ପ୍ରାଣ ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ମରି ସୁଦ୍ଧା ଜଗତରେ ଅମର ।

ପଦ୍ମିନୀ

ପୂର୍ବକାଳରେ ରାଜପୁତମାନେ ଏ ଦେଶରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୀର ଥିଲେ । ତେଣୁ ଶତ୍ରୁମାନେ ଭୟରେ ରାଜପୁତରାଜ୍ୟରେ ହଠାତ୍ ପ୍ରବେଶ କରିପାରୁନଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ରାଜପୁତବାଳକାମାନେ ସମସ୍ତେ ଅସାଧାରଣ ବୀର ଏବଂ ରଣବିଶାରଦ ଥିଲେ । କୌଣସି ରାଜାଙ୍କୁ ଦୁର୍ବଳ ଦେଖିଲେ ଶତ୍ରୁମାନେ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଉଥିଲେ । ଏହି ରାଜପୁତନାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ମିବାର ରାଜ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ (୧୩୭୫ଖ୍ରୀ:) ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସିଂହ ରାଣା ହେଲେ, ସେହି ସମୟରେ ଚଧର୍ମୀ ଯବନ ବୀରମାନେ ବହୁ ଥର ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ ।

ରାଣା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସିଂହ ବାଳକ ଥିବାରୁ ତାହାଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟ ଭୀମ ସିଂହ ରାଜାରୂପେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ପଦ୍ମିନୀନାମ୍ନୀ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦରୀ କ୍ଷତ୍ରିୟକନ୍ୟାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇଥିଲା । ପଦ୍ମର ସୌରଭ ପରି ପଦ୍ମିନୀଙ୍କର ରୂପଗୁଣର ପ୍ରଶଂସା ସେ କାଳରେ ଚାରିଆଡ଼େ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଥିଲା । ରୂପଗୁଣରେ ପଦ୍ମିନୀ ରମଣୀ ସମାଜର ଶିରୋମଣି ଥିଲେ । କ୍ରମେ ଜନଶ୍ରୁତିରେ ଏ ସମ୍ବାଦ ଯବନପତି ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦୀନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହୁଅନ୍ତେ, ସେ ନାରୀରତ୍ନକୁ ଲାଭକରିବାପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲେ । ତେଣୁ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର ଇଚ୍ଛା ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, କେବଳ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କୁ ପାଇବା ଆଶାରେ ଆସି ମିବାର ରାଜଧାନୀ ଚିତୋର ହଠାତ୍ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ଏବଂ ବହୁ ସୈନ୍ୟଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ପୁରଦ୍ୱାର ଅବରୋଧ କରାଇଲେ । ମାତ୍ର ସେଥିରେ କୌଣସି ଫଳ ନହେବାରୁ ସେ ଅନନ୍ୟମତି ଶେଷରେ ଏହା ପ୍ରଚାର କରାଇ-ଦେଲେ 'ମୁଁ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କୁ ପାଇଲେ କେବଳ ଏ ରାଜ୍ୟ କାହିଁକି ଭାରତ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱଦେଶକୁ ବାହୁଡ଼ିଯିବି ।'

ରୂପ ଯୌବନ ଅନର୍ଥର ହେତୁ । ରୂପବତୀ ନାରୀ ହେତୁ ଏ ଜଗତରେ କେତେ କେତେ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ନରହତ୍ୟା ହୋଇଯାଇଅଛି । ରୂପମୋହରେ ପଡ଼ି କାହାର କେଉଁ କାଳରେ ମଙ୍ଗଳ ହୋଇନାହିଁ । ସତୀତ୍ୱ ହରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ କେତେ ବଂଶ ନିର୍ମୂଳ ଆଉ କେତେ ରାଜ୍ୟ ଛାରଖାର ହୋଇଅଛି । ଏ ଦେଶର ଆର୍ଯ୍ୟରମଣୀମାନେ ଆପଣାର ସତୀତ୍ୱକୁ ମହାଧନ ମନେକରି ପ୍ରାଣପଣେ ତାହା ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ।

ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ଅପେକ୍ଷା ଧର୍ମରକ୍ଷାକୁ ବଡ଼ କରି ମାନଥିଲେ ବୋଲି ରାଜପୁତ ରମଣୀମାନେ ଜୟ ଆଶା ନଦେଖିଲେ ଶତ୍ରୁ ହସ୍ତରେ ଆପଣାର ସତୀତ୍ୱଧର୍ମ ନଷ୍ଟ ହେବା ଆଶଙ୍କାରେ ଦଳେ ଦଳେ ଯାଇ ଅନଳ କୁଣ୍ଡରେ ଦେହ ବିସର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ରାଜପୁତମାନେ ମଧ୍ୟ ନାରୀର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝୁଥିବାରୁ ସେ ରତ୍ନକୁ ଯତ୍ନରେ ରକ୍ଷାକରିବାପାଇଁ ସର୍ବଦା ସାବଧାନ ଥିଲେ ।

ବିଧର୍ମୀ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ମୁଖର କଥା ଶୁଣି ରାଜପୁତବୀରମାନେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇଉଠିଲେ । ଆପଣାର ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଙ୍କରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇ ଅନ୍ୟର ଅଙ୍କ ଅଳଙ୍କୃତ କରିବ, ଏହା ରାଜପୁତବୀର ତ ଦୂରର କଥା, କେଉଁ ପାଷଣ୍ଡ ସ୍ୱୀକାର କରିବ ? ରୂପଲୋଲୁପ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦୀନ ଆଶା ଫଳବତୀ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନଦେଖି ଶେଷରେ ଏହିପରି ଜଣାଇଲେ—ମୋର ଆଉ କିଛି ଅଭିଳାଷ ନାହିଁ, ସେ ଭୁବନମୋହିନୀର ରୂପ ଦେଖିପାରିଲେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଫେରିଯିବି ।

ବୀର ଭୀମ ସିଂହ ଏଥିରେ ପ୍ରଥମେ ସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ୱୟଂ ପଦ୍ମିନୀ ପତିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏ ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି କହିଲେ—'ମୋହର ରୂପ ଯିବା ଚକୋରକୁ କାଳ ହେଲା ମେଁ ହିଁ ଗୁର ଲାଗି ଚକୋର ଗ୍ରାରଖାର ଯିବ । ଯଦି ମୋହର ଏ ରୂପ ଦର୍ଶନରେ ଶତ୍ରୁ ନିରସ୍ତ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ? କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯାଇ ପାରିବି ନାହିଁ, ସେ ଦର୍ପଣ ଅନ୍ତରାଳରେ ମୋହର ରୂପ ଦେଖିପାରିବେ, ଏହି ସମ୍ବାଦ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଅ ।'

ରାଣା ଭୀମ ସିଂହ ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ହୋଇ ଶତ୍ରୁ ଶିବିରକୁ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ତତ୍ ଶ୍ରବଣରେ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦୀନଙ୍କର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଭୀମ ସିଂହଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଅନୁସାରେ ସେ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭୃତ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ରାଜପୁରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନ ଯେତେ ଶତ୍ରୁ ହେଉନ୍ତୁ ପଛକେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୀମ ସିଂହଙ୍କର ଗୃହାଗତ ଅତିଥି । ରାଜପୁତମାନେ ଅତିଥିଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସମ୍ମାନ କରିବା ପୁଣ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ଭୀମ ସିଂହ ପରମସମାଦରରେ ତାହାଙ୍କୁ ପୁର ମଧ୍ୟକୁ ନେଇଯାଇ ଦର୍ପଣରେ ସହଧର୍ମିଣୀ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖାଇଲେ । ସେ ରୂପ ଦର୍ଶନରେ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କର ରୂପପିପାସା ନିବୃତ୍ତ ହେବା ଦେଖିକି ଥାଉ, ଘୃତ ଆହୁତିରେ ଅଗ୍ନିଶିଖା ପରି ଅଧିକ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଲା । ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯଦି ବା ସେ ବାଧ୍ୟହୋଇ ପ୍ରତିନିବୃତ୍ତ ହେଲେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କୁ ପାଇବା ଆଶା ପ୍ରବଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ପୁରରୁ ବାହାରିଯିବା ସମୟରେ ଭୀମ ସିଂହ ଶତ୍ରୁର ମାୟା ବୁଝି ନପାରି ଶିଷ୍ଟତା ଅନୁରୋଧରେ କିଛିଦୂର ବଳାଇଦେବାକୁ ଗଲେ । ମାତ୍ର କପଟୀ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦୀନ ତାହାଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଦେଖି ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଲୁକ୍‌କାୟିତ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦୀ କରାଇ ସ୍ୱଶିବିରକୁ ନେଇଗଲେ ଏବଂ ନଗର ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଆଦେଶ ପ୍ରଚାର କରାଇଲେ

ଯେ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କୁ ନପାଇଲେ ଭୀମ ସିଂହଙ୍କର ମୁକ୍ତି ନାହିଁ ।

ସମସ୍ତ ଚିତୋରବାସୀ ଏ ସନ୍ଦେଶ ଶ୍ରବଣ କରି ନିତାନ୍ତ ମର୍ମବ୍ୟଥା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଏହି ନିଷ୍ଠୁର ଆଦେଶ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବା ପାଇଁ କେହି ସାହସ କରି-ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ବୀରାଙ୍ଗନା ପଦ୍ମିନୀ ଏ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇ ବହୁକ୍ଷଣ ଚିନ୍ତା ପରେ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି 'ଶଠେ ଶାଠ୍ୟଂ ସମାଚରେତ୍' ବିଧି ଅବଲମ୍ବନୀୟ ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, "ପତିଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ଲାଗି ମୁଁ ଯବନଶତ୍ରୁ ହସ୍ତରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।" ଏହା କହି ରାଣୀ ପ୍ରାସାଦର ଗୋଟିଏ ନିଭୃତ କକ୍ଷରେ ପିତୃବଂଶୀୟ ଗୋରା ଓ ବାଦଲ ନାମକ ଦୁଇ ଜଣ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ବୀରଙ୍କ ସହିତ ବହୁକ୍ଷଣ ପରାମର୍ଶ କରି ଶତ୍ରୁ ଶିବିରକୁ ଏହି ସମ୍ବାଦ ପଠାଇଲେ, "ମୁଁ ରାଜବଂଶରେ ଲାଳିତା କନ୍ୟା, ବର୍ତ୍ତମାନ ମିବାର ରାଜମହିଷୀ । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଶିବିରକୁ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ହେଲେ ମୋତେ ସେହିପରି ସମ୍ମାନ ଓ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ଯିବାକୁ ହେବ । ମୋହ ସଙ୍ଗରେ ଅନେକ ଦାସପରିଜନ ଯିବେ, ପୁଣି ଯେଉଁ ରାଜପୁତ ଗୃହିଣୀମାନେ ମୋତେ ସ୍ନେହଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଶିବିର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଗାମିନୀ ହେବେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ମହିଳା, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମାନରକ୍ଷା ପ୍ରତି ତିଳେହେଁ ଯେପରି ତ୍ରୁଟି ନହୁଏ । କୌଣସି ଯବନ ସୈନିକ ସେମାନଙ୍କ ଶିବିକା ନିକଟରେ ସୁଦ୍ଧା ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଶିବିରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ସମୟରେ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରଧାରୀ ସୈନିକ ଯେପରି ସେଠାରେ ନଥାନ୍ତି । ଶିବିରରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଶେଷ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଭୃତ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରାଣପତି ଭୀମ ସିଂହଙ୍କ ସହିତ କିଛିକ୍ଷଣ ସାକ୍ଷାତକାର ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ସମସ୍ତ ନିୟମ ପାଳନ କରିବାକୁ ସତ୍ୟବଦ୍ଧ ହେଲେ ମୁଁ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ଯାତ୍ରାକରିବି ।"

ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନ ଶିବିରରେ ବସି ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଅବିଲମ୍ବେ ଶିବିରରୁ ସମସ୍ତ ସୈନିକଙ୍କୁ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇ ପଦ୍ମିନୀଦର୍ଶନ ଲାଗି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଗଣନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ଶିବିରରେ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ସାତଶ ଶିବିକା ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ଗୁପ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଛଅ ଛଅ ଜଣ ରାଜପୁତ ବୀର ବାହକ ଥିଲେ ଏବଂ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସହିତ ଜଣେ ଜଣେ ମହାବୀର ଆରୋହୀ ଥିଲେ । ପଦ୍ମିନୀଙ୍କ ଶୁଭାଗମନରେ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରସରେ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଭୀମ ସିଂହଙ୍କୁ ପ୍ରିୟତମାମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ନିମିତ୍ତ ଅର୍ଦ୍ଧଘଣ୍ଟା ସମୟ ଅନୁମତି ଦେଲେ ।

ଯବନପତିଙ୍କ ଆଦେଶକ୍ରମେ ଭୀମ ସିଂହ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କ ଶିବିକା ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ ଆଉ ଟିକେ ଶିବିକା ପାଖକୁ ରଖାଗଲା । କ୍ଷଣକ ପରେ ସେହି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଶିବିକା

ବାହକସ୍କନ୍ଧରେ ବାହିତ ହୋଇ ଦୂରକୁ ଚାଲିଗଲା । ପଛେ ପଛେ କେତେଖଣ୍ଡି ଶିବିକା ଚିତୋର ଅଭିମୁଖରେ ଯିବାର ଦେଖି ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନ ମନେକଲେ ସମ୍ଭବତଃ ଯେଉଁ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ମହିଳାମାନେ ପଦ୍ମିନୀଙ୍କୁ ଚିରବିଦାୟ ଦେବାକୁ ଆସିଥିଲେ, ସେହିମାନେ ଫେରିଯାଉଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅତୀତ ହେଲା, କୌଣସି ପ୍ରକାର ଘୋରଶବ୍ଦ ନପାଇ ତାଙ୍କର ଉତ୍କଣ୍ଠା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅର୍ଦ୍ଧଘଣ୍ଟା ଅତୀତ ହେଲା ପରେ ସୁଦ୍ଧା ଭୀମ ସିଂହଙ୍କୁ ପ୍ରିୟତମାଙ୍କ ପାଖରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ନହେବାର ଦେଖି ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ମନରେ ଈର୍ଷା ଓ ସନ୍ଦେହ ଯୁଗପତ୍ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେ ଆଉ ଅପେକ୍ଷା କରିନପାରି ଶିବିକାର ପଟ୍ଟାବରଣ ଉଠାଇଦେବାକୁ ଆଦେଶ କଲେ । ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ସମସ୍ତ ଶିବିକାରୁ ଆବରଣ ଚାଲିଯିବାରୁ ଦେଖାଗଲା ସେଥିରେ ଭୀମ ସିଂହ ନାହାନ୍ତି କି ପଦ୍ମିନୀ ନାହାନ୍ତି—ଜଣେ ଜଣେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରଧାରୀ ରାଜପୁତ ବୀର ଶିବିକା ଭିତରୁ ବାହାରିଆସୁଅଛନ୍ତି ।

ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନଙ୍କ ହୃଦୟ କ୍ରୋଧରେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନକରି ଅଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଶିବିରରୁ ସମସ୍ତ ସୈନିକଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥ ଆହ୍ୱାନ କଲେ ଏବଂ ଭୀମ ସିଂହଙ୍କୁ ପଥରେ ଧରିବା ପାଇଁ ଦଳେ ସୈନ୍ୟ ପଠାଇଦେଲେ । ମାତ୍ର ବୃଥା ଚେଷ୍ଟା—ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଭୀମ ସିଂହ ଶିବିକାରୁ ବାହାରି ଗୋଟିଏ ଦ୍ରୁତଗାମୀ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ ବସି ତୀରବେଗରେ ଚିତୋର ଦୁର୍ଗରେ ପ୍ରବେଶକଲେ ।

ଏଣେ ଦୁଇ ପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଘୋର ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । ରାଜପୁତ ବୀରମାନେ ଆଶା ସଫଳ ହୋଇଥିବାର ଜାଣି ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଗୋରା ଏବଂ ଦ୍ୱାଦଶବର୍ଷ ବାଳକ ବାଦଲ ବୀରମଦରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ରାଜପୁତ ବୀରମାନେ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ଥିବାରୁ ଶେଷରେ ସମ୍ମୁଖ ସମରରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ ଏବଂ ମହାବୀର ଗୋରା ଏହି ରଣରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କଲେ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ସେ ବିକ୍ରମ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିନଥିଲେ ପଦ୍ମିନୀ ଓ ଭୀମ ସିଂହଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ହୋଇପାରିନଥାନ୍ତା ।

ବାଳକ ବାଦଲ ଚିତୋରଦୁର୍ଗରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ତାହାଙ୍କ ପିତୃବ୍ୟପତ୍ନୀ ଶୋକମଳିନମୁଖରେ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସି ପଚାରିଲେ—"ବତ୍ସ ! ମୁଁ ପ୍ରାଣପତିଙ୍କର ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ ବାର୍ତ୍ତା ପାଇଅଛି । ମୁଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଜପୁତରମଣୀର ବ୍ରତ ପାଳନ କରି-ଥାନ୍ତି । କେବଳ ତୁମ୍ଭ ମୁଖରୁ ଥରେ ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଅଛି ।"

ବୀର ବାଳକ ବାଦଲ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣମୁଖରେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—"ମା, ମୋହର ପିତୃବ୍ୟଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ କଥା କ'ଣ କହିବ ? ମହାବୀର ଗୋରା ଯେ ବୀରତ୍ୱ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଦେଖି ବିପକ୍ଷ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିଅଛନ୍ତି । ଶତ ଶତ ଶତ୍ରୁମୁଣ୍ଡ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଖଡ଼୍ଗାଘାତରେ ଛିଣ୍ଡାଇ ପିତୃବ୍ୟ ମୋହର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୀରମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ଗୋଟିଏ ଯବନପତିର ଶବ ଉପରେ ମସ୍ତକ ରଖି ନିଦ୍ରାଭଜୁଅଛନ୍ତି ।"

ବାଳକ ମୁଖରୁ ଏହି କଥା ଶୁଣି ବୀରରମଣୀ ସ୍ନେହରେ ତାହାର ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କଲେ ଏବଂ ଅବିଳମ୍ବେ ଚିତାନଳରେ ପ୍ରବେଶକରି ମୃତପତିଙ୍କର ଅନୁଗାମିନୀ ହେଲେ । ଧନ୍ୟ ରାଜପୁତ ବୀରତ୍ୱ—ଧନ୍ୟ ରାଜପୁତ ରମଣୀର ହୃଦୟ !

ଏଣେ ଯବନସମ୍ରାଟ୍ ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦିନ ଏହିରୂପେ ପ୍ରତାରିତ ଏବଂ ହତାଶ ହୋଇ ଅଧିକତର ଈର୍ଷା ଏବଂ କ୍ରୋଧ ପୋଷଣକଲେ । ତାହାର ଫଳରେ ପୁଣି ଚିତୋରରେ ହିନ୍ଦୁ ଯବନଙ୍କର ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଶତ ଶତ ରାଜପୁତବୀର ସମ୍ମୁଖ-ସମରରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଭୂମିଶାୟୀ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପତିପୁତ୍ରଶୋକାତୁରା ରମଣୀମାନଙ୍କର କରୁଣବିଳାପଧ୍ୱନିରେ ଚିତୋରର ଗୃହମାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରାଜା ରାଣୀଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଦାରଣ କଲା; ତଥାପି ରାଜପୁତମାନେ ଯୁଦ୍ଧ-ଉତ୍ସାହ ଛାଡ଼ି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପରିଶେଷରେ ଚିତୋର ବୀରଶୂନ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ରାଜପୁତ ରମଣୀମାନେ ଅନାଥା ହେବାରୁ ଧର୍ମରକ୍ଷାର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନଦେଖି ଜହର ବ୍ରତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ।

ସ୍ୱୟଂ ଭୁବନମୋହିନୀ ରାଜମହିଷୀ ପଦ୍ମିନୀ ସେହି ପତିପୁତ୍ରବିହୀନା ରମଣୀମାନଙ୍କର ଅଗ୍ରଗାମିନୀ ହୋଇ କହିଲେ—"ସମବେତ ସଖୀଗଣ ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପତି, ପୁତ୍ର, ଭ୍ରାତା ଅନେକେ ସମ୍ମୁଖ ସମରରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରି ନିଜ ନିଜ ମାନ ରକ୍ଷାକରିଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ମାନରକ୍ଷା ଆମ୍ଭ ହାତରେ । ରାଜପୁତନାରୀର ମରଣକୁ ଭୟ କ'ଣ ? ଆମ୍ଭର ଧର୍ମ ଜୀବନଠାରୁ ବଡ଼ । ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରେ ଦେହ ବିସର୍ଜନ ହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଧର୍ମରକ୍ଷାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ । ଦେଖ, ରାଜପୁତପୁରୁଷମାନେ ସହାସ୍ୟବଦନରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରୁଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଜି ପ୍ରସନ୍ନମନରେ ତାହା କରିବା । ଯବନପତି ଚିତୋରରେ ପଶି ବୁଝୁ ଯେ ତାହାର ହୀନ ପାଶବପ୍ରବୃତ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତି କେତେ ଉଚ୍ଚ ।"

ଏହା କହି ପଦ୍ମିନୀ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଅଭିମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ଏବଂ ଅନେକ ରମଣୀ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମିନୀ ହେଲେ । ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥିତ ସୁଡ଼ଙ୍ଗଦ୍ୱାରର ଲୌହ କବାଟ ଫିଟିଗଲା—ଶତ ଶତ ରାଜପୁତରମଣୀ ରକ୍ତବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରି ମୁକ୍ତକେଶରେ ତାହା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତତ୍ପରେ ଯାହା ଘଟିଲା, ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲେଖନୀ ସଙ୍କୁଚିତ । ଯେ ଘଟଣା ସ୍ମରଣ କଲେ କାହାର ହୃଦୟ କମ୍ପିତ ଏବଂ ସ୍ତମ୍ଭିତ ନହେବ !

ଆଲ୍ଲାଉଦ୍ଦୀନ ବିଜୟୀ ହୋଇ ରାଜପୁତରମଣୀଙ୍କ ଚିତାଧୂମରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଚିତୋର ଦୁର୍ଗରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ଶାନ୍ତିଲାଭ କରିପାରିନଥିଲେ । ବୀରାଙ୍ଗନା ପଦ୍ମିନୀଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ କର୍ମ ତାହାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅମୂଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲା, ତାହା ସମଗ୍ର ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଭୁଲିବାର ନୁହେଁ ।

ପାନ୍ନା

ରାଜପୁତ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ମିବାର ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ବୀରଭୂମି । ତାହାର ରାଜଧାନୀର ନାମ ଚତୋର । ଏକ ସମୟରେ ସଂଗ୍ରାମସିଂହ ଏହି ମିବାରର ରାଣା ହୋଇ ଚତୋର ସିଂହାସନରେ ବସିଥିଲେ । ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଘୋର ଯୁଦ୍ଧରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ପରାଜିତ ହୋଇ ନିହତ ହେଲେ, ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ରାଜ୍ୟର ସର୍ଦ୍ଦାରମାନେ ବନ୍ଦମଜିତ ନାମକ ଜଣଙ୍କୁ ମିବାରର ରାଜା କଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଅଧିକ କାଳ ରାଜପଦରେ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ନାନାପ୍ରକାର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ସର୍ଦ୍ଦାରମାନେ କୋପାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ସିଂହାସନରୁ ବହିଷ୍କୃତ କରିଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ମୃତ ସଂଗ୍ରାମସିଂହଙ୍କ ଭ୍ରାତା ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦାସୀପୁତ୍ର ବନବୀରଙ୍କୁ ସିଂହାସନରେ ବସାଇବାକୁ ପରାମର୍ଶ କଲେ ।

ସର୍ଦ୍ଦାରମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ବନବୀର ଚତୋର ସିଂହାସନରେ ବସି ଦେଖିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ରାଜ୍ୟରେ ଯୋଡ଼ିଏ କଣ୍ଟକ ରହିଛନ୍ତି—ଜଣେ ବନ୍ଦମଜିତ, ଆଉ ଜଣେ ସଂଗ୍ରାମସିଂହଙ୍କର ଶିଶୁପୁତ୍ର ଉଦୟସିଂହ । ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ହତ୍ୟା ନକଲେ ଆପଣାର ରାଜତ୍ୱ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ହେବ ନାହିଁ ବିଚାରି ସେ ଉଭୟଙ୍କର ବଧୋପାୟ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କୁମାର ଉଦୟସିଂହ ଯେତେବେଳେ ଛଅ ବର୍ଷର ଶିଶୁ । ତାଙ୍କର ଲାଳନପାଳନ ଭାର ପାନ୍ନାନାମ୍ନୀ ଗୋଟିଏ ବୃଦ୍ଧା ଧାତ୍ରୀ ହସ୍ତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା । ତାହାର ଯତ୍ନରେ କୁମାର ଉଦୟସିଂହ ଦିନକୁଦିନ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ପରି ବଢ଼ୁଥିଲେ । ଏକଦା ରଜନୀରେ ଭୋଜନାନ୍ତେ ପାନ୍ନା କୁମାରଙ୍କୁ ପଲଙ୍କରେ ଶୁଆଉଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ପୁର ମଧ୍ୟରେ ହତ୍ୟାର ଏପରି ଘୋର ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଶୁଣାଗଲା ଯେ ପାନ୍ନା ସେଥିରେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ମୁଖରୁ ଆଉ ବାକ୍ୟ ସ୍ଫୁରିଲା ନାହିଁ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଜଣେ ଭୃତ୍ୟ ଆସି ଜଣାଇଲା ଯେ, ବନବୀର ଆସି ବନ୍ଦମଜିତଙ୍କୁ ହତ୍ୟାକଲାଣି । ତାହା ଶୁଣିଲାକ୍ଷଣି ପାନ୍ନା ଭୟରେ ଥରଥର ହୋଇ ବିଚାରିଲେ, ଦୁରାତ୍ମା ଏତକରେ ବୋଧହୁଏ ଶାନ୍ତ ହେବନାହିଁ, ପ୍ରାଣର ପିତୁଳା ଉଦୟସିଂହ ପ୍ରତି କିଛି ଅତ୍ୟାଚାର କରିପାରେ । ସ୍ନେହମୟୀ ପାନ୍ନା ଏହିରୂପେ ଭାବୀ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ଏକ ଅପୂର୍ବ ବୁଦ୍ଧି ଦେଖାଗଲା । ଭାଗ୍ୟକୁ କୁମାର ତେତେବେଳକୁ ନିଦରେ ଶୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧିମତୀ ପାନ୍ନା ହଠାତ୍ ପାଖରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଫୁଲଚଙ୍ଗୁଡ଼ିରେ ଶିଶୁକୁ ଯତ୍ନରେ ଶୁଆଇ ଦେଇ ଉପରଟି ଉତ୍ତମରୂପେ ଘୋଡ଼ାଇ ସେହି ଭୃତ୍ୟ ହାତରେ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନକୁ ପଠାଇଦେଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଶିଶୁପୁତ୍ରକୁ କୁମାରଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ଶୁଆଇଦେଲେ ।

ଏହିରୂପେ ଜଣେ ନାରୀଦ୍ୱାରା ସଂଗ୍ରାମସିଂହଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଚିତୋରର ଭାବୀ ନରେଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ହେଲା ।

ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଦୁରାତ୍ମା ବନବୀର ଆସି ସେ ଦ୍ୱାରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ 'ଉଦୟସିଂହ କାହିଁ' ବୋଲି କ୍ରୋଧରେ ପଚାରିଲେ । ପାନ୍ନା ସେତେବେଳେ କବାଟଟିଏ ଆଉଜି ଭୟରେ କମ୍ପମାନା । ଆପଣାର ପ୍ରାଣାଧିକ ପୁତ୍ରର ମରଣାଶଙ୍କା କରି ମୁହଁରୁ ବାକ୍ୟ ସ୍ଫୁରୁ ନାହିଁ । ନିଷ୍ଠୁର ବନବୀରର ଭ୍ରୂକୁଟି ଦର୍ଶନରେ ଅତି କଷ୍ଟରେ ଓ ଭୟରେ ଅଚଳ ହସ୍ତରୁ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗୁଳିମାତ୍ର ଉଠାଇ ପଲଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ସଙ୍କେତ କରିଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ଜନନୀ ପାନ୍ନାର ହୃଦୟ କଳ୍ପନା କରିବା କଠିନ । ସଙ୍କେତ ପାଇବା ମାତ୍ରକେ ବନବୀର ଦର୍ପଭରେ ପଦବିକ୍ଷେପ କରି ସେ ଶାୟିତ ଶିଶୁର ବକ୍ଷରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଛୁରିକା ଭୁଷିଦେଇ ପ୍ରାଣ ସଂହାର କଲା । ସେତେବେଳେ ପାନ୍ନା କାଷ୍ଠପିତୁଳା । ଶୁଷ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ବିନ୍ଦୁଏ ସୁଦ୍ଧା ଅଶ୍ରୁ ନାହିଁ । ଶୋକବାଷ୍ପରୋଧରେ ସର୍ବଶରୀର ଯେପରି ଫାଟି ଯିବାକୁ ବସିଛି । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅନୁରୋଧରେ ସେ କିପରି ନୀରବରେ ସହି, ସେ ଭୀଷଣ ଦୃଶ୍ୟ ଆଖିରେ ଦେଖି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣା ପାନ୍ନା ପୁତ୍ରର ପ୍ରେତକୃତ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରି ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଧାବମାନ ହେଲେ ।

କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦାସୀ ହେଲେ କ'ଣ ହେବ, ସେ ରାଜପୁତରମଣୀ ମନରେ ରାଣୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିବିବେକକୁ ଧନ୍ୟ । ଉଦୟସିଂହ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ ତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ରକ୍ଷା ହେବ, ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାଣାଧିକ ପୁତ୍ରର ପ୍ରାଣବିସର୍ଜନ ଦେଇ ଏ ମହତ୍ତ୍ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ସେ କାଳରାତ୍ରିରେ କିପରି ପାନ୍ନା ଅଜସ୍ର ଲୋତକ ବୁହାଇ ପୁରରୁ ଏକା ବାହାରିଥିଲେ ତାହା ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିହେବନାହିଁ । ଚିତୋରର ପଶ୍ଚିମଦିଗରେ ଥିବା ବୀରା ନଦୀକୂଳରେ ଭୃତ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା । ସେତେବେଳଯାଏ ମଧ୍ୟ ପାତ୍ରମଧ୍ୟରେ ରାଜପୁତ୍ର ନିଦ୍ରିତ ।

ଅପୂର୍ବ ସାହସିନୀ ପାନ୍ନା ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ସେହି ଭୃତ୍ୟ ସହିତ ନଦୀ ପାରିହୋଇ ପାର୍ଶ୍ୱ-ବର୍ତ୍ତୀ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ରରାଜ୍ୟର ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ସର୍ଦ୍ଦାର ପାନ୍ନାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣି ବନବୀରଙ୍କ ଭୟରେ ଆପଣାର ପରଲୋକଗତ ରାଣୀଙ୍କର ଔରସ ପୁତ୍ରକୁ ସୁଦ୍ଧା ଆଶ୍ରୟ ଦେବାକୁ ସାହସ କଲେ ନାହିଁ । ତହୁଁ ପାନ୍ନା ଆଉ ଜଣେ ସାମନ୍ତରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ସବୁ କଥା ଜଣାଇଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବପରି ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ତଥାପି ବୀରାଧାତ୍ରୀ ହୃଦୟରେ ଅପୂର୍ବ ଦମ୍ଭ ବାନ୍ଧି ବହୁ ବନଗିରି ଅତିକ୍ରମ କରି ଗୋଟିଏ ଗିରିଦୁର୍ଗକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ସେ ଗଡ଼ର ରାଜା ମଧ୍ୟ ବନବୀରଙ୍କ ଭୟରେ ଉଦୟସିଂହଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ ।

ପାନ୍ନା ଏଥିରେ ହତବୁଦ୍ଧି ନହୋଇ ଅବଶେଷରେ କମଲମୀର ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ କୁମ୍ଭମେରୁ ଗଡ଼ରେ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେଠାର ରାଜା ଜଣେ ଜୈନ । ସବେ

ଦୟା ତାଙ୍କର ମୂଳ ଧର୍ମ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ଶରଣାଗତ ଜନ ରକ୍ଷାରେ ସେ ମଧ୍ଯ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଜନନୀ ସେତେବେଳେ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ପୁତ୍ରର ଏ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବହାରରେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଧିକ୍କାର ଦେଇ କହିଲେ—"ତୁମ୍ଭେ ମିବାର ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ସାମନ୍ତ ରାଜା, ଏ ଉଦୟସିଂହ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପୁତ୍ର । ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଆଶ୍ରୟ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ? ଏହାଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକଲେ କୌଣସି ବିପଦର ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ, ବରଂ ଏହି ପୁଣ୍ୟ ଫଳରେ ଈଶ୍ୱର ତୁମ୍ଭର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ ।" ଏହିରୂପେ ସେ ଜୈନ ନୃପତିଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଉଦୟସିଂହଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରି ପାନ୍ନା ଆଉ ସେଠାରେ କାଳ ବିଳମ୍ବ କଲେନାହିଁ । କାଳେ ତାହାଙ୍କୁ ଅପରିଚିତ ରାଜପୁତ ରମଣୀ ଦେଖି ସେଠା ଲୋକେ କିଛି ସନ୍ଦେହକରିବେ ଏବଂ ଏଣେ ତାହାଙ୍କ ଅଦର୍ଶନରେ ଚିତୋରରେ ସଂଶୟ ବଢ଼ିପାରେ —ଏହିପରି ଦ୍ୱିଧା ଭାବି ସେ ଅବିଳମ୍ବରେ ଚିତୋରରେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କଲେ ।

ଉଦୟସିଂହଙ୍କୁ ନିରାପଦରେ ରଖି ଆସି ପାନ୍ନା ସେ ଶୁଭଭବିଷ୍ୟତ ମନେ ମନେ ଗଣନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋପପୁରରେ ବାସୁଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରାୟ ଏଣେ କୁମ୍ଭମେରୁ ଗଡ଼ରେ ଉଦୟସିଂହ ରାଜାଙ୍କର ଭାଗିନେୟରୂପେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସ୍ନେହ ପାଇ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବୟସ ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ବଳବୀର୍ଯ୍ୟମହିମା କ୍ରମେ ଲୋକରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଲୋକେ ତାହାଙ୍କୁ ରାଜାଙ୍କ ଭାଗିନେୟ ବୋଲି ବୁଝୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟ କେହି ହେବେ ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରୁଥିଲେ ।

ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ଚିତୋରରୁ କେହି କେହି ଯାଇ ତାହାଙ୍କୁ ରାଜପୁତ ବୀର ବୋଲି ଚିହ୍ନିପାରିଲେ । କ୍ରମେ ଲୋକରେ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା ଯେ ସଂଗ୍ରାମସିଂହଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଉଦୟସିଂହ ଜୀବନରେ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ସୁଯୋଗ ଦେଖି ବିଚକ୍ଷଣା ପାନ୍ନା ସମସ୍ତ ରହସ୍ୟ ଫିଟାଇଦେଲେ । ଏହା ଶୁଣି ସର୍ଦ୍ଦାରଗଣ ରାଣା ଉଦୟସିଂହଙ୍କୁ ପିତୃସିଂହାସନରେ ବସାଇବାକୁ ବ୍ୟଗ୍ର ହେଲେ । ଏଣେ ଉଦୟ ସିଂହ ଆପଣାକୁ ଜାଣିପାରି ଚିତୋର ସିଂହାସନ ଅଧିକାର କରିବାପାଇଁ ସେଠାରୁ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତ ସଂଗ୍ରହ କଲେ ଏବଂ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ପିତୃସିଂହାସନରେ ଆରୋହଣ କଲେ । କାପୁରୁଷ ବନବୀର ପ୍ରାଣଭୟରେ ପଳାଇଯାଇ କାହିଁ ଅରଣ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ।

ଏତେ ଦିନରେ ବୀରପାଳିନୀ ପାନ୍ନାଙ୍କର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣହେଲା । ପୁତ୍ରଶୋକାତୁରା ମାତାର ପୁତ୍ରଶୋକ ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା । ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ନାରୀର ବୁଦ୍ଧିକୌଶଳରେ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ରାଜବଂଶର ରକ୍ଷା ହେଲା ବୋଲି କୋଟିମୁଖରେ ଧାତ୍ରୀ ପାନ୍ନାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଗଲା । ବୃଦ୍ଧା ପାନ୍ନା ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ହରାଇଲେ କ'ଣ ହେବ, କୋଟି ପୁତ୍ରଲାଭର ଆନନ୍ଦ ଶେଷରେ ଲାଭକରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଯାହାଠାରେ ଏହିପରି ବୁଦ୍ଧିବିବେକ ଥାଏ ତାହାର ଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ ।

ସଂଯୁକ୍ତା

ଭାରତରୁ ହିନ୍ଦୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ସାତଶହ ବର୍ଷ ହେଲ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସେହି କାଳରୁ ଏ ହିନ୍ଦୁଦେଶ ନାନା ବୈଦେଶିକ ବିଧର୍ମୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ଶାସନର ଅଧୀନ ହୋଇ ଚାଲିଆସୁଅଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଏଗାରଶହରୁ ବାରଶହ ମଧ୍ୟରେ ଆଫଗାନସ୍ଥାନର ପଠାଣ ରାଜାମାନେ ତତ୍କାଳୀନ ହିନ୍ଦୁ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ବଳ ଦେଖି ପୁନଃ ପୁନଃ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ ଓ ଲୁଣ୍ଠନ କରିବାକୁ ଲଗିଲେ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ମହମ୍ମଦ ଘୋରି ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ପଠାଣ ରାଜା ଏହି ଭାରତବର୍ଷର ବାୟୁକୋଣରେ ଥିବା ରାଜ୍ୟମାନ ଘନଘନ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ତେତେବେଳେ ଏ ଦେଶରେ ଦିଲ୍ଲୀ, କନୌଜ, ଆଜମୀର ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟର ହିନ୍ଦୁ ରାଜାମାନେ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଥିଲେ ଏବଂ ଦିଲ୍ଲୀ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ଏହି ଦିଲ୍ଲୀର ଶେଷ ହିନ୍ଦୁରାଜା ଥିଲେ ଅନଙ୍ଗପାଳ । ତାଙ୍କର କେବଳ ଦିଓଟି କନ୍ୟା ଥିଲେ । କନ୍ୟାଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ରାଜା ଚୌହାନ ଓ ରାଠୋର ଦୁଇ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳରେ ବିବାହଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇ ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କ ଗର୍ଭଜାତ ଦୁଇ ଦୌହିତ୍ରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ଆଉ କେହି ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ନଥିଲେ ।

ଦୌହିତ୍ର ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆଜମୀରପତି ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ବୀରତ୍ୱର ସୁଖ୍ୟାତି ଚାରିଆଡ଼େ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ଦୌହିତ୍ର କନୌଜ ରାଜା ଜୟଚ୍ଚନ୍ଦ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଈର୍ଷା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁକାଳରେ ରାଜା ଅନଙ୍ଗପାଳ ବୀର ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାରୁ ସେ ଈର୍ଷା ଦ୍ୱିଗୁଣ ହୋଇଗଲା । ପୂର୍ବରୁ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କର ବୀରତ୍ୱର ଖ୍ୟାତି ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା, ଏବେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ଆଜମୀର ରାଜ୍ୟର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଓ କ୍ଷମତା ବହୁଗୁଣ ହୋଇଗଲା ।

ଏଥିରେ ଅଭିମାନୀ ଜୟଚ୍ଚନ୍ଦଙ୍କର ବଡ଼ ଅନ୍ତର୍ଦାହ ହେଲା । ସେ କିପରି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ଉପରେ ନାମ କରିବେ, ଏହି ଉପାୟ ଭାବିବାକୁ ଲଗିଲେ ଏବଂ ସେହି ଉପଲକ୍ଷରେ ଏକ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ । ଏହି ଯଜ୍ଞକୁ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ । କେବଳ ଅପମାନ ଦେବା ମାନସରେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଭଗିନୀପତି ବୀର ସମର ସିଂହଙ୍କୁ ସେ ଯଜ୍ଞସଭାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ନଥିଲେ । ଏହି ସଭାରେ ରାଜକୁମାରୀ ସଂଯୁକ୍ତାଙ୍କର ସ୍ୱୟମ୍ବର ବିଧି ସମ୍ପନ୍ନ ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଥିଲା । ରାଜା ଜୟଚ୍ଚନ୍ଦ ଧାତୁରେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଓ ସମର ସିଂହଙ୍କର ଦିଓଟି ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ାଇ ତାହାକୁ ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଥୋଇ ହୀନ ଦ୍ୱାରପାଳ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାଦ୍ୱାରା

ଆପଣାର ଆନ୍ତରିକ ଘୃଣା ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବରେ ଜଣାଇଦେଇଥିଲେ ।

ବୀର ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିକଳାପ ରାଜା ଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ଶୂଳ ହୋଇଥିଲା ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କ ତନୁଜା ସଂଯୁକ୍ତାଙ୍କର ହୃଦଚନ୍ଦନ ଥିଲା । ସ୍ୱଭାବେ ବୀରନାରୀ ବୀରପକ୍ଷପାତିନୀ । ତେଣୁ ବୀର ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ପିତାଙ୍କର ଯେତେ ମହାଶତ୍ରୁ ହୁଅନ୍ତୁ, ସେଥିକି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନକରି ବୀରବାଳା ସଂଯୁକ୍ତା ବୀରେନ୍ଦ୍ର ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କର ଗୁଣାନୁରାଗିଣୀ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଢାଳିଦେବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲେ । ସେ ସ୍ୱୟମ୍ବର ପୂର୍ବରୁ ଜାଣିପାରିଥିଲେ ଯେ, ସଭାକୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଦ୍ୱାରପାଳ ସ୍ୱରୂପ ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି; ତଥାପି ବୀରାଙ୍ଗନା ତିଳେ ଶୋଚନା ନକରି ବରଣକାଳରେ ସଭାସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ସମସ୍ତ କନ୍ୟାର୍ଥୀ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମତ୍ତ ନୃପତିଗଣଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କର ସେହି ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଗଳାରେ ବରଣମାଳା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

ଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରି କ୍ରୋଧରେ ଜଳିଗଲେ ଏବଂ କନ୍ୟାକୁ ଧିକ୍‌କାର ଦେଇ କଟୂକ୍ତି ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବୀରକନ୍ୟା ବାକ୍ୟ ବ୍ୟୟ ନକରି ଅଧୋ-ବଦନରେ ସମସ୍ତ ସହିଗଲେ । ଏଣେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଏ ସମ୍ବାଦ ପାଇଲାକ୍ଷଣି ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କୌଶଳରେ ଗୁଣାନୁରକ୍ତା ସଂଯୁକ୍ତାଙ୍କୁ ଘେନି ଦ୍ରୁତବେଗରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ସଭାଗତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜାମାନେ ବାଧାଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି ସୁଦ୍ଧା କିଛି କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଏହି ଘଟଣାରେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଓ ଘୃଣା ବହୁଗୁଣରେ ବଢ଼ିଗଲା । ସେ ଶତ୍ରୁର ସର୍ବନାଶ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ବଦ୍ଧପରିକର ହୋଇ ଉପାୟମାନ କଳ୍ପନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆପେ ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ, ବଳବତ୍ତର ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କୁ ପାରିବା ଅସମ୍ଭବ ଜାଣି ମୂଢ଼ ଜୟଚନ୍ଦ୍ର 'ହାଣକୁରାଢ଼ି ବେକକୁ ଆଣିଲା' ପରି ପୂର୍ବକଥିତ ପଠାଣରାଜା ମହମ୍ମଦ ଘୋରିଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟାର୍ଥ ଆହ୍ୱାନ କଲେ । ବୃକ୍ଷର ଦାରୁ ଲୌହ ସଙ୍ଗରେ ମିଶି କୁଠାର ରୂପରେ ବୃକ୍ଷମୂଳ ଛେଦନ କଲା ପରି ଜୟଚନ୍ଦ୍ର ବିଧର୍ମୀ ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗରେ ମିଶି ଆପଣା ବଂଶ ନିର୍ମୂଳ କରିବାର ମୂଳ କାରଣ ହେଲେ । ଈର୍ଷାମୋହରେ ମୂଢ଼ ଲୋକର ବିଚାରଶକ୍ତି ରହେନାହିଁ । କଥାରେ କହନ୍ତି—'ସ୍ୱାମୀ ପଛକେ ମରୁ, ସଉତୁଣୀ ରାଣ୍ଡି ହେଉ ।' ସପତ୍ନୀକୁ ବିଧବା କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଆପେ ପତିହୀନା ବା ଅନାଥା ହେବା ଯେ ସର୍ବନାଶ, ଏହା ଲୋକେ ଯେଉଁ ଦୋଷରୁ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଜୟଚନ୍ଦ୍ର ତେତେବେଳେ ସେହି ଦୋଷରେ ଦୂଷିତ ଥିଲେ । ତେଣୁ 'କୁଲ୍ହା ଖୋଲି ନକୁଳ ଆହ୍ୱାନିଲା ପରି' କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଯବନର କୃପାଭିକାରି ହେଲେ ।

ରାଜ୍ୟଲୋଲୁପ ମହମ୍ମଦ ଘୋରି ହିନ୍ଦୁ ଭ୍ରାତୃବିବାଦର ଏ ସୁଯୋଗ ପାଇ ଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଆନନ୍ଦରେ ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ବହୁ ସୈନ୍ୟ ସହ ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥ ବହିର୍ଗତ

ହେଲେ । ଏଣେ ମହାବୀର ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଏବଂ ସମର ସିଂହ ମଧ୍ୟ ଘୋର ସମର ନିମିତ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତି ହେଲେ । ଦୃଶଦ୍‌ବତୀ ନଦୀକୂଳରେ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ଯୁଦ୍ଧ ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା କାଳରେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ନବପ୍ରଣୟିନୀ ସଂଯୁକ୍ତାଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଗଲେ । ବୀରାଙ୍ଗନା ସହାସ୍ୟବଦନରେ ବିଦାୟ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପତିଙ୍କର ଉତ୍ସାହ-ବର୍ଦ୍ଧନାର୍ଥ ଏତିକି ମାତ୍ର କହିଲେ, "ପ୍ରିୟତମ, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ମନରେ ମୁଁ ସମରଭୂମିକି ବିଦାୟ ଦେଉଅଛି । ତୁମ୍ଭେ ସମସ୍ତ କଥା ଭୁଲି ଶତ୍ରୁଜୟରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେବ । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ବୀରଧର୍ମ ପାଳନ ହିଁ ବୀରର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ଯଦି ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ, ତାହା ଶ୍ରେୟ । ମନେରଖ—ରକ୍ତାକ୍ତ ଦେହରେ ଜୟଶ୍ରୀମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଫେରିବା ଦେଖିଲେ ମୋର ଯେତେ ଆନନ୍ଦ ହେବ, ଯୁଦ୍ଧରେ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ଦେଇ ଅକ୍ଷତ ଦେହରେ ଆସି ମୋହର ପ୍ରେମାକାଂକ୍ଷୀ ରୂପରେ ଦେଖାଦେଲେ ମୋର ତତୋଽଧିକ ଘୃଣା ହେବ । ତୁମ୍ଭେ ମହାବୀର, ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ତୁମ୍ଭେ ଜୟୀ ହେବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ହେଉଅଛି ।"

ପ୍ରିୟତମାର ଏ ପ୍ରକାର ବୀରବାଣୀରେ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଆତ୍ମୀୟ ସମର ସିଂହଙ୍କ ସହିତ ସୈନ୍ୟବଳ ଘେନି ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦେଲେ । ଉଭୟ ଦଳ ମଧ୍ୟରେ ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ମହାବୀର ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ଅଦ୍ଭୁତ ସାହସ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସେଥିରେ ଜୟୀ ହେଲେ । ଶତ୍ରୁପକ୍ଷ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନହୋଇ କଏ କାହିଁ ପଳାୟନ କଲେ ।

କିଛିକାଳ ଉତ୍ତାରେ ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ପୁଣି ଯୁଦ୍ଧକୁ ବାହାରିଲେ । ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ପୂର୍ବପରି ପତ୍ନୀଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସାହରେ ଦୃଶଦ୍‌ବତୀ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରାକଲେ । ଏଥର ବିଦାୟ କାଳରେ ହଠାତ୍ ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ପତିଭକ୍ତା ସଂଯୁକ୍ତାଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଆଶଙ୍କା ଜନ୍ମିଲା; କିନ୍ତୁ ବୀରାଙ୍ଗନା ପତିଙ୍କ ଉତ୍ସାହଭଙ୍ଗ ହେବା ଭୟରେ ସେ ଭାବ ଅନ୍ତରରେ ଗୋପନକରି ପୂର୍ବବତ୍ ସହାସ୍ୟବଦନରେ ବିଦାୟ ଦେଇଥିଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟବାର ଉଭୟ ପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଷମ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣକଲା । ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ ପ୍ରଥମ ଥରର ଯୁଦ୍ଧରେ ଭୀତ ହୋଇ ବଳରେ ନପାରିବାରୁ ଛଳରେ ଜିଣିବା ମାନସରେ ସନ୍ଧି ପ୍ରସ୍ତାବ ଉତ୍ଥାପନ କରି ଯୁଦ୍ଧ ସ୍ଥଗିତ କରିବାପାଇଁ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ନିକଟକୁ ସମ୍ବାଦ ପଠାଇଲେ । ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧରୁ ବିଶ୍ରାମ ପାଇ ବିଜୟମଦରେ ନାନା ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦରେ ମତ୍ତହେଲେ । ଏହି ଛିଦ୍ର ପାଇ କପଟୀ ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ ହଠାତ୍ ସୈନ୍ୟ ସହ ସେହି ବିଭକ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ସେନା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମହାବୀର ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ତିଳେ ଭୀତ ନ ହୋଇ ଖଣ୍ଡିଏ ତରବାରି ଧରି ଅପୂର୍ବ ବିକ୍ରମରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶତ୍ରୁପକ୍ଷ ତାହାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ଦର୍ଶନରେ ଚକିତ ହୋଇଗଲେ । ମାତ୍ର ଏକାକୀ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ କ'ଣ

କିପରିବେ ? ପରିଶେଷରେ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ବେଷ୍ଟନ କରି ବନ୍ଦୀ କରିଥିଲେ । ଧର୍ମଜ୍ଞାନହୀନ ଯାହାବୁଦ୍ଦୀନ (ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ) ପୁଣି ତାହାଙ୍କୁ ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ସେଠାରେ ହତ୍ୟାକରିଥିଲେ ।

ଶଙ୍କାକୁଳା ବୀରବାଳା ସଂଯୁକ୍ତା ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶୁଣିଲାକ୍ଷଣି ଶତ୍ରୁ ନିକଟରୁ ପତିଙ୍କର ପବିତ୍ର ମୃତଦେହ ଅଣାଇ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଚିତାରୋହଣରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କଲେ । ସେହି ଚିତାନଳ ନିର୍ବାପିତ ହେବା ପଛେ ପଛେ ହିନ୍ଦୁର ଗୌରବରବି ଚିରକାଳକୁ ଅସ୍ତମିତ ହେଲା । କ୍ରମେ ପଠାଣ ରାଜାମାନେ ସମସ୍ତ ହିନ୍ଦୁରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର କରି ବସିଲେ । ଦେଶଦ୍ରୋହୀ, ଜାତିଦ୍ରୋହୀ ଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ବିଷମୟ ଫଳ ସମସ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ଜାତିକୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ କୁଳକଳଙ୍କ ଜୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଔରସରେ ଜନ୍ମି ସଂଯୁକ୍ତା ଉନ୍ନତ ଚରିତ୍ରଦ୍ୱାରା କୁଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି ।

କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ

କ୍ରମାଗତ ପାଞ୍ଚଶହ ବର୍ଷ କାଳ ପଠାଣ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାଦ ଯୁଦ୍ଧ କରି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମିବାର ରାଜ୍ୟର ରାଜପୁତମାନେ ଯେତେବେଳେ ହୀନବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ, ରାଜପୁତ ଜାତିର ପୂର୍ବ ମାନ ସମ୍ଭ୍ରମ ରକ୍ଷାର ବିଧି ଲୋପ ପାଇବାକୁ ବସିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ରାଜପୁତ ମହିଳା ଆପଣାର ଉନ୍ନତ ଚରିତ୍ରଦ୍ୱାରା ସ୍ୱଦେଶର ଟେକ ରଖିଥିଲେ । ଏ ମହିଳା ମିବାରପତି ଭୀମସିଂହଙ୍କର କନ୍ୟା ସୁକୁମାରୀ କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ । କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ ରୂପଲାବଣ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ଲୋକେ ତାହାଙ୍କୁ 'ରାଜସ୍ଥାନ-କୁସୁମ' ବୋଲି କହୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏହି ରୂପ ଅନର୍ଥ-ବିଷର କୂପ ପ୍ରାୟ । ଏହି ରୂପ ଲାଗି ରାଜପୁତ ରାଜ୍ୟରେ କେତେ କେତେ ଅନିଷ୍ଟ ଘଟି-ଯାଇଅଛି । ପଦ୍ମିନୀଙ୍କ ରୂପଲାବଣ୍ୟ ଯୋଗେ ଦିନେ ଚିତୋର ଛାରଖାର ହୋଇଥିଲା । ଏବେ କୃଷ୍ଣକୁମାରୀଙ୍କ ରୂପରେ ସେହି ଅନର୍ଥ ।

ପ୍ରଥମେ ମାରବାର ପତିଙ୍କ ସହିତ ଏହି ରାଜପୁତ୍ରୀଙ୍କର ବିବାହ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ମାରବାର ରାଜା ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପତିତ ହେବାରୁ ପିତା ଭୀମସିଂହ ଜୟପୁରପତି ଜଗତ୍ ସିଂହଙ୍କୁ ସ୍ୱୀୟ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥିରକଲେ । ଏଣେ ମାରବାର ବିଜୟୀ ରାଜା ମାନସିଂହ ସେ କନ୍ୟା ଲାଭର ଅଧିକାରୀ ବୋଲି ନିର୍ବନ୍ଧ କଲେ । ତତ୍କାଳରେ ସିନ୍ଧିଆ ରାଜ୍ୟର ମରହଟ୍ଟା ରାଜା ବଡ଼ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଥିଲେ । ଜଗତ୍‌ସିଂହଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବରୁ ଶତ୍ରୁତା ଥିବାରୁ ଜଗତ୍‌ସିଂହଙ୍କୁ ଏ କନ୍ୟାରତ୍ନ ପ୍ରଦାନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ମାନସିଂହଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ ଦେବାପାଇଁ ସେ ରାଣା

ଭୀମ ସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ ସମ୍ବାଦ ପଠାଇଲେ । ରାଣା ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ନହେବାରୁ ସିନ୍ଧିଆ ଅଧିପତି ବହୁ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତ ଘେନି ମିବାର ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଦୁର୍ବଳ ଭୀମସିଂହ ଆତ୍ମରକ୍ଷାରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ସିନ୍ଧିଆର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ।

ଜୟପୁରପତି ଏ ସମ୍ବାଦରେ ଆପଣାକୁ ଅପମାନିତ ଜାଣି ବହୁ ସୈନ୍ୟ ସହିତ ମିବାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଆଉ ରହିଲେ ମାନସିଂହ । ସେ ମଧ୍ୟ ଏ ସୁଯୋଗ ଦେଖି ସୈନ୍ୟଗଣଙ୍କ ସହିତ ମିବାରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସିନ୍ଧିଆ ରାଜା ସହାୟ ଥିବାରୁ ତାହାଙ୍କ ପକ୍ଷ ବଳବତ୍ତର ହେଲା । ମିବାର ମଧ୍ୟରେ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ଘୋର ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଲା । ବିଦେଶୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରେ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ଛାରଖାର ହେଉଥିବା ଦେଖି କି ଉପାୟରେ ଏ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ନିବାରିତ ହେବ, ଭୀମସିଂହ ଅମାତ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜଣେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଯବନ ସର୍ଦ୍ଦାର ତାହାଙ୍କୁ ଏହି ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ—'ଯାହା ପାଇଁ ମିବାରରେ ଏପରି ବିପଦ, ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ ବିନା ଏହା ବିଦୂରିତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ ଯାହାକୁ ବିବାହ କରୁ, ସେଥିରେ ଶାନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀର ପ୍ରତିହିଂସାରେ ଏ ରାଜ୍ୟ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଅତଏବ କନ୍ୟାର ବଧ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନକରନ୍ତୁ ।'

ଦୁର୍ବଳ ରାଣା ଅଗତ୍ୟା ଏହି ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହୋଇ ଆପଣାର ଭ୍ରାତାଙ୍କୁ ଗୋପନରେ ଦୁହିତାକୁ ହତ୍ୟା କରିବାପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ପିତୃବ୍ୟ ଯୌବନ ଦାସ ତରବାରି ହସ୍ତରେ ଭ୍ରାତୁଷ୍ପୁତ୍ରୀର ଶୟନକକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଦେଖିଲେ—ସରଳା କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ ନିଦ୍ରିତା । ତାହାର କମନୀୟ ମୁଖକମଳ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ହତ୍ୟାକାରୀର ହୃଦୟ ବିଚଳିତ ହୋଇଗଲା । ହସ୍ତରୁ ତରବାରି ଖସିପଡ଼ିଲା । ସେହି ନିର୍ଜନ କକ୍ଷରେ ଅଶ୍ରୁ ବିସର୍ଜନ କରି ଯୌବନ ଦାସ ଆପଣାକୁ ଧିକ୍‌କାର ଦେଇ ଫେରିଆସିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ଲୁଚିଲା ନାହିଁ । କ୍ରମେ ଏ ଗୁପ୍ତମନ୍ତ୍ରଣା କାନକୁ କାନ ହୋଇ ଅନ୍ତଃପୁର ରମଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୋକ କ୍ରନ୍ଦନ ବର୍ଦ୍ଧିତ କଲା । କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ ସମସ୍ତ ପୁରନାରୀଙ୍କ କ୍ରନ୍ଦନରେ ହାସ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ବୀରକ୍ତଭାବରେ କହିଲେ—"ତୁମ୍ଭେମାନେ ରାଜପୁତରମଣୀ ନୁହ କି ? ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ଲାଗି ଛାର ଜଣେ ଅବଳାକୁ ମରିବାକୁ ହେବ, ଏଥିପାଇଁ ପୁଣି ଏତେ ଶୋକ ଆଉ ଏତେ କ୍ରନ୍ଦନ ? ରାଜପୁତମାନଙ୍କର ସେ ପୂର୍ବ ବୀରତ୍ୱ ଗୌରବ ଆଜି ନାହିଁ ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ସେଥିପାଇଁ କ'ଣ ଜଣେ ରାଜପୁତକନ୍ୟା ହସି ହସି ମରଣକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ମରଣ ଆମ୍ଭ ପକ୍ଷରେ କିଛି ନୁହେଁ । ଏହିକ୍ଷଣି ଯଦି କୌଣସି ଶତ୍ରୁ ଆସି ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାର କରେ, ତାହାହେଲେ ଆମ୍ଭ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧର୍ମରକ୍ଷା ଲାଗି ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ନହୁଅନ୍ତା କି ? ରାଜପୁତବୀରମାନେ ଆଜି ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ରାଜପୁତବାଳାଙ୍କର ବଳ କ'ଣ କାହିଁ ଗଲା ? ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ମୁଁ ଧିକ୍‌କାର ଦେଉଅଛି । ମିବାର ରକ୍ଷା ଲାଗି ସହାସ୍ୟବଦନରେ ମରିବା ମୋହ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱର୍ଗ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋତେ ଏ ସୁଖରେ

ବାଧା ନଦେଇ ରାଜପୁତନାରୀର ମହତ୍ତ୍ୱ ରକ୍ଷାକର ।''

କୃଷ୍ଣକୁମାରୀଙ୍କର ଏପ୍ରକାର ଉକ୍ତିରେ ସମସ୍ତ ଅନ୍ତଃପୁରଚାରିଣୀ ଲଜ୍ଜାରେ ମୌନଭାବ ଧାରଣ କଲେ । ତହୁଁ ରାଜକନ୍ୟା ଜନନୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଏହିରୂପେ ପ୍ରବୋଧ ଦେଇ କହିଲେ—''ମା, ତୁମ୍ଭେ ଉଚ୍ଚ ରାଜପୁତ ବଂଶର କନ୍ୟା ଏବଂ ମିବାର ରାଣାବଂଶର ବଧୂ । ତୁମ୍ଭ ଗର୍ଭରେ ମୋହର ଜନ୍ମ । ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ଲାଗି ମରଣରେ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ହୁଏ, ଏହା ତ ତୁମ୍ଭେ ଜାଣ । ଯେଉଁ ମରଣରେ ଅକ୍ଷୟ ଯଶ ପୁଣି ସ୍ୱର୍ଗ ଲାଭ ହୁଏ, ଏ ଜୀବନର ତୁଚ୍ଛ ଭୋଗଆଶା ବିସର୍ଜନ କରି ତାହା କିଏ ନ ଚାହେଁ ? ଏ ମରଣ ତ ମୋହ ପକ୍ଷରେ ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ! କନ୍ୟାର ଏ ସୁଖମରଣରେ ତୁମ୍ଭେ ଆନନ୍ଦିତା ନ ହୋଇ ଏତେ କାତର ହେଉଅଛ ? ଛି ! ଆଉ କାନ୍ଦ ନାହିଁ, ଧୈର୍ଯ୍ୟଧର । ରାଜପୁତ-ରମଣୀର ବଳ ଦେଖାଅ ଏବଂ ମିବାରରାଣୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟସ୍ୱରୂପ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷାପାଇଁ ଆଜି କନ୍ୟାକୁ ସଦମ୍ଭରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କର ।''

ଏହା ଶୁଣି ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭାବାନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେ ଅଶ୍ରୁ ସମ୍ବରଣ କରି କନ୍ୟାରତ୍ନକୁ ଅଙ୍କରେ ଧାରଣପୂର୍ବକ କହିଲେ—''ମା, ମୋହର ବିଶେଷ ଦୁଃଖ, ଜଣେ ସୁଦ୍ଧା ରାଜପୁତବୀର ବିନ୍ଦୁଏ ରକ୍ତ ଦେବାକୁ ସାହସୀ ହେଲେ ନାହିଁ । ବିନା ଆୟାସରେ କାପୁରୁଷେ ସୁକୁମାରୀ ବାଳିକାକୁ ବଳିଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ମା ମୋର, ଯେବେ ଆଜି ରାଣାଙ୍କ ଶୋଣିତରେ ଆଉ ରାଜପୁତ ବୀରଗଣଙ୍କ ଶୋଣିତରେ ଏ ମିବାର ଭୂମିକି ରଞ୍ଜିତ ଦେଖିଥାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ମୋ ପ୍ରାଣକୁ ସେ ବଳ ଆସିଥାନ୍ତା । ତାହାହେଲେ ମୁଁ ସହାସ୍ୟବଦନରେ ଚିତା ଆରୋହଣ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କାପୁରୁଷ ରାଜପୁତମାନେ ଆଜି ଆପଣାକୁ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ମୋହର ପ୍ରାଣାଧିକା କନ୍ୟାକୁ ବଳି ଦେବାକୁ ବସିଲେ—ଏହା ମୁଁ କିପରି ସହିବି ଭଲା ?''

ଜନନୀଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏପ୍ରକାର ବଚନ ଶୁଣି କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ ଅଶ୍ରୁମୁଖୀ ହୋଇ କହିଲେ—'ମା, ସେ କଥା ଆଉ ମନକୁ ଆଣି କ'ଣ ହେବ ? ମିବାରର ପତନ ହୋଇଅଛି; କିନ୍ତୁ ରାଜପୁତମାନେ ଆଜି ବୀରଧର୍ମ ଭୁଲିଗଲେ ବୋଲି କ'ଣ ଆମ୍ଭେ ବୀରରମଣୀ ତାହା ସହଜରେ ଭୁଲିଯିବା ? ନାରୀଙ୍କ ଯୋଗେ ଯଦି ମିବାରର କିଞ୍ଚିତ୍ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହେ, ତାହା ଶ୍ରେୟ । ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୋର ମରଣରେ ମିବାରର ଏ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେଉ ।'' ଅନନ୍ତର କାପୁରୁଷ ରାଣାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଏହି ସନ୍ଦେଶ ପଠାଇଲେ ଯେ, ଅସିରେ ହେଉ ବା ବିଷରେ ହେଉ ଅଥବା ଅନ୍ୟ ଯେ ଉପାୟରେ ହେଉ କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ ମରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।

ବିନା ଘୋର ଶବ୍ଦରେ ବିଷ ପ୍ରେରିତ ହେଲା । କୃଷ୍ଣା କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟରେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ନୟନରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆପଣାର ମନୋଭାବ ଜଣାଇ ଅମ୍ଳାନବଦନରେ ତାହା ପାନକଲେ । ତହିଁରେ ଶରୀର ଜର୍ଜରିତ ହେବା ଦେଖିଣିକ ଥାଉ ମୁଖଶ୍ରୀ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶିଲା । ପୃଥ୍ୱୀ

ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାନେ ବିଷ ଆସିଲା, ତାକୁ ତୋଳି ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଲୋକେ ଏ ଆଚମ୍ବିତ ଘଟଣା ଦେଖି ମନେ ମନେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ—'ରଖିଲେ ହରି ମାରେ କିଏ ?' ମାତ୍ର ରାଣା ଏଣେ ଆପଣା ସଂକଳ୍ପ ପୂରଣରେ ଅଟଳ । ବିଷବୈଦ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି କୁସୁମ୍ଭରସ ନାମକ ଏକ ଉତ୍କଟ ବିଷ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ପଠାଇଲେ । କଥା ଅଛି, ତୃତୀୟବାର ଧର୍ମ ଛାଡ଼େ । ସେହି ତୀବ୍ର ବିଷରସ ପାନରେ ରାଜସ୍ଥାନର ସେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଫୁଲଟି ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ମଉଳିପଡ଼ିଲା । କୃଷ୍ଣକୁମାରୀଙ୍କର ସେହି ଦାରୁଣ ମୃତ୍ୟୁ ଲୁପ୍ତ-କୀର୍ତ୍ତି ରାଜପୁତଜାତିକୁ ଅମୂଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଗଲା ।

କର୍ମଦେବୀ

ରାଜପୁତାନାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅରନ୍ତନଗରରେ ପୂର୍ବେ ମୋହିଲ ନାମରେ ଦଳେ ରାଜପୁତ ଜାତି ବାସକରୁଥିଲେ । ଏକଦା ମାଣିକ ରାଓ ନାମକ ଜଣେ ରାଜା ଏହି ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ କନ୍ୟାର ନାମ କର୍ମଦେବୀ । ସେତେବେଳେ ମାରବାର ମୁନ୍ଦର ରାଜ୍ୟରେ ଚଣ୍ଡନାମକ ଜଣେ ରାଠୋରବଂଶୀୟ ରାଜା ରାଜପଣ କରୁଥିଲେ । ରାଠୋର-ମାନେ କୁଳୀନ ଥିବାରୁ ରାଜା ମାଣିକ ରାଓ ମୁନ୍ଦର ରାଜକୁମାର ଅରଣ୍ୟକମଳଙ୍କୁ ସ୍ୱୀୟ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି ଧନ୍ୟ ହେବେ ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । କୁଳୀନଜାତି ସହିତ ବିବାହ ଦେବାରେ ଆପତ୍ତି ଉଠିବା ତେଣିକି ଥାଉ ବରଂ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବଢ଼ିବ ବୋଲି ସେ କନ୍ୟାର ମତ ବୁଝି ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ବୀରାନୁରାଗିଣୀ କର୍ମଦେବୀ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସାଧୁ ନାମକ ଜଣେ ରାଜକୁମାରଙ୍କର ବୀରତ୍ୱର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ପତିପଦରେ ବରଣ କରିବେ ବୋଲି ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ଘଟନାକ୍ରମେ ବୀରବର ସାଧୁ କୌଣସି ଯୁଦ୍ଧରୁ ଫେରିଯାଉଥିବାବେଳେ ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଅରନ୍ତନଗରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । କର୍ମଦେବୀଙ୍କ ପିତା ମାଣିକ ରାଓ ତାହାଙ୍କୁ ନିଜ ଭବନକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଆଣି-ଥିଲେ । ଏହିଠାରେ କର୍ମଦେବୀଙ୍କର ବୀର ସାଧୁଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ସୁବିଧା ଘଟିଲା ଓ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣର ବିବାଦ ମେଣ୍ଟିଲା । ସାଧୁଙ୍କର ବୀରତ୍ୱବ୍ୟଞ୍ଜକ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବଦନମଣ୍ଡଳ ଦେଖି ବୀରବାଳା ଏକାବେଳକେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପଦରେ ମନପ୍ରାଣ ଢାଳିଦେଇଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଏଥିପୂର୍ବରୁ କୁଳୀନ ରାଠୋରବଂଶୀୟ ରାଜପୁତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁଗଲରାଜ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ ଭଟ୍ଟବଂଶୀୟ ରାଜା ରଣଙ୍ଗଦେବଙ୍କର ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ପତିପଦରେ ବରଣ କରିବାର ଶୁଣି ପିତା କନ୍ୟା ପ୍ରତି ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ ଏଣେ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ଭଙ୍ଗକଲେ ପ୍ରତାପୀ ରାଠୋରପତିଙ୍କର ଅବମାନନା ହେବ ଏବଂ ଘୋର ପ୍ରତିହିଂସାରେ ରାଜ୍ୟ ଛାରଖାର ହୋଇଯିବ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଜାମାତା ଓ ଦୁହିତାଙ୍କର

ଆତ୍ମରକ୍ଷା ସୁଦ୍ଧା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିବ । ବିବାହକଲେ କୁଳୀନ ରାଜପୁତବଂଶ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ କରିବାଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ସମ୍ମାନ ବଢ଼ିବ । ରାଜା ଏହିପରି ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ । ସଙ୍ଗିନୀମାନେ କର୍ମଦେବୀଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଦେଖାଇ ବୁଝାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବୀରନାରୀ କର୍ମଦେବୀ ଏହିରୂପେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ—"କୁଳୀନବଂଶ ବା ଅଧିକ ଧନସମ୍ପଦ ଅପେକ୍ଷା ବୀରତ୍ୱ ରାଜପୁତ ନାରୀ ପକ୍ଷରେ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁ । ମୁଁ ବୀରପୁରୁଷର ସହଧର୍ମିଣୀ ହୋଇପାରିଲେ ବଡ଼ ରାଜ୍ୟର ମହାରାଣୀ ହେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ବୀର ସଙ୍ଗରେ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ବୁଲିପାରିଲେ ମୋହର ସିଂହାସନ ଲାଭ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସୁଖ । ଅତଏବ ମୁଁ ଯାହାଙ୍କ ବୀରପଣରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଅଛି, ସେହି ଏକା ମୋହର ସ୍ୱାମୀ । ବୀରାଗ୍ରଣୀ ସାଧୁ ଯଦି ଯେ ମୁନ୍ଦର-ରାଜାର ପ୍ରତିହିଂସାରୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରି ନପାରିବେ, ତାହାହେଲେ ଜାଣିବି ଯେ ବିଧାତା ମୋହର ସୁଖର ପ୍ରତିକୂଳ । ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ମୃତପତିଙ୍କ ସହିତ ଚିତାନଳରେ ପ୍ରବେଶ କରିବି ସ୍ୱର୍ଗରେ ଅବଶ୍ୟ ବେନିଙ୍କର ମିଳନ ହେବ ।" ସହଚରୀମାନେ ଏଥିରେ ନିରୁତ୍ତର ହେଲେ । ରାଜା କନ୍ୟାର ମତପରିବର୍ତ୍ତନର ସମ୍ଭାବନା ନଦେଖି ଅଗତ୍ୟା ସେହି ସାଧୁଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ରାଜପୁତ୍ର ସାଧୁ ରାଜକୁମାରୀ କର୍ମଦେବୀଙ୍କର ଦୃଢ଼ସଂକଳ୍ପର କଥା ଶୁଣି ତାହାଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରଶଂସା କରି ଆନନ୍ଦରେ ବିବାହରେ ସମ୍ମତି ଜଣାଇଲେ । ଯଥାକାଳରେ ବେନିଙ୍କର ଶୁଭପରିଣୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ଯୌତୁକସମ୍ଭାର ସହ ସାଧୁ ନବବଧୂଙ୍କୁ ଘେନି ପୁଗଲ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରାକଲେ । କାଳେ ପଥ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଅରଣ୍ୟକମଲ କିଛି ଅନିଷ୍ଟ ଘଟାଇବେ, ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ରାଜା ମାଣିକ ରାଓ ପାଞ୍ଚ ସହସ୍ର ସୈନ୍ୟ ଜାମାତାଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରେରଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମାତ୍ର ବୀରପୁରୁଷ ସାଧୁ ଆପଣାର ଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଯାତ୍ରା କରିବା ସଙ୍ଗତ ମଣି ସେ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ; ତଥାପି ରାଜା ସେହି ନବଦମ୍ପତିଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ପୁତ୍ର ଏବଂ ସାତ ଶତ ମୋଗଲ ସୈନିକ ପ୍ରେରଣ କରିଥିଲେ ।

ଏଣେ ମୁନ୍ଦର ରାଜପୁତ୍ର ଅରଣ୍ୟକମଲ ଏ ବିବାହରେ ଆପଣାକୁ ବିଶେଷ ଅପମାନିତ ମନେକରି ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାପାଇଁ ଆୟୋଜନ କଲେ । ଅରଣ୍ୟକମଲ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ବୀରପୁରୁଷ ଥିଲେ । ସାଧୁଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଆପଣାର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସେ ବହୁ ସୈନ୍ୟ ଘେନି ପଥମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ସାଧୁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ସୈନିକ ଦେଖି ଆପଣାର ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ ହଠାତ୍ ଆକ୍ରମଣରୁ ବାରଣକଲେ । ସାଧୁ ଥରେ ବିପକ୍ଷଦଳର ଚେଷ୍ଟା ଧୀରଭାବରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିଗଲେ । ଅନନ୍ତର ଉଭୟପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ମାତ୍ର ଦୁଇଜଣଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଅନର୍ଥକ ଏତେ ଲୋକଙ୍କର ରକ୍ତପାତ ହେବା ଧର୍ମସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ ବୋଲି ବିଚାର

କରି ଶେଷରେ ସେ ବୀର ଦୁହେଁ କେବଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବାର ସ୍ଥିରକଲେ । ସାଧୁ ନବ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଗଲେ । ବିଦାୟକାଳରେ କର୍ମଦେବୀ ସହାସ୍ୟବଦନରେ କହିଲେ, "ଯାଅ ନାଥ, ମୁଁ ଆଜି ସ୍ୱନେତ୍ରରେ ତୁମ୍ଭର ବୀରତ୍ୱ ଦେଖି କୃତାର୍ଥ ହେବି । ତୁମ୍ଭେ ବୀରପୁରୁଷ, ବୀର ସଙ୍ଗରେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ଆପଣାର ମାନ ରକ୍ଷା କର । ଜୟ ବା କ୍ଷୟ ଯାହା ଲାଭକର ସେଥିରେ ବୀରର ମାନ ରକ୍ଷା ହେବ । ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁରେ ସୁଦ୍ଧା କାତର ହେବିନାହିଁ । ମୋହି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଯେପରି ପରାଜୟ ନ ପାଅ । ବୀରର ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ମାନ ବଡ଼ । ଏଥିରେ ଯଦି ତୁମ୍ଭର ଜୀବନ ଯାଏ, କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଅନୁଗାମିନୀ ହେବି ।"

ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହରେ ସାଧୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ବୀରସ୍ତ୍ରୀ କର୍ମଦେବୀ ନିଶ୍ଚଳ ଭାବରେ ଠିଆହୋଇ ସବୁ ଦେଖୁଥିଲେ । ଶେଷରେ ପ୍ରାଣପତିଙ୍କୁ ଭୂତଳରେ ପତିତ ହେବାର ଦେଖି ନିକଟକୁ ଆସିଲେ । ଚକ୍ଷୁରେ ଅଶ୍ରୁ ନାହିଁ କି ମୁଖରେ ବିଷାଦର ଚିହ୍ନ ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ । ଇହଲୋକରେ ପତିସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ପାରି ନ ଥିଲେହେଁ ପରଲୋକରେ ପତିସଙ୍ଗିନୀ ହୋଇପାରିବେ ଏହି ଆଶାରେ ସତୀର ହୃଦୟ ଅବିଚଳିତ ରହିଥିଲା । ବୀର-ବାଳା କିଛିମାତ୍ର କାତର ନ ହୋଇ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଚିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଚିତାଶଯ୍ୟା ଉପରେ ପତିଙ୍କର ମୃତଦେହ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଉଠାଇ ଯତ୍ନରେ ଶୁଆଇଲେ ଏବଂ ପତିଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ତରବାରି ଆଣି ଏକାଘାତରେ ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ହାତ କାଟି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭୃତ୍ୟ ହସ୍ତରେ ଦେଇ କହିଲେ—"ମୋହର ଶ୍ୱଶୁର-ଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇ କହିବ—ମୋହ ଭାଗ୍ୟରେ ସେ ଚରଣଦର୍ଶନ ଘଟିଲା ନାହିଁ । ଏହି ହାତଟି ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖାଇ କହିବ, ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରବଧୂ ଏହିପରି ଥିଲେ ।" ଅନନ୍ତର ସତୀ ଜଣେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଭୃତ୍ୟକୁ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଡାକି କହିଲେ—"ଦେଖ, ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଆଉ କାଟି ହେବ ନାହିଁ; ତୁମ୍ଭେ ମୋହର ଏ ହାତଟି କାଟିପକାଅ ।" ଭୃତ୍ୟ ନୀରବରେ ତାହା ପାଳନ କଲା । ତହୁଁ କର୍ମଦେବୀ କହିଲେ—"ଏ ହାତଟି ନେଇ ଯାଅ, ମୋହିଲଜାତିର ଭଟ୍ଟକବିମାନଙ୍କୁ ଦେବ ।" ଏହିରୂପେ ଅଦ୍ଭୁତ ଆଦେଶ ଦେଇ ପତି-ଅନୁଗତା କର୍ମଦେବୀ ଚିତା ଉପରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଶୟନକଲେ । ଦର୍ଶକମାନେ ଚିତାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ପରିବେଷ୍ଟନ କରି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ସ୍ତମ୍ଭିତଭାବରେ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଚିତାଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଲା । କ୍ଷଣକରେ ବୀରଦମ୍ପତିଙ୍କ ଦେହ ଧୂମଭସ୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା ।

ଯଥାକାଳରେ ପୁଗଲ ରାଜ୍ୟରେ ସତୀଶିରୋମଣିଙ୍କର ଛିନ୍ନ ବାହୁ ପହଞ୍ଚିଲା । ବୃଦ୍ଧ ରାଜା ରଣଙ୍ଗଦେବ ପୁତ୍ରବଧୂର ପବିତ୍ର ବାହୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରି ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସମଗ୍ର ରାଜପୁର ପୁତ୍ର ଓ ବଧୂଙ୍କର ଅକାଳମୃତ୍ୟୁ ବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରବଣରେ ମର୍ମବିଦାରକ କରୁଣଧ୍ୱନିରେ କ୍ଷଣକେ ପୂର୍ଣ୍ଣହୋଇଗଲା । ଅନନ୍ତର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଚିତାରେ କର୍ମଦେବୀଙ୍କର

ଛିନ୍ନ ବାହୁ ବାଧିରେ ଦଗ୍ଧ କରାଗଲା । ରାଜା ସେହି ଦାହ ସ୍ଥାନରେ ପୁତ୍ରବଧୂର ସ୍ମରଣାର୍ଥ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ପୁଷ୍କରଣୀ ଖୋଳାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ପୁଷ୍କରଣୀ 'କର୍ମଦେବୀ ସରୋବର' ନାମରେ ଲୋକରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଥିଲା ।

ରାଣୀ ଶୁକଦେଈ

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭ ଦେଶର ରମଣୀମାନଙ୍କର ଶୋଚନୀୟ ଦଶା ଦେଖିଲେ କିଏ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ଯେ ପୂର୍ବେ ଏ ଦେଶରେ ବୀରରମଣୀ ଥିଲେ ? କିନ୍ତୁ ଏହା କଳ୍ପନାର କଥା ନୁହେଁ, ଆଜିକୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ସତ୍ୟ ଘଟଣା । ସେଥିରୁ ଜଣାଯିବ ଏହି ଉତ୍କଳଭୂମି ଗର୍ଭରୁ କିପରି ବୀରାଙ୍ଗନା ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଯେଉଁ ବାଙ୍କି ବର୍ତ୍ତମାନ ଖାସମାହାଲ, ତାହା ପୂର୍ବେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର କିଲ୍ଲା ଥିଲା । ସେହି ରାଜ୍ୟର ରାଜମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୀରପୁରୁଷ ଥିଲେ । ବଡ଼ ରାଜା ନ ହେଲେ କ'ଣ ହେବ, ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ରାଜାମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରେ ଡର କରୁଥିଲେ । ରାଜପୁତରାଜ୍ୟରେ ଚିତୋରଗଡ଼ ପରି ଓଡ଼ିଶାରେ ବାଙ୍କିର ସୁଖ୍ୟାତି ଥିଲା । ଏହି ବଂଶର ରାଜା ଧନୁର୍ଜୟ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୬୦୦ ରୁ ୧୬୧୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ୧୫ ବର୍ଷକାଳ ରାଜପଣ କରିଥିଲେ । ଧନୁର୍ଜୟ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ବୀରପୁରୁଷ ଏବଂ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ରାଜା ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ସମୟରେ କୌଣସି କାରଣ-ବଶତଃ ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଘଟିବାରୁ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା ହେଲା ।

ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଅଧିପତି ଆପଣାକୁ ଅଧିକ ବଳଶାଳୀ ଜାଣି ବହୁ ସୈନ୍ୟ ଘେନି ହଠାତ୍ ଆସି ବାଙ୍କି ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ବାଙ୍କି ରାଜା ବୀର ଧନୁର୍ଜୟ ସେଥିରେ କିଛିମାତ୍ର ଭୀତ ନ ହୋଇ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ସୈନ୍ୟ ଘେନି ବିପକ୍ଷ ଦଳ ଅଭିମୁଖରେ ପ୍ରଧାବିତ ହେଲେ । ଦୁଇ ରାଜ୍ୟର ସୀମା ସ୍ଥଳରେ ଘୋର ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । ପଶ୍ଚାତ୍ ବୃଦ୍ଧ ଧନୁର୍ଜୟ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ଦେବାକୁ ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ପଛକୁ ହଟିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିପକ୍ଷ ଦଳ ଦ୍ୱିଗୁଣ ବିକ୍ରମରେ ମାଡ଼ିଆସିଲେ । ବାଙ୍କିଗଡ଼ର ନିକଟସ୍ଥ ରଗଡ଼ି ଗ୍ରାମରେ ପୁନର୍ବାର ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ବାଙ୍କିନରେଶ୍ୱର ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କଲେ । ଶତ୍ରୁର ତୀକ୍ଷ୍ଣଖଡ୍ଗାଘାତରେ ଧନୁର୍ଜୟଙ୍କର ବୀରମସ୍ତକ ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ହେଲା । ଏହି ରକ୍ତପାତ ସମୟକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ୍‌ବଳୟରେ ରକ୍ତମୟ ଦିଶୁଥିଲେ ।

ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରାଜା ବିଜୟମଦରେ ଢେଡେବେଲେ ବାଙ୍କିଗଡ଼ରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ମାନସ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେପରି ଅସମୟରେ ଘୋର ଅରଣ୍ୟପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ନଦୀପରିଖା-

ପରିବେଷ୍ଟିତ ଦୁର୍ଗମ ବାଙ୍କି ଗଡ଼ରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ରାଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତମାନେ ସାହସୀ ହେଲେ ନାହିଁ । ଅଗତ୍ୟା ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋପାଳପୁର ନିକଟରେ ଶିବିର ସ୍ଥାପନ କରି ସେଥିରେ ସେ ରାତି ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ରାତି ପ୍ରବେଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଘୋର ଦୁଃସନ୍ଦେଶ ବାଙ୍କି ରାଜପୁର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥ ରମଣୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟବିଦାରକ କରୁଣ ବିଳାପଧ୍ୱନିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ପୁରବାସୀମାନେ ଆର୍ତ୍ତ ହାହାକାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମୃତପ୍ରାଣା ରାଣୀ ଶୁକଦେଈଙ୍କର ଏକାଳର ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ । ମାତ୍ର ସେ ସାମାନ୍ୟ ରମଣୀ ନୁହନ୍ତି, ବୀର ଧନୁର୍ଦ୍ଧରଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ସହଧର୍ମିଣୀ ବୀରାଙ୍ଗନା । ତେଣୁ ସେ ଅନ୍ୟ ନାରୀ ପରି ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇ ନପଡ଼ି ସ୍ଥିର କରି ଦେଖିଲେ ଯେ, ଏ ଶୋକର ସମୟ ନୁହେଁ, ଦାରୁଣ ପରୀକ୍ଷାର ଆଉ କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନର ସମୟ । ନିକଟରେ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷ ଜଗିରହିଛନ୍ତି । ରାତି ନପାହୁଣୁ ଆସି ଏ ପୁର ଛାରଖାର କରି-ପକାଇବେ । ଏତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧ ନ କରି ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ମନ ମଧ୍ୟରେ ଏହିପରି ଆଲୋଚନା କରି ଶୋକାକୁଳା ଶୁକଦେଈ ଆପେ ଶୋକଜ୍ୱାଳା ସମ୍ଭାଳି ନେଇ ସେହି କାଳରାତିରେ ବାଳକପୁତ୍ର ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ସଜହେଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ରାଜମନ୍ତ୍ରୀ ବୃଦ୍ଧ ବୈବର୍ତ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆସି ରାଣୀଙ୍କ ଛାମୁରେ ଜଣାଇଲେ—"ମଣିମା, ଆଜି କି ଦାରୁଣ ବାର୍ତ୍ତା ଛାମୁରେ ଜଣାଇବାପାଇଁ ମୋହର ପ୍ରାଣ ରହିଅଛି ! ବାଙ୍କିର ଗୌରବ ରବି ଆଜି ଅସ୍ତମିତ । ବିପକ୍ଷଦଳ ଘୋର କୋଳାହଳ କରି ସମ୍ମୁଖରେ ବାଙ୍କି ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ଅଗ୍ରସର । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୋକର ବେଳ ନୁହେଁ—କି ଉପାୟ କରିବାକୁ ହେବ ବୁଦ୍ଧି ଦିଶୁ ନାହିଁ । ମଣିମାଙ୍କର ଅନୁମତି ହେଲେ ରାଜ୍ୟରୁ କିଛି ଅଂଶ ଦେଇ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ହେବ । ତାହାହେଲେ ଏ ବାଳକ ଗମ୍ଭୀର ସାମନ୍ତଙ୍କର ଲୋକ-ଯାତ୍ରାନିର୍ବାହ ପକାଶେ କିଛି ରହିବ । ନ ହେଲେ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ କିଛି ଦେଖୁନାହିଁ ।"

ରାଣୀ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମବ୍ୟଥା ଅନୁଭବ କରି କହିଲେ—"ପଟ୍ଟନାୟକେ ! ଆପଣ ବୟୋବୃଦ୍ଧ, ଆଉ ଅଧିକ କ'ଣ କହିବି ? ମୁଁ ଯେତେ ନିରୁପାୟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପତିହନ୍ତା ନିକଟରେ ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛି, ଆଉ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନକରି ଯୁଦ୍ଧର ଆୟୋଜନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଶତ୍ରୁ ରାଜାଙ୍କୁ ବାର୍ତ୍ତା ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ, କାଲି ପୁନର୍ବାର ଯୁଦ୍ଧ ହେବ ।"

ଖିନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ ରାଣୀଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏପରି ବୀରବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କରି ଅସମ୍ଭବ ବୋଧରେ ପୁଣି ବୁଝାଇ କହିଲେ—"ମଣିମା, ଯୁଦ୍ଧ ଇଚ୍ଛା ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ । ସନ୍ଧି ନ କଲେ କ'ଣ ସେନା ଯୁଦ୍ଧ ବା କରିବେ ? ଛାମୁରୁ ଅନୁମତି ହେଲେ ମୁଁ ଶୀଘ୍ର ସନ୍ଧି କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀବୁଦ୍ଧି ମୋତେ ଭଲ ଦିଶୁନାହିଁ । ଏ ବୃଦ୍ଧର ଏହି

ଅନୁରୋଧ ପ୍ରତି ଅବହେଳା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ।"

ଯାହାର ଅନ୍ତରରେ ପ୍ରତିହିଂସାନଳ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହୋଇଉଠିଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତି ଶିରାରେ ଉଷ୍ଣ ବୀରରକ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା, ସେ କ'ଣ ଏପରି କାପୁରୁଷ କଥା ଶୁଣି ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିପାରନ୍ତା ! ରାଣୀ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ କ୍ରୋଧରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଚକ୍ଷୁ ଆରକ୍ତ କରି କହିଲେ—"ଯାଅ ଯାଅ, ଲୁଣ ଖାଇ ଖୁବ୍ ଗୁଣ ଗାଇଲ । ମୋତେ ଏ ରାଜ୍ୟରେ କେହି ନଚାହିଁଲେ ନଚାହାନ୍ତୁ, କେହି ଯଦି ସାହାଯ୍ୟ ନକରିବେ ନ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଏହି ବାଳକ ଦସ୍ୟୁଣାଧିପ ପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପଶି ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିବି । ମୁଁ ମୋ ଜୀବନ ସେପରି କଳଙ୍କିତ କରିପାରିବିନାହିଁ । ଆଜନ୍ମପୋଷିତ ତୁମ୍ଭେ ଯାଅ ସେହି ସନ୍ଧିର ଉଦ୍‌ଯୋଗ କରିବ । ମୁଁ କ୍ଷତ୍ରିୟକନ୍ୟା ଆଉ କ୍ଷତ୍ରିୟର ପତ୍ନୀ । ମୁଁ ନିଜ କୁଳର ଯୋଗ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ମୋହର ସହାୟ ହେବେ । ଯେବେ ଆପଣଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ମୋହର ଏ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରି ଯୁଦ୍ଧସଜ୍ଜା କରନ୍ତୁ ।"

ନାରୀର ଏପରି ବୀରତ୍ୱ ଦର୍ଶନରେ ବୃଦ୍ଧ ପଞ୍ଚନାୟକଙ୍କ ମନରେ ଭୟ ଏବଂ ଜୟ ଆଶାର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ସେ ତତକ୍ଷଣେ ରାଣୀଙ୍କଠାରୁ ମେଲାଣି ନେଇ ସାରା ରାତି ପରିଶ୍ରମରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପାଇକ ସଂଗ୍ରହ କରି ରାତ୍ରି ଶେଷ ପ୍ରହରରେ ରାଣୀଙ୍କୁ ସେ ବାର୍ତ୍ତା ଜଣାଇଲେ । ରାଣୀ ତାହା ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ଦେବଗୁରୁଙ୍କୁ ବହୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହେଲେ । ପୂର୍ବଦିଗରେ ଅରୁଣୋଦୟ ନହେଉଣୁ ବୀରରମଣୀ ଅଶ୍ୱଶାଳାରୁ ଗୋଟିଏ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଅଶ୍ୱ ଅଣାଇ ତାହା ପୃଷ୍ଠରେ ଆରୋହଣପୂର୍ବକ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କଲା । ଯେ ଆଜିଯାଏ ଅନ୍ତଃପୁର ମଧ୍ୟରେ ଅସୂର୍ଯ୍ୟଂପଶ୍ୟା ହୋଇଥିଲେ—ସେପୁଣି ଆଜି ପୁର ବାହାରେ ସୈନ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ ସମାସୀନା । ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଟ୍ଟବାସ ଯାହାଙ୍କର ପରିଧେୟ ଥିଲା, ତାଙ୍କର ଆଜି ଚର୍ମମୟ ବର୍ମ ପରିଧାନ ! ବ୍ୟାଘ୍ର ଭଲ୍ଲୁକ ବା ଭୂତ ପିଶାଚଙ୍କ ନାମ ଶ୍ରବଣରେ ଯାହାଙ୍କର ଗୁରୁ ଭୀତି ଜନ୍ମୁଥିଲା ସେ ଆଜି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରହାରକୁ ଭୟ ନକରି ଯୁଦ୍ଧରେ ସେନାପତି ! ନାରିକେଳରେ ଜଳ ପରି ଶକ୍ତି ମନୁଷ୍ୟ ଦେହକୁ ସମୟରେ ଅଦ୍ଭୁତ ଭାବରେ ଆସେ ।

ରାଣୀ ଶୁକଦେଈ ପ୍ରାଣାଧିକ ପୁତ୍ର ଦସ୍ୟୁଣାଧିଙ୍କୁ ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭୃତ୍ୟ ହସ୍ତରେ ସମର୍ପଣ କରି ପଦାତିକ ବୀରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଏହିରୂପେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—"ତୁମ୍ଭେମାନେ ଆଉ ତୁମ୍ଭର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ମୋହର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ପିତୃପିତାମହଙ୍କ ଅନ୍ନରେ ପାଳିତ । ଏହି ରାଜବଂଶର କୃପାରୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ବହୁକାଳରୁ ସୁଖଶାନ୍ତିରେ ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କରିଅଛ । ମୁଁ ଅଭାଗିନୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛି । ମୋହି ପ୍ରତି ଦୟା ବହିବାକୁ କେହି କୁଣ୍ଠିତ ହେବେ କି ? ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ମୋହପାଇଁ କହୁ ଏ ବାଳକ ଦସ୍ୟୁଣାଧିପାଇଁ କହୁନାହିଁ । ତୁମ୍ଭପାଇଁ

ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବର୍କିଗଡ଼ପାଇଁ ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ବାହାରିଛି । ନୋହିଲେ ପ୍ରଭୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛନ୍ତି, କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୋଇପାରିବ । କେବଳ ଏତିକି—ଯେଉଁ ବାର୍କି ନିଜ ବାହୁବଳରେ ଆଜିଯାଏ ଅକ୍ଷୟ ଯଶ ସଞ୍ଚୟ କରିଆସିଅଛି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପରି ଭୀରୁ କାପୁରୁଷଙ୍କ ଆଳସ୍ୟରେ ଆଜି ତାହା ନିଃଶେଷ ହୋଇଯିବ କିନା ? ତୁମ୍ଭର ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ଯଶୋରାଶି ସ୍ମରଣ କର, ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କଠାରେ ଶକ୍ତି ଭିକ୍ଷା କର ଏବଂ ହୃଦୟରୁ ଭୀରୁତା ଦୂରକରି ଅପୂର୍ବ ସାହସ ବାନ୍ଧି ମୋହ ସଙ୍ଗରେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ବାହାର । ତୁମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ଜାଣ ଦିନେ ମରିବାକୁ ହେବ, କେହି ଏ ଜଗତରେ ଚିର ନୁହନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିଣିବା । ଯେବେ କି ଈଶ୍ୱର ନିଦୟ ହେବେ ଆଉ ଆମ୍ଭ ଦେହରୁ ଏ ଭୀରୁତା ଦୂର ନହୁଏ, ତଥାପି କୁଳର ମାନସମ୍ଭ୍ରମ ଲାଗି ଶତ୍ରୁ ଆଗରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ କ୍ଷତି ନାହିଁ । ବରଂ ତାହା କଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ଲାଭ କରି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅମର ହେବ । ଅତଏବ ହେ ପ୍ରିୟ ପାଇକମଣ୍ଡଳି ! ତୁଚ୍ଛା ପାଣିଫୋଟକା ତୁଲ୍ୟ ଏ ସାମାନ୍ୟ ଜୀବନ ଯେନ ଅମୂଲ୍ୟ ଯଶ-ଧନ ଲାଭରେ ଅରୁଚି କରନାହିଁ । ଏ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ଯଶଠାରୁ ଅଧିକ ଆଉ କ'ଣ ମିଳିବ ? ଅତଏବ ସେହି ଯଶକୁ ବଡ଼ କରି ମାନ ସମସ୍ତେ ସାହସରେ ଉଠ, ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛି ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିଯାଅ—ଅବଶ୍ୟ ଜୟୀ ହେବ । ମୁଁ ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ଅବଳା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଗ୍ରଗାମିନୀ ହେଉଅଛି ।"

ରାଣୀଙ୍କ ଏତାଦୃଶ ଉତ୍ତେଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ବାକ୍ୟରେ ସୈନ୍ୟଗଣ ଜୟ ଆଶାରେ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ବୀରମଦରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ଜୟ ଜୟ ନାଦରେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦିନ ପ୍ରହରକ ସମୟରେ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ଭେଟ ହେଲା । ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଭୋଇ ରାଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରାୟ ତିନି ଗୁଣ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବାର୍କି ସୈନ୍ୟମାନେ ସାହସ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ଖୋର୍ଦ୍ଧାନରପତି ରାଣୀଙ୍କୁ ସେନାପତି ବେଶ ଦେଖି ଆଗେ ନାନା ପରିହାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାଣୀ କ୍ଷଣକାଳ ମୌନଭାବରେ ସହିଯାଇ ପରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତରଦ୍ୱାରା ରାଜାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ତୁମୁଳ ହୋଇଉଠିଲା । ଶତ୍ରୁସୈନ୍ୟ ବହୁଳ ଥିବାରୁ ବାର୍କିର ସୈନ୍ୟମାନେ ସେପରି ବିକ୍ରମ ଦେଖାଇପାରୁନଥିଲେ । ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ସୈନ୍ୟମାନେ ସମୁଦ୍ରଲହରୀ ପରି ସେମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ମାଡ଼ିଆସିଲେ । କ୍ରମେ ବାର୍କିର ପାଇକମାନେ ହୀନସାହସ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧ-ଭୂମିରୁ ପଳାଇବାକୁ ବାହାରିବା ଦେଖି ରାଣୀ ଉତ୍ସାହ ବାକ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମାତ୍ର ସେଥିରେ କୌଣସି ସୁଫଳ ହେବାର ନଦେଖି ଶେଷରେ ରାଣୀ ଜୀବନ ଆଶା ବିସର୍ଜନ କରି କେତେ ଜଣ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଅନୁଚରଙ୍କ ସହିତ ଅପୂର୍ବ ସାହସରେ ଶତ୍ରୁଦଳ ମଧ୍ୟରେ ପଶି ପଡ଼ିଲେ । ରାଜାଙ୍କର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ତେତେବେଳେ ଯେପରି ସହାୟସମ୍ବଳଶୂନ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ, ସହଜରେ ଶତ୍ରୁ ହସ୍ତରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଥାନ୍ତେ; ମାତ୍ର ଦୀନବନ୍ଧୁଙ୍କ କୃପାରୁ ଫଳ ବିପରୀତ ହେଲା । ରାଣୀଙ୍କର ସେହି ଆକସ୍ମିକ ଆକ୍ରମଣ

ଦର୍ଶନରେ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇ ଭୟରେ ରାଜାଙ୍କୁ ଘେନ ପଳାୟନ କଲେ । ଏହି ସୁଯୋଗରେ ରାଣୀ ଆପଣାର ପାଇକମାନଙ୍କୁ ଡାକ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର ପଶ୍ଚାଦ୍ଧାବନ କଲେ । ଶୁଭବେଳେ ସବୁ ଶୁଭ ମିଳିଯାଏ । ପୂର୍ବରୁ ରାଜା ଧନୁର୍ଜୟ ବଡ଼ମ୍ବାରୁ ଯେଉଁ ସୈନ୍ୟଦଳ ମଗାଇଥିଲେ ସେମାନେ ଆସି ଏତେବେଳେ ବାଟରେ ମିଶିଗଲେ । ଉଭୟ ପକ୍ଷର ସୈନ୍ୟସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ସମାନ ହେବାର ଦେଖି ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହରେ ବାଙ୍କୀ ସୈନ୍ୟଦଳ ଶତ୍ରୁର ଅନୁଧାବନ କଲେ ଏବଂ ଆଗରେ ଯାଇ ରାଜାଙ୍କର ଗତିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ କେତେକ ବଳିଷ୍ଠ ପାଇକଙ୍କ ସହିତ ଦଳବେହେରାଙ୍କୁ ରାଣୀ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଏହିରୂପେ ତୁଳସୀପୁର ଅତିକ୍ରମ କରି କଳାପଥର ଗ୍ରାମଠାରେ ଦୁଇପକ୍ଷ ପୁନର୍ବାର ମିଳିତହେଲେ ।

ତୃତୀୟବାର ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଲା । ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରାଜାଙ୍କୁ ଧର୍ମ ଛାଡ଼ିଲା । ସେ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧରେ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ଦେଲେ । ତାଙ୍କର ଅନେକ ସୈନିକ ବାଙ୍କି ପାଇକଙ୍କ ହାତରେ ନିହତ ହେଲେ । ରାଜା ପଳାଇବାକୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ମୁଦ୍ଧା ବ୍ୟୂହ ଭେଦ କରି ନପାରି କେତେ ଜଣ ଅନୁଚରଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଉଦାରହୃଦୟା ରାଣୀ ସେ ବନ୍ଦୀ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନକରି ମାନେ ମାନେ ବିଦାୟ ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାର ଦେଖି ରାଜା ଯୁଦ୍ଧର କ୍ଷତିପୂରଣ ସ୍ୱରୂପ କେତେକ କାହାଣ କଉଡ଼ି ଏବଂ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମଗ୍ର କୁଣପଲ୍ଲୀ ପ୍ରଗନାଟି ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଉଭୟ ପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଧି ହେଲା ଏବଂ ରାଜା ବିଦାୟ ନେଇ ଲଜ୍ଜାରେ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ।

ଏଣେ ରାଣୀ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ହର୍ଷକୋଳାହଳ ସଙ୍ଗେ ଜୟଶ୍ରୀ ଧାରଣ କରି ପୁର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲାକ୍ଷଣି ଭିବାନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ନିରୁଦ୍ଧ ଶୋକ ବହୁଗୁଣ ବେଗରେ ଉଚ୍ଛୁଳିପଡ଼ିଲା । ପତିପ୍ରାଣା ରମଣୀ ଦୁର୍ବହ ଶୋକଭାରରେ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଏହି ଭାବରେ ତିନି ଦିନ ତିନି ରାତି ବିତିଗଲା । ଲୋକେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚିତ ବୁଝିପାରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅପାର କରୁଣା ଓ ରାଜକୁମାର ଏବଂ ପ୍ରଜା-ମାନଙ୍କର ସୌଭାଗ୍ୟବଳରେ ରାଣୀ ମୋହଗ୍ରାସରୁ ମୁକ୍ତହୋଇ ଧୈର୍ଯ୍ୟସହକାରେ ପତିଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କଲେ ଏବଂ ସିଂହାସନାରୂଢ଼ ବାଳକ ପୁତ୍ର ଦୟାନିଧିଙ୍କର ପ୍ରତିଭୂ ହୋଇ ସମସ୍ତ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବୃହତ୍ କୁଣପଲ୍ଲୀ ପ୍ରଗନା ଟି ମିଶି ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରିଥିଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ରାଜ୍ୟ ବିଜୟର ସହାୟ ଅମାତ୍ୟ ଏବଂ ପଦାତିକମାନଙ୍କର ଜାଗୀର ବୃତ୍ତି ବଢ଼ାଇଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଥିଲେ । ତତ୍ପରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ନାନା ଆଶା ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ସୁଖରେ ପାଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହିରୂପେ ସେ ୧୭୧୫ରୁ ୧୭୨୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ଦଶ ବର୍ଷକାଳ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇଥିଲେ ।

ପୂର୍ବକାଳରେ ଏ ଦେଶରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ କରଣ ମହିଳାମାନେ ନିଜ ନିଜ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ରାଜପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ରମଣୀ କାବ୍ୟାଦି ଉଚ୍ଚ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ରାଣୀ ଶୁକଦେଈ ଯେ ସୁଶିକ୍ଷିତା ଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀରୁ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝାପଡ଼ୁଅଛି । କି ପତିଭକ୍ତି, କି ପୁତ୍ର-ବାତ୍ସଲ୍ୟ, କି ପ୍ରଜାପାଳନ କୌଣସି ଗୁଣରେ ସେ ଊଣା ନଥିଲେ । ସର୍ବପ୍ରକାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ସେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଆଧୁନିକ ମହିଳାମାନଙ୍କର ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣୀୟ ହେବା ଉଚିତ । ତାଙ୍କ ପରି ବୀରରମଣୀ ଏ ଅନୁନ୍ନତ ଓଡ଼ିଶାରେ କାହିଁକି ପ୍ରତିବେଶୀ ଉନ୍ନତ ଦେଶରେ କେତେ ଜଣ ଅଛନ୍ତି !

ରାଣୀ ଶୁକଦେଈଙ୍କ ପରି ବୀରରମଣୀଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇ ଏ ଉତ୍କଳଜନନୀ ଧନ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଭାରତବର୍ଷର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବୀରରମଣୀଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କଲେ ଶୁକଦେଈ କେଉଁ ଗୁଣରେ କମ୍ ନୁହନ୍ତି । ତଥାପି ତାଙ୍କର ନାମ ଯେ ଏତେଦିନଯାଏ ଲୋକପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ, ତହିଁର କାରଣ ଆମ୍ଭେମାନେ ଇତିହାସରେ ଅନ୍ଧ । ମାତ୍ର ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ, ଦିନେ ଏହି ବୀରନାରୀ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଅଧିକାର କରି ବସିବେ । ଜଗତରେ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣାର ସମସ୍ତ ସୁଖସ୍ୱାର୍ଥରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଅଧ୍ୟବସାୟସହକାରେ କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ କରଯାନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମରେ ଅମର ପଦବୀ ଲାଭକରନ୍ତି । ସେହି ଅମରଗଣଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ କରି ନିଜ ଜୀବନ ଗଠନ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ମହାରାଣୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ

ବଙ୍ଗଳାରେ ମହାରାଣୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀଙ୍କର ନାମ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣା । ତାଙ୍କର ଦାନକୀର୍ତ୍ତି ସମଗ୍ର ବଙ୍ଗଦେଶରେ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଅଛି । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ କୌଣସି ରାଜାଙ୍କ କନ୍ୟା ନଥିଲେ କିମ୍ବା ରାଜାର ରାଣୀ ନଥିଲେ । ନିଜ ଗୁଣରେ ସେ ମହାରାଣୀ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଗୁଣାବଳୀ ଶ୍ରବଣକଲେ କିଏ ନକହିବ ଯେ, ନାରୀ ପୁରୁଷଠାରୁ ବଳି ଦେଶହିତ ସାଧନ କରିପାରନ୍ତି ! ସତ୍‌ପଥରେ ଗଲେ ସାନ କପରି ବଡ଼ ହୁଏ, ଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀଙ୍କ ଜୀବନରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଇଅଛି ।

ବାଲ୍ୟକାଳରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ଜଣେ ଦରିଦ୍ରର କନ୍ୟା ଥିଲେ । ବର୍ଦ୍ଧମାନ ଜିଲ୍ଲାର ଗୋଟିଏ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରେ ତେଲିକୁଳରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ । କନ୍ୟାଟିର ସର୍ବସୁଲକ୍ଷଣ ଆଉ ଭଲ ଗୁଣମାନ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କ୍ରମେ ବିବାହ ସମୟ ଆସନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଯେତେବେଳେ ଚାରିଆଡ଼େ ଜଣାପଡ଼ିଲା କାଶିମବଜାରର ଜମିଦାର

କୁମାର କୃଷ୍ଣନାଥ ତାହାଙ୍କ ଗୁଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ । ଧନାଢ୍ୟ ପତିଗୃହକୁ ଆସି ଦରିଦ୍ରକନ୍ୟା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ କିଛି ଲେଖାପଢ଼ା କରିବାର ସୁବିଧା ପାଇଲେ । ପତିଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ସେ ସଂସାରର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହୋପଯୋଗୀ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିପାରିଥିଲେ । ସୁଲକ୍ଷଣା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ପତି ଗୃହରେ ପଦାର୍ପଣ କଲା ଦିନୁ ତାଙ୍କର କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତି ଦେଖାଗଲା । ଦେଶହିତକର ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣନାଥଙ୍କର ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହ ଥିଲା । ନାନା ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ବହୁଧନ ଦାନ ବିତରଣ କରୁଥିଲେ । ତାହାର ଫଳରେ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ କୃଷ୍ଣନାଥ 'ରାଜାବାହାଦୁର' ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଔରସରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଦୁଇଟି କନ୍ୟା ଜନ୍ମିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ସନ୍ତାନଲାଭ ସୁଖ ଅଧିକଦିନ ତାହାଙ୍କୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିନଥିଲା । ବିଧାତାଙ୍କ ଅଦ୍ଭୁତ ବିଧାନରେ ସେ ଦୁଇଟି ସନ୍ତାନ ଅଳ୍ପକାଳରେ ନଷ୍ଟହୋଇଗଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀଙ୍କର କଷ୍ଟ ମାଡ଼ିଆସିଲା । ଅଳ୍ପକାଳ ଉତ୍ତାରେ ସେ ପ୍ରାଣାଧିକ ପତିଙ୍କୁ ହରାଇ ବସିଲେ । ରାଜା ବାହାଦୁର କୃଷ୍ଣନାଥଙ୍କର ଅକାଳ ମରଣ ତାହାଙ୍କୁ ଆ-ରଣ କ୍ଳେଶ ଦେଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ନରହତ୍ୟା ମକଦ୍ଦମାରେ କୃଷ୍ଣନାଥଙ୍କୁ ଅଦାଲତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଶୁଣି ଅପମାନ ଭୟରେ ସେ କଲିକତାସ୍ଥିତ ଭବନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଗୋପନରେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଖଣ୍ଡିଏ 'ଉଇଲ୍' ବା ହେବାନାମା କରି ଯାଇଥିଲେ, ତାହାର ବଳରେ 'ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ' ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀଧନ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ମାଡ଼ିବସିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ବିଧବା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ଏ ମହାବିପଦ ସମୟରେ ରାଜୀବଲୋଚନ ରାୟ ନାମକ ଜଣେ ଯୋଗ୍ୟ ସାଧୁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରୀରୂପେ ପାଇଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଉଇଲ୍ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରାଇବା ଲାଗି ମକଦ୍ଦମା ଦାଏର କଲେ । 'ଉଇଲ୍' କରିବା ସମୟରେ କୃଷ୍ଣନାଥଙ୍କର ମତିଗତି ସ୍ଥିର ନଥିବାର ପ୍ରମାଣିତ ହେବାରୁ ମକଦ୍ଦମାରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ଜୟ ଲାଭ କରି ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରିଣୀ ହେଲେ । ମାତ୍ର ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ ମକଦ୍ଦମାର ବ୍ୟୟ ଯୋଗାଇବାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଚୁର ଋଣ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ସୁଖର କଥା ଯେ, ଦେବାନ ରାଜୀବଲୋଚନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ଗୁଣରେ ସମସ୍ତ ଋଣ ଅଳ୍ପକାଳରେ ରାଜ୍ୟର ଆୟରୁ ପରିଶୋଧ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଜମିଦାରୀର ଆୟ ବହୁଗୁଣରେ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା ।

ନିଷ୍ଠାପର ହିନ୍ଦୁ ବିଧବାରୂପେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ପବିତ୍ର ଭାବରେ ଦିନ ଯାପନ କରି ସର୍ବଦା ଦାନପୁଣ୍ୟରେ ଆତ୍ମାକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ତାଙ୍କର ହସ୍ତ ଦାନଲାଗି ମୁକ୍ତ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ କେହି ଯାଚକ ଆସିଲେ ଶୂନ୍ୟ ହସ୍ତରେ ପ୍ରାୟ ଫେରି ଯାଉ ନ ଥିଲେ । ନାନାଶ୍ରେଣୀର ବହୁଲୋକଙ୍କୁ ସେ ନାନାଭାବରେ ଦାନ କରି ବିବିଧ ଅଭାବ ପୂରଣ କରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଦାନରେ କେତେ କେତେ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାର ସୁବିଧା ହୋଇଥିଲା, ଅନେକ ଭିକାରି କାଙ୍ଗାଳିଙ୍କର ଉଦରଜ୍ୱାଳା ନିବାରିତ ହୋଇଥିଲା, କେତେ

ଦରିଦ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂରହୋଇଥିଲା । କେତେ ଋଣମଗ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଋଣମୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । କେତେ କୂପ ପୁଷ୍କରଣୀ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଖୋଳା ହୋଇ ଲୋକଙ୍କର ଜଳାଭାବ ଦୂର ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରତିବର୍ଷ ପଣାଫଳାନ୍ତ ଦିନ ସେ ବହୁ ଦୀନଦୁଃଖୀଙ୍କୁ ପ୍ରଚୁର ପାନ ଭୋଜନଦ୍ୱାରା ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଧନବସ୍ତ୍ରାଦି ପ୍ରଦାନଦ୍ୱାରା ପରିତୃପ୍ତ କରୁଥିଲେ । ଦୁର୍ଗାପୂଜା ସମୟରେ ସେହିପରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ଭୂରିଭୋଜନଦ୍ୱାରା ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ବାର୍ଷିକ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ପରିତୁଷ୍ଟ କରୁଥିଲେ । ନିଜ ଜମିଦାରୀ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ବ୍ୟୟରେ ସାନ ବଡ଼ ଅନେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଚତୁଷ୍ପାଠୀମାନ ବସାଇ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରିବାର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଅନେକ ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଭାବ ପୂରଣ ନିମିତ୍ତ ସେ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ଦେଶହିତକର କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଦାନ ଅଳ୍ପ ନଥିଲା । ଯାବତ ଲୋକହିତକର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ଦାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଦାନ ଶତ ସହସ୍ର ନୁହେଁ, ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରା ସେ ଅକାତରେ ଦାନ କରିଥିଲେ । ବଡ଼ ଦାନ ମଧ୍ୟରେ ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ଜିଲ୍ଲାରେ ଜଳ କଳ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଲକ୍ଷ, ବଙ୍ଗଳାର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ସାହାଯ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଲକ୍ଷେ ପଚିଶ ହଜାର ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଡାକ୍ତରୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଛାତ୍ରୀନିବାସ ନିର୍ମାଣରେ ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କା ସେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହାଛଡ଼ା ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଅଭାବ କଥା ତାହାଙ୍କ କାନକୁ ଆସୁଥିଲା, ସେଥିରେ ଆପଣା ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଦାନ କରୁଥିଲେ । ଏପରି ଦାନ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଏ ଦେଶରେ ଅଳ୍ପ ଦେଖାଯାଏ । ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ସରକାର ବାହାଦୁର ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିକଳାପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ୫୦ବର୍ଷ ତଳେ ତାହାଙ୍କୁ 'ମହାରାଣୀ' ଉପାଧିଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଥିଲେ । ଏହି ଉପାଧି ଦେବାର ପ୍ରାୟ ସାତ ବର୍ଷ ପରେ ଏହି ମହାରାଣୀଙ୍କର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ପ୍ରଶଂସା ଏବଂ ଗୁଣାବଳୀର ଅଧିକ ପରିଚୟ ପାଇ ସରକାର ବାହାଦୁର ପୁଣି ସି. ଆଇ. ଇ· (ସାମ୍ରାଜ୍ୟସୁହୃତ୍ ସଙ୍ଗିନୀ) ଉଚ୍ଚ ଉପାଧିରେ ତାହାଙ୍କୁ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ ।

ଦରିଦ୍ର କୁଟୀରରେ ଜନ୍ମି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ନିଜ ସଦ୍‌ଗୁଣ ବଳରେ କେତେ ଉପରକୁ ଉଠିଥିଲେ, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତା ମହିଳାଙ୍କର ଭାବିବା ଉଚିତ । ଇହଲୋକରେ ତାଙ୍କର ଏପରି ସମ୍ମାନ ହୋଇଥିଲା, ପରଲୋକରେ ତାହାଙ୍କର ତତୋଽଧିକ ସଦ୍‌ଗତି ହୋଇଥିବ । ଗୁଣ ଆଗରେ ଜାତି ଲିଙ୍ଗ ବିଚାର କିଛି ରହେନାହିଁ । ମହାରାଣୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ଏବେ ଦେଶରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟା ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ମହାରାଣୀ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ କରିବାର ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ୨୦ ବର୍ଷ ହେବ । ଏହି ଅଳ୍ପ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ନାମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇପଡ଼ିଅଛି । ବଙ୍ଗଳାର ପ୍ରାୟ ବାରଟି ଜିଲ୍ଲାରେ ତାଙ୍କର ଜମିଦାରୀ ଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁ ସମୟକୁ ସେଥିରୁ ବାର୍ଷିକ ପ୍ରାୟ ସାତ

ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଆୟ ହେଉଥିଲା । ମହାରାଣୀଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କର ଭଗିନେୟ ମଣୀନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦ 'ମହାରାଜା' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ଏହି ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ-ଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀଙ୍କର କେହି ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ନଥିଲେ ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ଦେଶର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଲୋକ ତାହାଙ୍କୁ ମା ପରି ଜାଣିଥିଲେ । ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକା ରମଣୀ ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଜନ୍ମିବେ ସେ ଦେଶ ଧନ୍ୟ ।

ସୁଲକ୍ଷଣା

ଉତ୍କଳର ରମଣୀମାନେ ଆଜିକାଲି ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷାରେ ଯେପରି ବହୁତ ପଛକୁ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଅନୁମାନ ହେବ ନାହିଁ ଯେ ଅଳ୍ପକାଳ ପୂର୍ବରେ ଏ ଦେଶରେ ସୁପଣ୍ଡିତା ଆଉ ସୁକବି ରମଣୀ ଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ପରି ପୂର୍ବରେ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ପାଠଶାଳା ବା ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନଥିଲା ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଘରକଣରେ ବସି ଅନେକେ ସୁବିଦ୍ୟା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ପରଲୋକଗତା ସୁଲକ୍ଷଣା ଦେବୀ ସେଥିମଧ୍ୟରେ ଜଣେ । ଏହାଙ୍କର ସାଧୁସ୍ୱଭାବ ଏବଂ ପବିତ୍ର ଭାବ ଦେଖି ପାର୍ଶ୍ୱ ଲୋକମାନେ ଯେପରି ମୁଗ୍‌ଧ ହେଉଥିଲେ, ଦୂରର ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କର ସଦ୍‌ଗୁଣମାନ ଶୁଣି ତହୁଁ ବଳି ମୋହିତ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ ପ୍ରଭୃତି ଏ ଯୁଗର ବଡ଼ ବଡ଼ କବିମାନେ ତାହାଙ୍କ ରଚିତ କବିତାମାନ ପାଠକରି ମୋହିତ ହୋଇ ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରିଯାଇଅଛନ୍ତି ।

ଆଜିକୁ ପ୍ରାୟ ୧୪୧ ବର୍ଷ ତଳେ, ଅଥବା ୧୨୬୪ ସାଲ (ଖ୍ରୀ. ୧୮୨୧)ରେ ସୁଲକ୍ଷଣା ମାତୃଗର୍ଭରୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ହେଲେ । ତାହାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଦଗିରଆ ଗଡ଼ । ପିତାଙ୍କର ନାମ ଦାଶରଥି ବେବର୍ତ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ । ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପତ୍ରରୁ ବାସେ । ଅତି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସୁଶୀଳା ସୁଲକ୍ଷଣା ନାନାପ୍ରକାର ପୁରାଣ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ସୁଖ ପାଉଥିଲେ । ବାଲ୍ୟ-କାଳରେ ପୁରୁଣା ଧରଣରେ ସାମାନ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ପଛକୁ ସେ ବୟସ ଅଧିକ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ହରିବଂଶ, ଭାଗବତ, ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣ, ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ, ରସକଲ୍ଲୋଳ ପ୍ରଭୃତି ପୁରାଣ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ମନ ଦେଇ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଏହିପରି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥମାନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁ କରୁ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ହରିଭକ୍ତିର ସଞ୍ଚାର ହୋଇଥିଲା । ହରିଙ୍କ ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ସେହି ହରିଭକ୍ତିପରାୟଣା ସୁଲକ୍ଷଣାଙ୍କର କବିତା ରଚନା କରିବାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ସେଥିରେ ସେ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଢେଙ୍କାନାଳନିବାସୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏହି ଗୁଣବତୀ ରମଣୀଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ

କରିଥିଲେ । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଜଣେ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଥିବାରୁ ମଧ୍ୟମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କର ସଦ୍‌ଗୁଣମାନ ରାଜାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେଉଥିଲା । ରାଜା ଭଗୀରଥ ମହେନ୍ଦ୍ର ବାହାଦୂରଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ସୁପଣ୍ଡିତ ସର୍ବଗୁଣଯୁକ୍ତ ରାଜା ଅଳ୍ପ ଦେଖାଯାଇଛନ୍ତି । ସେପରି ଗୁଣଜ୍ଞ ରାଜାଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ କରି ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରୁ ପରୋକ୍ଷ ଉତ୍ସାହ ପାଇ ସୁଲକ୍ଷଣା କବିତା ରଚନାରେ ଅଧିକ ମନଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ କବିତା ଲେଖାର ଉପକରଣ ଥିଲା ତରଳ ଅଳତା ଆଉ ଖଡ଼ିକାର କଲମ । ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟ କରୁ କରୁ କେତେବେଳେ ପଦେ କବିତା ମନକୁ ଆସିଲେ ତାହା କାନ୍ଥରେ ଲେଖିପକାଉଥିଲେ । ଏହିପରି ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ସେ ଗୃହକର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଅବସର ବାହାର କରି ସେହି ସମୟରେ ପୁରାଣପାଠ ଏବଂ କବିତା ରଚନା କରିପାରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ କବିତାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ପାରିଜାତମାଳା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଏବଂ କବିଜନ ପ୍ରଶଂସିତ । ଏଥିରେ ଷଡ଼ଋତୁର ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏବଂ ପୁଷ୍ପ ବଢ଼ଦେଉଳର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ଅନେକ ଜଣାଣ ଅଛି । ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ତାହାଙ୍କ ପବିତ୍ର ଭାବର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ସୁଲକ୍ଷଣା ଅତି ଶୁଦ୍ଧଶୀଳା ଏବଂ ସୁଗୃହିଣୀ ଥିଲେ । ପତିଗୃହରେ ରନ୍ଧନାଦି ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ସମ୍ପାଦନ କରି ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ ଓ ଅଧ୍ୟୟନାଦି ନିଷ୍ଠାରେ କରୁଥିଲେ । ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ସେହି ମନୁଷ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଅନ୍ତରରେ ଗଭୀର ସ୍ନେହ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଚରିତ୍ରଗଠନ ନିମନ୍ତେ ମୁଖରେ ସର୍ବଦା କଟୁଭାଷଣ ବା ତିରସ୍କାର କରୁଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନାନା ନୀତିଗର୍ଭକ ପୌରାଣିକ କଥାମାନ ପ୍ରତ୍ୟହ ଶୁଣାଇ ଚିତ୍ତ ରଞ୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ଫଳତଃ ସନ୍ତାନମାନେ ପିତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମାତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଭୟକରୁଥିଲେ । ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଏପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା ଯେ, ଯେତେବେଳେ ଅଧ୍ୟୟନାର୍ଥ ପୁତ୍ର କଟକପ୍ରବାସୀ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ପ୍ରତି ପତ୍ରରେ ସୁସଙ୍ଗ ଆଉ ସୁବୁଦ୍ଧି ଲାଗି ଉପଦେଶ ଦେଇ ସହରରେ ଦୁଷ୍ଟସଂସର୍ଗ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ସାବଧାନ କରାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟରେ ଦକ୍ଷତା ବ୍ୟତିରେକେ ତାହାଙ୍କର ନାନା କଳାରେ ଜ୍ଞାନ ଥିଲା । ମୃତ୍ତିକାରେ ଏବଂ କାଗଜରେ ମୁରୁଜ ଓ କାଳିଦ୍ୱାରା ନାନାପ୍ରକାର ଚିତ୍ର କରିବା ଏବଂ ତୁଳସୀପତ୍ରରେ ନାନାପ୍ରକାର ଚିତ୍ର ଓ ନାମାବଳୀ ଲିଖନରେ ସୁଲକ୍ଷଣା ସୁନିପୁଣା ଥିଲେ ।

୧୮୮୧ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ କରିବାରୁ ସୁଲକ୍ଷଣା ହବିଷ୍ୟ କରି ଅତି ପବିତ୍ରଭାବରେ ଦିନ ଯାପନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ବହୁବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ସେ କାର୍ତ୍ତିକରେ ହବିଷ୍ୟ କରି ଦାମୋଦର ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ସେହି ବ୍ରତ କରାଉଥିଲେ । ଦାମୋଦର ପୂଜାରେ ପୁତ୍ର ଲାଭ କରିଥିବା ଜାଣି ସେ କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ରର ନାମ ଦାମୋଦର ଦେଇଥିଲେ । ଏ ଜାତୀୟସଙ୍ଗୀତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନାଦିର କବି ଦେବାନ ଦାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକ । ତାଙ୍କର କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତି

ମାତାଙ୍କ ଯୋଗେ ହୋଇଅଛୁ ବୋଲି ସେ ଏହିପରି କହିଯାଇଅଛନ୍ତି, "ଅଶେଷ-ଗୁଣାଳଙ୍କୃତା ବୃଦ୍ଧା ଜନନୀ ମୋତେ ପ୍ରକୃତ ମାତୃଭାଷାରେ କିପରି ପବିତ୍ର ଭାବରେ ରଚନା କରିବାକୁ ହୁଏ, ତାହା ବିଶଦରୂପେ ଶିକ୍ଷାଦେଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥି ସକାଶେ ମୁଁ ଆପଣାକୁ କୃତାର୍ଥ ମନେକରୁଅଛୁ ।"

ଜଗନ୍ନାଥଦର୍ଶନ ପରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ଲାଭ କରିଥିବାରୁ ସୁଲକ୍ଷଣା ତାଙ୍କର ନାମ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେଇଥିଲେ । ଦେବବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କଠାରେ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଦେଖା-ଯାଉଥିଲା । କୌଣସି ନୂତନ ଦ୍ରବ୍ୟ ବା ସୁପକ୍ୱ ଫଳାଦି ଗୃହକୁ ଆସିଲେ ସେ ଆଗେ ଦେବତାଙ୍କୁ ନିବେଦନକରି ଆଉ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ନଦେଇ ଗ୍ରହଣ କରୁନଥିଲେ । ଶେଷ-କାଳରେ ପ୍ରତିଦିନ ଦେବପୂଜା, ପୁରାଣଶ୍ରବଣ ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦଗାନରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ କାଳ ଅତୀତ ହେଉଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିବାରୁ ସେ ମଧ୍ୟମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ନୀଳାଚଳଧାମରେ କିଛିଦିନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଗରୁଡ଼ସ୍ତମ୍ଭ ପୃଷ୍ଠରେ ଭକ୍ତିଗଦ୍‌ଗଦକଣ୍ଠରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନକରି ଦିବ୍ୟଭାବରେ ବିହ୍ୱଳ ହେଉଥିଲେ । ସର୍ବଦା ଶୁଦ୍ଧାଚାର ବା ଶୌଚ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା ।

ଏହିପରି ପବିତ୍ର ଭାବରେ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ କାଳ ବୈଧବ୍ୟରେ କଟାଇ ସେ ୭୬ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପରଲୋକ ଗମନ କଲେ । ତାହାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁସମ୍ବାଦ ପାଇ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ଯେପରି ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ସେଥିରୁ ପରଲୋକଗତ ଆତ୍ମା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବିଶେଷରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଥିବାର ଜଣାଯାଇଅଛି ।

ମାଧବୀ

ପରମ ବୈଷ୍ଣବୀ ମାଧବୀ ଦାସୀ ଏହି ଉତ୍କଳଭୂମିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ପବିତ୍ର ନୀଳାଚଳ ଧାମରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ଚାରିଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଦେବ ଯେତେବେଳେ ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଅନେକ ପରମ ଭକ୍ତ ଉତ୍କଳରେ ଦେଖାଦେଇଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ପୁରୀବାସୀ ଶିଖୀ ମହାନ୍ତି ଜଣେ । ମାଧବୀ ଏହି ଭକ୍ତଚୂଡ଼ାମଣିଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଭଗିନୀ । ଶିଖୀ ମହାନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ଭକ୍ତପ୍ରବର ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ଜଣେ କର୍ମଚାରୀ ଥିଲେ । ବୈଷ୍ଣବଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲେଖାଅଛି ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଭକ୍ତିର ଗୂଢ଼ତତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାଢ଼େ ତିନି ଜଣ ଭକ୍ତ ପ୍ରଧାନ । ଏହି ତିନି ଜଣ ଅଧେଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶିଖୀ ଏବଂ ମାଧବୀ ଦେଢ଼ ଜଣ ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ସ୍ୱରୂପ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ । ହରିଭକ୍ତି ଓ ଶୁଦ୍ଧଚରିତ୍ର ଗୁଣରେ ମାଧବୀ ସେତେବେଳେ ସର୍ବଜନ ପ୍ରଶଂସିତା ଥିଲେ ।

ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ମାଧବୀ ବିଧବା ହୋଇଥିବାରୁ ପିତୃଗୃହରେ ଯାବଜ୍ଜୀବନ ବାସ

କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅତି ପବିତ୍ର ଭାବରେ ଧର୍ମ ଆଉ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦିନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଆଉ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ସହୋଦର ତିନିହେଁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଭକ୍ତ ଥିବାରୁ ସର୍ବଦା ହରିନାମ କୀର୍ତ୍ତନରେ ଗୃହ କମ୍ପମାନ ହେଉଥିଲା ।

ମାଧବୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମେଧାବିନୀ ରମଣୀ ଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ସେ ଆଜିକାଲି ପରି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନଥିଲେ କିମ୍ବା ସେପରି ସୁବିଧା ସେକାଳରେ ନଥିଲା, ତଥାପି ସେ ବର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ପରେ ପ୍ରବଳ ଧର୍ମପିପାସା ଯୋଗୁଁ ବିବିଧ ପୁରାଣ ଆଉ ଭକ୍ତିଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ଆଲୋଚନା କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ମାର୍ଜିତ ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଥିଲା । ଭକ୍ତିଗ୍ରନ୍ଥର ପଦାବଳୀ ଆବୃତ୍ତି କରୁ କରୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଗୀତିକବିତାଦି ଲେଖିବାରେ ଶକ୍ତିଲାଭ କଲେ । ତାହାଙ୍କ ରଚିତ କବିତାଦି ତତେ-ବେଳେ ଆଦର ଲାଭ କରିଥିଲା । ହରିସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନାଦି ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ସୁଲଭ ଥିବାରୁ ସେ ଏହି ଭାଷାରେ ନାନା କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ପଦାବଳୀ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେ ସମସ୍ତର ଭାଷା ଯେପରି ଅତି ସରଳ ଓ ଲଳିତ, ଭାବ ସେହିପରି ଅତି ସୁନ୍ଦର ଓ ପବିତ୍ର । ତାହାଙ୍କର ଲେଖାବଳୀ ବଙ୍ଗଦେଶର ବଡ଼ ବଡ଼ କବି ଓ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ଏବଂ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଅଛି । ତାହାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ କବିତାରେ ଗୌର ଲୀଳା ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଦେବଙ୍କର ଲୀଳା ଦେଖି ସେ ଯେପରି ମୁଗ୍‌ଧ ହୋଇଥିଲେ, ସେହି ଭାବ ସରଳ ସୁନ୍ଦର ଛନ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ମାତୃଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅନେକ ପଦାବଳୀ ରଚନା କରିଥିବାର ଶୁଣାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂକଳିତ ହୋଇନାହିଁ ।

ମାଧବୀ ଗୌରଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେହେଁ ଗୌରାଙ୍ଗଙ୍କ ଦର୍ଶନରୁ ସ୍ୱୟଂ ଏକ-ପ୍ରକାର ବଞ୍ଚିତାଥିଲେ । ସନ୍ନ୍ୟାସଗ୍ରହଣ ଉତ୍ତାରେ ଚୈତନ୍ୟଦେବ ନାରୀ ମୁଖ ଅବଲୋକନ କରୁନଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଏହି ନିୟମଭଙ୍ଗ ନକରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ମାଧବୀ କେବେ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯାଉନଥିଲେ । ସର୍ବଦା ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ସେ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣମନରେ ଚୈତନ୍ୟ-ଲୀଳା ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଏହି ଦର୍ଶନସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତା ହୋଇ ସେ ଖେଦ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବାର ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଦଟିରୁ ଜଣାପଡ଼ୁଅଛି ।

"ଯେ ଦେଖୟେ ଗୋରାମୁଖ ସେଇ ପ୍ରେମେ ଭାସେ,
ମାଧବୀ ବଞ୍ଚିତା ହୈଲ ନିଜ କର୍ମଦୋଷେ ।"

କିନ୍ତୁ ନ ଦେଖିଲେ କ'ଣ ହେବ, ଯେଉଁମାନେ ସର୍ବଦା ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସେ ଭକ୍ତିରେ ଅଧିକ ଅଧିକାରିଣୀ ହୋଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଭକ୍ତି ଏବଂ ପବିତ୍ର ଚରିତ୍ର ଦେଖି ଚରିତାମୃତକାର 'ଦେବୀ' ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ମାଧବୀ ଗୃହରେ ଥାଇ ତପସ୍ୱିନୀ । ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟାଶ୍ରମରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଯାହା କରଣୀୟ, ତାହା ସେ ଉତ୍ତମରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ଦାନ, ଧର୍ମ ଓ ଅତିଥିସେବାରେ ତାଙ୍କର ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ରହୁଥିଲା । ଏ ସବୁ ଛଡ଼ା ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ତାଙ୍କର ଜପ ତପରେ କଟୁଥିଲା । ତାହାଙ୍କର

ସେହି ଶାନ୍ତ ପୂତ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଲୋକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତିର ଉଦୟ ହେଉଥିଲା । କର୍ମଗୁଣରେ ଲୋକ ପୂଜା ବା ଲଜ୍ଜା ପାଏ । ମାଧବୀ ଯେ କେବଳ ସମାଜରେ ପୂଜା ପାଇଥିଲେ ତାହା ନୁହେ, ରାଜଦ୍ୱାରରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ହୋଇଥିଲା । ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ନୃପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ତାହାଙ୍କ ଗୁଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ରାଜନଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

ମାଧବୀଙ୍କର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଅତି ସୁନ୍ଦର ଥିଲା । ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ଲେଖାବଳୀରେ ମଣିକାଞ୍ଚନଯୋଗ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଉତ୍ତମ ହସ୍ତାକ୍ଷର ଯୋଗୁଁ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର 'ଲେଖନାଧିକାରିଣୀ' ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେ କାଳରେ ଏ ଦେଶରେ ଜଣେ ରମଣୀ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସୁଚାରୁରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ, ଏହା ଶୁଣିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବୋଧହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଯୋଗ୍ୟତା ଉଚ୍ଚକର୍ମର ଅଧିକାର ଆଣିଦିଏ । ତେଣୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ରମଣୀମାନେ ପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରାୟ ଦେଶର ନାନା କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରିଆସୁଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କଥା ତ ଅତି ସାମାନ୍ୟ, ରାଜ୍ୟଶାସନରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ବିଶେଷ ନିପୁଣତା ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି । ଏକମାତ୍ର ସୁଶିକ୍ଷା ତହିଁର ମୂଳ କାରଣ ।

ମାଧବୀଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଆଲୋଚନା କଲେ ମନରେ ଆଶାର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶ ଏ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କଠାରେ ଯେ ବିଶେଷ ସମ୍ଭାବନା ଅଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । କେବଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ କର୍ଷଣ ଅଭାବରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସୁଫଳ ଲାଭ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ନାରୀମାନେ ସୁଶିକ୍ଷା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ବୁଦ୍ଧି ବିଚକ୍ଷଣତାରେ ପୁରୁଷଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ଦେଶର ପ୍ରଭୂତ ହିତ ସାଧନ କରିପାରିବେ ଏବଂ ପୁରୁଷମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଉନ୍ନତିପଥରେ ଆହୁରି ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିବେ—ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସଂହିତାକାର ମନୁ ଏହି ନିୟମ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି ଯେ, କନ୍ୟାକୁ ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ର ପ୍ରାୟ ଯତ୍ନରେ ପାଳନ କରି ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ ।

ସରସ୍ୱତୀ

ଆଜକୁ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ଏପରି ସୁଶିକ୍ଷିତା ରମଣୀ ଥିଲେ ଯେ, ଯାହାଙ୍କର ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଗାଢ଼ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଜନ୍ମିଥିଲା ଏବଂ ସଂସ୍କୃତରେ ଶ୍ଳୋକ ରଚନା କରିବାର କ୍ଷମତା ହୋଇଥିଲା । ଆଜି ଏ ସମ୍ବାଦ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣକୁ ଅପୂର୍ବ ପରି ଜଣାପଡ଼ୁଅଛି; କିନ୍ତୁ ଏହା ଅଧିକ ଦୂରର କଥା ନୁହେ । ଅଦ୍ୟାପି

ତାଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ଏ ସତ୍ୟର ସାକ୍ଷୀରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି ।

ପୁରୀଜିଲ୍ଲାର ପିଲାପିଲା ଗ୍ରାମ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ସାମନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣବସତି । ଏହି ଗ୍ରାମରେ ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷରୁ କିଛି ଅଧିକ ହେବ, ସେକାଳରେ ବଳଭଦ୍ର ମିଶ୍ର ନାମକ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଆଠ ପୁତ୍ର ଏବଂ ଦୁଇ କନ୍ୟା । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ କୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର ଏବଂ କନିଷ୍ଠା କନ୍ୟା ସରସ୍ୱତୀ ଦେବୀ । ମିଶ୍ରଙ୍କର ଏହି ପୁତ୍ର କନ୍ୟାମାନେ ସମସ୍ତେ ନାନା ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଏପରି ପଣ୍ଡିତ କୁଟୁମ୍ବ କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖାଯାଏ । ଲୋକେ କହନ୍ତି ପୁତ୍ର କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମୟରେ ପଣ୍ଡିତ ବଳଭଦ୍ର ନାଡ଼ୀଚ୍ଛେଦନ ପୂର୍ବରୁ ଜିହ୍ୱାରେ 'ନୀଳସରସ୍ୱତୀ ମନ୍ତ୍ର' ଲେଖିଦେଇ ଜାତସଂସ୍କାରାଦି କରାଇଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ପିତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଯତ୍ନରେ ପୁତ୍ରମାନେ କାବ୍ୟ, ବ୍ୟାକରଣ, ନ୍ୟାୟ ଏବଂ ବେଦାନ୍ତଶାସ୍ତ୍ରରେ ପାରଗ ହେଲେ । କନ୍ୟା ଅମ୍ବିକା ଏବଂ ସରସ୍ୱତୀ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତରେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିନଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଅମରକୋଷ ଏବଂ ବ୍ୟାକରଣ ସୂତ୍ରମାନ ସେମାନଙ୍କର କଣ୍ଠସ୍ଥ ଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ଭ୍ରାତାମାନେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅଧ୍ୟୟନ କଲାବେଳେ ଭଗିନୀମାନେ ଗବାକ୍ଷ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଠିଆହୋଇ ସବୁ ଶୁଣି ମନେରଖୁଥିଲେ । ଏପରି ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିଥିଲା ଯେ, କୌଣସି ସମୟରେ ପଣ୍ଡିତ ଭ୍ରାତାମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରର ବିଷୟ ଘେନି କଳହ କଲେ ପଣ୍ଡିତା ଭଗିନୀମାନେ ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ଦେଇ ବିବାଦ ମୀମାଂସା କରିଦେଉଥିଲେ । ବେଳେବେଳେ ଏପରି ମଧ୍ୟ କହୁଥିଲେ, ଅମୁକ ଅଧ୍ୟାୟର ଅମୁକ ସୂତ୍ର ନଦେଖି ବା ଅମୁକ ପୃଷ୍ଠାର ପାଠ ନଦେଖି ବୃଥା କାହିଁକି କଳହ କରୁଅଛ ? କନିଷ୍ଠା ଭଗିନୀଙ୍କଠାରୁ ପରାଜୟ ପାଇ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର ଲଜ୍ଜାରେ ଦେଶ ତ୍ୟାଗକରି ବୃନ୍ଦାବନପ୍ରବାସୀ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ବୃନ୍ଦାବନଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ଥାଇ ପ୍ରାୟ ଆଠବର୍ଷକାଳ ବେଦାନ୍ତଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ଦେଶ ଭ୍ରମଣରେ ବାହାରିଥିଲେ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳା ନବାବଙ୍କ ପଣ୍ଡିତ ସଭାରେ ସମସ୍ତ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି କୁଣ୍ଡଳ ପୁରସ୍କାର ଓ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏହି କୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟରେ ଗୁରିଆଡ଼େ ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରି ଶେଷରେ ଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ମୂଳ ପାଣିନିସୂତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ କରି ସେ ମଧ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ ବ୍ୟାକରଣ ରଚନା କରିଥିଲେ, ତାହା ଅଦ୍ୟାପି କୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର ପ୍ରକ୍ରିୟା ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ । ଏହାଙ୍କ ତଳ ଭାଇ ତ୍ରିଲୋଚନ ମିଶ୍ର ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନରେ ତୃପ୍ତ ନହେବାରୁ କାଶୀ ନବଦ୍ୱୀପ ପ୍ରଭୃତି ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳକୁ ଯାଇ ବହୁକାଳ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନରେ ଯାପନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ୪୮ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲାଇ ଦେଶକୁ ବାହୁଡ଼ିଥିଲେ । ସର୍ବକନିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ଭଗବାନ ମିଶ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଓ ବିଚକ୍ଷଣ ଥିଲେ । କାଶୀରେ ଥିବାବେଳେ ଏହାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର ପଣ୍ଡିତସଭାରେ ତର୍କଯୁଦ୍ଧରେ ଅନେକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ

ପରାସ୍ତ କରି ସୁନାମ ସହିତ ଗୃହକୁ ଫେରିଆସିଲେ ଏବଂ ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ କନିଷ୍ଠ ଭଗବାନ୍ ୬୫ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଷୋଡ଼ଶୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଶୁଚି ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଶବକୁ ତୈଳଦ୍ରୋଣୀରେ ତିନିଦିନ ରଖାଯାଇଥିଲା । ଚତୁର୍ଥଦିବସରେ ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଶୁଦ୍ଧିସ୍ନାନ କରି ମୃତପତିଙ୍କ ଚିତାରୋହଣ କରିଥିଲେ । ଏ ଘଟଣା ଆଜି ଶ୍ରବଣ କଲେ ଦେହରେ ରୋମାଞ୍ଚ ଜାତହୁଏ । ଏହା ପ୍ରାୟ ଆଜିକୁ ୧୪୪ ବର୍ଷ ତଳର ବା ୧୮୨୭ ମସିହାର କଥା । ପଣ୍ଡିତ ତ୍ରିଲୋଚନ ମିଶ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରି ଗଡ଼ଜାତର ରାଜା ମହାରାଜାମାନଙ୍କଠାରୁ ସମାଦର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଢେଙ୍କାନାଳର ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ସୁପଣ୍ଡିତ ନୃପତି ଶ୍ରୀ ଭଗୀରଥ ମହେନ୍ଦ୍ର ବାହାଦୁର ତାହାଙ୍କୁ 'ପଣ୍ଡିତ ବାଦଶାହ' ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ନୟାଗଡ଼ର ସେ କାଳର ରାଜା ଶ୍ରୀ ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ ମାନ୍ଧାତା ତାହାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଶାସନ ପ୍ରଦାନ କରି ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ରଖାଇଲେ । ସେହିକାଳରୁ ତାଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ନୟାଗଡ଼ରେ ବାସ କରିଆସୁଅଛନ୍ତି । ଭଗିନୀଦ୍ୱୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପଣ୍ଡିତା ଅମ୍ବିକା ପୁରୀଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପାଙ୍କୋଲ ଗ୍ରାମର ସାମନ୍ତ ମହାପାତ୍ରକୁଳର ବଧୂ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପତି ଚିରରୁଗ୍‌ଣ ଥିବାରୁ ଅମ୍ବିକାଦେବୀ ସର୍ବଦା ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ଦିନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ । ପତିଙ୍କ ସେବାରେ ଚିରଦିନ ମନପ୍ରାଣ ଢାଳି ଶେଷରେ ପତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ସପ୍ତମ ଦିବସରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଦାମୋଦରପୁର ଶାସନନିବାସୀ ପଣ୍ଡିତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର ସରସ୍ୱତୀଦେବୀଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସରସ୍ୱତୀ ପତିଗୃହକୁ ଯାଇ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ଶ୍ୱଶୁରାଦି ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରାଇଥିଲେ । ଶ୍ଲୋକାର୍ଥ କରିବା ତାଙ୍କୁ କିବା କଥା, ଶ୍ଲୋକର ପାଦପୂରଣ ମଧ୍ୟ ସେ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ କରିଦେଉଥିଲେ । ଶୁଣାଅଛି, ଶ୍ଲୋକର ଗୋଟିଏ ପାଦ ଲେଖି ଶ୍ୱଶୁର ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁଜନ ଗୃହମଧ୍ୟକୁ ପଠାଇଦେଲେ, ଗୃହକୋଣରୁ ସରସ୍ୱତୀ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ପାଦପୂରଣ କରି ପଠାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଗୁଣ ଏବଂ ଆଚରଣ ଉଭୟରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସୁଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀର ସୌଭାଗ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଦିନ ମିଳିନଥିଲା । ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ ସେ ଦୁର୍ବହ ବୈଧବ୍ୟଭାର ଘେନି ପିତୃଗୃହକୁ ବାହୁଡ଼ିଆସିଲେ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିତୃଗୃହରେ ବାସ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ପଣ୍ଡିତ ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଏହାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାର ବାଦ ହେଉଥିଲା । ଭ୍ରାତାମାନେ ବର୍ଷର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ପ୍ରାୟ ପ୍ରବାସରେ କଟାଇ ଅଳ୍ପଦିନ ଗୃହରେ ରହୁଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଭୋଜନ-କାଳରେ ଶାସ୍ତ୍ର ତର୍କ ଉଠାଇ କଳହ କରୁଥିଲେ । ପରିବେଷଣ କାଳରେ ସରସ୍ୱତୀରୂପିଣୀ ଭଗିନୀ ସେ ସମସ୍ତ ଶୁଣି ବିଚକ୍ଷଣଭାବରେ କଳହ ମୀମାଂସା କରିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ ଓ ଆଲୋଚନାରେ ତାହାଙ୍କର ମତି ନିବିଷ୍ଟ ଥିବାରୁ ଦାରୁଣ ବୈଧବ୍ୟ କଷ୍ଟ ତାହାଙ୍କୁ ସେତେ ବାଧି ନଥିଲା । ଅନେକ ସମୟରେ

ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସାଦଟୀକା ସହିତ ବ୍ୟାକରଣ ଏବଂ କାବ୍ୟମାନ ପଢ଼ାଇ ଭ୍ରାତାମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ପୁରୀଜିଲ୍ଲାର ଅନେକ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଏହିପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳଭାବରେ ଦିନ ଯାପନ କରି ଶୁଦ୍ଧଶୀଳା ସରସ୍ୱତୀଦେବୀ ୫୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗକରି ପରଲୋକ ଗମନ କରିଥିଲେ । ଆଜି ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷିତା ରମଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଜାଗରୂକ ରହିବା ଉଚିତ । ସେ ସନ୍ତାନ ଲାଭ କରି ନଥିଲେ ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ଏ ସୁଜ୍ଞାନର କୀର୍ତ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ ଅଧିକ ସ୍ମରଣୀୟ କରିଦେଇଅଛି ।

ନାରୀ-ଧର୍ମ

ଆମ୍ଭଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଗୁଣର ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣାଯାଏ । ପୂର୍ବେ କି ବିଦ୍ୟା, କି ବିବେକ, କି ଧର୍ମ, କି ଦୟା, କି ବିନୟ, କି ବିଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱଭାବ, କି ଅତିଥିସେବା ସବୁଥିରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବଳିପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି ସର୍ବଗୁଣରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣା ନାରୀ ସାକ୍ଷାତ୍ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ; ଯେଉଁ ଘରେ ଏପରି ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ କୁଳବଧୂ ଥାନ୍ତି, ସେ ଘର ସ୍ୱର୍ଗ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଯେପରି ନାରୀଙ୍କ ପୁଣ୍ୟଯୋଗରେ ଗୃହରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖାଅଛି, ଯେଉଁ ଘରେ ଏପରି ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଆଦର କରନ୍ତି, ସେହି ଘରକୁ ଦେବତା-ମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ଆଉ ଯେଉଁ ଘରେ ନାରୀମାନେ ଅତ୍ୟାଚାର ସହି ବହୁ କଷ୍ଟରେ କାଳକଟାନ୍ତି, ସେ ଘର ଅଳ୍ପକାଳରେ ଧ୍ୱଂସପାଇଯାଏ । ନାରୀମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ମଧ୍ୟ ଗୃହରେ ବହୁତ ଅମଙ୍ଗଳ ଘଟେ । ଏଣୁ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଗୃହସ୍ଥଧର୍ମ ପାଳନ ନିମନ୍ତେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଶାସ୍ତ୍ରବିଧି ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଉଚିତ । ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଯାହା ସବୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉକ୍ତ ଅଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସେଥିରୁ କେତେକ ସଂଗ୍ରହ କରି ତଳେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଉଅଛି ।

୧ । ପତିସେବା ନାରୀର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଦେବତା ତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନକରି ଭକ୍ତି ଦେଖାଇବେ । ସ୍ୱାମୀ ପଣ୍ଡିତ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ମୂର୍ଖ ହୁଅନ୍ତୁ, ଧନୀ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଦରିଦ୍ର ହୁଅନ୍ତୁ, ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଥାଉ ବା ନଥାଉ, ସ୍ତ୍ରୀର ସେ ଏକାପରି ପୂଜନୀୟ । ସ୍ୱାମୀ ବିନା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଯଜ୍ଞ ନାହିଁ କିବା ଅନ୍ୟ ବ୍ରତ କିଛି ନାହିଁ । କେବଳ ପତିସେବା କଲେ ସମସ୍ତ ବ୍ରତର ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ସ୍ୱାମୀର ବାକ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ସ୍ତ୍ରୀର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ । ସେ କଦାପି ପତିବାକ୍ୟ ଲଙ୍ଘନ କରିବେ ନାହିଁ । ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ପତିର ସମ୍ପଦରେ ଅନୁଗତା ଏବଂ ବିପଦରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଗତା ଥାଇ ପତିର ସୁଖରେ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖ ମଣନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଆସିବାର ଦେଖି ପାଦଧୌତ କରିବାପାଇଁ ଜଳ ଆଣି ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ବସିବା ପରେ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଆଣି ଆଗରେ ଥୁଅନ୍ତି, ଭୋଜନ ସରିଲେ ତାମ୍ବୁଳାଦି ଦେଇ ବ୍ୟଜନ ଓ ପଦସେବା କରନ୍ତି ଏବଂ ମଧୁର

ଅମୃତବଚନରେ ସ୍ୱାମୀର ହୃଦୟ ଶୀତଳ ଓ ପରିତୃପ୍ତ କରନ୍ତି, ସେ ପତିବ୍ରତା ବୋଲି ଲୋକରେ ପୂଜାପାନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ପତି ରୋଗରେ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲେ, ଅଥବା ଦୂର-ଭ୍ରମଣ ଓ ରାତ୍ରିଜାଗରଣ ଦ୍ୱାରା କୃଶ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଜନନୀ ସମାନ ହୋଇ ସ୍ନେହ ଓ ଯତ୍ନ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁ ସାଧ୍ୱୀ କହନ୍ତି । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖାଅଛି, ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ଛଡ଼ା ପତ୍ନୀର ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ ନାହିଁ । କେବଳ ପତିସେବା କଲେ ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ, ତୀର୍ଥଦର୍ଶନ, ଦେବାଳୟଯାତ୍ରା ବା ପୁରାଣପାଠ ଶ୍ରବଣାଦି ସକଳ ପୁଣ୍ୟକର୍ମର ଫଳଲାଭହୁଏ ।

୨ । କୌଣସି ସଧବାସ୍ତ୍ରୀର ପିତୃଗୃହରେ ବହୁକାଳ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ବରଂ ପତିଗୃହରେ ଦାସୀ ହୋଇ ଅତି କଷ୍ଟରେ ଦିନନେବା ଭଲ; ପିତା କିମ୍ବା କୌଣସି ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଘରେ ରାଣୀ ହୋଇ ସୁଖରେ ରହିବା ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ସଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ସତୀସାଧ୍ୱୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଯଦି ପିତାଙ୍କ ଗୃହରେ ବାସକରେ ତାହାହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଲୋକେ ତାହାର ଚରିତ୍ରରେ ସନ୍ଦେହ କରିଥାନ୍ତି । ଏଣୁ ସ୍ତ୍ରୀ ପତିର ଅପ୍ରିୟା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ଗୃହରେ ବହୁକଷ୍ଟ ଅତ୍ୟାଚାର ସହିଲେ ବି ପତି ନିକଟରେ ସର୍ବଦା ବାସକରିବେ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଜଣେ ସାଧ୍ୱୀ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ—"ମୁଁ ଯେପରି ପର୍ବତ ପରି ଅଟଳ ଅଚଳ ହୋଇ ଯାବଜ୍ଜୀବନ ପତିଗୃହରେ ବାସକରେ । ପତିଗୃହ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାକୁ ନଯାଏଁ ।"

ବାଳିକା ହେଉ, ଯୁବତୀ ହେଉ ବା ବୃଦ୍ଧା ହେଉ, କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଘରେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିନପାରନ୍ତି । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ପିତାଙ୍କ ଅଧୀନରେ, ଯୌବନରେ ପତିଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଏବଂ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥାରେ ପୁତ୍ରଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ । ପିତା, ପତି ବା ପୁତ୍ରମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ ହୋଇ କଦାପି ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ ହେଲେ ପିତୃକୁଳ ଓ ଶ୍ୱଶୁରକୁଳ ଉଭୟ କୁଳର ନିନ୍ଦା ହୁଏ । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବାଟ ଘାଟ ପରି ଅନାବୃତ ସ୍ଥାନରେ ବା କୌଣସି ଅପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ରହିବାର ପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି । ବରଂ ପରି ତାହାଙ୍କୁ ପୁର ମଧ୍ୟରେ ସୁରକ୍ଷିତ ସ୍ଥାନରେ ରଖିବାର ବିଧି । ଯେଉଁ ଗୃହରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବାସକରନ୍ତି ତାହାକୁ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ ବା ଅନ୍ତଃପୁର ବୋଲିଯାଏ । ତାହା ଅତି ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ । କୁଳସ୍ତ୍ରୀ ଗୃହର ବାସ୍ତୁଦେବତାସ୍ୱରୂପ । ସେ କଦାପି ଦାସଦାସୀ ପରି କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି, ବିରାଡ଼ି କୁକୁର ଆଦି ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟଜୀବ ପରି ବା କାରାଗାରର ବନ୍ଦୀ ପରି ରହିବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଭାର୍ଯ୍ୟା ହିଁ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମର ମୂଳ । ଦେବତାଙ୍କୁ ଯେପରି ବିବିଧ ଉପଚାରରେ ପୂଜା କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେହିପରି କୁଳବଧୂକୁ ସ୍ୱାମୀ, ଶ୍ୱାଶୁ ଶ୍ୱଶୁର ଓ ଜ୍ଞାତିବର୍ଗ ଉତ୍ତମ ଖାଦ୍ୟ, ବସ୍ତ୍ର ଓ ଅଳଙ୍କାରାଦି ନାନା ଉପଚାରଦ୍ୱାରା ପୂଜାକରିବେ ।

୩ । ପତ୍ନୀ ପତିର ସର୍ବଦା ପ୍ରିୟବାଦିନୀ ହେବେ । ପତିଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରିୟ କଥା କହି ଯେପରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବେ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମଧୁର କୋମଳ ବଚନରେ ତୃପ୍ତ

କରାଇବେ । କର୍କଶ କଥା କହି କାହାର ମନରେ ପୀଡ଼ା ଦେବେନାହିଁ କି କାହାର ସହିତ ବିବାଦ କରିବେ ନାହିଁ । କୁଳସ୍ତ୍ରୀର କାହାର ସହିତ ଅଧିକ କଥା କହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଅନର୍ଥକ ବାକ୍ୟାଳାପ କରିବା ମଧ୍ୟ ବିଧି ନୁହେଁ । ମନରେ ଦୁଃଖ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପୁରୁଷ ଆଗରେ କୁଳସ୍ତ୍ରୀର ବିଳାପ କରିବା ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଧର୍ମପୁରାଣରେ ଲେଖା ଅଛି ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀ ଆହ୍ୱାନ କଲେ ଅକାରଣ ରାଗିଯାଇ କର୍କଶସ୍ୱରରେ ଉତ୍ତର ଦିଏ, ସେ ପରଜନ୍ମରେ ଅତି ହୀନଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ପାଏ । କାହାରିକୁ ପ୍ରତାରଣା କରିବା କୁଳସ୍ତ୍ରୀର ଉଚିତ ନୁହେଁ । 'ମୁହଁରେ ମଧୁର, ହୃଦୟରେ ବିଷ' ରଖିଲେ ମହାପାପ ହୁଏ । କଦାପି ଅଶ୍ଳୀଳ ବାକ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଅଶ୍ଳୀଳ ଗାଳି ଦେବାରେ ସର୍ବଦା ଅଭ୍ୟସ୍ତା ସେମାନେ ରାକ୍ଷସୀ ।

୪ । ଶାଶୁଙ୍କୁ ମାତା ଏବଂ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ପିତା ଜ୍ଞାନ କରି କୁଳବଧୂ ସେବା ଭକ୍ତି କରିବେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୁରୁପତ୍ନୀ, ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଆତ୍ମୀୟା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭକ୍ତି କରିବେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ବଦା କୋମଳ ବ୍ୟବହାର ରଖିଥିବେ । ଗୁରୁଜନ କେହି ତଳେ ବସିଥିଲେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ବସିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଆପଣାର ବହୁମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ଅନ୍ୟକୁ ଦେଖାଇଦେବେନାହିଁ । କୌଣସିଠାକୁ ଏହି ଗର୍ବ ଦେଖାଇବା ଲାଗି ଯିବା ଏକାନ୍ତ ଅନ୍ୟାୟ । ଏଥିପାଇଁ ଆମୋଦ ଉତ୍ସବ ସମୟରେ କୁଳସ୍ତ୍ରୀର ପର ଗୃହକୁ ଯିବା ଶାସ୍ତ୍ରରେ ମନାଅଛି ସ୍ତ୍ରୀ ସର୍ବଦା ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ଥାଇ ଗୃହମଧ୍ୟରେ ଗୃହକର୍ମରେ ଲାଗିରହିଥିବେ ।

ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଦୈନିକ କର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରେ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀ ଉଠିବା ପୂର୍ବରୁ ଉଠି ଆଗେ ସ୍ନାନ ଶୌଚ ସାରି ଗୋମୟଜଳରେ ଗୃହଦ୍ୱାର ଲେପନ କରିବେ । ତତ୍ପରେ ସ୍ଥାଳୀ ପ୍ରଭୃତି ପାକପାତ୍ରମାନ ଉତ୍ତମରୂପେ ମାର୍ଜନ କରି ପାକଶାଳାରେ ମୃତ୍ତିକାଦ୍ୱାରା ଚୁଲିକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଲିପି ଦେବେ । ତହିଁ ଉତ୍ତାରେ ଜଳ ତଣ୍ଡୁଲ ଆଦି ସମସ୍ତ ପାକ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣି ପାକଶାଳାରେ ରଖିବେ ଏବଂ ଯଥାସମୟରେ ଚୁଲିରେ ଅଗ୍ନି ଜାଳି ପାକ ଆରମ୍ଭ କରିବେ । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ କିଛି ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା କରିଥିବେ, ସେ ଏହି ପାକ ସଂଯୋଗର ପୂର୍ବ ଅବସରରେ ଧର୍ମପୁରାଣ, ଭାଗବତ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରତିଦିନ ନିୟମିତରୂପେ ପାଠ କରିବେ । ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଦି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ଶାଶୁ, ଶ୍ୱଶୁର, ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନମନରେ ଭୋଜନ କରାଇ ପରେ ଗୃହର ଦାସ ଦାସୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ଶେଷରେ ଆପେ ଭୋଜନ କରିବେ । ସମସ୍ତ ଭୋଜ୍ୟ ଯେପରି ସୁପକ୍ୱ ଏବଂ ପରିଷ୍କୃତ ଥାଏ, ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବେ । ଭୋଜନାନ୍ତେ ଅବସରରେ ଅଧିକ ନଶୋଇ ପୁସ୍ତକ-ପାଠରେ କଟାଇବେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ରାତ୍ରି ଲାଗି ସମସ୍ତ ପାକଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ବହିର୍ଭୂମିକୁ ଯାଇ ପୁନର୍ବାର ଶୌଚ ପରେ ପାକକ୍ରିୟାରେ ଲାଗିବେ । ରାତ୍ରିରେ

ସମସ୍ତଙ୍କର ଭୋଜନ ସରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାଗ୍ରତ ରହି ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତରେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ । ଶକୁନ୍ତଳା ଶ୍ୱଶୁର ଗୃହକୁ ଯିବା କାଳରେ କଣ୍ୱ ମହର୍ଷି ଆପଣା କନ୍ୟାକୁ ଏହିପରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ—"ମା', ଶ୍ୱଶୁର, ଶ୍ୱଶ୍ରୂ ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁଜନଙ୍କର ସେବା କରିବୁ । ପତିଗୃହରେ ଯଦି କେହି ସପତ୍ନୀ ଥା'ନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରିୟସଖୀ ପରି ଆଚରଣ କରିବୁ, କେବେ ବିବାଦ କରିବୁ ନାହିଁ । ଯେବେ କୌଣସି କାରଣରୁ ସ୍ୱାମୀ କୁପିତ ହୋଇ ଭର୍ତ୍ସନା କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ କଦାପି ତାଙ୍କର ପ୍ରତିକୂଳ ଆଚରଣ କରିବୁ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ପରିଜନ ଓ ଦାସଦାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ ସରଳ ଓ କୋମଳ ବ୍ୟବହାର କରିବୁ । ସୌଭାଗ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ହେଲେ କେବେହେଁ ଗର୍ବ କରିବୁ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଉତ୍ତମ ଗୃହିଣୀ ବୋଲାଇବୁ ।"

ସଂସାରଯାତ୍ରା ଚଳାଇବା ଲାଗି କୁଳସ୍ତ୍ରୀ ଅଧିକ ବ୍ୟୟଶୀଳା ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କୃପଣ ହେବା ମଧ୍ୟ ଭଲ ନୁହେଁ । ନ୍ୟାୟ୍ୟ ବିଚାରରେ ଯାହା ବ୍ୟୟ କରିବ, ବିଳାସରେ ଅଧିକ ବ୍ୟୟ କରିବା ବା ବହୁମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ଲାଗି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କୌଣସି କଷ୍ଟରେ ପକାଇବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ ନୁହେଁ । କୌଣସି ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଧନବ୍ୟୟ ଦେଖିଲେ ସେଥିରେ ବାଧା ଦେବା କୁଳସ୍ତ୍ରୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ସର୍ବଦା ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସ ରଖି ପତିଙ୍କ ସହିତ ଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ଏକାନ୍ତ ବିଧେୟ । ଅହଙ୍କାର, ଅତି ସାହସ ବା ପରଦ୍ରବ୍ୟ ହରଣ ଏକାବେଳକେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବ । ଆପଣାର ପିତା, ପତି ବା ଭ୍ରାତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁଣବାନ୍, ରୂପବାନ୍ ବା ଧନବାନ୍ ବୋଲି କାହାରି ନିକଟରେ ଗର୍ବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଭଲ ନୁହେଁ । ଗୃହର ବ୍ୟୟ ସଙ୍କୋଚ ଓ ସଞ୍ଚୟଦ୍ୱାରା ଅଭାବ ସମୟରେ ପତିଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ବା ପତିଙ୍କ ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୃହକର୍ମ ଚଳାଇନେବା ଗୃହିଣୀର ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ । ଆଉ ତେଲ ଲବଣ ବା ଘୃତ ତଣ୍ଡୁଳାଦି ସରିଗଲେ ଆଜି 'ଏହା ନାହିଁ ତାହା ନାହିଁ' ବୋଲି ବାରମ୍ବାର କହି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବରଂ ସରିବାର ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଘରର ଅଭାବ ଜଣାଇ ଦେବା ଭଲ । ଗୃହକୁ କେହି ବନ୍ଧୁ ବା ଅତିଥି ଶୁଭାଗମନ କଲେ, ତାହାଙ୍କ ସେବାରେ ଯେପରି କିଛି ମାତ୍ର ତ୍ରୁଟି ନ ହୁଏ, ସେଥିପ୍ରତି ଗୃହିଣୀର ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ରହିବ । ଅଭ୍ୟାଗତ ଓ ଭିକ୍ଷୁକମାନଙ୍କୁ ଉଚିତ ଭିକ୍ଷା ଦେଇ ଅଥବା ନଥିଲେ କୋମଳ ବଚନରେ ପ୍ରବୋଧ ଦେଇ ଗୃହରୁ ଫେରାଇବ । ଏହିରୂପେ ଗୃହସ୍ଥଧର୍ମ ପାଳନ କରି ଚଳିଲେ ଗୃହିଣୀ ସର୍ବ ସୁଖର ଅଧିକାରିଣୀ ହୁଅନ୍ତି ।

୫ । ସୁଶିକ୍ଷା ଏକା ସର୍ବପ୍ରକାର ସୁଖର ମୂଳ । ଯଦି କେହି ପିତା କନ୍ୟାର ସର୍ବବିଧ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦୂର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ତେବେ ସେ କନ୍ୟାକୁ ସୁଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ଯେଉଁ କନ୍ୟା କୁମାରୀ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇଥାଏ, ସେ ଶିକ୍ଷାଯୋଗେ ସମସ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଲାଭ କରେ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ସେ ଶ୍ୱଶୁର ଗୃହରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଭୋଗ ନକରି ପତିଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରଖି ମହାସୁଖରେ

ଜୀବନ ଯାପନ କରିପାରିବ । ପିତା କନ୍ୟାକୁ ଶିକ୍ଷା ନଦେଲେ ଶତ୍ରୁମାନ ତାହାର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣାର କାରଣ ହୁଅନ୍ତି । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରକାର ମନୁ କହିଅଛନ୍ତି—

କନ୍ୟପ୍ୟେବଂ ପାଳନୀୟା ଶିକ୍ଷଣୀୟା ଚ ଯତ୍ନତଃ ।
ଦେୟା ବରାୟ ବିଦୁଷେ ଧନରତ୍ନସମନ୍ବିତା ॥

ଅର୍ଥାତ୍, ପୁତ୍ର ପରି କନ୍ୟାକୁ ମଧ୍ୟ ପାଳନ କରିବ ଏବଂ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବ । ତତ୍ପରେ ଗୁଣବାନ୍ ଯୋଗ୍ୟ ବର ହସ୍ତରେ ଧନରତ୍ନାଦି ସହିତ ତାହାକୁ ପ୍ରଦାନ କରିବ । ଶିକ୍ଷା ନପାଇ ହିନ୍ଦୁ ରମଣୀମାନେ ଅଶେଷ ଦୁର୍ଗତି ଭୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣାର ଧର୍ମକୁ ଦୃଢ଼ କରି ରକ୍ଷିପାରୁନାହାନ୍ତି । ଘୋର କୁସଂସ୍କାର ବଶରୁ ଯେଉଁମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା କଲେ ବିଧବା ହୁଅନ୍ତି ଅଥବା ପତିର ଅନୁଗତା ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ନିତାନ୍ତ ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ଏବଂ ପଣ୍ଡିତମୂର୍ଖ । ପୂର୍ବ କାଳରେ ଆମ୍ଭ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରରେ ସୁପଣ୍ଡିତା ଥିଲେ । ସେମାନେ ବେଦ, ସ୍ମୃତି, ପୁରାଣ, କାବ୍ୟ, ନାଟକ, ଇତିହାସ, ଦର୍ଶନ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଉତ୍ତମରୂପେ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ଏପରି କି ବଡ଼ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତସଭାରେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଯୁକ୍ତି ଓ ତର୍କରେ ହଟାଇ ଦେଉଥିଲେ । ସଦ୍‌ବିଦ୍ୟା ବଳରେ ସେମାନେ ଅଧିକ ସାଧ୍ୱୀ ଓ ପତିବ୍ରତା ଥିଲେ । ଅତଏବ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚା ସର୍ବଥା ବିଧେୟ । ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାରେ ବାଧା ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ବେଦର ସନାତନ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମରେ ବାଧା ଦିଅନ୍ତି ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ସେମାନେ ଏହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ବେଦର ଅନେକ ମନ୍ତ୍ର କେତେ ଜଣ ବିଦ୍ୟାବତୀ ମହିଳାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଙ୍କଳିତ ହୋଇଅଛି । ଅନେକ ସ୍ତ୍ରୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ ଓ ଲଜ୍ଜାର କଥା ଯେ, ସେ ଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଏପରି କୁସଂସ୍କାର ରହିଅଛି । ଆଜିକାଲି ଅନେକେ ଶିକ୍ଷିତା ସ୍ତ୍ରୀର ଚରିତ୍ରର ଉନ୍ନତି ନଦେଖି ଶିକ୍ଷାବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡ ଉତ୍ତୋଳନ କରିବସନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଦେଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଏକ ବୃକ୍ଷରେ ଅମୃତ ଓ ବିଷ ଉଭୟ ପ୍ରକାର ଫଳ ଅଛି । ଅମୃତ ଫଳ ନଭୁଞ୍ଜି ବିଷଫଳରୁ ବୃକ୍ଷର ନିନ୍ଦା କରିବା ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆଜିକାଲି ସ୍କୁଲରେ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ତାହା ନାରୀର ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ, ଅଥବା ସେ ଶିକ୍ଷା ସାଧ୍ୱୀର ଚରିତ୍ର ଫୁଟାଇବାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ନାରୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ପୁରୁଷ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁମାରୀମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଏହି ଉପଦେଶ ଅଛି ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ଦେବ; ଅର୍ଥାତ୍, ନାନାପ୍ରକାର ଚରିତ୍ରଗଠକ ଉପାଖ୍ୟାନମାନ ନପଢ଼ାଇ ସ୍ତ୍ରୀ ଧର୍ମଜୀବନ ଗଠନ କରିବାପାଇଁ କୁମାରୀମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଓ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଦେବ । ସୀତା, ସାବିତ୍ରୀ, ଦମୟନ୍ତୀ, ଲୋପାମୁଦ୍ରା ପ୍ରଭୃତି ପୁଣ୍ୟଚରିତା ଦେବୀମାନଙ୍କର ଜୀବନ କଥା ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଥିବ, ତାହା ପାଠ

କିଶଇଲେ ପିତା, ମାତା, ଶ୍ୱଶୁର, ଶ୍ୱଶ୍ରୂ, ସ୍ୱାମୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ, ତାହା ଉତ୍ତମରୂପେ ଶିକ୍ଷା କରି କୁମାରୀମାନେ ପିତୃକୁଳ ଓ ଶ୍ୱଶୁରକୁଳ ଉଭୟ କୁଳର ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନ କରିପାରିବେ । ଉପନ୍ୟାସ ବା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚିତ୍ତରଞ୍ଜକ ଅଶ୍ଳୀଳ ପ୍ରେମପୁସ୍ତକ ପାଠ କରିବା ଅଥବା ପ୍ରବାସୀ ସ୍ୱାମୀକୁ ପ୍ରେମପତ୍ର ଲେଖି ପାରିବା ଲାଗି କୁମାରୀମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଦେବାର ବିଧି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନାହିଁ । କୁମାରୀମାନେ ଯେପରି ଧର୍ମ ଓ ନୀତିରେ ସୁଶିକ୍ଷିତା ହେବେ, ତାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ; ସେପରି ହେଲେ ପିତା ସୁଚରିତ୍ର ବିଦ୍ୱାନ୍ ବର ହସ୍ତରେ ତାହାକୁ ସମର୍ପଣ କରିବେ । ଯେଉଁ କୁମାରୀ ପତି ପ୍ରତି କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ ଜାଣି ନଥାଏ ବା ପତିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ ଅଥବା ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଓ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରରେ କିପରି ଶାସନବାକ୍ୟମାନ ଅଛି ଜାଣେନାହିଁ, ସେପରି କନ୍ୟା ବିବାହ ଦେଲେ ପିତା ନିନ୍ଦାଭାଗୀ ହୁଅନ୍ତି । ବିବାହ ସମୟରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ମଙ୍ଗଳ-ସୂଚକ ଲକ୍ଷଣ । ମହର୍ଷିମାନେ କହିଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ବିବାହ ସମୟରେ ବାକ୍ୟ, ମନ ଓ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱାରା ବର ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସେ ଅତି ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ । ପତି-ସେବାରେ ଆଜୀବନ ମନ ପ୍ରାଣ ଢାଳିଦେବା ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ତ୍ରୀର ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଛଅଟି ଦୂଷଣ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏହି—ଗୋପନରେ ମଦ୍ୟମାଂସ ସେବନ, ଦୁଷ୍ଟଚରିତ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ସଂସର୍ଗ, ପତି ସହିତ ବିଚ୍ଛେଦ, ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ ଇତସ୍ତତଃ ଭ୍ରମଣ, ପରଗୃହରେ ଶୟନ ଏବଂ ପରଗୃହରେ ବାସ । ପତି ପ୍ରବାସରେ ଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବେଶଭୂଷାର ଆଡ଼ମ୍ବର, ବିଳାସ, ଆମୋଦ, ଅଟ୍ଟହାସ ବା ପରଗୃହଗମନ ନିଷିଦ୍ଧ । କୁଳବଧୂ ସର୍ବଦା ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ଓ ମଧୁରଭାଷିଣୀ ଥାଇ ଚରିତ୍ର ଓ ବିନୟଗୁଣରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବେ । ତଳେ ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଲାଗି କେତୋଟି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଲେଖାଗଲା ।

୧ । ଗୃହକର୍ମ ଶିକ୍ଷା କରିବା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

୨ । ନାନାପ୍ରକାର ଶିଳ୍ପ ବା କଳାବିଦ୍ୟାରେ କୁଶଳା ହେବା ନାରୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

୩ । ପ୍ରତିଦିନ ନିୟମିତରୂପେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣ ବା ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ପତ୍ରିକାମାନରେ ପାଠ କରିବା ଉଚିତ ।

୪ । ସର୍ବଦା ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଲାଳନ ପାଳନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ନେହ ଓ ଜୀବ-ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଉଚିତ ।

୫ । ଶ୍ୱଶୁର, ଶ୍ୱଶ୍ରୂ ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ମାନ୍ୟ କରିବା ବଧୂର ସମୁଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ।

୬ । ପତ୍ନୀ ସର୍ବଦା ପତିର ପ୍ରିୟା ଏବଂ ପ୍ରିୟବାଦିନୀ ହୋଇ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରିବେ । ପତିର ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ । ପତିର ବାକ୍ୟ ପାଳନ ହିଁ ଭାର୍ଯ୍ୟାର ପ୍ରଧାନ ବ୍ରତ ।

୭ । ପତି ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପିତୃଗୃହରେ ବହୁକାଳ ବାସ କରିବା ଅଥବା ପିତା, ପତି ଓ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ ହୋଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ବାସକରିବା କିମ୍ବା ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅଧର୍ମ ।

୮ । ପତି ନିର୍ବୁଦ୍ଧି, ନିର୍ଗୁଣ ଓ ଅସୁନ୍ଦର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟାର ସେ ପୂଜନୀୟ । କାପୁରୁଷ, ଦରିଦ୍ର ପତିକୁ ଅବଜ୍ଞା କରିବା ସ୍ତ୍ରୀର ନିନ୍ଦିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ଭିନ୍ନ ସ୍ତ୍ରୀର ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ, ତୀର୍ଥଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ।

୯ । ପତିର ଅଜ୍ଞାତରେ ପରପୁରୁଷ ସହିତ ଆଳାପ କରିବା ଅଥବା ପତିର ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତରାଳରେ ପର ପ୍ରତି କଟାକ୍ଷପାତ କରିବା ସ୍ତ୍ରୀର ଗର୍ହିତ କର୍ମ । ପୁରାଣରେ କଥିତ ଅଛି ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ସେମାନେ ପରଜନ୍ମରେ କୁରୂପା, କୁନୟନା ଓ କୁବଦନା ହୁଅନ୍ତି ।

୧୦ । ପତିଦ୍ରୋହକାରିଣୀ ଦୁଃଶୀଳା ରମଣୀ ସହିତ ବାକ୍ୟାଳାପ ସୁଦ୍ଧା କରିବା ସତୀର ଉଚିତ ନୁହେ ।

୧୧ । ରୋଗାର୍ତ୍ତ ପତିଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା ନକରି ସ୍ନେହ ଓ ଦୟାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରେ ସେବା କରିବା ସର୍ବଦା ଉଚିତ । ସ୍ୱାମୀଭିନ୍ନ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ କେହି ରୋଗୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେହିପରି ଆଚରଣ କରିବା ଗୃହିଣୀର ଧର୍ମ ।

୧୨ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସମ୍ବୋଧନରେ ଅଥବା ଅନ୍ୟ କେହି ଗୁରୁଜନ ଆହ୍ୱାନ କଲେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ବା କର୍କଶଭାଷାରେ ଉତ୍ତର ଦେବା ସ୍ତ୍ରୀର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଚିତ ।

୧୩ । ପତି କୌଣସି କାରଣରୁ ରୁଷ୍ଟ ବା ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ, ତାହା ଧୀର ଚିତ୍ତରେ ସହିଯାଇ କୌଣସି ବିକାର ଦେଖାଇବ ନାହିଁ ଅଥବା କୌଣସି କାରଣରୁ ନିଜେ ପତିପ୍ରତି ମ‌‌ନେ ମନେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ କଦାପି ପତିନିନ୍ଦା କରିବ ନାହିଁ । ସହିଷ୍ଣୁତା ବା କ୍ଷମାଗୁଣଦ୍ୱାରା ପତିର ଦୁର୍ଗୁଣମାନ ସହଜରେ ସଂଶୋଧନ କରି ହୁଏ । ଯେତେ କଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପତିଗୃହରେ ସବୁ ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତରେ ସହିବାକୁ ହୁଏ । କଦାପି କଷ୍ଟରେ ପଡ଼ି କାହାରି ଆଗରେ ଶ୍ୱଶୁର ଗୃହର ନିନ୍ଦା କରିବା ଅଥବା ବନ୍ଧୁଜନ ଦେଖିଲେ ବିଳାପ କରି କହିବା ସୁଗୃହିଣୀର କର୍ମ ନୁହେଁ ।

୧୪ । ଗୃହର ଉପକରଣ ପଦାର୍ଥମାନ, ସଜାଇ ରଖି ଗୃହକୁ ସର୍ବଦା ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରଖିବା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

୧୫ । ଶିଶୁସନ୍ତାନଙ୍କୁ କୋଳରେ ରଖି ଖେଳଛଳରେ ବର୍ଣ୍ଣଶିକ୍ଷାଦେବା ସ୍ତ୍ରୀ-ମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ମାତା ଉପରେ ନିର୍ଭରକରେ । ଯେଉଁ ସନ୍ତାନ ପ୍ରଥମେ ମାତାଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାଏ, ସେ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ । ଗୃହମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ନାରୀ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସେ ଗୃହର ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅଳ୍ପାଧିକରେ କିଛି ଶିଖିପାରନ୍ତି ଏବଂ ସେ କୁଟୁମ୍ବ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟା ପ୍ରତି ସହଜରେ ଅନୁରାଗ ଜନ୍ମେ । ଏକମାତ୍ର ସୁଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା କେତେ ସେ ସୁଫଳ ଲାଭ ହୁଏ, ତାହା କଳନା କରି କହିହେବନାହିଁ ।